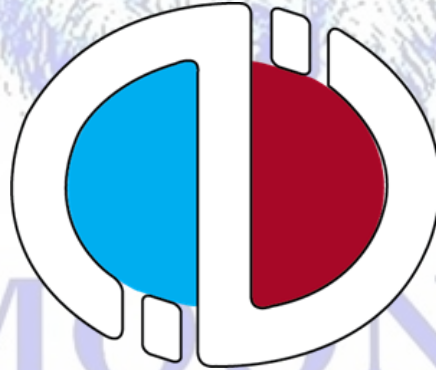

YENİLENEN
SİSTEME
GÖRE!

İLH2004U
İSLAM MEZHEPLERİ
TARİHİ
ÜNİTE ÖZETLERİ
ÜNİTE SORULARI
ARA SINAV-FİNAL
DENEME SORULARI
ONLİNE DÖNEM

SKYMOONPDF

DON'T ASK QUESTIONS, JUST FOLLOW...

“DERS GEÇMENİN EN KOLAY YOLU”

SINCE 2020

ÜNİTE 1: MEZHEPLER TARİHİNE GİRİŞ

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

İslâm dininin takipçileri olan Müslümanlar, Hz. Muhammed'in vefatından sonra siyasi, dinî ve fikrî konularda ayrılığa düştüler. Bu ayrılıklar hicri 30'lu yıllardan itibaren çeşitli cemaatleşme ve hizipleşmelere yol açtı. Bunlardan bir kısmı ileriki yıllarda daha geniş topluluklara hitap eder oldular ve kurumsallaştılar. Her oluşumun kendine mahsus farklı yorumları, birer inanç halini aldı.

Mezhepler tarihi, konularını işlerken mezhep ve akımların doğup geliştikleri zaman ve mekânların koşullarını mutlaka göz önüne alır. Düşünceleri incelerken de dönemin hadiselerini dikkate almaksızın sonuca varmaktan kaçınır.

Mezhepler tarihinin en önemli **amaç** larından birisi, tarih bilimleri asıl olarak geleceğe ışık tutmaktır. Bu açıdan bakıldığında Mezhepler Tarihi araştırmaları, mezhep ve dinî grupların tarihte bıraktıkları olumlu ya da olumsuz izleri görünür kılarak bugün ve geleceğimiz açısından önemli dersleri toplumun ve bilhassa yetkili kişilerin önlerine koymaktadır.

Diğer Din Bilimleri Olan İrtibatı

Kelamcılara lazım olan bilgilerin sıhhatli kaynaklardan ve doğru biçimde elde edilmesi Dinler ve Mezhepler Tarihi araştırmalarıyla mümkündür. Dolayısıyla, bu alanlar arasında yakın bir ilişki söz konusudur. İslam Mezhepleri tarihinin yakın ilişki içinde bulunduğu diğer alanlar şunlardır: Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi, Din Sosyolojisi ve İslam Tarihi.

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİNE İLİŞKİN BAŞLICA TERİM VE KAVRAMLAR

Arapça kelimelerden sadece fırka terimi somut bir sosyal oluşumu nitelemekte, makâle, nihle ve mezheb terimleri ise fikir ve düşünceleri ifade etmektedir. Türkçe'de durum biraz farklıdır. Dilimizde yaygın olarak kullanılan mezhep sözcüğü hem sosyal oluşumu hem de bu oluşumun düşünce ve pratiklerini birlikte tanımlamaktadır. İslâm Mezhepleri Tarihi adında yer alan mezhep kelimesi, söz konusu iki yönüyle anlaşılmaktadır.

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİNDE EDEBİYAT

Tarihi gelişim süreci içinde edebiyata ilişkin dönemler; Oluşum Dönemi, Gelişim Dönemi, Duraklama ve Taklit Dönemi, Yakın Dönemdeki Gelişmeler gibi başlıklar altında ele alınmakta olup, bu dönemlere ilişkin başlıca gelişmeler dikkatli bir şekilde okunarak kavranması gereken hususları içermektedir.

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ'NİN METODOLOJİK PROBLEMLERİ

Tarihi vakıaların araştırılmasında ise genel tarih metodolojisi, tarih felsefesi ve bunların araştırma metot ve teknikleri İslâm Mezhepleri Tarihi için de geçerli metot ve tekniklerdir. Bu alandaki başlıca problemler şunlardır:

- Mezhepleri isimlendirme ve Sınıflamada Problemler
- Tarihi Okumada Problemler

MEZHEP KAVRAMI

Mezhep kelimesi "izlenen yol, gidilen yer" anlamına gelmektedir. Terim olarak ise mezhep, dinin anlaşılması ve algılanmasından, dinî farklılaşmadan kaynaklanan grupları ve bunların fikir ve pratiklerini, diğer bir ifadeyle, farklı fikir ve pratiklerin kurumsallaşmış halini ifade eder.

Din-Mezhep İlişkisi

Her dinin başlangıçta bir ana bünyesi bulunur. Bir peygamber yahut kurucu önder etrafında toplanan ve öncülük yapan çekirdek dindarlar topluluğunun tebliğ ve gayretleriyle ilk halka genişler. Topluluk bir topluma dönüşür. Sonra da bazen peygamber ve önderin sağlığında ama çoğu defa onların ölümünden sonra fikir ve amelde farklılaşmalar başlar, ilk ayrılıklar zuhur eder.

İslâm dininin doğuşu ve gelişiminde de aynı sosyolojik seyir izlenmiştir. İslâm'ın peygamberi olan Hz. Muhammed hayatta iken itikadî, sosyal ve siyasî bir ayrılık baş göstermemiştir. Kur'an'ın inmekte olması, Hz. Peygamber'in müminlerin arasında bulunması, bizzat onları irşat etmesi, dinî ve siyasî problemleri bizzat çözmesi, hayatın her sahasında müminlere önderlik etmesi, ayrılığa yol açacak ihtilafları önlemiştir. Müslümanlar arasındaki ciddi toplumsal ayrılıkların onun vefatından sonra ortaya çıktığı görülmektedir.

Yetmiş Üç Fırka Rivayeti ve Yetmiş İki Millet Söylemi

"Yetmiş üç fırka hadisi" diye meşhur olan rivayette Hz. Peygamber, geçmişte Yahudi ve Hristiyanların yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin cennete, diğerlerinin ise cehenneme gideceğini haber vermektedir. Cennetlik grubu fırka-i nâciye, yani 'kurtuluşa eren grup' olarak vasıflayan Hz. Peygamber, bu topluluk için "benim ve ashâbımın yolu üzerine olanlardır" demektedir, rivayetin başka bir varyantında, bu grubun çoğunluğu ve bütünlüğü (cemâat) temsil ettiğini belirtmektedir.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Bu hadisin sahih olup olmadığı hakkında hadis ve kelimat âlimlerince birçok değerlendirme yapılmıştır. Yetmiş üç sayısını hakikat olarak anlayan ve mezhep sayılarını bu rakamla sabitlemeye çalışan yazarlar yanında, bu sayının kesretten kinaye olduğunu, yani çokluğu bildirdiğini belirten yazarlar da bulunmaktadır.

Hak Mezhep Anlayışı ile İlgili Kavramlar

Yetmiş üç fırka hadisinin muhtevası hak mezhep anlayışını ister istemez ortaya çıkarmaktadır. Hakikati, yegâne doğru gerçekliği ifade eden hakkın karşısında, geçersizliği, temelsizliği, asılsızlığı ifade eden bâtıl yer almaktadır. Genellikle mezhepler kendilerinin **ehl-i hak**, kendilerinden olmayanların ise **ehl-i bâtıl** olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Mezhepler Tarihi edebiyâtında benzer bir vasıflama, **ehl-i istikâmet–ehl-i dalâlet** karşıtlığında görülmektedir. İstikâmet doğru yolu; dalâlet ise doğru yoldan sapmayı, sapkınlığı anlatmaktadır. Doğru yol anlamındaki sırât-ı müstakim, Kur'an kaynaklı önemli bir kavramdır. Kendilerine **ehl-i sünnet** adını veren geniş Müslüman topluluklar, itikadî konularda kendi görüşlerini kabul etmeyen mezhep ve dinî gruplara "bid'atçılar" anlamında ehl-i bid'at, ashâbü'l-bida' ya da mübtedia adlarını uygun görmüşlerdir.

Ehl-i Hevâ ya da Ashâbü'l-Ehvâ adlandırması ise, sünnetin istikametinde gitmek yerine nefislerinin arzu ve isteklerini, yani hevâ ve heveslerini izleyen, böylece ilahi ve nebevi kaynaklardan uzaklaşarak beşeri fikir ve düşüncelere tabi olan, bid'atlara sarılan gruplar için Diğer bir olumsuz kavram olan **ehl-i furkat**, mezhep ve grupların ayrılıkçı özelliklerini, firkalaşma eğilimlerini öne çıkartmaktadır. Ehl-i Sünnet ifadesine eklenen cemaat kelimesi ve genel olarak **ehl-i cemaat** kavramı ise ayrılıkçılığı ve firkalaşmayı değil, bütünleşmeyi, cemaat halinde birlik ve bereberlik içinde olmayı anlatmak istemektedir.

Bid'atçı, furkat ehli, ayrılıkçı, dalalet yollarında dolaşan, istikametden sapan, hevâ ve heveslerine tabi olan kesimler, genellikle İslâm dairesinden çıkartılmazlar. Başta Ehl-i Sünnet olmak üzere İslâm mezheplerinin birçoğu söz toleranslı eğilimi benimsemiştir. Kendilerinden olmayan kesimler, onları cehenneme sürükleyecek hata ve günahlarına rağmen ümmet içerisinde değerlendirilirler. Allah'a, kitabına, peygamberine ve ahirete imanları, kıbleye dönerek namaz kılmanın farziyetine inanmaları, bu kesimleri **ehl-i kible** yapmaktadır. "Ehl-i kible'nin küfür ile suçlanmaması gerektiği" hükmü, önemli bir dinî kaide olarak kabul görmüştür.

SORU CEVAP

SORU: Mezheplerin özellikleri nelerdir?

CEVAP: Mezhepler beşeri oluşumlardır. İlahi kaynaklı vahyin ve nebevi öğretilerin yorumlanış farklılıklarıdır. Dolayısıyla dinin yerine geçemezler. Mezheplerin kendilerini din ile özdeşleştirmeleri yanıltıcıdır. Belki bir zenginlik sayılabilecek mezhepler, böyle bir iddiada bulunmak suretiyle fitne ve çatışma odaklarına dönüşürler. Zira bir mezhebin kendisini hak dinin yegane temsilcisi olarak görmesi demek, diğerlerini dışlaması, dalaletle suçlaması anlamına gelir. Bu durumda ümmetin birlik ve beraberliği kaybolur. Sosyal barış zedelenir. Dindarlar zarar görür. Dinin safiyeti bozulur.

SORU: Mezhepler tarihinin ne gibi faydalarından söz edilebilir?

CEVAP: Öncelikle İslâm Mezhepleri Tarihi, İslâm düşüncesinin en önemli kaynaklarından olan çeşitli mezhep, akım ve cemaatleri geçmişe uzanan bir perspektif içerisinde tüm yönleriyle araştırmakta, böylece günümüz Müslümanlarının sahip oldukları değişik düşünce biçimlerini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Bu bilim dalı bu sayede yeryüzündeki Müslüman toplumların dinî, siyasî, sosyolojik ve psikolojik bakımlardan potansiyel zaaf ve kuvvetlerinin ölçülmesinde çok önemli verileri bulup çıkartabilmekte, bu veriler üzerinden yararlı tespitler yapmak suretiyle çözümler sunabilmektedir. Mezhepler Tarihi araştırmaları, mezhep ve dinî grupların tarihte bıraktıkları olumlu ya da olumsuz izleri görünür kılarak bugün ve geleceğimiz açısından önemli dersleri toplumun ve bilhassa yetkili kişilerin önlerine koymaktadır. Mezheplerin bir kısmı, düşünce ve faaliyetleriyle İslâm medeniyetinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Teşkil ettikleri serbest tartışma ortamları düşüncüyü geliştirmiş, diğer kültürlerle etkileşimi kolaylaştırmıştır. Yazdıkları eserler ve kurdukları müesseseler Müslümanlar tarafından hayırla yâd edilmiş, yetiştirdikleri ilim ve fikir adamları bu dinin mensupları için her zaman iftihar kaynağı olmuştur. Mezhep ve dinî grupların liderleri zaman zaman yanlış yollara sapmışlar, siyasî ya da mali çıkarları doğrultusunda din istismarına kalkışmışlardır. Liderlik sultas ve liderlerin kutsanması, mensuplar kitlesinin aldatılması, ekonomik sömürüye maruz kalması, bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer olumsuzluklardır. Mezhepler Tarihi tüm bu yaşananları sağlam bir bilimsel zeminde ortaya koyarak önümüzü aydınlatmayı amaçlar. Olumlu gelişmelerin tekrarı, olumsuzlukların ise bir daha yaşanmaması için bir bilinç kazandırmaya çalışır. Tarihten alınması gereken dersleri görünür kılar. Bu dersler dinî eğitim ve öğretimin en verimli şekilde yapılabilmesi için lazım olan çok önemli malzemelerdir. Diğer taraftan Mezhepler Tarihi ortaya koyduğu objektif bulgularla mezhep ve gruplar arasındaki önyargıları giderici bir işlev görebilir, müminlerin birbirlerini daha yakından tanımalarına yardımcı olabilir.

SORU: Yetmiş üç fırka hadisi ne anlatmaktadır?

CEVAP: "Yetmiş üç fırka hadisi" diye meşhur olan rivayette Hz. Peygamber, geçmişte Yahudi ve Hristiyanların yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin cennete, diğerlerinin ise cehenneme gideceğini haber vermektedir.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Cennetlik grubu fırka-i nâciye, yani ‘kurtuluşa eren grup’ olarak vasıflayan Hz. Peygamber, bu topluluk için “benim ve ashâbımın yolu üzerine olanlardır” demekte, rivayetin başka bir varyantında, bu grubun çoğunluğu ve bütünlüğü (cemâat) temsil ettiğini belirtmektedir.

SORU: Mezhep sözcüğü ne anlama gelir?

CEVAP: Türkçe’de “bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her birini” tanımlamak için kullanılmaktadır. mezhep sözcüğü, hem bu kolların mensuplarını hep birden belirterek sosyolojik bir oluşumu betimlemekte, hem de çevresinde söz konusu mensubiyet bağının geliştiği fikrî ve fiilî bir sisteme işaret etmektedir.

SORU: Mezhep anlayışları içerisinde ne tür kavramlar yer almaktadır?

CEVAP: Genellikle mezhepler kendilerinin ehl-i hak, kendilerinden olmayanların ise ehl-i bâtil olduklarını ileri sürmüşlerdir. Mezhepler Tarihi edebiyâtında benzer bir vasıflama, ehl-i istikâmet–ehl-i dalâlet karşıtlığında görülmektedir. İstikâmet doğru yolu; dalâlet ise doğru yoldan sapmayı, sapkınlığı anlatmaktadır. bid’at kavramı Mezhepler Tarihi açısından önemli bir kavram haline gelmiştir. Bid’at sözlükte “önceden olmadığı halde sonradan icat edilen şey” anlamına gelir. İtikat söz konusu olduğunda bid’at, kader, ahiret gibi inanç konularına dair Hz. Peygamber ve dört halife döneminde mevcut olmayan, sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, iddialar, yorumlar, açıklama usulleri, tartışma metotları için kullanılmıştır. kendilerine ehl-i sünnet adını veren geniş Müslüman topluluklar, itikadî konularda kendi görüşlerini kabul etmeyen mezhep ve dinî gruplara “bid’atçılar” anlamında ehl-i bid’at, ashâbü’l-bida’ ya da mübtedia adlarını uygun görmüşlerdir. Ehl-i Hevâ ya da Ashâbü’l-Ehvâ adlandırması ise, sünnetin istikametinde gitmek yerine nefislerinin arzu ve isteklerini, yani hevâ ve heveslerini izleyen, böylece ilahi ve nebevi kaynaklardan uzaklaşarak beşeri fikir ve düşüncelere tabi olan, bid’atlara sarılan gruplar için kullanılmıştır. Diğer bir olumsuz kavram olan ehl-i furkat, mezhep ve grupların ayrılıkçı özelliklerini, firkalaşma eğilimlerini öne çıkartmaktadır. Ehl-i Sünnet ifadesine eklenen cemaat kelimesi ve genel olarak ehl-i cemaat kavramı ise ayrılıkçılığı ve firkalaşmayı değil, bütünlüşmeyi, cemaat halinde birlik ve beraberlik içinde olmayı anlatmak istemektedir.

SORU: Klâsik Mezhepler Tarihi edebiyâtından tarihi okurken karşılaşılabilecek belli başlı metodolojik problemler nelerdir?

CEVAP: ? Mezhepler ve dinî gruplar, en baştan, Meselâ Hz. Peygamber’in zamanından itibaren var olan fikirlerin ve yapıların temsilcileri değillerdir. Mezhepler Tarihi edebiyâtı ve mezheplerin kendi kaynakları ise yer yer bize böyle bir sahte görüntü vermektedirler. Tarihi gerçek ise şudur: Bu dünyaya ait sosyal ve psikolojik her türlü şart ve zaruret birbiriyle iç içe ve belli bir süreç içinde bu oluşumları doğurmuş ve onlara şekil vermiştir. O halde yapılması gereken, bir mezhebin inanç ve amellerini, mutlaka mezhebin doğuş ve gelişme dönemlerindeki

tarihi, coğrafi, siyasi, hatta iktisadi şartları göz önüne alarak anlamaya çalışmaktır. ? Sosyal olaylarda tek sebeplilik değil, çok sebeplilik ve fonksiyonellik ilkeleri geçerlidir. Bu gerçek göz önüne alınmazsa, dinî veya ideolojik önyargılarımızla tarihi bir olayın aslında birden fazla olan sebeplerini tek sebebe indirgeriz. Meselâ ilk mezheplerin çıkışını Arap-Fars mücadelesi ile açıklarız. Yahut bunu sınıfsal çıkar çatışması olarak görürüz. Bu çeşit yanılırlara düşmemek için okumalarımızda “sosyal olayların karmaşıklığı”nı ve “çok sebeplilik” ilkesini dikkate almamız gerekir. ? Kavramlar tarihseldir. Her kavram, ait olduğu tarihin şartları içinde anlam kazanır. Şartlar değiştikçe anlamlar değişebilir. Meselâ Hz. Ali döneminde söylenmiş sözlerin, yapılan işlerin o gün nasıl anlaşıldığı, nasıl yorumlandığı “tarihe dönmek” suretiyle bulunursa, sonraki yüzyıllarda o söz veya fiillere yüklenen anlamların doğruluk ve geçerliliği sağlıklı olarak tespit edilebilir. ? Eş’arî’ye göre, Mezhepler Tarihi alanında yazan çoğu yazar, karşı olduğu mezheplerin görüşlerini hatalı aktarmakta veya görüşleri özetle nakletmek suretiyle okuyucuyu ister istemez yanıltmaktadır. Muhalifleri hakkında yalan hikâyeler uydurarak onları kötü göstermek isteyen yazarlara bile rastlanmaktadır. Bazen de, muhalif mezhebin en zayıf delilini bulup çıkartarak sanki bu delilin onların tek delili olduğu izlenimi yaratmaktadırlar. Kaynak eserlerdeki tarafsızlıkların etkisinde kalmamak ve çarpıtmalar karşısında yanılmamak için yapılması gereken, her mezhep ve grubun kendi eserlerine müracaat etmek ve bu eserler ile diğerleri arasında karşılaştırmalar yapmaktır. ? İslâm tarihindeki mezhep ve grupların birçoğu, kendi görüşlerini savunmak, dinî meşruiyet kazanmak, toplum içindeki statülerini yükseltmek, kendilerine yöneltilen eleştirileri reddetmek gibi çeşitli amaçlarla gerçekdışı isnat girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu tür sözlü ve yazılı faaliyetlerin izlerine, söz konusu grupların bizzat kendi kaynaklarında ya da onlardan bahseden tarih ve rivayet kitaplarında sıklıkla rastlamaktayız.

SORU: İslam Mezhepleri Tarihi nasıl tanımlanır?

CEVAP: “Geçmişte ve günümüzde siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulmuş ‘İslâm Düşünce Ekolleri’ diyebileceğimiz beşeri ve toplumsal oluşumların; doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldıkları bölgeleri ve İslâm düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir-hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız gözle inceleyen bir bilim dalıdır”.

SORU: İslâm Mezhepleri Tarihi disiplininin bağımsız bir bilim dalı olma sürecinde atlattığı önemli aşama nedir?

CEVAP: II. Meşrutiyet (1908) sonrası dönemde Müstakil bir ders hüviyetinde medrese müfredatına dahil edilen bu disiplin, bağımsız bir bilim dalı olma sürecinde önemli bir merhaleyi aşmış olmaktadır.

SORU: Mezhepler Tarihi edebiyâtının gelişim dönemi özellikleri nelerdir?

CEVAP: Büyük bölümü günümüze ulaşan bu dönemin kaynakları, oluşum dönemindeki edebiyâta kıyasla daha

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

hacimli ve sistematik bir yapıya sahiptir. Bu dönemde büyük mezhepler neredeyse oluşumlarını tamamlamışlardı. Nevbahtî, Bağdâdî ve Şehristânî örneklerinde olduğu gibi dönemin bazı tanınmış müellifleri, eserleri vasıtasıyla Şia ve Ehl-i Sünnet gibi büyük mezheplerin tarihi süreçlerini kayda geçmek ya da mensubiyet sınırları ve inanç prensiplerini ortaya koymak suretiyle mezhepsel oluşumun son aşamasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Dönemin müelliflerinin çoğunluğu Sünnî kelimcilerdir. Bunlar arasından Mekhûl en-Nesefî'nin er-Red 'ale'l-Bida'daki metodunu izleyen Hanefî-Mâturîdî yazarlar, diğerlerine nispeten daha muhafazakâr, normatif ve reddiyeci bir üslup benimsemişlerdir. Konumuz olan dönemin diğer bir özelliği, birçok yazarın 'yetmiş üç fırka hadisi'ni mezhep tasniflerinde esas almış olmasıdır.

SORU: Din ile mezhep arasında ne tür bir sosyolojik bağlantı vardır?

CEVAP: Her dinin başlangıçta bir ana bünyesi bulunur. Bir peygamber yahut kurucu önder etrafında toplanan ve öncülük yapan çekirdek dindarlar topluluğunun tebliğ ve gayretleriyle ilk halka genişler. Topluluk bir topluma dönüşür. Sonra da bazen peygamber ve önderin sağlığında ama çoğu defa onların ölümünden sonra fikir ve amelde farklılaşmalar başlar, ilk ayrılıklar zuhur eder. Sosyal bölünme, yani tefrika ilk aşamada mezhepleri doğurmaz. İnanç konusunda farklı dinî yorumları, ibadet ve hukuk alanında farklı usulleri veya farklı siyasî görüşleri benimseyen ve genellikle karizmatik vasıfları olan bir âlimin ya da siyasî önderin etrafında kümelenen müminler, ilk merhalede dinî grup veya cemaat denilen oluşumu teşkil ederler. Bu topluluk, ya ayrılma iradesi sergileyerek dinî ana bünyeden kopmak ve bağımsız bir alt cemaat kimliği kurmak ister. Veya ana bünyeye bağlı kalma iradesi sergiler. Fakat bu irade yeterli olmaz ve ana bünye tarafından dışlanır. Her iki durumda da tefrikanın ilk merhalesi gerçekleşmiş olur. Çoğu zaman tefrika bu boyutta kalır. Daha fazla büyümeyiz. Uzun vadede ana bünyeye dönüşler olur veya başka bir cemaate katılım vuku bulur. Zayıflamanın ardından erime ya da kaybolma ile süreç sonuçlanır. Bazen de tefrika büyür. Söz konusu ayrılıkçı cemaat sosyalleşir, geniş bir kitleye hitap eder hale gelir. Bu arada kurumsallaşır ve kendi içinde idari bir hiyerarşi geliştirir. Alimler ve önderler tarafından kitaplar telif edilir, dolayısıyla bir literatür meydana gelir. Bu süreçte cemaatin farklı inanç ve uygulamaları kökleşerek doktrinleşir. Sonuçta cemaat artık mezhebî bir kimliğe kavuşmuş olur. Mezhepler de cemaatler gibi tarih sürecinde kaybolabilirler. Bölünerek başka cemaat ve mezhepleri doğurabilirler. Hatta çıktığı ana bünyeyi reddederek bağımsız bir din haline bile gelebilirler.

SORU: Kelam ilmi nasıl tanımlanmaktadır?

CEVAP: Kelam ilmi gözettiği gayeler bakımından "kesin deliller kullanmak ve vaki olacak şüpheleri gidermek suretiyle dinî inanç esaslarını ispata kudret kazandıran bir ilim dalı" olarak tanımlanmaktadır.

SORU: İslam Mezhepleri Tarihinin metodolojik nitelikleri nelerdir?

CEVAP: İslâm Mezhepleri Tarihi'nin adında her ne kadar tarih sözcüğü yer alıyor olsa da, bir bilim dalı o, olarak sadece tarihi değil günümüzü de konu edinir. Bugünkü vakıaları araştırmada izlediği metodlar, sosyal bilimlerin diğer modern disiplinlerinin kullandıkları metodlardan (deney, gözlem, anket, görüşme vd.) çok farklı değildir. Bugüne bakan yönüyle Dinler Tarihi'nin, Etnografi'nin, Folklor'un, Antropoloji'nin, Sosyoloji'nin ve Siyaset Bilimleri'nin geliştirmiş olduğu araştırma metod ve teknikleri ile bunları düzenleyen metodoloji, İslâm Mezhepleri Tarihi'nde de uygulanabilmektedir. Tarihi vakıaların araştırılmasında ise genel tarih metodolojisi, tarih felsefesi ve bunların araştırma metod ve teknikleri İslâm Mezhepleri Tarihi için de geçerli metod ve tekniklerdir. Diğer bilimlerle olan ortak taraflar yanında, İslâm Mezhepleri Tarihi'nin kendine özgü bazı özellikleri bulunmaktadır.

SORU: Makâle ne anlama gelmektedir?

CEVAP: Fikir, söz, kanaat, inanç manalarına gelmektedir.

SORU: İslâm düşüncesinin itikadî, ideolojik ve politik geçmişini ve bugüne yansımaları mezhepler ve akımlar üzerinden incelemek isteyen bir Mezhepler Tarihi araştırmacısının ele alacağı belli başlı meseleler nelerdir?

CEVAP: ? Mezhep ve akım isimlerinin kaynakları, ? Mezhep ve akımların doğuş sebepleri, ? Teşekkül süreçleri, ? Bulundukları mekân ve coğrafya ile olan ilişkileri, ? Kimler ve hangi toplumsal yapılar ile başladıkları, ? İlk ve sonraki temsilcileri, ? Temel fikir ve kavramları, ? Oluşturdıkları edebiyat, ? Yaşadıkları iç bölünmeler, ? Yayıldıkları bölgeler, ? Diğer dinî ve siyasî oluşumlarla ilişkileri ve tartışma konuları, ? Günümüzdeki durumları, ? İslâm düşüncesine katkıları, ? Haklarında yapılmış çağdaş araştırmalar.

SORU: Mezhep kavramı ne anlama gelmektedir?

CEVAP: Arapça z-h-b sülâsî fiilinden türeyen mezheb kelimesi "izlenen yol, gidilen yer" anlamına gelmektedir. Terim olarak ise mezhep, dinin anlaşılması ve algılanmasından, dinî farklılaşmadan kaynaklanan grupları ve bunların fikir ve pratiklerini, diğer bir ifadeyle, farklı fikir ve pratiklerin kurumsallaşmış halini ifade eder.

SORU: İslam Mezhepleri Tarihinin konusunu ne oluşturur?

CEVAP: İslâm Mezhepleri Tarihi'nin konusunu esas olarak tarihte ortaya çıkmış ve günümüzde yaşamakta olan mezhepler teşkil etmektedir.

SORU: Din Sosyolojisinin konularını neler oluşturmaktadır?

CEVAP: Mezhepler ve dinî gruplar sosyal gerçeklikler olduklarından Din Sosyolojisi'nin ilgi alanına girerler. Mezhebin oluşumu, isim alışı, bölünüşü, mezhebe giriş ve mensubiyet, dinî grup liderliği, cemaatsel hiyerarşi, grupsal dayanışma, ekonomik yardımlaşma, toplu ibadet gibi Mezhepler Tarihi'nin konusuna giren olgular Din Sosyolojisi tarafından derinlikli olarak araştırılmaktadır.

SORU: İslâm Mezhepleri Tarihi'nin klâsik kaynaklarında karşımıza çıkan mezhep isimlerinin büyük bölümünün problemli olmasının nedenleri nelerdir?

CEVAP: ? Birçok mezhep ismi yapay olarak üretilmiştir. Bunun başta gelen nedeni 73 fırka esaslı tasnif

sisteminden doğan boşlukları doldurma gayretidir. Gruplaşmamış, belki de sadece bir âlim ve etrafındaki birkaç öğrencisini kuşatan bir düşünce kimliği, kaynaklara bir mezhep olarak kaydedilmiş, böylece batıl sayılan fırkaların sayısı olan 72 rakamına ulaşmak amaçlanmıştır. ? Mezhep isimlerinin bir kısmı muhalifler tarafından aşağılama kastıyla konulmuş isimlerdir. Şîf kalamcı Ebû Ca'fer el-Ahvel'in takipçilerine verilen Şeytâniyye ismi, düştâban (eftah) olduğu bildirilen Abdullah b. Ca'fer Sâdik'ın takipçilerine verilen Eftahiyye ismi, Ğurâbiyye (Kargacılar) ve Zemmiyye gibi isimler bu türden isimlerdir, muhalifler ya da sonraki müelliflerce konulmuşlardır ve birçoğunun kendi zamanlarında bir gerçekliği bulunmamaktadır. ? Klâsik kaynaklarımız, Mu'tezile, Râfıza gibi bazı mezhep isimlerinin çıkışlarıyla ilgili bir takım hikâyeler nakletmektedirler. Bu meşhur hikâyelerin doğruluğuna ve isim kaynaklığı yaptıklarına dair elimizde sağlam kanıtlar bulunmamaktadır. Bunların karalama ya da dışlama amaçlı olarak sonradan üretildikleri ihtimali göz ardı edilmemelidir. ? Bazı mezhep isimlerinin, ayet ve hadislerde geçen isim ve kelimelerle irtibatlandırılması da çoğu zaman problemlidir. Eğer ayet ve hadisteki kelime olumlu çağrışım yapıyorsa mezhep ismini iyileştirip meşrulaştırma; olumsuz çağrışım yapıyorsa bu isim üzerinden mezhebi aşağılama gibi gayeler güdülmüş olabilir.

SORU: Din Psikolojisinin konularını neler oluşturmaktadır?

CEVAP: Kişinin mezhep ve cemaati ile aynileşmesi, inancında müteassiplaşması, grubundan olmayan diğer müminleri ötekileştirmesi, bazen şiddete yönelmesi gibi vakıalar Din Psikolojisi'nin ilgi alanı içerisinde. Aynı şekilde lider karizması, dinî lider hezeyanları, liderlerin kutsanması, ilahi kaynaklı olduğuna inanılan yol gösterici rüyalar, toplumdan soyutlanma davranışları, grup gerilemesi ve kurtarıcı bekleme, Kerbela örneğinde olduğu gibi tarihi örselenmelere bir cevap olarak yıldönümü tepkileri, mensuplara uygulanan beyin yıkama ve karizmatik ikna taktikleri yine Din Psikolojisi'nin konuları dâhilindedir.

SORU: Makâlât türü eserlerin ortaya çıkış amacı nedir?

CEVAP: Batıl kabul edilen görüşleri ret ve hak addedilen fikirleri ispat amacıyla çeşitli mezheplere mensup müelliflerce kaleme alınmış kitaplardır. Bu çalışmalar, daha sonra Ehl-i Sünnet adını alacak yaygın dinî telakkiyi ve çoğunluğun siyasî eğilimini temsil eden merkezi zümrenin, ya da daha küçük başka bir itikadî/siyasî grubun bir veya birden fazla konudaki görüşünü eleştirmek için yazılmış eserler görünümündedir.

SORU: Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, İslâm mezheplerini ve onların görüşlerini tanıttığı meşhur eserine ne ad vermiştir?

CEVAP: "İslâm'a mensubiyeti olanların fikirleri" anlamında Makâlâtü'l-İslâmiyyîn adını vermiştir.

SORU: Yetmiş üç fırka hadisinin önemi nedir?

CEVAP: Tek bir mezhebi kurtuluşa ermiş, diğerlerini ise sapmış gösteren bu hadis, söz konusu eserlerde dinî oluşumlar hakkında verilmiş olan malumatın nesnelligine gölge düşürmektedir. Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'nin

naklettiği bu hadiste Hz. Peygamber, geçmişte Yahudi ve Hristiyanların yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin cennete, diğerlerinin ise cehenneme gideceğini haber vermektedir.

ÜNİTE 2: MEZHEPLERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

GİRİŞ

İslâm toplumunun sınırları genişledikçe Müslümanlar yeni muhataplarla karşılaştı. Bu durum, Müslümanların karşılaştıkları problemlerin hem artmasına hem de içerik itibarıyla farklılaşmasına yol açtı. Bu problemlere karşı gösterilen tepkiler farklı şekillerde gelişti; dinle ilgili konuların anlaşılmasında ve yorumlanmasında farklı yaklaşım tarzlarının ve tutumların doğmasına yol açtı. İşte bu yaklaşım tarzlarının belirli bir insan topluluğu tarafından benimsenmesi ve zamanla kurumsallaşması sonucunda mezhepler ortaya çıktı.

PSİKO-SOSYAL FAKTÖRLER

Psiko-sosyal faktörler temelde insanla ve insanın algılama biçimiyle ilişkili olan hususlardır. Mezhepler söz konusu olduğunda bu husus fazlasıyla önem taşımaktadır. Zira mezhepler, dinin insanlar tarafından anlaşılma biçimleri olup vahiy ve sünnetin yorumlanması ile gelişmişlerdir. İnsan faktörü devre dışı bırakıldığında mezheplerle ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek son derece güçtür. Mezhepler açısından bakıldığında bu durum son derece anlamlıdır. Zira mezhepler, her ne kadar belirli bir insanın ve kurucunun görüşleri etrafında şekillense de, bir topluluk tarafından sahiplenildiği ölçüde var olabilmekte-dirler. Mezhepler bu sayede hayat bulur ve tarihsel gerçekliğe kavuşur. Taraftarı olmadığı takdirde ise tarih sahnesinden silinir. Dolayısıyla mezheplerin oluşum ve gelişim süreçlerinde insan hem bireysel hem de toplumsal olarak aktif rol üstlenmektedir.

Psiko-sosyal faktörlerle kastedilen tam da budur. Mezhepler, bireysel ve toplumsal bir kişilik olarak insanın, dini anlama ve yorumlama biçimlerinin zamanla kurumsallaşması üzerine kuruludur. Bu çerçevede, insanın tabiatı, onun Kur'an naslarını algılama ve yorumlama şekli, yine insan ürünü olan başka kültür ve medeniyetlerin etkisi ele alınacak ve söz konusu faktörlerin mezheplerin doğuşu ile ilgisi ortaya konulacaktır.

İNSANIN TABİATI

Her insan, düşünme ve yaşama biçimi olarak bir diğerinden farklıdır. İnsanın yapısının diğer insanlardan farklı ve kendine özgü olması, kendisi ve

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

kendisi dışındaki dünyayla ilgili algılama biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Din söz konusu olduğunda bu değişkenlik daha da belirgin hale gelmektedir.

NASSLARIN TABİATI

Mezheplerin doğuşuna yol açan farklılaşmalar zaman zaman nassların yorumu konusundaki görüş ayrılıklarından beslenmiştir. Nasslardan kast edilen Kur'an ayetleri ve hadislerdir. Nassların mezheplerin ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri açısından çok yönlü etkileri olmuştur. Nasslar kimi zaman görüş ayrılıklarının doğrudan sebebi olurken, kimi zaman da nasslardan bağımsız olarak oluşan yaklaşım tarzlarının temellendirilmesinde kullanılmışlardır.

FARKLI DİN, KÜLTÜR VE MEDENİYETLERLE OLAN ETKİLEŞİMLER

İslâm dini, Arap Yarımadası'nda doğdu. Arap Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği önemli bir kavşak noktasıdır. Doğu'da Basra ve Umman körfezlerine, güneyde Hint Okyanusu'na ve batıda Kızıldeniz'e kıyısı olup, üç tarafı denizlerle çevrilidir. İklim koşullarının elverişsiz olması bölgede tek ve hâkim bir uygarlığın oluşmasına engel teşkil etmiştir.

Buna karşın Arap Yarımadası'nın Uzak Doğu, Afrika ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaret yolu üzerinde köprü görevi görmesi, bölgeyi çok sayıda kültür ve medeniyetin etkisine açık hale getirmiştir. Emevîler ve Abbasîler zamanında İslâm coğrafyasının sınırları daha da genişledi. Bu durum, Müslümanların muhatap olduğu kültür ve medeniyetlerin çoğalmasına yol açtığı gibi, birebir etkileşimlere de sebebiyet verdi.

Başta Yunan medeniyeti olmak üzere çeşitli felsefi gelenekler de İslâm düşüncesine ve mezheplerin doğuşuna etkide bulundu. Emevîler döneminde başlayan ve Abbasîler döneminde artarak devam eden tercüme faaliyetleri ile söz konusu medeniyetlere ait felsefi birikim İslâm dünyasına aktarıldı. Bu durum, alemin yaratılması, Allah'ın sıfatları gibi konulardaki mevcut tartışmalara etkide bulunduğu gibi yeni konuların da İslâm düşüncesine taşınmasını beraberinde getirdi. Mutezile bu tartışmaların en fazla içinde olan mezhep olarak karşımıza çıkmaktadır.

SOSYO-POLİTİK FAKTÖRLER

İslâm, yirmi üç yıllık bir zaman diliminde Hz. Muhammed'e inen vahiyler çerçevesinde toplumsal ve tarihsel olaylarla irtibatlı olarak tesis edilmiş bir dindir. Vahyin temel amacı, insanın yaratıcı yeteneklerini aktif hale getirerek bir İslâm toplumu oluşturabilmektir.

Nitekim bu Hz. Peygamber döneminde önemli ölçüde başarılmış ve vahiy ekseninde yepyeni bir toplumun temelleri atılmıştır. Bu noktada kabîle asabiyeti gibi Cahiliyye döneminden kalma pek çok adet terkedildi ve kabilesel farklılıkların tevhid ve din potasında eritildiği yeni bir süreç başladı. Hz. Muhammed hayattayken bu süreç, küçük bir iki husus dışında sekteye uğramadan devam ettirildi.

Dört Halîfe döneminde yaşanan bu çeşit anlaşmazlık ve gerilimler, daha sonraki süreçte siyasi ve itikadi mezheplerin doğuşuna ve gelişim süreçlerine doğrudan tesir etti. İlk ortaya çıkan farklılaşmaların genelde siyasi temelli olması, sosyo-politik gelişmelerin mezheplerin doğuşundaki rolünü teyit etmektedir.

HALİFE SEÇİMLERİ

Hız. Muhammed hem dini bir önderdi hem de İslâm toplumunun devlet başkanıydı. O ölümünden önce kimin devlet başkanı olacağına ilişkin doğrudan bir değerlendirmede bulunmadı. Hastalığı sırasında Hız. Ebû Bekir'i namaz kıldırmakla görevlendirmiş olması istisna tutulacak olursa, herhangi birini yerine tayin etmedi. Bu yüzden Müslümanlar onun ölümünün şokunu üzerlerinden atamadan devlet başkanının bir an önce belirlenmesi için girişimlerde bulundular.

Hız. OSMAN DÖNEMİ OLAYLARI

İslâm sınırları Hız. Osman'ın idaresinin ilk döneminde en ileri noktasına kadar genişleyerek, büyük devletlerin kapısına kadar dayandı. Bu aşamadan itibaren fetihler hız kesti ve ele geçirilen bölgelerin kalıcı olarak İslâm toprakları haline getirilmesi dışında yapılabilecek fazla bir şey kalmadı. Bu amaçla fethedilen bölgelere yeni valiler atandı. Bu süreç bir içe kapanma niteliği taşımaktaydı ve halîfenin icraatlarının sorgulandığı yeni ve sıkıntılı bir döneme kapı araladı.

Hız. Osman'ın hilafetinin ikinci altı yılı oldukça sıkıntılı geçti. İslâm toplumunun kalbinde derin yaraların oluşmasına yol açtı. Ümeyye Oğulları'ndan olan Hız. Osman'ın devlet görevlerinde ve vali atamalarında kendi akrabalarını tercih etmesi, kökleri İslâm öncesine kadar geriye giden Ümeyyeoğulları-Haşimoğulları çekişmesini ve rekabetini tetikledi ve kabîle asabiyetinin yeniden müslümanların zihinlerinde yer bulmasına sebebiyet verdi.

CEMEL VE SİFFİN SAVAŞLARI

Suriye'nin kuzeyinde Rakka şehri yakınlarındaki Siffin ovasında Muâviye'nin ve Hız. Ali'nin ordusu arasında şiddetli bir savaş gerçekleşti (37/657). Muâviye ordusu bozguna uğramak üzereyken, Muâviye'nin danışmanı Amr b. el-As'ın önerisiyle mızrakların uçlarına Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu sahifeler

takılarak, savaşın durdurulması ve Kur'an'ın hakemliğine başvurulması talep edildi. Hz. Ali olayın bir hile ve aldatmaca olduğunun farkındaydı. Galibiyetin eşiğinde olan ama bu hileden oldukça etkilenen askerlerine bu gerçeği anlatmaya çalıştı. Ancak başaramadı. Zira taraftarlarının arasında bedevi Araplar, sıradan halk ve bu arada hafızlar çoğunlukta idi. Onlar Muâviye'nin bu girişimi karşısında Kur'an'ın hakemliği fikrine destek verdiler ve liderleri Hz. Ali'yi de buna uymaya çağırdılar. O da ordusu içerisinde bir anlaşmazlığa ve ayrılığa fırsat vermemek için yaşananları kabullenmek durumunda kaldı ve hakem tayinine razı oldu.

TAHKİM OLAYI

Hz. Ali'nin hakemi olarak Ebû Mûsâ el-Eşârî seçilirken, Amr b. el-As da Muâviye'nin hakemi oldu. Her iki hakem bir araya geldiler ve Hz. Osman'ın katillerinin bulunup derhal cezalandırılması ve bunun da şura yoluyla gerçekleştirilmesi konusunda anlaştılar. Bu kabul, Hz. Ali ile Muâviye'nin ilk etapta görevlerinden alınmalarını ve şura yoluyla alınacak karara uymalarını gerektiriyordu.

Hz. Ali'nin hakemi olan Ebû Mûsâ el-Eşârî, antlaşmayı herkesin huzurunda dile getirdi. Ondan sonra söz alan Amr b. el-As ise antlaşma metnine sadık kalmayarak, Hz. Ali'yi görevden alıp yerine Muâviye'yi getirdiğini söyledi. Bunun üzerine ortalık yeniden karıştı. Bir sonuca varılmadan olay neticelendi.

SORU CEVAP

SORU: Hz. Muhammed'in vefatıyla ortaya çıkan problemler ve Müslümanların bu problemlere yaklaşımı nasıldır?

CEVAP: Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte durum değişti; Müslümanlar siyasi, sosyal, ekonomik temelli pek çok problemle yüz yüze geldi. Her ne kadar din tamamlanmış olsa da, bu problemlerin çözümü noktasında farklı yaklaşımlar ve tutumlar ortaya çıktı.

SORU: Mezheplerin oluşumunda etkili bir faktör olan psikososyal faktörleri kısaca açıklayınız?

CEVAP: Psiko-sosyal faktörler temelde insanla ve insanın algılama biçimiyle ilişkili olan hususlardır. Mezhepler söz konusu olduğunda bu husus fazlasıyla önem taşımaktadır. Zira mezhepler, dinin insanlar tarafından anlaşılma biçimleri olup vahiy ve sünnetin yorumlanması ile gelişmişlerdir. İnsan faktörü devre dışı bırakıldığında mezheplerle ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek son derece güçtür.

SORU: Hariciler'in sert mizaçları din anlayışlarına ne şekilde yansımıştır? Hariciler'in hangi itikadi görüşlerinde bu mizaçlarının etkisi görülmektedir?

CEVAP: Haricilerin sert mizaçları, dini keskin ve katı kalıplar içerisinde anlamalarına ve yorumlamalarına yol açmıştır. Günah ve küfür kavramlarını çoğu kez özdeşleştirmişler ve kendileri gibi düşünmeyenleri küfürle

itham etmişlerdir. Zira çöl ortamındaki kapalı toplum yapıları, mensubu bulundukları kabileyi tek gerçeklik olarak algılamalarına yol açmış, bunun dışındaki farklı düşünme biçimlerine tahammülsüz davranmışlardır.

SORU: Mezheplerin oluşumunda hangi unsurlar etkili olmuştur?

CEVAP: Mezheplerin oluşumunda psiko-sosyal, politik ve ekonomik pek çok unsurun etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bu unsurlar, belirli şahıslar veya fikirler etrafında odaklaşmalara yol açmış, böylece de din anlayışı konusunda yer yer farklılaşmalar meydana gelmiştir. Farklılaşmaların zamanla sistematik özellik kazanarak, düşünce ve davranışları etkileyen, geleneksel bir hüviyete bürünmesi, kurumlaşarak ve sosyal hayatta derin izler bırakarak varlığını sürdürmesi, karşımıza mezhep olgusunu çıkarmaktadır. Bu husus, mezheplerin birer beşeri oluşum olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Mezhepler, dinin farklı anlaşılma biçimleri olup, dinle özdeşleştirilmeleri doğru değildir.

SORU: Mezhepler oluşum ve gelişim süreçlerinde insan kavramı nasıl değerlendirilmektedir?

CEVAP: İnsan tek başına bir varlık değildir; aksine toplumla ilişkisi çerçevesinde kendisini inşa eden sosyal bir varlıktır. Bu durum onun algılama biçimine de doğrudan yansır. İçinde bulunduğu toplumsal gerçeklik, hakikat algısının şekillenmesinde birincil derecede işlev görür. Mezhepler açısından bakıldığında bu durum son derece anlamlıdır. Zira mezhepler, her ne kadar belirli bir insanın ve kurucunun görüşleri etrafında şekillense de, bir topluluk tarafından sahiplenildiği ölçüde var olabilmektedirler. Mezhepler bu sayede hayat bulur ve tarihsel gerçekliğe kavuşur. Taraftarı olmadığı takdirde ise tarih sahnesinden silinir. Dolayısıyla mezheplerin oluşum ve gelişim süreçlerinde insan hem bireysel hem de toplumsal olarak aktif rol üstlenmektedir.

SORU: İslam mezheplerinin oluşumunda etkili olan unsurların başında ne gelmektedir?

CEVAP: İslâm mezheplerinin oluşumunda etkili olan unsurların başında insanın tabiatından kaynaklanan farklılıklar gelmektedir. Her insan, düşünme ve yaşama biçimi olarak bir diğerinden farklıdır.

SORU: İslam dininin içinde bulunduğu coğrafyanın kültürel ve ticari özellikleri nelerdir?

CEVAP: Arap Yarımadası'nın Uzak Doğu, Afrika ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaret yolu üzerinde köprü görevi görmesi, bölgeyi çok sayıda kültür ve medeniyetin etkisine açık hale getirmiştir. İslâm'ın doğuşu sırasında bölge, kültür ve medeniyet bakımından güçlü devletlerle çevrelenmişti. Kuzeyinde Bizans İmparatorluğu, Doğuda Sasani Devleti, Güney'de Yemen ve Habeşistan Krallıkları bulunmaktaydı. Kâbe önemli bir dinî figür olmasının yanı sıra aynı zamanda Mekke'yi bir ticaret ve kültür değişim merkezi haline getiren bir buluşma noktasıydı.

SORU: İslam dininin doğduğu coğrafyanın özellikleri nelerdir?

CEVAP: İslâm dini, Arap Yarımadası'nda doğdu. Arap Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupalının kesiştiği önemli bir

kavşak noktasıdır. Doğu'da Basra ve Umman körfezlerine, güneyde Hint Okyanusu'na ve batıda Kızıldeniz'e kıyısı olup, üç tarafı denizlerle çevrilidir. İklim koşullarının elverişsiz olması bölgede tek ve hâkim bir uygarlığın oluşmasına engel teşkil etmiştir.

SORU: Mezheplerdeki bir yaklaşım tarzının doğru olup olmadığı nasıl anlaşılmaktadır?

CEVAP: Nassların kendisinden kaynaklanmayan kimi görüş ayrılıkları da zaman zaman yine nasslardan delil getirilerek doğrulanmaya çalışılmıştır. Bir yaklaşım tarzının doğru olup olmadığının en temel göstergesi, bu yaklaşımın bu iki kaynaktan herhangi bir dayanağının bulunup bulunmadığıdır. Bu yüzden Müslümanlar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sahip oldukları bakış açılarının doğruluğunu Kuran veya hadislerden buldukları delillerle desteklemeye ve meşru göstermeye çalışmışlardır.

SORU: Şiilik mezhebinin ilk halifeye olan yaklaşımı nasıldır?

CEVAP: Şiilik, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in sağlığında iken nass ve tayin yoluyla halife olarak atandığını, Hz. Ebû Bekir'in ise ona ait olan halîfeli hakkını gasbettiğini ileri sürmüştür. Şiiler'e göre Hz. Peygamber'in halefi olması gereken kişi, Ehl-i Bey'ten olan Hz. Ali'ydî. Nitekim Hz. Muhammed, Ğadîr-i Hum denilen yerde ashâbını toplayarak, Hz. Ali'nin kendisinin vâsi olduğunu dile getirmiş ve Hz. Ali'nin halîfeliğine işaret etmişti. Ancak Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer bir oldubittiye getirerek onun hakkını gasbetmişlerdi. Onların bu tavrı yalnızca Hz. Ebû Bekir ile sınırlı kalmadı; Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı da gâsib olarak değerlendirdiler.

SORU: Farklı mezheplerin ortaya çıkışında önemli olan Müteşabihat kavramı nasıl tanımlanmaktadır?

CEVAP: Müteşabihât olarak adlandırılan ve ne anlama geldiği hususunda doğrudan değerlendirmede bulunmanın mümkün olmadığı ayetler pek çok farklı yorumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. "Allah'ın eli", "Allah'ın yüzü", "Allah'ın arşa istiva etmesi" gibi anlamı kapalı ifadeler farklı değerlendirmelere konu olmuş ve bu çerçevede farklı mezhebi tutumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin Mücessime ve Müşebbihe olarak adlandırılan mezhepler, bu ayetleri zahiri anlamları doğrultusunda yorumlamış ve Allah'a insanlardakine benzer tarzda uzuvlar nispet etmişlerdir.

SORU: İslam tarihinde mezheplerin nasıl ortaya çıktığını kısaca açıklayınız?

CEVAP: İslâm toplumunun sınırları genişledikçe Müslümanlar yeni muhataplarla karşılaştı. Bu durum, Müslümanların karşılaştıkları problemlerin hem artmasına hem de içerik itibarıyla farklılaşmasına yol açtı. Bu problemlere karşı gösterilen tepkiler farklı şekillerde gelişti; dinle ilgili konuların anlaşılmasında ve yorumlanmasında farklı yaklaşım tarzlarının ve tutumların doğmasına yol açtı. İşte bu yaklaşım tarzlarının belirli bir insan topluluğu tarafından benimsenmesi ve zamanla kurumsallaşması sonucunda mezhepler ortaya çıktı.

SORU: İslam dininin en temel iki temel kaynağı nedir?

CEVAP: Kur'an ve Sünnet İslâm dininin en temel iki kaynağıdır.

SORU: Bir yaklaşım tarzının doğruluğunun belirlenmesinde Haricilik ve Şiilik'te yansımaları nasıldır?

CEVAP: Hariciler Hz. Ali'yi kötülemek için ayetlerden deliller getirmeye çalışırken, Şiiler de yine onu ve diğer imamların üstünlüğünü ortaya koymak için Kur'an ayetlerine müracaat etmişlerdir. Klasik İslâm mezheplerinin yanı sıra son dönemde ortaya çıkan, Ahmedilik, Bâbîlik, Bahâilik gibi yeni mezhep ve dinlerin bile yaklaşımlarını Kur'an'a atıfta bulunarak doğrulamaya çalışmaları, nassların mezheplerin ortaya çıkışındaki rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

SORU: İslam dini, kaç yıllık bir süre zarfında tamamlanmış ve nasıl şekillenmiş bir dindir?

CEVAP: İslâm dini, yirmi üç yıllık bir zaman diliminde Hz. Muhammed'e gelen vahiyyle şekillenmiş ve tamamlanmış bir dindir.

SORU: Müslümanların semavi dinin diğer temsilcileri olan Yahudiler ve Hristiyanlar ile olan etkileşimi nasıldır?

CEVAP: Müslümanların semavi dinin diğer temsilcileri olan Yahudiler ve Hristiyanlar'la etkileşimi genelde İslâm düşüncesine özelde de İslâm mezheplerinin ortaya çıkışına belirli ölçüde tesir etti. Her şeyden önce İslâm dininin, son din olması dolayısıyla diğerlerine karşı üstün olduğu Müslümanlarca temellendirilmeye çalışıldı. Özellikle Allah'ın sıfatları, kader, husun-kubuh gibi konularda Yahudi veya Hristiyan din adamlarıyla tartışmalara girdiler. Bu çaba hem Kelam ilminin gelişimine hem de Mutezile'nin ortaya çıkışına doğrudan etkide bulundu.

SORU: İslam mezhepleri ve insanın içinde bulunduğu kültür ve sosyal ortam arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

CEVAP: İnsanın inanç ve tutumlarının oluşumunda o insanın doğuştan sahip olduğu bireysel özelliklerin yanı sıra içinde yetiştiği kültürün ve sosyal ortamın da rolü büyüktür. Zira insan, toplumsal bir varlıktır ve içinde bulunduğu ortam sayesinde kendi kişilik algısını oluşturur. İnsanın yetişme tarzına eşlik eden unsurlar, onun dini anlama sürecini de doğrudan etkilemektedir. İnsanın yetiştiği ortam, yaşadığı zaman dilimi, karşılaştığı psiko-sosyal problemler, muhatap olduğu insanlar din anlayışının şekillenmesinde kilit rolü üstlenmektedir. Bu durum, tek bir konuda bile birbirinden farklı çok sayıda görüş ayrılıklarının, farklı yorum biçimleri ve tutumlarının oluşmasına yol açabilmektedir. Bu farklılaşmalar mezheplerin oluşumuna ve gelişimine yön veren en temel hususlar arasında yer almaktadır.

SORU: Yabancı kültürlerden yapılan tercüme faaliyetleri kapsamında ne tür eserlerin çevirisi yapıldı? Tercüme faaliyetlerine yön veren temel faktörler nelerdi?

CEVAP: Tercüme faaliyetleri ilk olarak Emevî halîfesi Halid b. Yezid döneminde başladı. Ancak bu dönemde gerçekleştirilen tercüme, genellikle tıp, kimya, astronomi ve astroloji gibi konuları içermekteydi. Örneğin Calinus'un tıpla ilgili eserleri Yunanca'dan Arapça'ya tercüme edilmişti. Ancak felsefeyle ilgili olan ve İslâm düşüncesinin şekillenmesine doğrudan tesir eden eserlerin sistemli olarak tercümesi Abbasîler zamanında, özellikle de Halîfe Memun döneminde gerçekleştirildi. Bu

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

kapsamda felsefe ve mantığa ilişkin tercümeler yapılarak Yunan felsefesi İslâm düşüncesine taşınmış oldu. Bu işi yürütmesi için Dârü'l-Hikme adıyla bir kurum tesis edildi.

SORU: Kur'an ayetlerinde insan akli ve düşünme ile ilgili etkisi nasıldır?

CEVAP: Kur'an'ın insan aklına tanıdığı geniş hareket alanının, bunda etkili olduğu kuşkusuzdur. Pek çok ayette insan düşünmeye ve aklını kullanmaya davet edilmekte, körü körüne bir inanma şekli şiddetle eleştirilmektedir. Kendisine yaklaşılması için Kuran'ın hiçbir ön şart getirmemiş olması, her insan veya topluluğun psiko-sosyal eğilimleri doğrultusunda Kuran'a yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir. Aslında bu farklılaşmaya bizzat Kuran'ın kendisi imkân tanımaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bütün insanlar tarafından aynı şekilde anlaşılabilir muhkem ayetlerin yanı sıra farklı şekillerde anlaşılabilir ayetler de bulunmaktadır.

SORU: İslam dininin Hz. Peygamber döneminde toplumsal yaşam üzerine etkisi nasıldır ?

CEVAP: İslâm, özünde şehir yaşamını merkeze alan bir dindir. Medine döneminde inen ayetlerin içeriklerine bakıldığında yeni dinin mesajının toplumsal alan üzerinde şekillendiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Hz. Peygamber döneminden itibaren Mekke ve Medine, yeni dinin merkezi olmaları dolayısıyla bir cazibe merkezine dönüştü ve çok fazla göç almaya başladı. Bu durum, söz konusu şehirlerin nüfusunun kısa sürede artmasına ve demografik yapılarının yeniden şekillenmesine yol açtı.

SORU: Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan yalancı peygamberler kimlerdi?

CEVAP: Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan ve Hz. Muhammed'in ölümü sonrasındaki kısa süreli kaostan istifade ederek görüşlerini yayma fırsatı bulan yalancı peygamberler, Esvedü'l-Ansî, Tuleyhâ b. Huveylid, Secâh ve Müseylimetü'l-Kezzâb idi. Bu şahısların peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmalarının arkasında siyasi ve iktisadi güç elde etme amacı yatmaktaydı. İslâm devletinin siyasi otoritesini sarsmayı hedefleyen bu girişimler, Hz. Ebû Bekir'in idaresi sırasında ortadan kaldırıldı.

SORU: Nasslardan kast edilen kavramlar nelerdir?

CEVAP: Nasslardan kast edilen Kur'an ayetleri ve hadislerdir. Nassların mezheplerin ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri açısından çok yönlü etkileri olmuştur.

SORU: Hz. Peygamberin vefatından sonra tartışmaların temelini ne oluşturmuştur?

CEVAP: Hz. Muhammed'in 10/632 yılındaki ölümüyle birlikte, müslümanlar ilk sınavlarını verdiler. Hz. Muhammed'in kendisinden sonra kimin devlet başkanı olacağını tayin etmemiş olması, yaşanan tartışmaların temelini oluşturdu. Aslında Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in devlet başkanının kim olacağına ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmamasının sebebi, bu işin Müslümanlara ve olayların akışına bırakılmış olmasıdır. Bu belirsizlik, sosyal ve siyasi içerikli kimi anlaşmazlıkların yaşanmasına yol açtı, siyaset eksenli gelgitler dört halife idaresinin belirli dönemlerinde iyiden iyiye kendisini gösterdi.

SORU: İslam dinini şehir merkezli yaşamın toplumlar üzerine etkisi nasıl olmuştur?

CEVAP: Ancak yeni durum, yeni problemlere de kapı araladı: Kabile kültü içerisinde yaşamaya alışık pek çok bedevi için şehir yaşamı ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan sorunlarla doluydu. Hayatın kesin ve katı çizgilerle belirlendiği bir yaşama biçimine ve kültürüne sahip olan yeni sakinler için bu durum zaman zaman oldukça bunaltıcı olabiliyordu. Bu bir anlamda hızlı ve baş döndürücü bir kültür değişimi ve yeni duruma intibak sorununu beraberinde taşıyordu. İslâm düşüncesinde ortaya çıkan siyasi ve itikadi ilk mezhep olan Hariciler, yeni duruma intibak edememenin en somut örneğini oluşturdular.

SORU: Hz. Ebû Bekir'in halife olduktan sonra üstesinden gelmesi gereken ilk işi nedir?

CEVAP: Hz. Ebû Bekir'in halife olduktan sonra üstesinden gelmesi gereken ilk işi, yalancı peygamberler ve Hz. Muhammed'in ölümü sonrasında zekât vermeyi kabul etmeyerek dinden dönen kabilelerle mücadele oldu. Özellikle ikinci grubun tutumu, yeni iktidarın siyasi meşruiyetinin sorgulanması olarak algılandı ve devletin otoritesinin tesisi amacıyla üzerlerine silahlı güçler sevk edilerek üstesinden gelindi. Bu bakımdan Hz. Ebû Bekir'in hem yalancı peygamberler hem de dinden dönenlere ilişkin yürüttüğü mücadele, özünde dini-politik bir zeminde gerçekleşti. Sonuçta istikrar sağlandı ve otorite boşluğu ortadan kaldırıldı. İslâm toplumunun Hz. Muhammed döneminde atılan temelleri sağlamlaştırılarak daha ileri taşındı.

SORU: Hz. Peygamberin vefatı sonrasında mezheplerin doğuşu ile ilgili sosyo politik faktörleri açıklayınız?

CEVAP: Mezheplerin doğuşu ile ilgili sosyo-politik faktörler, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında, özellikle de dört halife döneminde ortaya çıkan anlaşmazlıkları ifade etmektedir. Dört Halife döneminde yaşanan bu çeşit anlaşmazlık ve gerilimler, daha sonraki süreçte siyasi ve itikadi mezheplerin doğuşuna ve gelişim süreçlerine doğrudan tesir etti. İlk ortaya çıkan farklılaşmaların genelde siyasi temelli olması, sosyo-politik gelişmelerin mezheplerin doğuşundaki rolünü teyit etmektedir. Örneğin imamet-i nass ve tayinle temellendiren Şî'ler, Hz. Ali dışındaki tüm halifelerin hilafetini geçersiz saydılar. Yine Haricîler, Hz. Osman'ın hilafetinin son altı yılıyla Hz. Ali'nin tüm halifelik dönemini, meşruiyet açısından geçersiz kabul ettiler.

ÜNİTE 3: YÖNETİM, İMAN-KÜFÜR VE KADER MESELELERİ ETRAFINDA OLUŞAN İLK MEZHEPLER

HARİCİLİK

İsimlendirme ve Kavramsal Çerçeve

Topluluk ismi olarak "Hâriciyye" ve "Havâric" şeklinde kullanılır. Fırkanın adı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İsyan ettikleri yöneticiler ile fırkanın muhalifleri onu, "insanlardan, dinden, haktan veya Hz.

Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar" anlamında kullanmışlardır.

Doğuştan ve Gelişimi

Hâricîliğin doğuşu, hemen hemen bütün tarihçiler tarafından Sıffin Savaşı'nda hakem olayının ortaya çıkışına bağlanmıştır. Buna göre Havâric, hakem tayinini, yani tahkimi kabul etmesinden dolayı Hz. Ali'den ayrılanların meydana getirdiği bir fırkadır. Ancak Hâricîliğin tahkim olayı üzerine birden bire ortaya çıkmış bir fırka olmadığı da göz ardı edilmemelidir. Nitekim Hâricîlerin, "Osman'ı hepimiz öldürdük" şeklindeki sözlerine ve daha o dönemlerden itibaren ihtilalci unsurların devamı oldukları yolundaki iddialarından hareketle menşelerinin Hz. Osman'ın 35/656 yılında şehid edilmesinden önceki yıllara kadar götürülmesi mümkündür.

İlk Hâricî fırkaların ortak düşünceleri, Osman ve Ali'den ve onları siyasi davalarında haklı görenlerden teberri edip uzaklaşmalarıdır. Bunu, bütün ibadet ve iyi davranışların üzerinde bir özellik olarak görürler ve ancak bunun kabulü durumunda bir Müslümanın nikâhının geçerli olacağını belirtirler. Ayrıca büyük günah işleyenleri kâfir saymayı ve imam (devlet başkanı) sünnete aykırı uygulamalarda bulunduğu anda ona karşı ayaklanmayı (hurûc/isyân) bir farziyet kabul ederler. Kendi kanaatlerine katılmayanları, müslüman olsalar dahi kafir sayıp, mal ve canlarını helal addederler.

Hâricî kesimlerin sosyo-psikolojik özellikleri göz önüne alındığında, onların müsamahasız, dar görüşlü fikir ve tavırlarının arka planı belli ölçüde aydınlanmaktadır.

Hâricîler'in, daha çok yeni müslüman olan kesimlerden geldikleri görülmektedir. Vahiy ve sünnet terbiyesi altında yetişmiş sahâbe neslinin aksine bu kesimler, Hz. Peygamber'in son yıllarında çöl ve dağlık bölgelerden Medine'ye gelerek İslam'a giren, az bir müddet şehirde kalıp, o sürede ne öğrendilerse bu bilgiyle kabilelerine geri dönen Müslümanlardı. Ezberlerindeki Kur'an bilgisi yegane kaynaklarıydı. Bununla yetinmek durumundaydılar. Bilgisiz ve kültürsüz kesimlerden geliyorlardı.

Haricî Fırkaları

Hâricîler hadislerin ve lafızların dış görünüşlerine/zâhirlerine bakarak hüküm verdikleri için kendi içlerinde durmadan ihtilaf etmişler ve kendi aralarında çeşitli fırkalara ayrıldıkları gibi bu fırkalar da tâli kollara bölünmüşlerdir.

Varlığını Sürdürebilen Tek Haricî Fırka: İbâdiyye

Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâd'dan almıştır. Fırkanın adı Kuzey Afrika ve Uman'da Ebâziyye şeklinde söylenirken çağdaş

yazarlar İbâdiyye'yi tercih etmişlerdir. Uman İbâdîleri'ne Beyâsi, Bîyâsi veya Beyâzi de denmiştir. İbâdîler, kendilerine bundan başka ilk tahkimcilerle ilgilerinden dolayı Şurât adını verdikleri gibi, ehlü'l-îmân ve'l-istikâme, ehlü'l-adl ve'l-istikâme, cemâatü'l-müslimîn, ehlü'd-da'vet isimlerini de vermektedirler. Basra İbâdîleri, 65 (685) yılında Nâfi' b. Ezrak'ın Haricî olmayan Müslümanlar hakkında ileri sürdüğü tekfirci ve dışlamacı görüşlere katılmayarak Basra'da Abdullah b. İbâd'ın etrafında toplananların oluşturduğu bir fırkadır. Kaynakların verdiği bilgilere göre Abdullah b. İbâd, Câbir b. Zeyd el-Ezdî'nin ılımlı fikirlerinden ilham alarak, Basra'dan çıkan müfrit Haricî topluluklarına katılmamış, akliselim ve sünnetin sınırları çerçevesinde kalmak isteyenleri kendi etrafında toplamış, isyan hareketine karışmaksızın Basra'da kendi halinde sakin bir hayat yaşamıştır. Ebû Ubeyde isimli reisleri de Basra İbâdîleri'ni dikkatle yönetmiş, etrafında toplanan öğrencileri İbâdiyye fırkası öğretileri doğrultusunda yetiştirerek onları birçok bölgeye davetçi olarak göndermiştir.

MÜRCİE MEZHEBİ

İsimlendirme ve Kavramsal Çerçeve

Mürchie kelimesi, "tehir etmek, "ümit vermek" anlamlarına gelen "ircâ'" kökünden türetilmiş çoğul bir isimdir. Kur'an-ı Kerim'de ircâ' kelimesi bu manalarda çeşitli şekillerde geçmektedir (A'râf, 8/111; ayrıca bk. Tevbe, 9/16; Şuara, 26/36). Mürtebib-i kebîre (büyük günah sahibi müslüman) hakkındaki son kararı Allah'a ve âhiret gününe bırakan bu gruba, "tehir edenler, erteleyenler" anlamında "Mürchie" denmiştir.

Doğuştan ve Gelişmesi

Ashâb döneminde yukarıda yapılan tanımlar çerçevesinde davranışlar sergileyen sahabiler mevcuttu. Nitekim ilk Mürçî tavrı, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra aralarında Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Muhammed b. Mesleme ve Üsâme b. Zeyd gibi sahâbilerin bulunduğu birtakım kimseler tarafından ortaya konmuştu. Bunlar başlangıçta kenara çekilip hiçbir şeye karışmayarak Hz. Ali'ye biat etmekten kaçınmışlar, ancak daha sonra biat edip ehl-i kibleye kılıç çekmenin doğru olmadığını savunmuşlar ve ehl-i kible ile savaşmayı, onlara kılıç çekmeyi reddetmişlerdir. Onlar için esas olan toplumsal barıştı. Eğer siyasi tartışmalar ve dini ihtilaflar bu barışı bozuyorsa, bu tartışma ve ihtilaflarda kimin haklı kimin haksız olduğunun, kimin mümin kimin fâsık ya da kafir olduğunun kararı Allah'a bırakılmıyordu. Bu erteleme, suskun kalma ya

da kenara çekilme tavrıyla barışın yeniden tesisinin mümkün olacağını düşünüyorlardı.

Ebû Hanîfe ve Mürcie: Mürcie'ye mensup olanlardan bazıları da, büyük günah işleyen kişinin durumunun, kıyamet gününde Allah'a bırakıldığını beyan etmişler ve bunlar, Ehl-i Sünnet âlimlerinin birçoğu ile pek çok noktada birleşmişlerdir. Buna göre, "büyük günah işleyeninin nihaî durumu hakkındaki hükmü, yani cennetlik mi cehennemlik mi olduğu hakkındaki kararı Allah'a havale etme" şeklindeki ırcâ' görüşü, temelde Ehl-i Sünnet'in anlayışına yakın bir görüştür. Ebû Hanîfe, amelin imanin zorunlu bir parçası olmadığı noktasında ilk Mürciiler'le aynı görüştedir. Mürcie'de olduğu gibi, Ebû Hanîfe'ye göre de iman, değer bakımından amelden üstündür. Amel, imanin yanında ikinci sırada yer alır. Ancak Ebû Hanîfe "mürciî" vasfını kesinlikle kabul etmemektedir. "Mürcie" ifadesinin, bir Kelâm ve Mezhepler Tarihi kavramı olarak ilk etapta çağrıştırdığı anlam göz önünde bulundurulursa, Ebû Hanîfe'ye Mürciî demenin doğru olmayacağı açıktır. Ebu Hanîfe'ye 'Mürciî' denilmesinin başka bir yönü daha vardır. O da, Ebû Hanîfe'nin, hicrî birinci asırda ortaya çıkan Kaderiye'ye ve arkasından Mu'tezile'ye muhalefet etmesidir. Çünkü Mu'tezililer, kader meselesi hakkında kendilerine muhalefet eden herkese 'Mürciî' derlerdi.

Kaderiyye

Kaderiyye kelimesi sözlükte "kadere mensup olan, kader taraftarı" mânasındaki "kaderî"den gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren bu anlamın aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Terim olarak ise "kader inancını reddeden düşünce ve inanç akımı, sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezhep" anlamında kullanılmıştır.

Kaderiyye, kader meselesine yaklaşımı bakımından paralel durumda bulunup daha sonra taraftarlarının kendisine katıldığı Mu'tezile ile ilişkili olmakla birlikte en azından başlangıçta ondan ayrı bir fırkadır. Abdulkâhir Bağdadî ise, Kaderiyye'yi Mu'tezile'nin diğer bir adı olarak kaydetmektedir. Fakat bazı müellifler, aradaki farkı belirtmek için Kaderiyye'yi "halis kaderiyye" diye ifade etmiştir. Diğer taraftan Mu'tezile âlimleri, mezheplerinin Ehl-i Sünnet kelâmcıları tarafından Kaderiyye olarak anılmasına karşı çıkmışlardır.

MU 'TEZİLE MEZHEBİ

İsimlendirme ve Kavramsal Çerçeve

Mu'tezile adının ilk defa ne zaman ve kimler için kullanıldığı ile ilgili olarak değişik yaklaşımlar

mevcuttur. Mesela ilk dönemlerde Hz. Osman'ın ve daha sonra Hz. Ali'nin hilâfete getirilmesi veya Ali ile Muâviye'nin anlaşmazlığa düşmesi, yahut Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye devretmesi olayları üzerine hiçbir tarafı desteklemeyen, bir kenarda duran gruplara Mu'tezile veya Mu'tezele denmiştir. Başka bir açıklamaya göre ise Mu'tezile ismi, aşırı uçlardan uzak durduklarını ifade etmek için kendi mensuplarınınca tercih edilmiştir. Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kimseyi kâfir veya mü'min değil fâsık sayması sebebiyle bu adı aldığı da söylenmiştir. Sünnî kaynaklarında ise Mu'tezile isminin daha çok Vâsıl b. Atâ'nın mürtekib-i kebîre konusunda farklı bir anlayışa sahip olan hocası Hasan el-Basrî'nin ders halkasından ayrılması ve onun, Vâsıl'ın kendilerinden uzaklaştığını ifade için Gad i'tezele 'anne'l-Vâsıl demesiyle ortaya çıktığı bildirilmektedir.

Mu'tezilenin Doğuşu ve Gelişmesi

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra bazı sahabîlerin üzüntüleri sebebiyle evlerine çekildikleri, fitne ortamından uzak durmak için siyasî işlere karışmadıkları ve bundan dolayı kendilerine lûgat manası itibarıyla "mu'tezile" denildiği bilinmektedir. Nitekim Hz. Hasan'ın hilafetten feragat edip, Muaviye'ye hilafeti teslim etmesinden sonra, Hz. Ali'nin yanında yer alan bazı Müslümanların, Muaviye ve diğer insanlardan ayrılıp evlerine ve mescitlere bağlanıp "biz ilim ve ibadet ile meşgulüz" dedikleri de kaydedilmektedir.

Mu'tezile'nin Basra ve Bağdat Okulları

Abbasîler devrinde Mu'tezile mezhebi Basra (Basriyyûn) ve Bağdat (Bağdâdiyyûn) kollarına ayrılmış, bu kollar zamanla iki ekol haline dönüşmüştür. Her iki ekol de mezhebin beş esasını kabul etmekle birlikte ayrıntıda farklı görüşler benimsemiştir.

Basra okulunun ilk temsilcisi, aynı zamanda mezhebin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ'dır. Vâsıl mezhebin tevhid, el-menzile beyne'l-menzileteyn ve emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker; halefi Amr b. Ubeyd ise adalet, va'd ve vâid esaslarını geliştirmiş olmakla beraber Mu'tezile'nin usûl-i hamseden oluşan inanç sisteminin teşekkülü, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın (v. 235/850) el-Usûl'l-hamse adlı kitabıyla tamamlanmıştır.

Bağdat Mu'tezililiği, Basra okulunun ortaya çıkışından kısa bir süre sonra Bişr b. Mu'temir (v. 210/825) tarafından kurulmuştur. Hârûn Reşîd'in veziri Fazl b. Yahya el-Bermekî ile temas kurup görüşlerini saray çevresine benimsetmeye çalışmıştır. Bağdat Mu'tezilileri'ne en büyük hizmeti İbn Ebî Duâd (v. 240/854) yapmıştır. "Mu'tezile'nin rahibi" olarak anılan Ebû Mûsâ el-Murdâr (v. 226/840), zâhidâne

hayatı ve tesirli vaazlarıyla mezhebin yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur.

İnanç Sistemi

Şer'i hükümlerde icma ve kıyası delil olarak kabul etmeyen Mu'tezile, **usul-ü hamse** (beş esas) diye özetlenen görüşlerini geliştirirken, nasların izahında ve anlaşılmasında aklı yanılmaz bir hâkim olarak kabul etmiştir. Mu'tezile, aklın sahası dışında bulunan âhirete ve metafiziğe ait bazı konuları akıl ile izah etmeye çalışmış ve akla kaldıramayacağı bir ağırlık yüklemiştir. Değerlendirmede tek ölçü akıl olunca, birçok konuda Kur'an ve sünnet, dolayısıyla Ehl-i Sünnet esasları ile uyumlu olmayan bazı inanç biçimleri ortaya çıkmıştır.

İtikadî alanı sistematik bir şekilde tanzim eden ilk mezhep Mu'tezile'dir. Başlangıçtan itibaren Mu'tezile kelâmcıları

İslâm dininin temel ilkelerini usûl-ü hamse başlığı altında ele almışlardır:

Tevhid: Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olduğunu kabul etme anlamına gelen tevhid, usûl-u temelini teşkil eder. Yeryüzünde tevhidi savunan yegâne mezhebin kendileri olduğunu iddia ederler.

Adl: Mu'tezile'ye göre adl, Allah'ın iyi (hasen) fiilleri kötü (kabih) fiillerin meydana gelmesinde etkisinin bulunmamasıdır. Ebû Ali el-Cübbâî adl'in hasen olan her çeşit fiili kapsadığını söylerken Kâdî Abdülcebâr bu tanımın eksik olduğunu kaydeder ve adl'i "Allah'ın bütün fiillerinin güzel oluşu, zulüm ve çirkin fiilleri asla yapmaması" şeklinde tanımlar.

Va'd ve Vaîd: Gelecekte bir kimseye bir faydanın ulaştırılacağını veya ondan bir zararın giderileceğini bildiren habere va'd, onun bir zarara uğrayacağını yahut bir faydadan mahrum bırakılacağını içeren habere de vaîd denir.

el-Menzile beyne'l-Menzileteyn: Bu esas, büyük günah işleyen kişinin, küfrü gerektiren bir inkârda bulunmadığı için kâfir olmayacağı, fakat işlediği günah sebebiyle de imanda kalamayacağı, bu ikisi arasında bir yerde bulunacağı şeklinde açıklanmaktadır.

Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker: Mu'tezile'ye göre İslâm davetinin yayılması, dalâlette olanların hidayete ermesi, hakkı bâtila karıştırmak isteyenlerin zararlarının önlenmesi için her Müslümanın iyiliği emretmesi ve kötülükten sakındırması zorunlu bir görevdir. Emre konu olan ma'rûf vacip türünden ise onu emretmek vacip, nafile türünden ise nafiledir.

SORU CEVAP

SORU: Hariciler muhakkime, Harûriyye ve Vehbiyye ismini hangi anlamda kullanmışlardır?

CEVAP: Sıffin'de kabul edilen hakemlere rızâ göstermeyi reddetmelerinden dolayı Muhakkime; Hz. Aliden ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer olan Harûriyye nisbetle Harûriyye ve buradaki reisleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye nispetle de Vehbiyye adlarını almışlardır.

SORU: Mürcie'nin doğuşu ve gelişmesi nasıl olmuştur?

CEVAP: Mürcie, büyük günah işleyen bir kimsenin, mümin sayılıp sayılmayacağı hakkındaki tartışmaların çoğaldığı bir dönemde ortaya çıkmış ve Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviyye devretmesiyle daha da güçlenmiştir. Çünkü bu olayın ardından Ali taraftarları ve pek çok kimse, zorunlu olarak Muâviyye biat etmiş, ardından kenara çekilerek ilim ve ibadetle meşgul olmaya başlamıştı. Haricî zihniyeti, Emevî-Hâşimî çekişmesi, Emevîlerin politik ve ekonomik siyaseti, o günkü sürecin doğurduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal problemler Mürcienin ortaya çıkışında etkili olan sebeplerin başında yer almaktadır. Ayrıca, büyük günah işleyenleri ve kendi dışındaki Müslümanları tekfir eden, devlet geleneğine sahip bulunmayan ve medenî hayata alışmamış olan Haricîler karşısında bütün Müslümanların eşitliğini savunan ılımlı ve uzlaşmacı bir zihniyetin doğması kaçınılmaz bir sonuçtu. İlk Mürcîî fikirlerin oluşum dönemi Abdullah b. Ömer'in hayatının sonlarına doğru (60/680) başlamıştır. Şam, Mısır ve Basrada da mevcut olmakla birlikte tarafsızlar grubunun yoğunlukta bulunduğu yer Mekke ve Medine idi. Müslümanlar arasındaki yorum farklılıkları had safhaya varıp sadece anlaşmazlıklar hakkında hüküm verme safhasında kalmayıp, büyük günah işleyeninin durumu da bunlara eklenince, ortaya, meseleler hakkında peşin hüküm vermeyen ve işi Allaha havale eden yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ashab ile şükkâk (kuşkudakiler) diye adlandırılan kimselerin yolunu izleyen bir grup çıktı. Bu yeni grup, büyük günah işleyeninin durumu hakkında peşin hüküm verilemeyeceğini, bunların durumlarının, gaybı bilen Allaha bırakıldığını beyan etmiş, siyasî tartışmalardan uzak kalmış ve günah işleyen kişi hakkında herhangi bir şey söylemekten kaçınmıştır. Mürcienin doğuşunun 60-75 (680-694) yılları arasında gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü Muâviyenin başlatmış olduğu Hz. Aliyi lanetleme ve Osmanı övme kampanyası pek çok kimsenin tepkisine yol açtığından, hicri birinci yüzyılın ortalarından itibaren her iki halife hakkında ircâ' nitelikli bir düşünceye sahip olmak siyasî bir tavrın işareti haline gelmiştir. Buna göre Mürcie, İslâm toplumunu tehdit eden Haricî zihniyetine, Emevî-Hâşimî çekişmesine, Emevîlerin Hâricîler'le diğer muhaliflerine karşı acımasız davranışlarına ve mevâlîyi küçük görmelerine, özellikle de Müslümanların birbirini öldürmesine tepki olarak doğmuş, uzlaşmacı ve birlik taraftarı siyasî bir fırka olarak kabul edilmiştir. İleriki bir safhada Mürcie, "büyük günah işleyenlerden bazılarının günahları affedilir, kötülükleri de iyiliklere çevrilir" demekle kalmamış; daha ileri giderek, imana sahip olduğu sürece günahın hiçbir zararının olmayacağına hükmetmişti. Emevî yöneticileri, Havâric ve Şîa gibi iktidarı ele geçirmeye yönelik bir amaç gütmeyen Mürcie mensuplarının faaliyetlerine engel olmamış ve onları çeşitli görevlere getirmekte sakınca görmemiştir.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

SORU: İbâdiyyenin görüşleri nelerdir?

CEVAP: İbâdîler devlet başkanı belirlemenin dinî bir görev olduğunu söylerler. İbâdiyye, imamın bazı istisnalar dışında seçim (biat) yoluyla başa geçirilmesi gerektiği inancındadır. İbâdiyye, imamet makamına getirilecek şahsın vasıfları konusunda Ehl-i Sünnetten tamamen ayrılır ve imamların Kureyşten olması yolundaki anlayışı kesinlikle reddeder. Onlara göre imamet için soy değil mü'min vasfını taşıdıktan başka ilim, zühd ve adalet sahibi olmak önemlidir. Bu nitelikleri taşımak suretiyle itaate lâyık olan herkes imam olabilir. Bu görüşlerinden dolayı pek çok Arap olmayan unsurun Haricî saflarına katıldığı bilinmektedir. İmametini vasiyet veya tayinle değil cemaatin ittifakı, yani serbest seçimle gerçekleştireceği hususu İbâdiyyenin temel prensiplerindendir. Allah'ın sıfatlarının zâtından ayrı olmadığını söylemeleri, Kur'an'ı mahluk kabul etmeleri ve ahirette şefaati inkar etmeleri İbâdîler'in Mu'tezile etkisinde kaldığını göstermektedir. Ancak kulların fiileri konusunda Mu'tezile'den ayrı düşündükleri anlaşılmaktadır. İbâdiyye'ye göre hayır da şer de Allah'tandır. Kulların fiileri, Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyla meydana gelir. Büyük günah meselesinde İbâdiyye mutedil bir yol izleyerek diğer Hâricî gruplardan ayrılmıştır. İbâdiyye'ye göre amel, imandan bir parka olmakla birlikte, amelsizlik ya da büyük günah bir Müslümanı dinden çıkarmaz, onu doğrudan kafir yapmaz. Amelsizlik ve günahkarlık yine küfür olarak adlandırılmaktadır; fakat bu küfür "nankörlük" anlamında "nimet küfrü"dür. Bu çeşit küfür insanı bu dünyada dinden çıkarmaz. Tevbe ederse Müslümanlığa döner ve ebedî ahiret cezasından kurtulur. Tevbe etmez ise ahirette ebedî cezaya müstehak olur. Nimet küfrü halinde olan Müslümanın canı, malı, ırzı diğer Müslümanlara haramdır. Bu dünyada dinden çıkaran küfür ise, bilinen manasıyla Allah'ı, O'nun birliğini, nübüvveti, Kur'an'ı inkar manasında "şirk küfrü"dür. Bu küfür üzere olan insanlarla emr bi'l-maruf uyarınca bu dünyada mücadele edilir. Bu görüşüyle İbâdiyye, elmenzile beyne'l-menziileteyn teorisini savunan Mu'tezile mezhebiyle benzeşmektedir. İbâdîler'in ibadetler ve muamelât konusunda, Uman ve Kuzey Afrika'da beraber yaşadıkları Sünnî Müslümanlarla herhangi bir mühim farklılığı bulunmamaktadır. Bu sebeple devam ettikleri camileri ayrı değildir. Mezhep ayrılığı gözetmeksizin birbirleriyle evlilik münasebeti kurabilmektedirler.

SORU: Hâricîliğin doğuşu ne zaman olmuştur?

CEVAP: Hâricîliğin doğuşu, hemen hemen bütün tarihçiler tarafından Sıffin Savaşında hakem olayının ortaya çıkışına bağlanmıştır. Buna göre Havâric, hakem tayinini, yani tahkimi kabul etmesinden dolayı Hz. Aliden ayrılanların meydana getirdiği bir fırkadır. Ancak Hâricîliğin tahkim olayı üzerine birden bire ortaya çıkmış bir fırka olmadığı da göz ardı edilmemelidir. Nitekim Hâricîlerin, "Osmanî hepimiz öldürdük" şeklindeki sözlerine ve daha o dönemlerden itibaren ihtilalci unsurların devamı oldukları yolundaki iddialarından hareketle menşelerinin Hz. Osmanın 35/656 yılında şehid edilmesinden önceki yıllara kadar götürülmesi mümkündür.

SORU: Varlığını Sürdürebilen Tek Harici Fırka olan İbâdiyye'nin özellikleri nelerdir?

CEVAP: Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâddan almıştır. Fırkanın adı Kuzey Afrika ve Umanda Ebâdiyye şeklinde söylenirken çağdaş yazarlar İbâdiyyeyi tercih etmişlerdir. Uman İbâdîlerine Beyâsi, Biyâsi veya Beyâzi de denmiştir. İbâdîler, kendilerine bundan başka ilk tahkimcilerle ilgilerinden dolayı Şurât adını verdikleri gibi, ehlül-İmân vel-istikâme, ehlül-adl velistikâme, cemââtül-müslimîn, ehlüd-davet isimlerini de vermektedirler. Kaynakların verdiği bilgilere göre Abdullah b. İbâd, Câbir b. Zeyd el-Ezdînin ılımlı fikirlerinden ilham alarak, Basradan çıkan müfrit Haricî topluluklarına katılmamış, akliselfimin ve sünnetin sınırları çerçevesinde kalmak isteyenleri kendi etrafında toplamış, isyan hareketine karışmaksızın Basrada kendi halinde sakin bir hayat yaşamıştır. Ebû Ubeyde isimli reisleri de Basra İbâdîleri'ni dikkatle yönetmiş, etrafında toplanan öğrencileri İbâdiyye fırkası öğretileri doğrultusunda yetiştirerek onları birçok bölgeye davetçi olarak göndermiştir. "Taşıyıcılar" ya da "naklediciler" anlamında "hameletül-ilm" veya "nakaletü'l-ilm" adı verilen bu davetçi gruplar, İbâdiyyenin Mağrib, Yemen, Hadramut, Uman ve Horasana yayılmasını sağlamıştır.

SORU: İslam dairesinde kalan her mezhebin amacı nedir?

CEVAP: İslam dairesinde kalan her mezhep, doğrudan 73 fırka hadisine atıf yapsın ya da yapmasın fırka-i nâciye olma iddiasını taşır.

SORU: Hâricî kesimlerin sosyo-psikolojik özellikleri nelerdir?

CEVAP: Hâricî kesimlerin sosyo-psikolojik özellikleri göz önüne alındığında, onların müsamahasız, dar görüşlü fikir ve tavırlarının arka planı belli ölçüde aydınlanmaktadır.

SORU: Mu'tezile'nin Basra ve Bağdat kollarının özellikleri nelerdir ?

CEVAP: Abbasîler devrinde Mu'tezile mezhebi Basra (Basriyyûn) ve Bağdat (Bağdâdiyyûn) kollarına ayrılmış, bu kollar zamanla iki ekol haline dönüşmüştür. Her iki ekol de mezhebin beş esasını kabul etmekle birlikte ayrıntıda farklı görüşler benimsemiştir. Basra okulunun ilk temsilcisi, aynı zamanda mezhebin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâdır. Vâsıl mezhebin tevhid, el-menziile beynelmenziileteyn ve emir bil-marûf nehiy anî'l-münker; halefi Amr b. Ubeyd ise adalet, vad ve vâid esaslarını geliştirmiş olmakla beraber Mu'tezilenin usûl-i hamseden oluşan inanç sisteminin teşekkülü, Ebül-Hüzeyl el-Allâf'ın (v. 235/850) elUsûlül-hamse adlı kitabıyla tamamlanmıştır. Nazzâm (v. 232/845) ve Câhiz (v. 255/869), Basra okulunun ileri gelenlerindendir. Bağdat Mu'tezilîliği, Basra okulunun ortaya çıkışından kısa bir süre sonra Bîşr b. Mutemir (v. 210/825) tarafından kurulmuştur. Hârûn Reşîd'in veziri Fazl b. Yahya el-Bermekî ile temas kurup görüşlerini saray çevresine benimsetmeye çalışmıştır. Bağdat Mu'tezilîlerine en büyük hizmeti İbn Ebî Duâd (v. 240/854) yapmıştır. "Mu'tezilenin rahibi" olarak anılan Ebû Mûsâ el-Murdâr (v. 226/840), zâhidâne hayatı ve tesirli vaazlarıyla mezhebin yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur.

SORU: Mu'tezilenin Kaderiyye mezhebi ile ilişkisi nedir?

CEVAP: Düşünce ve inanç okulu durumuna gelmesini sağlayacak bir sistematığa sahip olmayan Kaderiyye akımının görüşleri çeşitli kişilerce temsil edildi ve giderek Mu'tezile grubunun temel tezleri arasına girerek varlığını sürdürdü. Kader konusunu gündeme getiren ilk kişinin Emevi halifelerinden Abdülmelik b. Mervan döneminde Haccâc tarafından öldürülen Mâbed el-Cühenî (v. 80/699) olduğu bilinmektedir. Tâbiün âlimlerinden olan ve Hasan Basrînin derslerini izleyen el-Cüheninin kader konusundaki düşüncelerinin yaygınlık kazanmasında, ünlü Mu'tezile bilginlerinden ve ekolün kurucularından Amr b. Ubeydin önemli etkisi oldu. Kaderiyye inançları el-Cühenîden sonra, Halife Hişam b. Abdülmelik döneminde Geylân ed-Dimeşkî tarafından daha sistemli bir biçimde savunuldu. Kaderiyye, kader meselesine yaklaşımı bakımından paralel durumda bulunup daha sonra taraftarlarının kendisine katıldığı Mu'tezile ile ilişkili olmakla birlikte en azından başlangıçta ondan ayrı bir fırkadır. Abdulkâhir Bağdadî ise, Kaderiyyeyi Mu'tezilenin diğer bir adı olarak kaydetmektedir. Fakat bazı müellifler, aradaki farkı belirtmek için Kaderiyyeyi "halis kaderiyye" diye ifade etmiştir. Diğer taraftan Mu'tezile âlimleri, mezheplerinin Ehl-i Sünnet kelâmcıları tarafından Kaderiyye olarak anılmasına karşı çıkmışlardır.

SORU: Haricî kelime olarak ne demektir?

CEVAP: Haricî, "çıkılmak, itaatten ayrılıp isyan etmek" anlamındaki hurûc kökünden, "ayrılan, isyan eden" anlamında hâricûn kelimesine nispet ekinin eklenmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi olarak "Hâriciyye" ve "Havâric" şeklinde kullanılır.

SORU: Emeviler döneminde Haricilerin durumu nasıldı?

CEVAP: Emeviler zamanında birkaç kez mağlup olan ve defalarca adeta katliamdan geçirilen Hâriciler, toparlanarak Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânînin liderliğinde Mardin ile Nusaybin arasındaki Yukarı Dicle bölgesine yerleşip Kufe ve civarına baskınlar düzenlediler. Üzerlerine otuza yakın kuvvet sevkeden Haccâcın ordularını birçok defa yenen, hatta bir ara Kufeye de giren Şebîb de, Haccâcın saldırıları yüzünden 77 (696) yılı sonlarında Kirman dağlarına kaçmaya çalışırken Ahvazda Düceyl suyuna düşüp boğuldu. Haricîler Emevîler'in son dönemlerinde, öncekiler kadar tehlikeli olmamakla beraber hanedanın zayıflamasına paralel olarak isyanlarını yaygınlaştırdılar ve çeşitli bölgelerde çevreye korku salmaya devam ettiler.

SORU: İlk Hâricî fırkaların ortak düşünceleri nelerdir?

CEVAP: İlk Hâricî fırkaların ortak düşünceleri, Osman ve Ali'den ve onları siyasi davalarında haklı görenlerden teberrî edip uzaklaşmalarıdır. Bunu, bütün ibadet ve iyi davranışların üzerinde bir özellik olarak görürler ve ancak bunun kabulü durumunda bir Müslümanın nikâhının geçerli olacağını belirtirler. Ayrıca büyük günah işleyenleri kâfir saymayı ve imam (devlet başkanı) sünnete aykırı uygulamalarda bulunduğu ona karşı ayaklanmayı (hurûc/isyan) bir farziyet kabul ederler. Kendi kanaatlerine katılmayanları, müslüman olsalar dahi kafir sayıp, mal ve canlarını helal addederler.

SORU: Mürcienin kelime anlamı ve Mürcie mezhebi denmesinin sebebi nedir ?

CEVAP: Mürcie kelimesi, "tehir etmek, "ümit vermek" anlamlarına gelen "ircâ" kökünden türetilmiş çoğul bir isimdir. Kuran-ı Kerimde ircâ' kelimesi bu manalarda çeşitli şekillerde geçmektedir (Arâf, 8/111; ayrıca bk. Tevbe, 9/16; Şuara, 26/36). Mürtekib-i kebîre (büyük günah sahibi müslüman) hakkındaki son kararı Allaha ve âhiret gününe bırakan bu gruba, "their edenler, erteleyenler" anlamında "Mürcie" denmiştir. Mürcie kelimesinin "ertelemek, sonraya bırakmak" anlamına gelen "ircâ veya "beklenti içinde olmak, ümit etmek" mânasındaki recâ kökünden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de kelimenin, aslî harflerinin sonuncusu hemze olan ircâdan türemiş olduğu fikri tercih edilmektedir. Bunun yanında, aslî harflerinin sonuncusu vâv olan recâ kökünden ircâ kalıbında kullanıldığında birinci anlamın değişmediği konusunda da ittifak vardır. Terim olarak ise, "günahın imana zarar vermediği tezini savunarak, büyük günah işleyene ümit veren ve onun hakkındaki nihai kararı Allaha havale edip tehir edenler" anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Mürcie, siyasî ve itikadî bir fırka olarak büyük günah işleyenlerin durumlarını Allaha bırakıp, manevî sorumlulukları hakkında düşüncelerini açıklamayan topluluklara verilen ortak bir isimdir. Ayrıca Mürcie kavramı "amelleri niyet ve inançtan sonraya bırakan", "büyük günah işleyenlere ümit veren" veya "imani sırf dille ikrardan ibaret gören" şeklinde de tanımlanmıştır.

SORU: Kaderiyye kelimesinin sözlük ve terim anlamı nedir?

CEVAP: Kaderiyye kelimesi sözlükte "kadere mensup olan, kader taraftarı" mânasındaki "kaderî"den gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren bu anlamın aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Terim olarak ise "kader inancını reddeden düşünce ve inanç akımı, sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezhep" anlamında kullanılmıştır. Allahın belirlediği kader yerine insanın belirlediği bir kadere inanmaları ve fiilleri Allaha değil insana isnat etmelerinden dolayı bu ismi almıştır.

SORU: Hariciler havaric ve Ehl-i şurât ismini hangi anlamda kullanmışlardır?

CEVAP: Havâric ismini, "kâfirlerin arasından çıkarak Allaha ve peygamberine hicret edenler" (Nisâ 4/100) mealindeki ayete dayanarak "Allaha ve peygamberine hicret edenler" anlamında kullanmışlardır. Ayrıca "canlarını ve mallarını Allah'a satanlar" manasındaki ayete nispetle kendilerine Ehl-i şurât demişlerdir.

SORU: Basra Hâriciliği kim tarafından kuruldu ve ne tür isyanlarda bulunmuşlardır?

CEVAP: Basra Hâriciliği, Nehrevandan kurtulan Misar b. Fedekî et-Temîmî tarafından kuruldu. Buradaki ilk Haricî hareketi 661 yılında Müslüman bir topluluğun Basra civarında öldürülmesiyle başladı. Ziyâd b. Ebîhinin 665'te Basra valiliğine tayini ve 671'te yılında Küfe valiliğinin de ona verilmesiyle Hâricilik için yeni bir dönem başlamış oldu. Ziyâd, Hâricilerin kıyamına fırsat tanımayacak derecede sert bir yönetim kurdu. Onun ölümünden 673'te

iki yıl sonra Basra valiliğine getirilen oğlu Ubeydullah da benzer tedbirlere başvurdu. Buna rağmen Hariciler isyanlarından vazgeçemediler. Nitekim Ubeydullah, Harici kumandan Ebû Bilâl üzerine 3000 kişilik bir ordu sevk etti ve onu arkadaşları ile birlikte öldürttü.

SORU: Mu'tezilenin kelime anlamı nedir?

CEVAP: Sözlükte "ayırarak, uzaklaştırmak" anlamındaki "a-z-l" kökünden sıfat olan mu'tezile kelimesi "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" demektir. Mu'tezile adının ilk defa ne zaman ve kimler için kullanıldığı ile ilgili olarak değişik yaklaşımlar mevcuttur. Mesela ilk dönemlerde Hz. Osman'ın ve daha sonra Hz. Alinin hilâfete getirilmesi veya Ali ile Muâviye'nin anlaşmazlığa düşmesi, yahut Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviyeye devretmesi olayları üzerine hiçbir tarafı desteklemeyen, bir kenarda duran gruplara Mu'tezile veya Mu'tezele denmiştir.

SORU: Abbasiler döneminde Haricilerin durumu nasıldı?

CEVAP: Abbasiler dönemi Hariciler açısından pek hareketli değildir. Gerçi Abbâsîlerin ilk yıllarında Ezârika, Sufriyye, Necedât gibi bazı kollar özellikle Irak ve dolayları ile Kuzey Afrikada birtakım isyan hareketlerine başvurmuşlardır. Ancak bunlar devlet kuvvetlerince kısa sürede bastırılmıştır. Halife Mehdî zamanında Horasanda ortaya çıkan Hariciler, Abbâsîlere isyan ettiler (160/777). Fakat üzerlerine gönderilen hilafet kuvvetleri karşısında mağlûp oldular. Giriştikleri birçok isyan Abbâsîler tarafından bastırıldı.

SORU: Nehrevanda haricilerin öldürülme sebepleri ve sonuçları ne olmuştur?

CEVAP: Ashâbtan Abdullah b. Habbâb b. Eret ile hamile eşini sorguya çekmişler (isti'raz) ve 'Ali müşriktir' demediği için öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Nehrevânda, Hz. Ali'nin ordusu tarafından Hâricîlerin tamamına yakını öldürüldü (38/658). Böylece Hariciler'le münasebetler koptu ve artık onların Hz. Ali'nin saflarına katılmaları ümidi kesin olarak kalmadı. Çünkü Hariciler, Nehrevân'da dostlarının başına gelenleri hatırladıkça gayrete geliyor ve kinleri alevleniyordu. Nehrevân olayının sonuçlarından birisi de sağ olarak kurtulanlardan ikisinin Uman'a, ikisinin Kirman'a, ikisinin Sicistan'a, ikisinin elCezîre'ye, birinin de Yemen'e gitmesi ve Hariciyye düşüncesinin bu bölgelerde zuhur eden şer toplulukları tesir altına almasıdır. Nehrevân hezimetinden sonra hayatta kalabilen Hâricîlerin başka bölgelere kaçtıkları ve buralarda çok sayıda Hâricî kollar oluşturdukları bilinmektedir. Nehrevân bozgunu Hâriciler üzerinde silinmez bir etki bırakmış, onlar için Allah yolunda ölmenin, şahâdetin bir simgesi hâline gelmiştir. Bu olaydan sonra Hâricileri yönlendiren en önemli duygu, intikam duygusu olmuş ve bu, bir türlü tatmin edilememiştir. Bundan sonra Hariciler, Hz. Alinin şehid edilmesine kadar zaman zaman küçük mahallî isyanlar çıkardılar. Bunların en önemlisi, Nehrevandan kurtulup Şehrezûra kaçan Ebû Meryem esSadî'nin isyanıdır. Hâricîler, Mekke'de hazırladıkları son eylem plânına göre, Hz. Ali, Muâviye ve Amr b. el-As'ı öldürerek hilafet meselesine kendilerince bir çözüm getirmeyi hedeflemişlerdi. Bu amaçla her üç şahıs için birer suikastçı

görevlendirmişlerdi. Hz. Ali'nin öldürülmesiyle görevlendirilen kişi Abdurrahman b. Mülcem idi. Sabah namazına gitmekte olan halîfeye saldırarak onu yaraladı. Bu yara neticesinde Ali, 21 Ramazan 40 (28 Ocak 661) tarihinde şehid oldu.

SORU: Harici fırkaları nelerdir?

CEVAP: Hâriciler hadislerin ve lafızların dış görünüşlerine/zâhirlerine bakarak hüküm verdikleri için kendi içlerinde durmadan ihtilaf etmişler ve kendi aralarında çeşitli fırkalara ayrıldıkları gibi bu fırkalar da tâli kollara bölünmüşlerdir. İslâm mezhepleri tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı sınıflandırmalar görülmekle birlikte ana Haricî fırkaları, Muhakkime, Nâfi b. Ezraka nisbet edilen Ezârika, Necde b. Âmir liderliğinde ortaya çıkan Necedât, kurucusu genellikle Ziyâd b. el-Asfar olarak kabul edilmekle birlikte, bazen de Abdallâh b. Saffâr olarak kabul edilen Sufriyye, Beyhesiyye, Acârîde, Seâlibe ve İbâdiyye olup diğerleri bunlardan ayrılan alt gruplardır. Bunlardan Ezarika, Necedat ve Sufriyye gibi Harici fırkaları Abbasiler döneminde Irak, Horasan, Kirman, Sistan ve Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgelerinde isyanlar çıkarsalar da Emeviler dönemindeki kadar başarılı olamamış ve zamanla etkilerini kaybetmişlerdir.

SORU: Ebû Hanîfe ve Mürcie arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

CEVAP: Mürcie'ye mensup olanlardan bazıları da, büyük günah işleyen kişinin durumunun, kıyamet gününde Allaha bırakıldığını beyan etmişler ve bunlar, Ehl-i Sünnet âlimlerinin birçoğu ile pek çok noktada birleşmişlerdir. Buna göre, "büyük günah işleyen nihaî durumu hakkındaki hükmü, yani cennetlik mi cehennemlik mi olduğu hakkındaki kararı Allaha havale etme" şeklindeki ircâ görüşü, temelde Ehl-i Sünnet'in anlayışına yakın bir görüştür. Ebû Hanîfe, amelin imanın zorunlu bir parçası olmadığı noktasında ilk Mürciîler'le aynı görüştedir. Mürcie'de olduğu gibi, Ebû Hanîfe'ye göre de iman, değer bakımından amelden üstündür. Amel, iman yanında ikinci sırada yer alır. Ancak Ebû Hanife "mürcî" vasfını kesinlikle kabul etmemektedir. "Mürcie" ifadesinin, bir Kelâm ve Mezhepler Tarihi kavramı olarak ilk etapta çağrıştırdığı anlam göz önünde bulundurulursa, Ebû Hanîfe'ye Mürcî demenin doğru olmayacağı açıktır. Ebu Hanifeye 'Mürcî' denilmesinin başka bir yönü daha vardır. O da, Ebû Hanifenin, hicrî birinci asırda ortaya çıkan Kaderiye'ye ve arkasından Mu'tezile'ye muhalefet etmesidir. Çünkü Mu'tezilîler, kader meselesi hakkında kendilerine muhalefet eden herkese 'Mürcî' derlerdi. Bu durum Hariciler ve Ehl-i Hadis için de geçerlidir. Onlar da, ameli imanın parçası görmeyen, büyük günahın imanı gidereceğini kabul etmeyen kesimlere "Mürcî" ithamını uygun görürlerdi.

SORU: Mu'tezilenin doğuşu ve gelişmesi nasıl olmuştur?

CEVAP: Şehrîstanînin belirttiğine göre; bir kimse Hasan-ı Basrî'ye gelerek şöyle dedi: "Ey imam! Zamanımızda büyük günah işleyenlerin kafir olduğunu söyleyen bir topluluk çıktı. Onlara göre büyük günah işlemek, kişiyi dinden çıkaran bir küfürdür. Bunlar Hariciler'den Vâidiyye fırkasıdır. Bir diğer topluluk ise büyük günah işleyenler

hakkındaki hükmü tehir (ircâ) etmektedir. Onlara göre ise nasıl küfürle beraber tâatın (hayırlı iş) bir faydası yoksa, imânla beraber günahın da bir zararı yoktur. Bunlar da Mürcie fırkasıdır. Bize bu konuda bir itikad yolu çizer misin?" Vasil b. Atâ, hocası Hasan-ı Basrînin bu meseleye vereceği cevabı beklemeden, kendisi öne atılarak; "ben büyük günah işleyenin mutlak olarak ne mümin ne de kâfir olduğunu söylerim. O, iki yer arasında bir yeredir (el-menzile beynel menzileteyn). Ne mümindir, ne de kâfirdir" dedi ve daha sonra ayağa kalkıp, Hasan-ı Basrînin ders halkasından ayrılarak mescidin başka bir direğinin dibinde kendine bir yer tuttu. Hasan-ı Basrî de ona: "Vasil bizden ayrıldı (itezele)" deyince, bunun üzerine Vasil ve arkadaşları "ayrılanlar" manasında Mu'tezile mezhebinin çekirdeğini teşkil etmiş oldular. Bu arada Mu'tezilenin ortaya çıkışını iç âmiller yanında İran dinleri, Yahudilik, Hristiyanlık ve Yunan felsefesi gibi dış etkenlerle açıklayan ilim adamlarının bulunduğu da hatırlanmalıdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Mu'tezilî fikirlerin ortaya çıkışında birbirine paralel iki faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür: ? Mürtekb-i kebîre, Allahın sıfatları, iradî fiiller, Kuranın mahlûk oluşu gibi tartışmalar üzerindeki iç siyasî ve fikrî ihtilâflar. ? Varlığın mahiyeti, cevher, araz, hareket, sükûn gibi konular üzerindeki dış felsefî etkenler.

ÜNİTE 4: EHL-İ SÜNNET VE'L CEMAAT

GİRİŞ

Siyasî ve itikadî sahada farklı görüşleri nedeniyle ana kitleden, önce Havâric ve Şîa ayrılmış, özellikle Havâric'e bir tepki olmak üzere Mürcie ortaya çıkmış, sonra II/VIII. yüzyılın başlarından itibaren ilâhî sıfatları nefyeden Cehmiyye ayrı bir kitle oluşturmaya başlamıştır. Bunların ardından özellikle itikadî konularda nasları te'vil ederek akli nakle hâkim kılmaya çalışan Mu'tezile yavaş yavaş teşekkül etmişti. Bunlar ve bunların dışındakiler, sahâbe ile tâbiîn âlimlerinin ve Müslümanların çoğunluğu tarafından **ehl-i bid'at** diye adlandırılmıştı.

Mu'tezile mensuplarının nakli ihmal edip orta yolu aşan akılcı bir metot takip etmeleri, yine bu mezhebin, Abbâsî halifeleri Memun ve Mutasım zamanındaki yükselişlerinden faydalanarak inanç ve düşünce özgürlüğünü engellemeye çalışmaları, halkın sevip saydığı Ahmed b. Hanbel gibi âlimlere eziyet edip "mihne olayı"na sebebiyet vermeleri, IV/X. yüzyılın başlarında köklü Sünnî mezheplerin kimlik bulmasına zemin hazırlayan sebeplerin başında gelmektedir.

İSİMLENDİRME VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sözlükte "yol, gidiş, adet" demek olan **sünnet**, Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek "Allah'ın değişmez kanunları" anlamında **sünnetullâh** şeklinde kullanılır. Sünnet kavramı ile genellikle "Hz. Peygamber'in söz, tutum ve davranışları" anlaşılmıştır. Kalam ilminde bid'atın karşısı olarak sünnet, "Hz. Peygamber'in

düşünce ve davranışlarına uygun bir yolu, O'nun emir ve yasaklarını, ilk Müslümanların Resûlüllâh'tan tevarüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgiyi" ifade eder. Sözlükte "topluluk, insan gurubu veya kitlesi" anlamına gelen **cemaat** ise, ıstılahta, "İslâm ümmetinin çoğunluğu (sevâd-ı â'zâm), âlimler, bilhassa müctehid âlimler topluluğu demektir. Ehl-i Sünnet'e mensup olanlara **Sünnî** adı verilmektedir. Tarihsel süreç ve olaylarla ilişkili olarak sünnet ve cemaat kavramlarından oluşturulan **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** terkihi uzun bir zaman diliminde terimleşmiştir.

Tam ismi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat olan Ehl-i Sünnet; Hz. Peygamber'in, sahâbenin ve onların yolunu takip eden ilk nesillerin inanç sahasındaki görüş ve tercihlerini benimseyip izleyen geniş kesimlere verilen isimdir. Bu terkipteki ilk terim olan sünnet, Hz. Peygamber ve sahâbeyi referans vermekte; ikinci terim olan cemaat ise Müslümanların çoğunluğunun siyasi temayülüne, birlik ve beraberliğe işaret etmektedir. Sünnetin zıddı bid'at; cemaatın zıddı ise tefrika olarak anlaşılabılır.

DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Hasan el-Basrî'nin (v. 110/728), yönetimin ve toplumun ıslahı için Hariciliğin isyan fikrine karşı çıkışı Sünnî siyaset anlayışı için sağlam bir temel teşkil etmiştir. Basrî haksızlık karşısında suskunluk ve tepkisizliği de onaylamamış, nasihat yöntemini uygulamış, Emevî idarecilerine yazdığı mektuplarda, yapılan yanlışları eleştirmiştir. Toplumda fitneye yol açan unsurlardan tümüyle kaçınılması gerektiğini öğütlemiş, hatta bu konuda Hz. Ali'yi bile hatalı bulmuştur. Yine Basrî'nin büyük günah sahibi Müslümanı İslâm dairesi içinde görmesi ve insanın fiilerinde kaderin mutlak belirleyiciliğini (cebîr) reddetmesi de Sünnilik için önemli referansları teşkil etmiştir.

Ehl-i sünnet akaidinin oluşumunu etkileyen diğer önemli isim Ebû Hanîfe'dir (v. 150/767). Bazı kaynaklarda Ebû Hanîfe'nin Mürcie gruplarından birinin kurucusu olarak gösterilmesi, o dönemde mezheplerin henüz teşekkül aşamasında olmasından kaynaklanmaktadır.

ASHÂB-I HADİS VE SELEFİLİK

Hadis ve sünnet, tarif edenlerin mensup oldukları ilmi camiaya göre birtakım farklı tanımlara konu olmakla birlikte, genellikle Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrirlerin toplamı olarak kabul edilmiştir. İslâm kaynaklarında, genellikle Müslümanların Şâfiî'den önce Ashâb-ı Hadis ve Ashâb-ı Rey diye iki fırkaya ayrıldığı bildirilmektedir. Hadis ashâbı, insanları hadislere bağlanmaya teşvik edenler ve

bunun dışındaki fikirlere uymaktan sakındıranlardır. İmam Şâfiî ve ashâbı bu sıfatla anılan en önemli topluluk olarak tanınmıştır.

ASHÂB-I REY VE KELÂM MEZHEPLERİ

'Rey'in anlamı ile ilgili olarak genellikle şöyle bir tarif benimsenmiştir: Rey, düşünüp taşındıktan ve doğru olan ciheti anlamak için araştırmada bulunduktan sonra varılan kanaat veya görüştür. Fıkıh usulünde, hakkında nass olmayan konulardaki ictihadın temeli olan rey, şeriatın gösterdiği düşünme yollarından gidilerek yapılan aklî bir faaliyettir. Bu anlamda genellikle ümmetin imamlarından müctehit olanlar, Ashab-ı Hadis ve Ashab-ı Rey olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ashâb-ı Rey, Irak ehli yani Ebû Hanife ve ashâbıdır. Rey ve kıyas ehli, şeriatın manasının anlaşılabilir olduğunu kabul etmeleri nedeniyle Kur'ân-ı Kerim'de, sünnetin de teyit ettiği umumi asıllar bulunduğunu savunmuşlardır.

EŞ'ARİLİK

İsimlendirilmesi

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (260/324-873/936) ve talebeleri tarafından Ehl-i Sünnet inanç esasları temelinde kurulan Eş'arilik, Mutezile mezhebinin Abbasî halifelerinin desteğiyle güçlenmesinden sonra, bu oluşuma ve diğer fırkalara karşı sahih akideyi Rasulullah'ın sünnetine uygun olarak savunma hedefiyle teşekkül eden bir mezheptir.

Gelişmesi

Eş'arilik, nakille aklı uzlaştırmak suretiyle Mutezile ile Selefiyye arasında mutedil bir çizgide yer almıştır. 5/11. yüzyıldan itibaren zamanımıza kadar aralarında Kâdî Abdülcebbar, İbn Hazm, Ebû'l-Yûsuf Pezdevî, Ebû'l-Muîn Nesefî, İbn Rüşd, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi

Mutezile, Mâtürîdiyye, Selefiyye ve tasavvuf çevrelerine mensup âlimler ve İslâm felsefesiyle ilgilenen kesimler tarafından eleştirilmiştir. Eş'arî'nin çizgisini kendisinden sonra güçlü âlimlerin sürdürmesi, hareketin sistemli bir kelâm mektebi haline gelmesini sağlamıştır.

EŞ'ARÎ'NİN GÖRÜŞLERİ

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ehl-i bid'at mezheplerine karşı verdiği mücadeledeki yeri itibarıyla Sünnî kelâmın önemli biri olarak kabul edilmiştir. Bunda, hayatını sürdürdüğü Basra ve Bağdad gibi ilmî çevrelerin etkisinden başka, Mu'tezile mezhebinden ayrılması da etkili olmuştur. Eş'arî'nin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilmiştir.

MÂTÜRÎDİLİK

Doğuşu ve İsimlendirilmesi

Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mahmud olan el- Maturîdî, daha çok Ebû Mansur Maturidî (v. 333/944) ün kazanmıştır. Semerkand'ın Mâturid mahallesinde doğmasından dolayı bu isimle tanınmıştır. Mâtürîdilik, Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'nin görüşleri etrafında oluşmuştur.

Gelişmesi

Dini hususlarda sadece nakille yetinen Selefiyye ile, nakli ihmal edip aklı öne çıkaran Mu'tezile'nin din anlayışları isabetli bulunmadığından, Mâturidî nakille aklı uzlaştırma yöntemini uygulayıp geliştirmiştir. Nassı ihmal etmemekle birlikte itikadî esasların yanı sıra İslâm'ın bütün ana ilkelerini aklî bilgilerle yoğun bir şekilde temellendirmeye çalışmıştır.

SORU CEVAP

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden Arşa İstivâ ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre nassta Allaha atfedilen arşa istiva, gitmek (zehâb), oturmak (kuûd), gelmek (mecî'), yakın olmak (kurb) gibi kavramlar, Allahın yaratıklara benzemesini nefyeden anlamlar içerir. Nurdan veya mahiyeti bilinmeyen bir şeyden ibaret olan arşa istivâ, Allahın yüksek bir mekânda bulunmasını değil; ululuk, yücelik ve hükümlanlığını ifade eder. Bir yerde ve yönde bulunmak değişmeyi gerektiren yaratıklara özgü bir özelliktir.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden Kelâm sıfatı ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre Allah'ın zâtıyla kâim ezeli bir mânadan ibaret olan ve kelâm-ı nefsi diye adlandırılan bir kelam sıfatı vardır. Peygamberin gönderildiği kavmin diline büründürülen ve onun vasıtasıyla insanlara iletilen kelâm-ı nefsi, böylelikle kelâm-ı lafzî adını alır. Kelâm-ı lafzînin hâdis olduğunda şüphe yoktur.

SORU: Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve talebeleri tarafından Ehl-i Sünnet inanç esasları temelinde kurulan Eş'arilik ile ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve talebeleri tarafından Ehl-i Sünnet inanç esasları temelinde kurulan Eş'arilik, Mutezile mezhebinin Abbasî halifelerinin desteğiyle güçlenmesinden sonra, bu oluşuma ve diğer fırkalara karşı sahih akideyi Rasulullah'ın sünnetine uygun olarak savunma hedefiyle teşekkül eden bir mezheptir. Adını kurucusuna nispetle alan Eş'arilik, ilâhî sıfatlar, kulların fiilleri ve iman-günah konularına dair görüşlerine bakılarak, muhalifleri tarafından Müşebbihe, Cebriyye ve Mürcie gibi isimlerle de anılmıştır. Öncüsü Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'den dolayı mezhebin mensuplarına, Eş'arî kelimesinin çoğulu olan Eşâ'ira adı da verilmiştir. Eş'arî, Sünnî akidenin gelişip yayılmasındaki katkılarından dolayı Nâsîrüddîn (dinin yardımcısı) lakabı ile anılmıştır.

SORU: Sünnet, sünnetullâh, cemaat ve Sünnî kavramlarıyla ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Sözlükte "yol, gidiş, adet" demek olan sünnet, Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek "Allah'ın değişmez

kanunları” anlamında sünnetullâh şeklinde kullanılır. Sünnet kavramı ile genellikle “Hz. Peygamber’in söz, tutum ve Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat 68 davranışları” anlaşılmıştır. Kalam ilminde bid’atın karşısı olarak sünnet, “Hz. Peygamber’in düşünce ve davranışlarına uygun bir yolu, O’nun emir ve yasaklarını, ilk Müslümanların Resûlullâh’tan tevarüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgiyi” ifade eder. Sözlükte “topluluk, insan gurubu veya kitlesi” anlamına gelen cemaat ise, istilahta, “İslâm ümmetinin çoğunluğu (sevâd-ı â’zâm), âlimler, bilhassa müctehid âlimler topluluğu demektir. Ehl-i Sünnet’e mensup olanlara Sünnî adı verilmektedir.

SORU: Ehl-i sünnet akaidinin oluşumunu etkileyen önemli isimlerden biri olan Ebû Hanîfe’nin görüşleri nelerdir?

CEVAP: Ehl-i sünnet akaidinin oluşumunu etkileyen diğer önemli isim Ebû Hanîfe’dir. Bazı kaynaklarda Ebû Hanîfe’nin Mürchie gruplarından birinin kurucusu olarak gösterilmesi, o dönemde mezheplerin henüz teşekkül aşamasında olmasından kaynaklanmaktadır. Ebû Hanîfe’nin bizzat kendisi tarafından kaleme alınmış eseri yoktur, öğrencileri tarafından fikirleri yazıya geçirilmiştir. Ehl-i sünnet’in temel inaçlarını oluşturan görüşlerinden bazıları şöyledir: Allah sayı yönünden değil ortağı bulunmaması yönünden birdir. Peygamberlerin hepsi günahlardan, küfür ve çirkin fiillerden münezzehtir. Peygamberlerden sonra en üstün insanlar sırasıyla Ebû Bekir, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan ve Ali b. Ebî Talib’tir. Bir Müslüman, helal 70 saymamak şartıyla büyük günah işlemiş olsa bile küfürle suçlanamaz. Bir müminin kâfir olmamakla birlikte fâsik olması caizdir. Nebilerin mucizeleri ile velilerin kerametleri haktır. Allah Teâlâ ahirette görülecektir. İman, dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir. Peygamberlerin şefaati haktır. Kıyamet ve hesap haktır.

SORU: Selefiyye’nin itikat alanındaki imamı kimdir?

CEVAP: Selefiyye’nin itikat alanındaki imamı Ahmed b. Hanbel’dir.

SORU: Hadis ehli, hakkında nass bulunmayan herhangi bir meselede asla görüş belirtmez. Görüşünden hareketle hadis ehli hangi tabakalardan oluşmaktadır?

CEVAP: Hadis ehli, hakkında nass bulunmayan herhangi bir meselede asla görüş belirtmez. Bunlar; ? Hicaz ehli, yani Mâlik ve ashâbı, ? Şâfiî ve ashâbı, ? Süfyân es-Sevrî ve ashâbı, ? Ahmed b. Hanbel ve ashâbı, ? Dâvud b. Ali ve ashâbından müteşekkildir.

SORU: Eş’arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Âhiret hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Âhiret hallerini bilmenin tek yolu nakil olmakla birlikte, akıl da bunların imkân dâhilinde bulunduğunu kabul eder. Kabirlerdeki cesetlere, dünyadaki amellerine göre acı veya huzur ve mutluluk hissedecek şekilde bir tür hayatın verilmesi, ölmüş bir canlının ikinci defa yaratılması (el-bas badel-mevt) aklen imkânsız değildir. İmam Eş’arî, itikadi meselelere delil getirirken, hem nakli ve hem de akli metodları kullanmıştır.

SORU: Ehl-i Sünnet kavramı ile ifade edilen ana ve cumhûr ulema denilen âlimlerden ilki olan Mâlik b. Enes ile ilgili bu süreçte neler söylenebilir?

CEVAP: Ehl-i Sünnet kavramı ile ifade edilen ana kitlenin zihniyeti, mevâlî arasından Hasan el-Basrî ve Ebû Hanîfe ile başlamış ve cumhûr ulema denilen âlimlerle devam etmiştir. Bunlardan ilki Mâlik b. Enes’tir. Gündelik politik çekişmelerden bağımsız kalmaya özen gösteren İmam Mâlik, Hicaz bölgesinde Medine halkının yaşayışıyla bütünleşen nebevî sünneti esas almak suretiyle kendi ekolünü oluşturmuştur. Dönemin siyasî ve kültürel şartları içinde sünnete ayrı bir anlam yükleyen İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, hem İmam Mâlik’in hem de Ebû Hanîfe’nin meşhur öğrencisi İmam Muhammed Şeybânî’nin bir talebesidir. Şâfiî, hicri ikinci asırdan itibaren Mu’tezile söylemlerinin giderek yaygınlaştığı bir dönemde yetmişmiş ve fikirlerini belki de Mutezile’ye tepkisel bir ortamda oluşturmuştur. Şâfiî’nin, vahyin sözlük anlamından hareketle, sünneti, ilham değerinde ilahi bir vahiy olarak tanımlaması; Kur’ân’daki “Kitab” ile birlikte zikredilen “Hikmet” terimini “Sünnet” diye te’vil etmesi ve Resûlullah’a itaat Allah’a itaat ile birlikte değerlendirmesi, Sünnîlik tarihinin çok önemli bir boyutudur. Zira O, sünnete yüklediği anlam ile Müslümanların sosyal ve dinî yapısına istikrar veren bir mekanizma sağlamaya çalışmıştır.

SORU: Ehl-i sünnet akaidinin oluşumunu etkileyen önemli isimlerden biri olan Hasan el-Basrî ile ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Hasan el-Basrî’nin, yönetimin ve toplumun ıslahı için Haricîliğin isyan fikrine karşı çıkışı Sünnî siyaset anlayışı için sağlam bir temel teşkil etmiştir. Basrî haksızlık karşısında suskunluk ve tepkisizliği de onaylamamış, nasihat yöntemini uygulamış, Emevî idarecilerine yazdığı mektuplarda, yapılan yanlışları eleştirmiştir. Toplumda fitneye yol açan unsurlardan tümüyle kaçınılması gerektiğini öğütlemiş, hatta bu konuda Hz. Ali’yi bile hatalı bulmuştur. Yine Basrî’nin büyük günah sahibi Müslümanı İslâm dairesi içinde görmesi ve insanın fiillerinde kaderin mutlak belirleyiciliğini (cebir) reddetmesi de Sünnîlik için önemli referansları teşkil etmiştir.

SORU: Muhaddis ile Ashâb-ı hadis arasında nasıl bir ayırım söz konusudur? Açıklayınız?

CEVAP: Muhaddis ile Ashâb-ı hadis arasında ayırım söz konusudur. Buna göre muhaddis, sadece rivayete ve râvîlerin hallerini bilmeye muktedir olan kimse; Ashâb-ı hadis ise haberle istidlal yapabilen ve ondan ahkâm çıkarma usulünü bilen kimse demektir. Bu durumda Hadis ehli, hakkında nass bulunmayan herhangi bir meselede asla görüş belirtmez.

SORU: Ahmed b. Hanbel hangi geleneği savunup gelişmesine katkı sağlamıştır?

CEVAP: Ahmed b. Hanbel ise, mihne olayında Mutezile yanlısı devlet adamlarının işkence ve baskılarına maruz kalma pahasına, Şâfiî’nin başlattığı bu geleneği, sünnet üzerine yaptığı daha güçlü bir vurguyla devam ettirmiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel, ekolünü tamamen hadis metinlerine dayandırarak, aklın yol göstericiliğini çoğu

zaman bir kenara bırakmıştır. Bu tutum, hicri üçüncü asırdaki hadis literatürünün akılcı Sünnî temayül karşıtlığıyla ün kazanmasına neden olmuştur.

SORU: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramının terkibi ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Tarihsel süreç ve olaylarla ilişkili olarak sünnet ve cemaat kavramlarının oluşturulan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat terkibi uzun bir zaman diliminde terimleşmiştir. Söz konusu ifade ilk defa Ebû'l-Leys es-Semerkandî tarafından kullanılıncaya kadar, onun alt yapısını oluşturan Ehl-i Hadis, Ehl-i Eser, Ashab-ı Hadis, Ashab-ı Eser ve Sünnî gibi terimler kullanılmıştır. Bir terkip halinde "Ehlü's-Sünne ve'l-Cema'a" ifadesini, elimizde bulunan kaynaklardan Ebû'l-Leys Semerkandî'nin Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber adlı eserinde görüyoruz. Tarihte ise kısaca "Ehl-i Sünnet" tabirinin çok daha önce Hasan el-Basrî tarafından kullanıldığını biliyoruz. Tam ismi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat olan Ehl-i Sünnet; Hz. Peygamber'in, sahâbenin ve onların yolunu takip eden ilk nesillerin inanç sahasındaki görüş ve tercihlerini benimseyip izleyen geniş kesimlere verilen isimdir. Bu terkipteki ilk terim olan sünnet, Hz. Peygamber ve sahâbeyi referans vermekte; ikinci terim olan cemaat ise Müslümanların çoğunluğunun siyasi temayülüne, birlik ve beraberliğe işaret etmektedir. Sünnetin zıddı bid'at; cemaatin zıddı ise tefrika olarak anlaşılabilir. Sünnet ve Cemaat Ehli tabiri, bütün Müslümanları içine alabilecek genişlikte olan şemsiye bir kavramdır. Başlangıçta Müslümanlar tek bir topluluktan ibaretti. Çeşitli nedenlerden dolayı kopmalar oldu ve bir takım fırkalar meydana geldi. Sünnet ve Cemaat Ehli oluşumu bir zorunluluğun sonucuydu. Oluşan farklı ve bazen aşırı görüşlerin arasında, doğru bilinen ana yol üzerinde, sınırları ve ilkeleri belirli merkezî bir bünyeye ihtiyaç vardı. Eğer farklı fırkalar meydana gelmeseydi böyle bir belli bünyenin oluşmasına ihtiyaç duyulmayabilirdi.

SORU: Ashâb-ı hadis ya da Selefiyye'nin temel özellikleri ile ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Ashâb-ı hadis ya da Selefiyye'nin temel özellikleri, inanç esasları konusunda nasslarda ifade edilen esasları olduğu gibi kabul etmeleri, bilhassa Allah'ın yed, vech, istivâ gibi haberî sıfatlarını (müteşâbihât) hiç tevîl etmeden tasdik etmeleri ve konuyla ilgili aklî delil aramamalarıdır. Selefiyye'nin klasik kelim kaynaklarında rastlanan inanç esaslarını ortaya koymada takip ettikleri metodik prensipleri; tasdik (Kur'ân ve Sünnet'te yer alan Allah'ın isim ve sıfatlarını olduğu gibi kabul etmek), takdis (Allah'ı, layık olmadığı isim ve sıfatlardan tenzih etmek), aczi itiraf (müteşâbihâtın bilinmesinde aczin ifade edilmesi), sükut (cahilin müteşâbihât hakkında soru sormaması, âlimin de bu çeşit sorulara cevap vermemesi), imsak (müteşâbih ayetleri tevilden çekinmek) keff (itikaden şüpheli meseleleri kalben düşünmekten dahi çekinmek) ve marifet ehline teslim (müteşâbihât hakkında Nebî ve ashâbının açıklamalarına tabi olmak) şeklinde ortaya koymak mümkündür.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden ilâhî îsîm ve Sıfatlar ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî, Allahın zihinde canlandırılmayan zâtı hakkında sadece isim ve sıfatları vasıtasıyla bilgi sahibi olunabileceğini belirtmiştir. Benzeri ve bir türe mensubiyeti bulunan yaratıklarda olduğu gibi Allaha mahiyet atfedilemez. Allah kendi zâtını, algılama yöntemlerine göre tanıtmıştır, çünkü insanlar bir şeyi idrak etmek için mevcut algılama tarzından başka bir yeteneğe sahip değildir. İlâhî sıfatlar kıdem sıfatına bağlı olarak değil, ilâhî nitelikler olmaları itibarıyla kadimdir.

SORU: Mâtürîdîlik'in doğuşu ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mahmud olan el-Maturîdî, daha çok Ebû Mansur Maturîdî (v. 333/944) adıyla ün kazanmıştır. Semerkand'ın Mâturid mahallesinde doğmasından dolayı bu isimle tanınmıştır. Mâtürîdîlik, Ebû Hanîfe ve Mâtürîdînin görüşleri etrafında oluşmuştur. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte o, hicri üçüncü yüzyılın son çeyreğinde ilmi hayatını sürdüren önemli bir kelimci olarak kabul edilmektedir. Sünnî ulemâyâ kötü muamelelerinden dolayı Mutezile'nin halkın nefretini kazandığı bir dönemde yetişmiş ve onların düşüncelerini reddedici mahiyette çalışmalar yapıp eserler telif etmiştir.

SORU: Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin yaşamı ve eğitimiyle ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Küçük yaşta babasını kaybeden Eş'arî, onun vasiyeti üzerine Sünnî bir âlim olan Yahya İbn Zekeriyâ es-Sâcî'nin öğrencisi oldu. Annesinin Mutezile mezhebinin ileri gelenlerinden Ebû Ali el-Cübbâî ile evlenmesinden sonra da üvey babasının himayesinde yetişti ve ondan kelâm ilmi okudu. Bir taraftan da dönemin bazı Sünnî âlimlerinden hadis ve fıkıh dersleri aldı. 74 Basrada oturduğu yıllarda zaman zaman Bağdata giderek Ebû İshak el-Mervezî'nin derslerine katıldı. Hocası Ebû Ali el-Cübbâînin etkisiyle gençliğinde Mutezilî görüşleri benimsemesine, hatta bunları savunan eserler yazmasına rağmen 300/913 yılı civarında Mutezile mezhebinin eleştirmeye başladı. Eş'arî, belli bir süre Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden etkilenmiş ve onun usûlünü izleyerek, Kaderiye ve Mu'tezile'ye ağır eleştiri ve ithamlarda bulunmuştur. Özellikle te'vil, ruyetullah, şefa'at, kabir azabı, halku'l-Kur'ân, kulların fiilleri, hayır-şer, mürtekeb-i kebîre, va'd ve va'id konularında nassa ters düşüklerini ileri sürerek onlardan ayrıldığını ilan etmiştir. Eş'arî daha sonra Ehl-i Hadîs usûlünü de terketmiş, o zamana kadar Mutezile elinde kullanılan Kelâm usûlünü alarak bu usûlü Ehl-i Sünnet prensiplerini ispat ve müdafa için istihdam etmiştir.

SORU: Beş tabakaya ayrılmış olan Ashab-ı hadis ehlini maddeler halinde sıralayınız?

CEVAP: Ashab-ı hadis beş tabakaya ayrılmıştır: Bunlar; Bunlar; ? Mâlikiyye, ? Şâfi'yye, ? Hanbeliyye, ? Râheviyye ? Huzeymiyye Hadis ehli, şeklinde sıralanabilir. Bunlar hakkında nass bulunmayan herhangi bir meselede asla görüş belirtmez.

SORU: Selefiyye'nin itikat ve gelişimiyle ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Selefiyye; selefi yani sahâbe ve tâbiün neslini takip eden fukahâ ve muhaddislerin yolu olarak tarif edilir.

Bunlara, sünnet çizgisinde olmaya özen gösterdikleri ve selefın ittifak etmediğı meselelere hiç girmedikleri için Ehl-i Sünnet-i Hâssa, hadis merkezli düşündükleri, mesailerini hadisleri toplayıp onları açıklamaya hasrettikleri için Ehl-i Hadis adı verilmiştir. Hicri üçüncü yüzyılda artık bağımsız bir bünye kazanan bu grubun yolunun Kur'ân ve sünnet yolu olduğu ifade edilir. Kur'ân ve sünnette belirtilen inanç esaslarına, akıl ve reye pek müracaat etmeden, tevîl yapmadan inanmaktadırlar.

SORU: Mâtürîdîlik'in gelişimiyle ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Dini hususlarda sadece nakille yetinen Selefiyye ile, nakli ihmal edip aklı öne çıkaran Mutezilenin din anlayışları isabetli bulunmadığından, Mâtürîdî nakille aklı uzlaştırma yöntemini uygulayıp geliştirmiştir. Nassı ihmal etmemekle birlikte itikadî esasların yanı sıra İslâmın bütün ana ilkelerini aklî bilgilerle yoğun bir şekilde temellendirmeye çalışmıştır. Nasları akılcılık ve hikmet felsefesi diye nitelendirilebilecek bir düşünce yapısının ışığında tahlil ettiği Kitâbü't-Tevhîd ve Tevîlât-ül-Kurân adlı eserleri, onun üstün bir kelâmcı olduğunu ve Sünî kelâm yöntemini başarılı bir şekilde uygulamakla kalmayıp onu ileri bir merhaleye taşıdığını kanıtlamaktadır.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden İman-amel ilişkisi hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: İman Hz. Muhammedin hak peygamber olduğunu tasdik etmekten ibarettir. İnancı dil ile açıklamak ve ilâhî buyrukları yerine getirmek (ikrar ve amel) imana dahil değildir. İlâhî buyruklara aykırı olan her davranış büyük günahdır. Eş'arî büyük günah işleyen kimse hakkında, "Allahı birleyen ve doğru yoldan ayrılan günahkâr bir mümin, Allahın iradesine havale edilmiştir.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Kuran'ın Yaratılmışlığı hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Eş'arîler Kuran'ın mahluk olmadığını kabul etmişlerdir. Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylemeyi, onu inkar etmekle eşdeğer saymışlardır. Ancak mukattaa harflerini, Kur'ânın üzerine yazıldığı nesneleri ve kelimelerden çıkan sesleri mahlûk kabul etmişlerdir.

SORU: Mâtürîdî'nin görüşlerinden bilgi teorisiyle ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî, bilginin, duyuların ve aklın alanına giren konuların bilinmesini sağlayan nitelik olduğuna işaret etmiştir. Ona göre varlığın gerçekliğini ve bilgiyi inkâr etmek mümkün değildir. Bilgi kaynakları duyular, akıl ve doğru haberden müteşekkildir. Duyular vasıtasıyla elde edilen bilgi her türlü bilginin esası ve en açık olanıdır.

SORU: Ehl-i sünnet, Ehl-i cemaat, Sevâd-ı a'zam ve fırka-i nâciye kavramlarını açıklayınız?

CEVAP: Her gruba olduğu gibi Ehl-i Sünnet'e de verilen çeşitli isimler bulunmaktadır. Ehl-i sünnet; Hz. Peygamber'in uygulamalarına ve sözlerine sıkı sıkıya bağlı gruplar tarafından sahiplenilmiş bir isimdir. Topluluk taraftarları anlamındaki Ehl-i cemaat; Ehl-i sünnet tarafından en çok tercih edilen isimlerdendir. "Yetmiş üç fırka" hadisinin bazı versiyonların da geçen Sevâd-ı a'zam (büyük kalabalık) ifadesi de "çoğunluk Müslümanlar"

anlamında Sünîlik için kullanılmaktadır. "Kurtuluşa eren grup" manasındaki fırka-i nâciye; "yetmiş üç fırka" hadisinde geçmekte, bu yüzden de her fırka mensubu, bağılı olduğu fırkanın fırka-i nâciye olduğunu iddia etmektedir. Ehl-i sünnet de bunların başında gelmektedir. Yine Ehl-i hak ve ehl-i hüda da, hak ve hidayet taraftarları anlamında kullanılır.

SORU: Rey'in kelime anlamıyla ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: 'Rey'in anlamı ile ilgili olarak genellikle şöyle bir tarif benimsenmiştir: Rey, düşünüp taşındıktan ve doğru olan ciheti anlamak için araştırmada bulunduktan sonra varılan kanaat veya görüştür. Fıkıh usulünde, hakkında nass olmayan konulardaki ictihadın temeli olan rey, şeriatın gösterdiği düşünme yollarından gidilerek yapılan aklî bir faaliyettir. Bu anlamda genellikle ümmetin imamlarından müctehit olanlar, Ashab-ı Hadis ve Ashab-ı Rey olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ashâb-ı Rey, Irak ehli yani Ebû Hanife ve ashâbıdır. Rey ve kıyas ehli, şeriatın manasının anlaşılabilir olduğunu kabul etmeleri nedeniyle Kur'ân-ı Kerimde, sünnetin de teyit ettiği umumi asıllar bulunduğunu savunmuşlardır. Ayrıca sahih olması durumunda sünnet karşısındaki tutumları Ehl-i Hadis'ten farklı değildir.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Kader Problemi hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığı hususunda ittifak eden Eş'arîler, insan kudretinin, fiilleri üzerindeki etkisi konusunda kendi aralarında farklı düşüncelere sahiptirler. Eş'arîye göre kulun kudret ve fiilini yaratan Allah'tır, fiilin meydana gelişinde kula verilen hâdis kudretin hiçbir etkisi yoktur. Kul, Allah tarafından yaratılan fiilin kendine ait hâdis kudretle kısmen irtibatı bulunduğunu için sorumlu olur.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Rû'yetullah hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Allahın görülmesi aklî bir imkânsızlığa götürmediği için mümkündür. Dünyada Allah sadece Hz. Peygamber tarafından görülmüştür; âhirette ise bütün müminlerce görülecektir; rüyada görülmesi ise imkânsızdır. Eş'arî, Mutezile ve Müşebbihe firkaları arasında orta yolu tutarak Allah Tealânın kıyamette, herhangi bir şekle girmeyerek ve herhangi bir sınır tayin edilmeyerek görüleceğini söylemiştir. Bu ittifaka rağmen Eş'arîler kendi aralarında rû'yetullahın aklen ispatı ve dünyada vukuu konularında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

SORU: Mâtürîdî'nin görüşlerinden Ulûhiyet ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin insanları tevhid inancına çağırmasından da anlaşılacağı üzere, Allahın varlığı, evren hakkında yapılacak basit bir tefekkür sonunda bilinebilecek bir husustur. Allahın varlığı konusu her biri değişik şekillerde ifade edilen hudûs, imkân, fitrat, gaye-nizam, ahlâkî delil, ontolojik delil gibi değişik kanıtlarla istidlalde bulunulan bir aklî- itikadî alandır.

SORU: Ashâb-ı hadis ya da Selefiyye'nin tarihsel gelişimiyle ilgili neler söylenebilir?

CEVAP: Ashâb-ı hadis ya da Selefiyye, hicri 2-4. asırlar arasında yaşamış ve ana bünyenin önde gelen tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili âlimleri tarafından temsil edilmiştir.

SORU: Eş'arîlik diğer mezheplerle karşılaştırıldığında nasıl bir anlayış benimsemiştir?

CEVAP: Eş'arîlik, nakille aklı uzlaştırmak suretiyle Mutezile ile Selefiyye arasında mutedil bir çizgide yer almıştır. 5/11. yüzyıldan itibaren zamanımıza kadar aralarında Kâdî Abdülcebâr, İbn Hazm, Ebûl-Yûsr Pezdevî, Ebû1-Muîn Neseî, İbn Rüşd, Muhyiddin İbnülArabî, İbn Teymiyye, İbn Kayyım elCevziyye, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi Mutezile, Mâtürîdiyye, Selefiyye ve tasavvuf çevrelerine mensup âlimler ve İslâm felsefesiyle ilgilenen kesimler tarafından eleştirilmiştir. Söz konusu eleştiriler metot, tabiat felsefesi, ulûhiyyet, kulların fiilleri, nübüvvet, âhiret ve imamet gibi konularda ortaya koyduğu görüşler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden bilgi hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Bilgi zarurî ve iktisabî olmak üzere ikiye ayrılır. Doğruluğundan şüphe edilmeyen bilgilere zaruri bilgiler denir. Akıl, dış dünyadaki nesnelerden yaptığı soyutlamalarla yani kavramlarla birleşip özdeşleşince bilgi meydana gelir. Bilgi sadece nazar ve tefekkürle değil, tartışma (cedel) yoluyla da elde edilebilir. Eş'arîyyeye göre insanın varlıklar ve olaylar hakkında bilgi edinmesi mümkündür. Bilginin kaynakları duyular, akıl ve haberden ibarettir. Sadece duyuların verdiği bilgiler eksik ve sınırlıdır.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Ulûhiyyet hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Eş'arî, Allahın varlığına ancak akıl yürütme yöntemiyle ulaşabileceğini kabul eder. Onun varlığına ilişkin bilgiler, insanda doğuştan mevcut olan zaruri bilgiler türünden değildir. Aksi halde varlığı hakkında şüpheler ileri sürülmezdi ve sonuç itibarıyla herkes zorunlu olarak Ona iman ederdi. Allahın mevcudiyetini idrak etmek için insanın hangi unsurdan yaratıldığını, bir damla sudan nasıl mükemmel bir varlık haline geldiğini düşünmesi yeterlidir. Allahın ezeli sıfatları vardır. Âlim, Kâdir, Hay, Mürîd, Mutekellim, Semî', Basîr oluşu Onda ilim, kudret, hayat, irade, kelâm, sem' ve basar sıfatlarının bulunduğu anlamına gelir. Başka bir ifadeyle Allah ilimle âlim, kudretle kâdirdir.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden Nübüvvet ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre bütün insanlığın mutluluk ve huzurunu sağlayacak bilgileri getirip doğru yolu göstererek önderlik edecek bir ulvi şahsiyetin varlığı mutlaka gereklidir. Bu önder, her şeyi bilen büyük yaratıcının elçisi olması halinde, insanların gönüllü olarak kendisine itaat etmesini sağlayabilir.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden kader ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre insan, gerçek anlamda fiil işleyen (fâil) bir varlıktır. Kur'ânda insanın dilediğini yapabileceğinin ve eylemlerine karşılık mükâfat veya ceza göreceğinin belirtilmesi, bunu kanıtlamaktadır. Kur'ânda insan fiillerinin, onun yanı sıra Allaha da nispet edilmesi kula aidiyetini ortadan kaldırmaz, aksine bunların Allahla irtibatlı olduğunu gösterir. Bu irtibat ise fiillerin Allah tarafından yaratılmasıdır.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden İmamet hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: İman esaslarından ve dolayısıyla kelâmın temel konularından sayılmamakla birlikte bidat fırkalarının, özellikle Şîî grupların ileri sürdüğü ve bir inanç meselesi haline getirdiği görüşleri tartışmak amacıyla imamet konusu da sonradan Eş'arî literatürü içinde yer almıştır.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden İman-Küfür ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre imanın asıl unsuru kalp ile tasdik etmektir. Dilin ifadesi ise kalpteki imanın anlatılmasına ilişkin bir vasıttır. Buna göre iman, Allahtan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammedin getirdiği vahiylerle inanıp içtenlikle benimsemektir.

SORU: İslâm kaynaklarında, genellikle Müslümanların Şâfiîden önce hangi fırkalara ayrıldığı bildirilmektedir?

CEVAP: İslâm kaynaklarında, genellikle Müslümanların Şâfiîden önce Ashâb-ı Hadis ve Ashâb-ı Rey diye iki fırkaya ayrıldığı bildirilmektedir.

SORU: Eş'arînin, kendisinden sonraki birçok âlim tarafından geliştirilen görüşlerinden Nübüvvet hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Allah bir sebep ve hikmete bağlı olmaksızın sadece rahmetinin eseri olarak kullarından dilediğini peygamberlikle görevlendirir. Bunlardan resul olanlar ilâhî emirleri insanlara tebliğ etmekle yükümlü tutulduğu halde, nebîler böyle bir mükellefiyet taşımaz. Bu sebeple kadınlardan da nebî seçilmiştir, kanaatini taşırlar. Bir peygamberin nübüvveti mucize göstermesi, önceki peygamberin kendisini haber vermesi veya hitap ettiği insanlarda, örnek davranışları ve öğretilerinin hidayete ulaştırıcı olması açısından nübüvvetinin doğruluğuna dair zaruri bir bilginin meydana gelmesiyle bilinir. Hz. Peygamberin nübüvvetine ilişkin en büyük delil, ümmî olduğu halde Kurân gibi yüce bir kitabı getirmiş olmasıdır.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden Ru'yetullah ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî Allahın cennette cisimlere ait özelliklerden münezze olarak müminlerce görülmesinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Eğer Allah ahirette "görülemez" olsaydı, dünyada "gözle görülebilir" oluşunun bir ayetle nefyedilmesi anlamsız kalırdı. Akıl da müminlerin Allahı görmesini gerekli kılar. Çünkü dünyada O'nu görmeden gerçekleşen imanın mükâfatı, âhirette O'nu görmekten başka bir şey olamaz. Nasslar da rüyeti

teyit etmektedir. Allahın dünyada görülmesi mümkün olmakla birlikte vuku bulmamıştır.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden İmâmet ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre Müslümanlar bir devlet düzeni içinde yaşamalı ve mutlaka devlet başkanı belirlemelidir. Zira devlet olmadan toplumsal düzeni kurmak imkânsızdır. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamberden sonra ashâb, ilk iş olarak devlet başkanını belirlemiştir.

SORU: Maturîdî'nin görüşlerinden Âhîret ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız?

CEVAP: Mâtürîdî'ye göre kıyametin kopma zamanı bilinmemekle birlikte, yaklaştığını ifade eden âlâmetler Kur'ân ve sünnete açıkça görülmektedir. İnsanın iyilik yapana mükâfat, kötülük işleyene ceza vermek gerektiğini benimseyip bunu dünyada uygulaması, âhîret hayatını fikren zorunlu kılar.

ÜNİTE 5: ŞİİLİK I

GİRİŞ

İslâm Mezhepleri Tarihi'nin belki de en önemli konusu sayılabilecek Şîa, Ehl-i Sünnet'ten sonra en fazla taraftarı olan ve İslâm tarihindeki fıkalaşmalara en belirgin katkıda bulunan mezheplerden birisidir. İslâm'ın anlaşılması, yorumlanması ve yaşanması hususunda Ehl-i Sünnet'ten farklı bir üslup geliştiren Şîa'nın ilk olarak ortaya çıkışında dinin mi yoksa siyasetin mi daha belirleyici olduğu tartışmalı bir konudur. Tartışma konusu olan diğer bir nokta, Şîiliğin zuhur ettiği vaktin tespiti konusudur. Aynı zamanda Şîa'nın meşruiyet iddialarının temelini oluşturan bu husus sadece Ehl-i Sünnet âlimleriyle Şîi ulema arasında değil, bizzat Şîa'nın kendi içinde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Hiç şüphesiz buradaki ihtilaf, siyasî bir hareket olarak Şîilikle dinî bir mezhep olarak Şîiliğin tam manasıyla birbirinden ayırd edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Elbette Şîa bunu bir arada değerlendirdiğinden dolayı Şîiliğin ortaya çıkışını Hz. Muhammed'in zamanına kadar geri götürmektedir. Şîilikle ilgili tartışmalı konulardan bir diğeri, onun kökeni konusundaki görüşlerdir. Şîiliğin, Arap ve İran asıllı olduğundan Yahudi-Hristiyan asıllı olduğuna varıncaya kadar birçok görüş ortaya atılmış ve her bir görüş Şîiliğin bu asıllarla olan irtibatını kurmaya çalışmıştır. Bu soruya verilecek cevabın Şîiliğin kollarına göre farklılaşacağını da gözden kaçırmamak gerekir. Şîiliğin üç ana kolunu oluşturan Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmîyye'nin tarihî süreç içerisinde almış olduğu şekil, onların kökeni ve hangi unsurlardan etkilendikleri hakkındaki sorulara açıklık kazandıracaktır.

ŞİİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE KÖKENİ

İsimlendirilme Meselesi

Şîa, Arapça'da "ş-y-a" kökünden gelen bir kelime olup taraftar, yardımcı, partizan, destekleyen ve bir konuda bir araya gelen klik anlamlarında kullanılmaktadır. Arap dilinde, bir kimsenin Şîası denildiğinde onun tâbileri, mensupları ve destekleyicileri anlaşılır. Kısacası Şîa, bir toplumda aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplardan (fıkalar) her birisine verilen isimdir. Bu yönüyle cemaat teriminden daha farklı bir anlamı olan Şîa, daha çok ayrılma, bölünme, parçalanma anlamında hizipleşme ve klikleşmeyi ifade eden bir lafızdır. Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilafeti sırasında, Müslümanların farklı görüşler etrafında toplanmaları üzerine, toplulukları belirlemek için, Şîatu Ali, Şîatu Osman, Şîatu Muaviye gibi şekillerde kullanılmış ve bundan kesinlikle mezhep anlamı kastedilmemiştir.

Şîi müellifler, meşruiyet gerekçesiyle Şîa'nın lafzî ve istilâhî anlamını birbiri yerine kullanırken, bazı Sünnî kaynaklar da o dönemdeki mevcut siyasî topluluk için **Râfızıyye** veya **Sebeıyye** isimlerini kullanmışlardır. Muhâliflerinin zem, dışlama ve ayıplama maksadıyla kullanmış oldukları bu kavramların dinî içeriklerinin ve bununla ilgili diğer görüşlerin ne zaman, kimler tarafından ve hangi şartlarda savunulduğu ve aidiyeti konusunda ise önemli tartışmalar vardır.

Şîiliğin Teşekkülü

Şîiliğin ne zaman ortaya çıktığı konusunda, Sünnî ve Şîi âlimler arasında görüş ayrılığı bulunduğu gibi, Şîi ulemanın kendi içinde de bir birliktelik mevcut değildir. Bu karışıklığın en önemli sebebi, Şîiliğin siyasî ve dini tarihinin iyi kavranamamış ve hangi cephesinin ne zaman ortaya çıktığının sağlıklı bir şekilde değerlendirilememiş olmasıdır. Belki bundan daha önemlisi, hangi Şîiliğin ne zaman ortaya çıkıp hangi unsurları kapsadığının mezhepsel kaygılardan uzak bir şekilde tespit edilememiş olmasıdır.

Şîiliğin Kökeni

Şîa fıkalarının görüş ve düşüncelerini inceleyen eski ve yeni araştırmacıların bir kısmı, bu fırkanın değişik dinî ve felsefî sistemlerden etkilenme sonucu ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Bir grubun iddiasına göre, imamın nass ve vasiyetle tayin ve tespit edileceği düşüncesi, İslâm toplumuna, Yahudi asıllı olup İslâm'a girdiğini ileri süren Abdullah İbn Sebe vasıtasıyla intikal etmiştir. Onun ileri sürdüğü düşüncelerle Şîa'nın kabul ettiği prensipler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu nedenle Şîiliğin Yahudi düşüncesinden kaynaklandığı; bünyesindeki cehâlet, aşırılık ve hevâya tabi olma hususları dikkate alındığı zaman ise Hristiyanlıkla paralellikler arz ettiği ileri sürülmüştür.

Bir başka hipotez, Arapların hür seçime, Farslar'ın ise hükümdarlık ve bunun verâsetle intikaline meyilli oldukları; tabiatları gereği halifenin seçimle iş başına geleceğini düşünmemeleri; Hz. Peygamber'in vefatını takiben, vârisi olmayanların onun halifeliğini üstlenmelerini hilâfeti gasp etmek olarak kabul etmeleri; İslâm perdesi altında Ehl-i Beyt muhabbeti izhar ederek Ali'nin gördüğü muameleye karşı çıkmaları; Hz. Hüseyin'in İran hükümdarı Yezdücürd'ün kızıyla evliliği sebebiyle Hüseyin'in neslini eski hükümdarlarının vârisleri gibi kabul etmeleri ve Selmân-ı Fârisî gibi Hz. Ali yanlılarının İran asıllı olması gibi sebeplere dayanarak Şiîliğin Fars kültüründen etkilenme sonucu ortaya çıktığı iddiasıdır.

ZEYDİYYE ŞİASİ

Zeydiyye'nin Teşekkülü ve Tarihçesi

Zeydilik, İmâmiyye Şîası'nın dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in (ö. 94/712) oğlu Zeyd'e (ö. 122/740), ondan sonra da oğlu Yahya'ya (125/743) uyararak onların imâmetini ileri sürenlerin mezhebidir (Fiğlalı, 1996, s. 123). Şîî fırkalar arasında mutedil ve Ehl-i Sünnet'e en yakın olması ve diğer Şîî grupların aksine, ilk üç halifeyi kabullerinden dolayı Makdisî ve Mesûdî gibi bazı ilk devir müellifleri, haklı olarak Zeydiliği Şîa'nın dışında tutmuşlardır. Onların itikatta Mu'tezile, amelde de Ebû Hanife'nin mezhebini takip etmiş olmaları, bu yakınlaşmayı daha da güçlendirmektedir.

Zeydiyye'nin İtikâdî ve Amelî Görüşleri

İtikad konularında Zeydiyye, el-menzile beyne'l-menzileteyn prensibi hariç, Mu'tezile'nin beş esasından dördünü bazı küçük farklılıklara rağmen aynen benimsemiştir. Zeyd, Şehristanî'nin belirttiğine göre, Mu'tezile'nin lideri Vâsıl b. Atâ'nın öğrencisi olması sebebiyle onun düşüncelerini benimsemiş, kendisinden sonraki mensupları da usûlle ilgili konularda Mu'tezile düşüncesine meyletmişlerdir. İki mezhep arasındaki yakınlık sebebiyle, Bağdat Mu'tezilesi'nin bir kısmı da Zeyd'e intisap ederek, kitaplarında kendilerinin Zeydî olduklarını belirtmekten çekinmemişlerdir.

Zeydiyyenin İmâmet Anlayışı

Zeydiyye'yi İmâmiyye ve diğer Şîî fırkalardan ayıran en önemli görüşü **imâmet** anlayışıdır. Onlar, imâmeti dinin aslından saymalarına ve ortak temellendirmelerde bulunmalarına rağmen, birçok noktada İmâmiyye Şîası'ndan ayrılırlar. Zeydiyye, Ali'nin Fatıma'dan gelen evlâdından her kim olursa olsun, imâmet şartları kendisinde mevcut olan kimsenin imâmetini kabul eder. Bu sebeple ortaya çıktığı devrede, dört Sünnî mezhep yanında beşinci mezhep olarak kabul görmüştür.

İSMÂİLİYE ŞİASİ

İsmâiliyye'nin Teşekkülü ve Tarihçesi

İsmâiliyye, Ehl-i Beyt imamı Cafer Sâdık'tan (ö. 148/765) sonra imâmetin, onun küçük oğlu Musâ Kâzım'ın (ö. 183/799) değil de, büyük oğlu İsmail'in ve ondan sonra onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla, 2/8. asrın ikinci yarısında İmâmiyye'den ayrılanların oluşturduğu bir Şîî mezhebidir. Söz konusu fırka için Ta'lîmiyye, Bâtîniyye, Melâhide ve Seb'iyye isimleri de kullanılmaktadır. İsmail'in babasından önce vefat etmiş olmasını bir mani sebep olarak kabul etmeyen bir grup, onun ölmediğini ve gerçek imam olarak geri döneceğini (rec'at) savunurken; önemli bir çoğunluk İsmail'in öldüğünü, ölen bir kimsenin imam olamayacağını, bu sebeple imâmet hakkının Cafer Sâdık'tan sonra torunu Muhammed b. İsmail b. Cafer'e intikal ettiğini kabul etmiştir. İsmail b. Cafer'e bağlılıklarından dolayı **Hâlis İsmailîler** olarak da isimlendirilen birinci grup, fazla uzun ömürlü olmamış ise de, İslâm tarihinde yukarıdaki isimlerle anılan ikinci grup günümüze kadar **Musta'liyye** ve **Nizâriyye** gibi tali kollara ayrılmak suretiyle varlığını devam ettirmiştir.

Kuruluş: İsmâiliyye'nin tarihi incelenirken genellikle takip edilen usul, Fâtîmîler dönemine kadar fırkanın doğuşu, Fâtîmîler dönemindeki durumu, Mustaliyye ve Nizâriyye diye ikiye ayrılması ve her iki kolun günümüze kadar uzantılarının ele alınması tarzındadır. Cafer Sâdık'ın İsmail, Abdullah, Musa ve Muhammed adlı oğulları arasında kendisine imâmetin intikal etmesi gereken, en büyük oğlu İsmail idi. İsmâiliyye'ye göre, babası Sâdık bu konuyu muhtelif defalar ortaya koymuş ve gelecekteki imamı belirlemiş idi. Fakat İsmail'in, babasından önce vefat ettiği, cenazesinin Medine'ye getirilerek, nâşının Medine ileri gelenlerinin huzurunda açıldığı, öldüğü konusunda zabıt tutularak hazır bulunanlara imzalatıldığı ve daha sonra Bakî mezarlığına defnedildiği belirtilmektedir. Babasının, daha sonra ileri sürülebilecek iddiaları önlemek için zabıt tutturup onun öldüğünü tevsik etmesi oldukça manidardır. Bazı rivayetlerde, babasının onu çeşitli zaaflarından dolayı lanetleyip gelecekteki imâmetten mahrum bıraktığı da nakledilmektedir.

Fâtîmîler : Kuzey Afrika'da İsmâiliyye'yi yayıp Fâtîmî devletinin temellerini atan kişi, İsmailî davetçi (dâî) Ebû Abdullah eş-Şîî'dir. O, 280/893 yılında Kuzey Afrika'ya gelmiş, yakınlık kurduğu Kûtâme kabilesinin yardımıyla Cezayir'in batısında Sicilmâse ve çevresinde bir devlet kurmaya muvaffak olmuştur. İsmailî lider Ubeydullah el-Mehdî'nin, imâmetin kendi ailesine ait bir hak olduğunu iddia etmesi, her ne

kadar mezhep bünyesinde önemli bölünmelere yol açmışsa da, Fâtımî devletinin kurulmasında kilit rol oynamıştır. Suriye Selemiyye'de ikamet eden Ubeydullah, buradaki şartların uygun olmaması, Bahreyn'deki Karmatî İsmâîlîleri'yle arasının bozulması ve Abbasî idaresinden rahatsız olması sebebiyle, 289/902 yılında Ebû Abdullah eş-Şîî'den aldığı davet üzerine, ailesini de yanına alarak uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra Kuzey Afrika'daki Sicilmâse'ye ulaştı. Kırk gün kadar burada kaldıktan sonra, Rakkade'ye gelen Ubeydullah, İsmâîliyye imamı olarak 297/909 tarihinde mehdîliğini ilan etti ve kurulmuş olan devletin başına geçti.

Karmatîler: Bu arada eski doktrine, yani Muhammed b. İsmail'in kıyamete yakın mehdî olarak döneceği görüşüne bağlı olan Bahreyn Karmatîleri ile, Irak, Rey ve Deylem'de bulunan mezhep mensupları Ubeydullah'ı tanımadılar. Bu gruplar, Fâtımî İsmâîliyyesi'nden daha aşırı dinî görüşleri benimsediler. Koyu bir bâtinîlik eşliğinde, ibadetleri düşüren, haramları helal, helalleri haram sayan ibâhî bir telakkiyi kabul ettiler. Bağdat Abbâsî hilafetini hayli rahatsız eden tedhiş eylemlerine giriştiler. Bunların arasında en ses getireni, Karmatî lider Ebû Tahir Cennâbî'nin 317/930 yılı hac mevsiminde Mescid-i Haram'ı basması, binlerce hacıyı katletmesi ve Hacer-i Esved'i yerinden söküp Bahreyn'e götürmesiydi. Yaklaşık yirmi yıl sonra Fâtımîler'in aracılığıyla bu taş geri getirildi ve eski yerine kondu. Bu türden aşırılıkları ve mücadelecî yanları nedeniyle Karmatîlik tarih içinde varlığını uzun süre devam ettiremedi. 470/1077'ye kadar yaşayabildi. Günümüze ulaşan bir izi kalmadı.

Nizârîler: Mustansır'ın büyük oğlu Nizâr'ın imâmetini savunduğu için bu isimle anılan Nizârîyye, günümüze kadar devam eden mevcudu ve İslâm tarihindeki yeri itibarıyla, İsmâîliyye mezhebinin en önemli koludur. Hilâfetin gerçek vârisi olmasına rağmen hakimiyet kuramayan Nizâr, daha babasının sağlığında Mısır'a gelen Hasan Sabbah'ın şahsında, hırslı ve muktedir bir destekçi bulmuştur. Önceleri bir İmamîyye Şîîsi iken, Irak'ta daîlerin gayreti ile İsmâîliyye mezhebine geçen Hasan Sabbah, Nizâr'ın imâmeti lehinde çalışmış; ihtilalcî fikirleri ve İran Alamut merkezli muazzam teşkilatı ile İslâm dünyasında bâtinî akidelerin yayıcısı olmuştur. Mustansır'ın ölümünü takiben imâmet konusunda bir çok kırılganlıklar ortaya çıkmış, Hasan Sabbah başta olmak üzere askerî İsmâîlîler, Nizâr ve neslini hak sahibi kabul ederek, Mısır'daki resmî davetle ilişkilerini kesmişlerdir. Nizâr ve oğlu öldüğü için, rivayete göre, onun küçük yaştaki bir torunu Hasan Sabbah tarafından İran'a götürülerek yetiştirilmiştir. İsmâîliyye

doktrinini asıl olarak Mısır'da öğrenen Hasan Sabbah, 483/1090 yılında İran'da Kazvin'in kuzeybatısında Elburz dağları üzerinde sarp bir mevkiye bulunan Alamut kalesini zaptetmiş, daha sonra gelen liderler burada yetişmişler ve zamanla diğer kaleleri de ele geçirerek hakimiyetlerini genişletmişlerdir. Söz konusu liderler, daîler, ölümü göze alan fedaîler ve düşmanları arasında kendilerini gizleyen casuslar, Nizârîyye'nin esas gücünü teşkil etmekte idi. Hasan Sabbah'ın kurduğu Haşhâşîn diye anılan ve etrafa dehşet saçan terör teşkilatı ise, başta Büyük Selçuklular olmak üzere bölgede hakim hanedanlar ve devlet adamları için korkulu bir rüya olmuştur.

İSMÂİLİYYE'NİN İTİKÂDÎ VE AMELÎ GÖRÜŞLERİ

İsmâîliyye'nin gizlilik döneminde benimsediği görüşler hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. İlk dönemlerinde ve bazı değişikliklerle sonraki dönemlerde korunan İsmâîlî düşüncenin en önemli unsuru **zâhir-bâtın ayrımı** dır. İlk İsmâîlîler kutsal kitapların ve şer'î hükümlerin zâhir ve bâtını arasında ayrıma gitmişler, her zahirî ve lafzî mananın bir batınî ve hakikî manası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sonuçta onlara göre Kur'ân ve İslâm şeriatının zahirî manası ile batınî manası birbirinden tamamen ayrılır. Yeni bir şeriatla gelen her peygamberin getirdiği dinin zahirî yönü değişirken, sonsuz ebedî hakikatleri ihtiva eden batınî yönü değişmeden kalır.

Nizârî İsmâîlîler de İsmâîliyye'nin temel inancı olan bâtinî akideyi bütünüyle sürdürürler. Onlara göre İslâm'ın şartı iman (velâyet), tahâret, namaz, zekat, oruç, hac ve cihat olmak üzere yedi esastan ibarettir. İmanın en önemli şartı, zamanın imamını bilmek ve onun emirlerine boyun eğmektir. İman, sadece imama velâyet ile mümkün olur. İmânın ve İslâm'ın diğer esasları, velâyetin sadece yardımcı unsurlardır. Allah'ı tanıma, zamanın imamını tanımaktır. İmam cismen fanî bir insana benzer, fakat onun ilahî tabiatı kesinlikle bilinemez. Onun sözü Allah'ın sözüdür. İmama giden yol huccetten geçer. Nizârîler'e göre huccet, imamin yokluğunda (gaybet) daveti yürütür. Nasıl Allah'ın buyruğuna göre Ramazan ayı bin aydan daha hayırlıysa, zamanın imamı da bin peygamberden daha büyüktür. Bu, nübüvvet nurunun velâyet nurundan çıktığını gösterir. Ağa Han'a tabi olan Mevlâîler, Cebrâil'in, Kur'ân'ı, Hz. Ali yerine yanlışlıkla Hz. Muhammed'e götürdüğünü ileri sürmüşlerdir. İmamı tanımayan kimselere, Sünnîler'in helal kıldığı şeyler bile haramdır. İmamı tanıyan kimse için ise, şarap içme gibi Sünnîler'in haram kıldığı şeyler dahi helaldir.

SORU CEVAP

SORU: Şîa'nın kelime anlamı nedir?

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

CEVAP: Şîa, bir toplumda aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplardan (fırkalar) her birine verilen isimdir.

SORU:

Şîa'nın terim anlamı nedir?

CEVAP:

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Hiz. Ali ve Ehl-i Beyt'ini halifelîğe en layık insanlar olarak gören, Hiz. Ali'yi meşru halife kabul eden, ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur. Bundan dolayı Şîa, eş-Şîa şeklinde kullanılmak suretiyle, Hiz. Ali ve ona tabi olanları ifade etmek için özel bir isim haline gelmiştir.

SORU:

Sunnî ve Şîî kaynaklar dikkate alındığından Şîa'nın tarifi nasıl verilebilir?

CEVAP:

- Ali'ye taraftar olanların, ?
- Ali'nin bizzat Hiz. Peygamber'den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların, ?
- Ali'nin bizzat Hiz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelîğe tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelîğin onun ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğunu ileri sürenlerin, ?
- Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan (Ehl-i Beyt), açık veya gizli bir nass ile tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin, ?
- İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masûm) ve özel (vehbî) bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği bir topluluktur. ?

SORU:

Şîa'nın büyük çoğunluğuna göre Hiz. Peygamber döneminde Ali Şîası olarak anılan sahabîler kimlerdir?

CEVAP:

Bir çok Şîa alimine göre Hiz. Peygamber döneminde başta Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Gıfârî, Mikdâd b. el-Esved ve Ammâr b. Yâsir gibi sahabîler Ali Şîası olarak anılmaktadırlar.

SORU:

Hiz. Ali'nin Hiz. Ebû Bekir'in Halifelîğine bakışı nasıl olmuştur?

CEVAP:

Hiz. Ali'nin ilk dönemde Ebû Bekir'in halife seçilmesinden hoşlanmadığı, ona biat etmeye belli bir süre yanaşmadığı hususunda ittifak halindedir. Hiz. Ali'nin, Hiz. Ebû Bekir ve önde gelen diğer zevâtla yaptığı konuşmalarda, kendisinin halifelîğe daha fazla hak sahibi olduğuna işaret ederek, Kureyş'in Resûlullah'ın soy ağacı olması durumunda, Ehl-i Beyt'in bu soy ağacının meyvesi olacağına atıfta bulunduğuna dair kayıtlar mevcuttur.

SORU:

Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde Ali taraftarlığının siyasî bir taraftarlığın ötesine geçmemesinin nedeni nedir?

CEVAP:

Ebû Bekir ve Ömer devrinde devlet ve toplum idaresinde tamamiyle liyakat ve ehliyetin hakim olması ve her iki

halifenin de adalet ve hakkaniyete uygun hareket etmeleri sebebiyle, toplumda başka bir idareceyi iş başına geçirme özlemi ortaya çıkmamış; dolayısıyla Ali taraftarlığı belirli ölçüde, siyasî bir taraftarlıktan öteye geçmemiştir.

SORU:

İlk Ali taraftarları kimlerdir ve ne olarak adlandırılırlar?

CEVAP:

Hiz. Ali'nin beşer-üstü bir varlık ya da Allah ve Peygamber tarafından görevlendirilmiş bir imam olduğunu iddia etmiyorlar, sadece siyasî manada onun imâmet ve hilâfetini destekliyorlardı. İşte bu grup İslâm tarihinde genellikle eş-Şî'atü'l-ûlâ, yani ilk Ali taraftarları olarak anılmışlardır.

SORU:

Abbâsiyyûn-Aleviyyûn çekişmesi olarak bilinen olay ilk olarak ne zaman ortaya çıkmıştır?

CEVAP:

Abbasoğulları'nın, Emevîler'i devirip başa geçmelerinden sonra, önceden işbirliği yaptıkları Alioğulları'nı dışlamaları üzerine, ilk defa ciddi olarak Abbâsiyyûn-Aleviyyûn çekişmesi tarih sahnesine çıkmıştır.

SORU:

Şîa hareketinin parçalanmasına ve birinci asrın sonunda bir dizi fırkaya bölünmesine yol açan olay nedir?

CEVAP:

Vasiyet nazariyesine dayanan Keysâniyye, Peygamber'in, Ali'yi vasî olarak atadığını öne sürüyor; bunu ondan sonra Hasan ve Hüseyin'e, sonra da İbnü'l-Hanefiyye'ye taşıyor; ondan sonra ise oğlu Ebû Hâşim'e götürüyordu. Bu gelişme Şîa hareketinin parçalanmasına ve birinci asrın sonunda bir dizi fırkaya bölünmesine yol açmıştır. Her bir fırka Ebû Hâşim'den vasiyetli olduğunu iddia etmiştir.

SORU:

Ğâlî fırkalar olarak kabul edilen fırkalar hangileridir?

CEVAP:

Hiz. Ali'nin ilahlığını ve ölümsüzlüğünü ileri süren Sebeiyye, Ali'nin ilahlığını, vasîliğini, Ali evlâdının kutsallığını, geleceği bildiklerini, tenâsüh, rec'at, bedâ ve ibâha ile ilgili iddiaları ileri süren Keysâniyye müşterek ismi altında toplanan Beyâniyye, Cenâhiyye, Harbiye, Hâşimiyye, Kerbiyye, Muhtâriyye ve Rizâmîyye gibi fırkalar, ğâlî fırkalar olarak kabul edilmektedir. İsmail b. Cafer'in ölmediğini, tekrar dönüp dünyayı islah edeceğini ileri sürenlerler, her zâhirin bir bâtını bulunduğunu iddia ederek bâtını tevile yönelen İsmâîlîler, Karmatîler, Bâtînîler, Seb'îyye, Muhammire ve günümüzdeki inanç ve tatbikatları itibarıyla Nizâriyye, Şîa'nın ğâlî fırkalarındandır. İsmen İbn Nusayr en-Nemîrî'ye nisbet edilen, Hiz. Ali'yi ilâh kabul eden ve günümüze kadar gelen Nusayriyye veya Nemîriyye yine bu tür fırkalarındandır. Aynı şekilde Şeyh Ahsâî'ye nisbet edilen Şeyhiyye, Bâb Ali Muhammed Şîrâzî'ye bağlı olan Bâbîlik ve müstakil bir din olarak ortaya çıkmadan önceki Bahâîlik de birer ğâlî fırka özelliği taşımaktadır.

SORU:

Şîîğin Fars kültüründen etkilenme sonucu ortaya çıktığını söyleyenlerin bu iddialarını dayandırdıkları olaylar nelerdir?

CEVAP:

Arapların hür seçime, Farslar'ın ise hükümdarlık ve bunun verâsetle intikaline meyilli oldukları; tabiatları gereği halifenin seçimle iş başına geleceğini düşünmemeleri; Hz. Peygamber'in vefatını takiben, vârisi olmayanların onun halifeliğini üstlenmelerini hilâfeti gasbetmek olarak kabul etmeleri; İslâm perdesi altında Ehl-i Beyt muhabbeti izhar ederek Ali'nin gördüğü muameleye karşı çıkmaları; Hz. Hüseyin'in İran hükümdarı Yezdücürd'ün kızıyla evliliği sebebiyle Hüseyin'in neslini eski hükümdarlarının vârisleri gibi kabul etmeleri ve Selmân-ı Fârisî gibi Hz. Ali yanlılarının İran asıllı olması gibi sebeplere dayanılarak Şiîliğin Fars kültüründen etkilenme sonucu ortaya çıktığıdır.

SORU:

Zeydîlik nedir?

CEVAP:

Zeydîlik, İmâmiyye Şîası'nın dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in oğlu Zeyd'e, ondan sonra da oğlu Yahya'ya uyarak onların imâmetini ileri sürenlerin mezhebidir.

SORU:

Bazı ilk devir müelliflerin Zeydîliği Şîa dışında tutmasının nedeni nedir?

CEVAP:

Diğer Şîî grupların aksine, ilk üç halifeyi kabullerinden dolayı Makdisî ve Mesûdî gibi bazı ilk devir müellifleri, Zeydîliği Şîa'nın dışında tutmuşlardır.

SORU:

Zeydîliğin gelişim sürecini etkileyen en önemli olay nedir?

CEVAP:

Zeydîliğin gelişim sürecini etkileyen belki de en önemli olay, Zeyd b. Ali ile taraftarları arasında geçen Ebû Bekir ve Ömer hakkında tartışmada ilk iki halife hakkında sarf ettiği olumlu düşünceleridir.

SORU:

Râfizî nedir?

CEVAP:

Zeyd b. Ali ile taraftarları arasında geçen Ebû Bekir ve Ömer hakkında tartışmadan dolayı Zeyd b. Ali'den ayrılanlara Râfizî denir.

SORU:

Zeydiyye'ye göre, meşruiyet açısından, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in otoritesiyle Emevîler'in otoritesi arasında bir fark var mıdır?

CEVAP:

Zeydiyye'ye göre hilâfet için gerekli vasıflara sahip en uygun kişi olan Hz. Ali dururken, daha az faziletli olan Ebû Bekir ve Ömer, adaletle hükmetmeleri koşuluyla imam olabilir. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in otoritesi Emevîler'in otoritesine göre daha meşrudur.

SORU:

Zeydiyye'yi döneminin diğer Şîî hareketlerinden ayıran özellikleri nelerdir?

CEVAP:

Zeyd b. Ali'nin, imam olacak kişinin bizzat kılıcını çekerek mücadele etmesi gerektiği fikri ve Ebû Bekir ile Ömer hakkındaki kanaatleri, Zeydiyye'yi döneminin diğer Şîî

hareketlerinden ayırmıştır. Zeyd'e göre Ali'nin Fatıma'dan gelen neslinden âlim, zâhid, cömert ve zulme karşı çıkan kim olursa olsun imamdır. Takiyyeye uyarak evinde oturan, siyasete karışmayan ve cihattan geri kalan kimse ise imam sayılamaz.

SORU:

El-Mecmû' adlı eserin yazarı kimdir ve ne hakkında yazılmıştır?

CEVAP:

El-Mecmû' adlı eser Zeyd b. Ali'nin yazmış olduğu en önemli eserlerden olup fıkıh ve hadis konularında cem edilmiş el-Mecmû'u'l-fikhî ve el-Mecmû'u'l-hadîsî olarak iki kısımdan meydana gelmektedir.

SORU:

İmâmet anlayışında Zeydiyye ve diğer Şîî fırkalar arasındaki fark nedir?

CEVAP:

Zeydiyye'yi İmâmiyye ve diğer Şîî fırkalardan ayıran en önemli görüşü **imâmet** anlayışıdır. Onlar, imâmeti dinin aslından saymalarına ve ortak temellendirmelerde bulunmalarına rağmen, birçok noktada İmâmiyye Şîası'ndan ayrılırlar. Zeydiyye, Ali'nin Fatıma'dan gelen evlâdından her kim olursa olsun, imâmet şartları kendisinde mevcut olan kimsenin imâmetini kabul eder. Bu sebeple ortaya çıktığı devrede, dört Sünnî mezhep yanında beşinci mezhep olarak kabul görmüştür.

SORU:

Efdal-mefdûl görüşü nedir?

CEVAP:

Tüketiciye aynı fayda düzeyini sağlayan mal bileşimlerinin oluşturduğu eğriye farksızlık eğrisi denir.

SORU:

Farksızlık eğrilerinin özellikleri nelerdir?

CEVAP:

Efdal, en üstün ve en erdemli, mefdûl ise daha az üstün ve daha az erdemli kişi demektir. Zeyd'e göre, Hz. Peygamber'den sonra en faziletli (efdal) kişi Hz. Ali'dir ve imâmete en layık odur. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ise Ali'ye göre daha az faziletlidir. Ancak üstün birisi varken, dünyevî maslahat ve acil menfaat dolayısıyla, doğabilecek fitneyi bertaraf edecek ve herkesin gönlünü birleştirecekse, daha az üstün olan (mefdûl) birisi imam olabilir. Bu sebeple Ebû Bekir ve Ömer'in hilâfetleri meşrudur ve onlar gâsıb (hilâfeti zorla ele geçiren) olarak görülemez. Ebû Bekir yerine Ali geçmiş olsaydı, yukarıdaki maslahatlar gerçekleşmeyebilirdi ve bütün sahâbe onun etrafında toplanmayabilirdi. İmam Zeyd, bu yüzden, Hz. Ali'nin imametini bildiren açık ve kesin bir nass olmadığı için, ilk iki halifenin hilâfetini kabul eden ve Cemal ile Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin karşısında yer alan Müslümanları tekfir etmemiştir.

SORU:

İsmâiliyye nedir?

CEVAP:

İsmâiliyye, Ehl-i Beyt imamı Cafer Sâdık'tan sonra imâmetin, onun küçük oğlu Musâ Kâzım'ın değil de, büyük oğlu İsmail'in ve ondan sonra onun soyundan gelenlerin hakkı olduğu iddiasıyla, 2/8. asrın ikinci yarısında

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

İmâmiyye'den ayrılanların oluşturduğu bir Şîî mezhebidir. Sözkonusu fırka için Ta'îmiyye, Bâtîniye, Melâhide ve Seb'iyye isimleri de kullanılmaktadır.

SORU:

İsmâiliye kendi içinde hangi gruplara ayrılır

CEVAP:

İsmail'in babasından önce vefat etmiş olmasını bir mani sebep olarak kabul etmeyen bir grup, onun ölmediğini ve gerçek imam olarak geri döneceğini (rec'at) savunurken; önemli bir çoğunluk İsmail'in öldüğünü, ölen bir kimsenin imam olamayacağını, bu sebeple imâmet hakkının Cafer Sâdık'tan sonra torunu Muhammed b. İsmail b. Cafer'e intikal ettiğini kabul etmiştir. İsmail b. Cafer'e bağlılıklarından dolayı Hâlis İsmailîler olarak da isimlendirilen birinci grup, fazla uzun ömürlü olmamış ise de, İslâm tarihinde yukarıdaki isimlerle anılan ikinci grup günümüze kadar Musta'liyye ve Nizâriyye gibi tali kollara ayrılmak suretiyle varlığını devam ettirmiştir.

SORU:

Zenc isyanını ve Karmatîler'i destekleyenlerin çoğunluğunun, çiftçiler ve tarlalarda çalışan işçiler olmasının nedeni nedir?

CEVAP:

Emevîler ve Abbasîler'in kötü yönetimlerinin yanı sıra, kendi akrabalarına ve yöneticilerine karşı özel imtiyazlar tanımaları, ekonomik sıkıntılar çeken çiftçiler ve dışlanmış halk kitleleri arasında büyük rahatsızlıklar yaratmıştır. Bundan dolayı, Zenc isyanını ve Karmatîler'i destekleyenlerin çoğunluğunu, çiftçiler ve tarlalarda çalışan işçiler oluşturmaktadır.

SORU:

İsmâililerin setr (gizlilik) devresinden zuhûr (açıklık) aşamasına geçmesi olarak gösterilen olay nedir?

CEVAP:

Ubeydullah'ın İsmâiliyye imamı olarak 297/909 tarihinde mehdîliğini ilan etmesi ve kurulmuş olan devletin başına geçmesi setr (gizlilik) devresinden zuhûr (açıklık) aşamasına geçilmesi olarak kabul edilir.

SORU:

Dürzîlik nasıl ortaya çıkmıştır?

CEVAP:

İsmâiliyye'nin altıncı halifesi Hâkim'in imâmet ve hilâfetle yetinmeyip, tecessüd-i ilâhî (Allah'ın ruhunun onun bedenine hulûl) iddiasında bulunmak suretiyle kendisine ilahlık atfedip farklı bir inanç sistemi kurarak başına veziri Hamza b. Ali'yi getirmesiyle Dürzîlik hareketi ortaya çıkmıştır.

SORU:

İsmâiliyye'nin Nizâriyye ve Müsta'liyye adlı tali kollarının oluşma nedeni nedir?

CEVAP:

Fâtîmî geleneğine göre Mustansır'ın büyük oğlu Nizâr'ın imam olması gerekirken, yeterli tedbirleri alamadığı için, küçük kardeşi Ahmed, ordu komutanı olan kayınpederi Efdal'in yardımlarıyla, el-Müsta'li adıyla imamlığını ilan etmiş ve ağabeyi Nizâr'ı İskenderiye'de bir hapisanede öldürtmüştür. Böylece İsmâiliyye, uzantıları günümüze

kadar devam eden Nizâriyye ve Müsta'liyye adlı muhalif iki ana fırkaya ayrılmıştır.

SORU:

Haşhâşîn teşkilatı nedir?

CEVAP:

Hasan Sabbah'ın kurmuş olduğu başta Büyük Selçuklular olmak üzere bölgede hakim hanedanlar ve devlet adamlarına terör saldırılarında bulunan ve etrafa dehşet saçmış olan bir terör teşkilatıdır.

SORU:

Kıyâmet devri nedir?

CEVAP:

Dördüncü Alamut hakimi Hasan 'alâ Zikrihi's-Selâm'ın kendisinin Nizâr'ın neslinden gelen imam olduğunu belirtmiş ve kıyâmet diye isimlendirdiği yeni bir devrin başladığını bildirmiştir. Ayrıca mistik hayatla bağdaşmadığı gerekçesiyle yürürlükteki Şîî fikhını ilga ettiğini, mensuplarını namaz, oruç ve diğer dinî vazifelerden men edip içkiyi helal kıldığını ilan etmiştir. Bu ibâhî telakki, Nizâriyye'de kalıcı olmuştur.

SORU:

İsmâiliyye'ye bâtîniyye adı verilmesinin nedeni nedir?

CEVAP:

İsmâilîler batınî manayı ortaya koymak amacıyla tevili aşırı bir şekilde kullanmışlardır. Onlara göre vahiy (zâhir) alan ve kendisinden önceki şeriatı nesheden nâtık (şeriat koruyucu peygamber) iken, tevil ilmi yoluyla batınî manayı açıklayan vasîdir (imam). Bu nedenle zâhir her dönemin peygamberine göre değişkenlik arz ederken, bâtin değişmeden ve evrensel anlamda geçerliliğini koruyarak kalır. "Her zâhirin mutlaka bir bâtinı vardır" anlayışını savunan İsmâiliyye'ye, bu görüşlerinden dolayı bâtîniyye adı da verilmiştir.

SORU:

Nizârî İsmâilîlere göre İslâm'ın şartları nelerdir?

CEVAP:

Nizârî İsmâilîlere göre İslâm'ın şartı iman (velâyet), tahâret, namaz, zekat, oruç, hac ve cihat olmak üzere yedi esastan ibarettir. İmanın en önemli şartı, zamanın imamını bilmek ve onun emirlerine boyun eğmektir. İman, sadece imama velâyet ile mümkün olur. İmanın ve İslâm'ın diğer esasları, velâyetin sadece yardımcı unsurlardır.

SORU:

Nizârî İsmâilîlerinin İslâm'ın şartlarını nasıl yorumlarlar?

CEVAP:

Nizârî İsmâilîlere göre imanın en önemli şartı, zamanın imamını bilmek ve onun emirlerine boyun eğmektir. Nizârîlere göre zekat, ikinci önemli esastır. Genel olarak 1/10 olan zekat oranı, son zamanlarda 1/8'e kadar yükseltilmiştir. Tahâret, adet ve örften geçmek; şeriatın zâhirine uyanlardan kendini korumaktır. Namaz, imanın bilgisine ve gerçek dine ulaşmaktır. Dua adını verdikleri namaz için özel vakitler tespit edilmiştir. Bu dualar, sabah, akşam, yatsı ve gece dualarıdır. Namazda Mekke'ye yönelinmez. Kiblenin manası, zarurî olarak herkesin huccete karşı dönmesidir. Oruç, imanın söz ve fiilleri karşısında sükut edip sırrı ifşâ etmemektir. Nizârîler'de

oruç, Ramazan ayında sadece bir gün tutulur. Bununla birlikte Ramazan ayı kutsal sayılır. Hac, imama gidiş ve onu görüşe işaret eder. Cihat ise insanın kendini Allah'ın varlığı karşısında yok kılması ve kişinin kendi nefsiyle savaşmasından ibarettir.

SORU:

Musta'î İsmâîlîler İslâm'ın şartlarını nasıl yorumlamışlardır?

CEVAP:

Musta'î İsmâîlîler de esasta bâtinî inancı ve dâilîk sistemini benimsemiş olmakla birlikte, Nizârîler'e nispeten daha mutedil bir yöne meyletmişlerdir. Allah, Hz. Muhammed, Kur'ân ve Sünnet hakkındaki görüşleri, Ehl-i Sünnet'inkine yakındır. Bunlara göre dinin esasları velâyet, namaz, zekat, oruç, hac ve cihaddan ibarettir. Velâyet İslâm'ın ilk direği olup kelime-i şehâdeti şöyle yansıtır: "Lâ ilâhe illallâh, Muhammedun Resûlullâh ve 'Aliyyun veliyyullâh ve vasiyyu'n-Nebi (Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed O'nun resulüdür ve Ali Allah'ın dostu ve Nebi'nin vasîsidir)". Farz olan beş vakit namazı günde üç vakitte birleştirmek (cem) suretiyle eda ederler. Abdest Sünnîlik'teki gibidir. Caferî Şîîler'in yaptığı gibi namazın kıyâmında ellerini yana salarlar. Zekat, taşınır-taşınmaz mallar, paralar, mücevherat, binek veya besi hayvanlarından olmak üzere âmiller veya dâiler tarafından toplanarak cemaatin işlerinde harcanmak üzere Dâî Mutlak'a teslim edilir. Oruç, Ramazan ayında otuz gün tutulur. Mekke'ye hac mecburi olduğu gibi Kerbela ve diğer meşhur dâilerin türbeleri ayrıca ziyaret edilir. Nefisleri, malları ve hayatları için, imam veya dâî istediğinde cihat etmek, Müsta'îlîler üzerine farzdır. Sünnîler ve Zeydîler gibi bunlar da mut'a nikahını kabul etmezler.

SORU:

İsmâîlî düşüncenin en önemli unsuru olarak ne gösterilebilir?

CEVAP:

İsmâîlî düşüncenin en önemli unsuru zâhir-bâtin ayrımıdır. İlk İsmâîlîler kutsal kitapların ve şer'î hükümlerin zâhir ve bâtını arasında ayırma gitmişler, her zahîrî ve lafzî mananın bir bâtinî ve hakikî manası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sonuçta onlara göre Kur'ân ve İslâm şeriatının zahîrî manası ile bâtinî manası birbirinden tamamen ayrılır. Yeni bir şeriatla gelen her peygamberin getirdiği dinin zahîrî yönü değişirken, sonsuz ebedî hakikatleri ihtiva eden bâtinî yönü değişmeden kalır. Farklı din ve şeriatlarda bu değişmez hakikatlere ulaşmak, yalnızca İsmâîlîler (havâs) için mümkün iken, İsmâîlî olmayanlar (avâm) sadece dinin zahîrî manalarını anlayabilirler. Bâtinî mana ise ancak imamin öğretmesiyle (ta'îm) anlaşılabilir.

ÜNİTE 6: ŞİİLİK II

GİRİŞ

İslam düşüncesinin teşekkülünde önemli bir yer işgal eden Şîîliğin en önemli kolunu oluşturan İmâmiyye, İran nüfusunun üçte ikisinden fazlasını

oluşturmaktadır ve bu ülkenin resmi mezhebi durumundadır. Günümüz Müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu teşkil eden Şîa'nın en büyük kolunun İmâmiyye olduğu düşünüldüğünde, söz konusu fırkanın tarihte üstlenmiş olduğu rolün yanı sıra, günümüzdeki önemi daha iyi anlaşılır. Günümüzde Şîa teriminin ilk çağrışımının İmâmiyye olması da bu yüzdendir.

İMÂMİYYE ŞİASİ'NİN TEŞEKKÜLÜ VE TARİHÇESİ

İmâmiyye Şîası'nın Teşekkülü

Bu mezhebe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halîfe-imam olarak on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsnâaşeriyye (on ikiciler/on iki imamcılar); imamlara inanmayı imanın şartlarından saydıkları için **İmâmiyye**; hem itikat hem de ibâdet ve muâmelatta İmam Cafer Sâdık'ın görüşlerine dayandıklarından dolayı **Caferiyye**; on ikinci imamin gelişini beklemeleri sebebiyle **Ashâbu'l-intizâr** (bekleyiciler) ve on ikinci imam için çokça kullanılan kâim (hayatta olan, var olan) ünvanına nisbetle **Kâimiyye** de denmiştir. Muhalifleri ise mezhebi, Râfıza ya da **Râfiziyye** diye anmışlardır. Sonuç olarak, "imamin nassla tayini" ilkesinin benimsendiği ilk dönemdeki Şîîler arasında Hişam b. Hakem gibi İmâmî görüntüsü veren şahıslar olmasına rağmen, "on iki imam" şeklinde bir biçimlenme başlangıçta söz konusu değildi. Zira 260/874'de on birinci imam Askerî'nin ölmesi ve on ikinci imamin kaybolması iddiasına kadar, böyle bir oluşum gerçekleşmemiştir. İmâmiyye-İsnâaşeriyye mezhebinin geliştiği siyasî ve fikrî hareketliliğin vuku bulması, hicri 290'lı yıllara kadar gecikmiştir. 4/10. asrın ikinci yarısında ise İmâmiyye-İsnâaşeriyye akidesinin ılımlı Şîîlerce büyük ölçüde kabul edilmeye başlandığı ve bu arada rakip zümrelerin çoğunun da taraftarsız kalarak ortadan kalktıkları anlaşılmaktadır. İmâmî fikirlerin hicri 3/9. asrın sonlarına doğru ilanıya birlikte, erken dönem Şîa tarihi, dönemin müelliflerince yeniden ele alındı ve son gelinen aşamada genel kabul görmüş inançlara uyumlu hale getirilmeye çalışıldı.

İmâmiyye Şîası'nın Tarihçesi

On İki İmam: On iki imamin her birinin isimleriyle anıldığı ilk rivayetin, Ali b. İbrahim el-Kummî'nin (ö. 307/919) Tefsîr'inde olduğu anlaşılmaktadır. Ali b. İbrahim, on iki rakamıyla ilgili bazı rivayetlere yer verdiği kitabının bir yerinde, Hızır'ın Hz. Ali ve oğlu Hasan'la karşılaştığında, onlara, on iki imamin her birinin ismini açıkladığı meşhur rivayeti gündeme getirmiştir. Rivayete göre Hızır'ın, Ali'ye dönerek ona, Hz. Muhammed'in vasîsi ve ümmetin halifesi olduğunu, daha sonra onun yerine geçecek

haleflerinin sırasıyla Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali, Cafer b. Muhammed, Musâ b. Cafer, Ali b. Musâ, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali ve son olarak da, zulüm ve zorbalıkla dolan yeryüzünü adalet ve doğruluğa kavuşturacak olan el-Kâim el-Muntazar olduğunu söylediği ifade edilmektedir. On iki imam, sırasıyla şu şahsiyetlerdir:

1- Ali b. Ebî Tâlib

Hiz. Ali, Ehl-i Sünnet'e göre Hulefâ-i Râşidîn'in dördüncüsü, Şîilere göre ise ilk imamdır. Hiz. Peygamber'in amcazadesi ve kızı Fatıma'nın eşi olan Ali, hicretten yaklaşık 22 yıl önce, miladî 600 yılında, Ebû Tâlib'in oğlu olarak Mekke'de doğdu. Babasının aile fertleri kalabalık olduğu için beş yaşından itibaren hicrete kadar Hiz. Peygamber'in yanında kalmıştı. Vahiy geldiğinde, henüz dokuz yahut on yaşında bir çocuk iken ilk inananlar arasına girmiştir.

2- Hasan b. Ali

Hiz. Ali ve Fatıma'nın ilk çocukları olan Hiz. Hasan, hicretin 3. yılında (625) Medine'de doğmuştur. Hayatında yüzden fazla evlilik yaptığı söylenmektedir ve bu yüzden ona mitlak (çok boşayan) denmektedir. Babası Hiz. Ali'nin vefatı üzerine, bir rivayete göre aynı gün, bir rivayete göre de iki gün sonra, 37 yaşında iken Kufe'de gerçekleşen biatla hilâfet makamına geçmiştir.

3- Hüseyin b. Ali

Resulullah'ın gözbebeği iki torunundan ikincisi olan Hiz. Hüseyin, 5 Şaban 4/30 Aralık 628 tarihinde Medine'de dünyaya geldi. Lakabı eş-Şehîd'tir. Hasan'ın ölümüne kadar ağabeyine tabi olarak, onun Muaviye ile yaptığı şartlara bağlı kalan Hüseyin, Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'e biat etmedi. Bununla birlikte, Kufe Şîileri başta olmak üzere çok sayıda kabile lideri, Hüseyin'e yazdıkları mektuplarda, Emevîler'i devirmek için teşebbüse geçtiği takdirde kendisini kesin olarak destekleyeceklerini vaat ettiler. Arkadaşları tarafından yapılan uyarılara rağmen bu çağrıya cevap veren Hüseyin, 61/680 Muharrem ayının aşûra (onuncu) gününde yanındaki az sayıdaki aile efradıyla birlikte Kerbela'da hunharca şehid edilmiştir.

4- Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn

Hiz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilen büyük oğlu Ali'den (Ali Ekber) ayırmak için Ali Asgar diye de anılan Ali b. Hüseyin'in lakabı, "ibadet edenlerin süsü" anlamında Zeynelâbidîn'dir. Babası Hüseyin, annesi de son İran hükümdarı Yezdçürd'ün kızı olan Şehribânû'dur.

5- Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Âbidîn
3 Safer 57/16 Aralık 676'da Medine'de dünyaya gelen ve İmâmiyye tarafından beşinci imam olarak kabul

edilen Muhammed b. Ali, babası gibi siyasetten tamamen uzak kalmış ve kendisini ilme vakfetmiştir. Babasının ölümü üzerine, sükûnet politikası izleyerek, Emevîler'e karşı isyan etmek istikametindeki arzu ve düşüncelere karşı çıktığı gibi, dolaylı olarak da destek vermemiştir.

6- Cafer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır

On iki imam arasında, literatürde kendisinden en çok bahsedilen kişi olan Cafer Sâdık, 80/699 veya 83/702 yılında Medine'de doğmuştur. Emevîler'in son, Abbasîler'in ilk dönemlerini idrak eden Sâdık, fikren uzlaşmadığı amcası Zeyd b. Ali'nin isyan edip öldürülmesinden sonra, hem siyasetten uzak kalması, hem de ilk iki halife hakkındaki görüşleri dolayısıyla, Abbâsîler'in kuşkuvarından büyük ölçüde kurtulabilmiştir.

7- Mûsâ el-Kâzım b. Cafer es-Sâdık

İmâmiyye'ye göre yedinci imam olan Musâ b. Cafer, 7 Safer 128/8 Kasım 745 tarihinde, Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ'da doğmuştur. Babasının vefatından sonra aslında Abbasîler'e karşı barışçı bir politika izleyen, daha çok ibadet ve takvaya yönelen Musâ Kâzım'ın takipçilerinin çoğalması, Halife Mehdî'yi kuşkuvarlandırmış; bu sebeple onu Medine'den Bağdat'a getirterek bir süre hapsedmiş, isyan etmeyeceğine dair yemin aldıktan sonra da gönlünü alarak Medine'ye geri göndermiştir.

8- Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım

İmâmiyye'nin sekizinci imamı olan Ali Rızâ, 148/765 veya 153/770 yılında Medine'de doğdu. Hayatının büyük kısmını siyasetten uzak geçirmesine rağmen, 201/817 yılında Halife Memun tarafından Abbâsî tahtına veliaht tayin edildi ve Horasan'a getirildi.

9- Muhammed Cevâd et-Takî b. Ali er-Rızâ

İmâmiyye'nin dokuzuncu imamı olan Muhammed Cevâd, 195/810 tarihinde Medine'de doğmuştur. Ali Rızâ'nın vefatına çok üzülen Memun, onun soyuna karşı iyi niyet ve hüsn-ü alaka göstermeye devam etmiş; sekiz yaşında yetim kalan Muhammed'i kızlarından Zeynep ile 215/830 yılında evlendirmiştir.

10- Ali el-Hâdî en-Nakî b. Muhammed et-Takî

İmâmiyye'nin onuncu imamı olarak kabul edilen Ali en-Nakî 214/829 yılında Medine'de doğdu. Abbasî halifeleri Mu'tasım ve Vâsık devirlerinde Medine'de oturan ve ömrünü zühd ve takva hayatı içinde ilim öğretmek geçiren Ali en-Nakî, Halife Mutevekkil devrinde, muhalifleri tarafından halifeye şikâyet edildiği için Bağdat'a çağırılıp, daha sonra Samarra'ya gönderilir.

11- Hasan el-Askerî b. Ali en-Nakî

İmâmiyye'nin on birinci imamı olan Hasan el-Askerî, 232/846 yılında Medine'de dünyaya geldi. İki, üç

yaşlarında, babasının ikamate mecbur edildiği Samarra'ya gelen Askerî, orada yetişmiştir.

12- Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî

İmâmiyye Şîası'na göre halen gaybet halinde bulunan, fakat gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adil bir düzen kuracağına inanılan on ikinci imam Muhammed el-Mehdî, on birinci imam Askerî'nin, bir cariye'den doğduğuna inanılan oğludur.

Gaybet Dönemi: İmamiyye'ye göre, on birinci imam Hasan el-Askerî, on ikinci imama, yani oğlu Muhammed'i, doğduğu zaman ve kendi vefatına kadarki zaman zarfında yakınlarından birçok kişiye göstermiş ve onun, kendisinden sonra Allah'ın hucceti ve ümmetin imamı olacağını bildirmiştir. Ancak Askerî 260/874 yılında vefat edince, oğlu Muhammed de gizliliğe (gaybet) çekilmiştir. Bu tarihten itibaren başlayıp Muhammed'in döneceği kıyamete yakın bir vakte kadar devam edecek döneme Gaybet Dönemi denir. Bu dönem, Gaybet-i Suğrâ (Küçük Gaybet) ve Gaybet-i Kübrâ (Büyük Gaybet) adıyla iki devreye ayrılır.

Gaybet-i Suğrâ dönemi: sefir (çoğ. süferâ), nâib (çoğ. nüvvâb), yahut vekîl (çoğ. vükelâ) diye adlandırılan görevliler, imamla toplum arasında irtibat kurmuşlar, ortaya çıkan problemleri imama arz ederek onun emir yahut yasaklarını topluma ulaştırmışlar, imama gelen humus ve diğer gelirleri imama adına toplayıp muhafaza etmişlerdir. Altmış sekiz yıl süren bu dönemde (260-328/874-940), sefirlik iddiasıyla ortaya çıkan başka kimseler de olmakla birlikte, İmâmiyye'nin kabul ettiği dört sefirin İmam'dan getirdiği yazılı emir ve tavsiyeler (tevkî'ler), Şîa için bir hareket noktası olmuş, sefirler de imamın yegane temsilcileri olarak telakki edilmişlerdir.

Gaybet-i Kübrâ Dönemi: İmâmiyye Şîası'na göre, 328/940 yılından itibaren Gaybet-i Kübrâ (Büyük Gizlilik) başlamıştır. Dördüncü sefir Semârrî'nin vefatıyla birlikte başlayan bu dönem liderlik sandalyesinde büyük bir boşluk yarattı. Bunun üzerine İmâmî alim ve fakihleri, meydana gelen boşluğu doldurabilmek için büyük çaba sarfederek önceki döneme (imamlar dönemi) nispetle faaliyet sahalarını daha da genişlettiler.

Ahbârîlik: Diğer taraftan bu doktrin, onların Ehl-i Sünnet ve Mutezile'den istifade etmelerini engellemiştir. Ahbârî ekol ise bu konuda daha katı bir tutum takınmıştır. Daha geniş olarak düşünülecek olursa, söz konusu grubun ahbârîlik olarak isimlendirilmesi, daha sonra usûlî ekolün şerî esaslar olarak kabul ettikleri Kitap, Sünnet, icmâ ve akıl delillerinden sadece Kitap ve Sünnet'i, hatta sadece imamların ahbârını nihaî delil olarak kabul etmeleri

sebebiyledir. Kısacası bunlar, ahbâr ve rivayetlere karşı bakışlarından dolayı bu ismi almışlardır.

Usûlîlik: Yukarıda zikredilen dört şerî delili kabul eden usûlîlik ise, ahbârın bütün şerî hükümlerin kaynağı olamayacağı ve her asır ve zamanda toplumun bütün ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği kanaatindedir. İşte bundan dolayı usûlîler, ahbârîlerin haram addetmelerine karşın, ictihadın zorunlu bir fiil olduğunu savunurlar.

Pehlevîler dönemi (1925-1979)

Rıza Pehlevî'nin 1925 yılında Kaçar hanedanlığına son verip kendisinin şahlığını ilan etmesiyle başladı. Rıza Şah ve daha sonra oğlu Muhammed Rıza Şah, İran'ı çağdaşlaştırmak ve ulemânın Safevîler döneminden bu yana büyüyen tesir ve gücünü kırmak için birçok radikal reform ve tedbire başvurdu. Özellikle hukuk ve eğitim alanlarındaki düzenlemeler, İslam hukukunun göz ardı edilmesi sebebiyle, ulemânın nüfuzunun ciddi şekilde sarsılmasına sebep oldu. Ulemâyı en fazla rahatsız eden uygulamalardan birisi, Muhammed Şah'ın 1963 yılında yapılan referandumla uygulamaya koyduğu meşhur Ak Devrim'dir. Kadın haklarının iyileştirilmesi ve okuyup yazma seferberliği gibi bir dizi radikal reformun yanı sıra, bu devrimle şahın hedeflediği en önemli nokta, ellerindeki toprak ve vakıfları kontrol altına almak suretiyle Şîi ulemânın maddî güç ve ekonomik bağımsızlığını kırmaktır. Şîi ulemâyı rahatsız eden en önemli husus, toprak reformu olmuştur.

İMÂMİYYE ŞİASİ'NİN GÖRÜŞLERİ

İmâmiyye'ye göre din, Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi, iki ana bölümde ele alınır: Usûl-i Dîn ve Furû-i Dîn. Bilindiği gibi usûl ya da usûl-i dîn inanç ve itikatla ilgili konuları; furû ya da furû-i dîn ise tatbikat ve uygulamalar bölümü olup daha çok ibadetler ve insanlar arasındaki muameleleri ihtiva etmektedir. İmâmiyye'de usûl-i dîn genel olarak, sırasıyla tevhid, nübüvvet, imâmet, adl ve mead olmak üzere beş ana başlık altında ele alınır.

İmâmiyye Şîası'nın İtikadî Görüşleri

Tevhid

Tevhid, bütün İslam fırkalarının üzerinde hassasiyetle durduğu bir konu olup, Allah'ın birliği, başka bir ilah olmadığı, yaratıcının sadece O olduğu, O'ndan başka her şeyin yaratılmış bulunduğu, hiçbir şeye muhtaç olmadığı, fakat her şeyin O'na muhtaç olduğu, doğurmamış ve doğurulmamış olduğu, hiçbir şeyin kendisine eşit ve denk olmadığına inanmaktır. İmâmiyye'ye göre tevhid kendi içinde dört esasa dayanır.

Nübüvvet

Nübüvvet yahut peygamberlik, Allah'ın seçtiği kullarını, Cebrail vasıtası veya doğrudan vahiy yoluyla ilahî bir vazife ile mükellef kılmasıdır. İlahî tebliği alan peygamberlerin görevi, bunu halka ulaştırarak onları doğru yola iletmektir. Peygamberler kulların en hayırlıları, en güvenilirleri olup günahattan korunmuş kimselerdir.

İmâmet

İmâmiyye Şîası'nda imân, usûl-i dînden olan imâmete inanmakla tamamlanabilir. İmâmîler, nübüvvetin nasıl Allah'tan bir lütuf olduğuna inanıyorlarsa, her asırda Peygamber'in vazifeleriyle vazifelenmiş, insanların hidayet ve irşadlarını üstlenmiş bir imamın yine Allah'ın lütfuyla olan mevcudiyetine aynı şekilde inanmaktadırlar.

Adâlet

İmâmiyye'ye göre dinin dördüncü aslı ve dolayısıyla inanç esaslarından olan adâlet, Allah'ın âdil; kulun da iradesinde ve fiillerinde hür ve muhtar oluşudur.

Meâd

İmâmiyye'nin usûl-i dînden sayıp benimsediği beş prensipten sonuncusu, ölümden sonra ahiret hayatının hak olduğu esastır. Kelime anlamıyla meâd, tekrar dönülüp gelinen veya önceden bulunulan yer demektir. Terim olarak da, Allah'ın kullarını ölümlerinden sonra tekrar diriltip dünyada yaptıklarının hesabını sorması anlamına gelir.

Rec'at (dönüş): Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece bir insan kesiminin yükseltileceğine, bir insan kesiminin de alçaltılacağına, hak sahibi insanların haklı olduklarının, zâlimlerin ise haksız bulunduklarının meydana çıkacağına inanmaktır.

Takiyye : İmâmiyye'nin diğer mezheplerle ihtilaf yaşadığı konulardan birisidir. Gerçi takiyye çoğu mezhebin kabul ettiği bir görüştür; çünkü "korunmak, sakınmak" demek olan takiyye, elinde kuvvet ve iktidar bulunan kâfir ve zâlimlerin canlar ve mallar üzerindeki tehditlerinden sakınmak için tecviz edilmiştir. Buna göre insan, can ve malını kurtarmak için, hakikatte sahip olduğu görüş ve inancını saklayabilir veya aksini izhar edebilir. Şîa, siyasî baskılardan korunmak ve masûm kabul ettiği imamların kendi iddialarına uymayan söz ve fiillerine inandırıcı açıklamalar getirebilmek için bu ilkeye başvurmuştur. Onlara göre imam, takiyye halinde kendisinin imam olmadığını söyleyebilir. Hatta imam, takiyye yoluyla küfür, küfre rıza gösterme ve fık alâmetlerini izhar edebilir. Bu durumda da kendisine itaat farzdır.

İmâmiyye Şîası'nın Diğer Görüşleri ve Ca'ferî Fıkına Göre Bazı İbâdet ve Muameleler

İmâmiyye'nin, Ehl-i Sünnet gibi, şerî hükümlerin kaynağı kabul ettiği dört asıl, Kitab, Sünnet, İcmâ ve Akıl'dır.

Kitab, daha önce de belirtildiği gibi Kur'ân-ı Kerim'dir. **Sünnet,** diğer İslâmî gruplarda, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri olarak değerlendirilirken, İmâmiyye sünnet kavramını daha geniş şekilde ele alarak, on dört masûmun, yani Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve on iki imamın kavi, fiil ve takrirleri olarak ele almaktadır. İcmâ'ya gelince usûlîler, masûmun sözünü keşfeden bir delil olması sebebiyle onu, şerî kaynakların üçüncüsü kabul ederlerken ahbârîler, icmânın delil olarak kabulünün mümkün olmadığını ileri sürerler. **Akıl,** usûlîlere göre Kitab, Sünnet ve icmâda bulunmayan şey hakkında hüküm verir.

Abdest, Ezan ve Namaz: Caferilikte abdest alınırken ayaklar yıkanmaz su ile meshedilir. Buna mukabil mestler üzerine mesh caiz değildir. Ezanda, Muhammedün Resûlullâh'dan sonra Aliyyün Veliyyullâh ilavesi ve hayye 'ale'l-felâh'dan sonra hayye 'alâ hayri'l-'amel ilavesi yapılır. Seferîliğe bakılmaksızın beş vakit namaz üç vakit içinde cem edilerek kılınır. Sabah namazı kendi vaktinde, öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı da birleştirilmek suretiyle eda edilir Namazda kıyâmdayken Mâlikîyye'de olduğu gibi elleri 145 bağlamak gerekmez. Secdedeyken, secdenin toprak cinsinden bir madde üzerine yapılması gerekir. Bu iş için genellikle mühür denilen, Kerbela toprağından mamûl taşlar kullanılır. Cemaatle terâvih kılmak meşru değildir.

Humus: Ramazan ayında oruç, hac mevsiminde haccetmek ve zenginler için zekat konularında diğer mezheplerle bariz bir ihtilaf bulunmamaktadır. Humus vergisi ise zekattan ayrı bir mali ibadettir ve zekat almaları haram olan Ehl-i Beyt mensuplarına tevdi edilir. Ticari kazançlar, harp ganimetleri, define ve arazi gelirlerinden beşte bir oranında verilir.

Nikah: Normal nikah akdi (akd-i dâimî) yanında Caferiyye mezhebi, geçici nikah akdine (akd-i inkita) izin vermektedir. Mut'a nikahı ya da sıyka nikahı denen bu nikah türü, Ehl-i Sünnet'e ve diğer Şîî mezheplere göre caiz değildir. Hz. Peygamber'in belli bir süre bu nikahı uygulattığı ancak daha sonra yasakladığı bilinmektedir. Yasaklayıcı rivayetler Caferilerce muteber sayılmamıştır.

SORU CEVAP

SORU: Şilerden Ali Rızâ döneminde neler yaşanmıştır?

CEVAP: Ali Rızâ döneminde İmâmiyye'nin öncülerinin büyük çoğunluğu, Musa Kâzım'ın öldüğünü ve ondan sonra imâmetin Ali Rızâ'ya geçtiği fikrini benimsemiştir. İmâmetin Hüseyinoğulları'ndan Ali Rızâ'nın soyunda devam edeceğine inanan Kat,,iyye grubu, daha sonraki

İmâmiyye'nin alt yapısını oluşturacaktır. Bu arada adı henüz İmâmiyye olmamakla birlikte, tedricî bir gelişme kaydeden İmâmî Şî düşünce, 2/8. asır ortalarında Hişâm b. Hakem'in katkılarıyla belirli bir şekle bürünecektir. Bu düşünce daha sonra Hüseyinî soyda imamların sayısının on ikide dondurulmasıyla sonuçlanmıştır.

SORU: İmâmiyye Şîası nasıl ortaya çıkmıştır?

CEVAP: İmâmiyye, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ile torunlarını Allah'ın emri, Peygamber'in tayini ve vasiyeti ile meşru imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dahil bir rûkûn olarak görenlerin mezhebidir. Bugün Şîa denilince bu fırka anlaşılır. Bu mezhebe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife-imam olarak on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsnââşeriyye (on ikiciler/on iki imamcılar); imamlara inanmayı imanın şartlarından saydıkları için İmâmiyye; hem itikat hem de ibâdet ve muâmelatta İmam Cafer Sâdık'ın görüşlerine dayandıklarından dolayı Caferiyye; on ikinci imamın gelişini beklemeleri sebebiyle Ashâbu'l-intizâr (bekleyiciler) ve on ikinci imam için çokça kullanılan kâim (hayatta olan, var olan) ünvanına nisbetle Kâimiyye de denmiştir. Muhalifleri ise mezhebi, Râfıza ya da Râfiziyye diye anmışlardır.

SORU: On iki imamlardan Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn kimdir?

CEVAP: Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilen büyük oğlu Ali'den (Ali Ekber) ayırmak için Ali Asgar diye de anılan Ali b. Hüseyin'in lakabı, "ibadet edenlerin süsü" anlamında Zeynelâbidîn'dir. Babası Hüseyin, annesi de son İran hükümdarı Yezdîcürd'ün kızı olan şehribânû'dur. 5 Şaban 38/6 Ocak 659'da Medine'de doğmuştur. Hz. Hüseyin'in soyu Zeynelâbidîn'den yürüdüğü için kendisine ayrı bir önem verilmiş ve Ebû'l-Eimme (imamların Atası) olarak lakaplanmıştır. Kerbela vakası esnasında hasta olduğu için babası tarafından savaşa katılmasına izin verilmeyen Zeynelâbidîn, ailesinden sağ kalanlarla birlikte Şam'a, Yezid'in yanına gönderilmişti. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Medine'ye dönmelerine izin verildi.

SORU: On iki imamlardan Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım kimdir?

CEVAP: İmâmiyye'nin sekizinci imamı olan Ali Rızâ, 148/765 veya 153/770 yılında Medine'de doğdu. Hayatının büyük kısmını siyasetten uzak geçirmesine rağmen, 201/817 yılında Halife Memun tarafından Abbâsî tahtına veliaht tayin edildi ve Horasan'a getirildi. Ali Rızâ fazlaca yediği üzümün etkisiyle yahut Şîî kaynaklarda geçtiği üzere, yediği zehirli bir nar veya halifenin sunduğu nar suyunu içmesiyle hastalanır ve 29 Safer 203/5 Eylül 818 tarihinde vefat eder.

SORU: On iki imamlar kimlerdir?

CEVAP: On iki imamın her birinin isimleriyle anıldığı ilk rivayetin, Ali b. İbrahim el-Kummî'nin (ö. 307/919) Tefsîr'inde olduğu anlaşılmaktadır. Ali b. İbrahim, on iki rakamıyla ilgili bazı rivayetlere yer verdiği kitabının bir yerinde, Hızır'ın Hz. Ali ve oğlu Hasan'la karşılaştığında, onlara, on iki imamın her birinin ismini açıkladığı meşhur

rivayeti gündeme getirmiştir. Rivayete göre Hızır'ın, Ali'ye dönerek ona, Hz. Muhammed'in vasîsi ve ümmetin halifesi olduğunu, daha sonra onun yerine geçecek haleflerinin sırasıyla Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali, Cafer b. Muhammed, Musâ b. Cafer, Ali b. Musâ, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali ve son olarak da, zulüm ve zorbalıkla dolan yeryüzünü adalet ve doğruluğa kavuşturacak olan el-Kâim el-Muntazar olduğunu söylediği ifade edilmektedir. Bu ve buna benzer rivayetlerden, on iki imam rivayetlerinin gaybetten önce de gündeme gelmiş olabileceği, ancak on iki imamın her birinin isimleriyle anıldığı rivayetlerin, ilk olarak hicri 290'lı yıllarda tedavüle girdiği anlaşılmaktadır. İmâmî rivayetlerin büyük bölümü Kum ve çevresinden çıktığı için, uzak bölgelere ulaşması hayli zaman almış olabilir. On iki imamla ilgili rivayetler, Küleynî'nin Usûlü'l-Kâfî adlı eseriyle karar bulmuştur. Küleynî ve kısmen de Ali b. İbrahim el-Kummî, kendilerine göre imamların sayısının şüpheye yer bırakmayacak şekilde on iki olduğunu her yönüyle ele almışlardır. Bu kitapta on iki imam teorisiyle ilgili bütün temel malzemeleri bulmak mümkündür. Aynı rivayetler daha sonra Numânî, Sadûk ve Tûsî gibi alimler tarafından tekrar kayda geçirilmiştir.

SORU: On iki imamlardan Hüseyin b. Ali kimdir?

CEVAP: Resulullah'ın gözbebeği iki torunundan ikincisi olan Hz. Hüseyin, 5 gaban 4/30 Aralık 628 tarihinde Medine'de dünyaya geldi. Lakabı eş-gehîd'tir. Hasan'ın ölümüne kadar ağabeyine tabi olarak, onun Muaviye ile yaptığı şartlara bağlı kalan Hüseyin, Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'e biat etmedi. Bununla birlikte, Kufe gîileri başta olmak üzere çok sayıda kabile lideri, Hüseyin'e yazdıkları mektuplarda, Emevîler'i devirmek için teşebbüse geçtiği taktirde kendisini kesin olarak destekleyeceklerini vaat ettiler. Arkadaşları tarafından yapılan uyarılara rağmen bu çağrıya cevap veren Hüseyin, 61/680 Muharrem ayının aşûra (onuncu) gününde yanındaki az sayıdaki aile efradıyla birlikte Kerbela'da hunharca şehid edilmiştir.

SORU: On iki imamlardan Ali el-Hâdî en-Nakî b. Muhammed et-Takî kimdir?

CEVAP: İmâmiyyenin onuncu imamı olarak kabul edilen Ali en-Nakî 214/829 yılında Medinede doğdu. Abbasî halifeleri Mu, tasım ve Vâsık devirlerinde Medinede oturan ve ömrünü zühd ve takva hayatı içinde ilim öğretmek geçiren Ali en-Nakî, Halife Mütevekkil devrinde, muhalifleri tarafından halifeye şikâyet edildiği için Bağdata çağırılıp, daha sonra Samarra'ya gönderilir. 254/868 yılında Samarrada vefat eden Ali en-Nakî, oturduğu evde defnedilmiştir.

SORU: Ğadîr-i Hum vakası ne demektir?

CEVAP: Şîa'ya göre Peygamber, Vedâ Haccı'ndan Medine'ye dönerken, Ğadîr-i Hum denilen mevkide, Hz. Ali'yi, kendisine halife ve ümmete imam olarak tayin ettiğini açıkça bildirmiştir. Çünkü imâmet, Ehl-i Sünnet'in dediği gibi, ümmetin istek ve seçimine bırakılacak küçük işlerden değildir.

SORU: Rec'at ne demektir?

CEVAP: Allah?ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece bir insan kesiminin yükseltileceğine, bir insan kesiminin de alçaltılacağına, hak sahibi insanların haklı olduklarına zâlimlerin ise haksız bulunduklarının meydana çıkacağına inanmaktır.

SORU: On iki imamlardan Ali b. Ebî Tâlib kimdir?

CEVAP: Hz. Ali, Ehl-i Sünnet'e göre Hulefâ-i Râşidîn'in dördüncüsü, gıllere göre ise ilk imamdır. Hz. Peygamber'in amcazadesi ve kızı Fatıma'nın eşi olan Ali, hicretten yaklaşık 22 yıl önce, miladî 600 yılında, Ebû Tâlib'in oğlu olarak Mekke'de doğdu. Babasının aile fertleri kalabalık olduğu için beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz. Peygamber'in yanında kalmıştı. Vahiy geldiğinde, henüz dokuz yahut on yaşında bir çocuk iken ilk inananlar arasına girmiştir. Hicretten önceki hayatı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Hicret gecesi, müşrikleri oyalamak ve emanetleri ehline tevdi etmek üzere Hz. Peygamber'in yatağında geçirmiş ve onun evde bulunduğu kanaatini uyandırmıştı. Daha sonra Kuba'da Peygamber'e yetişmiştir.

SORU: Humus ne demektir?

CEVAP: Humus vergisi ise zekattan ayrı bir mali ibadettir ve zekat almaları haram olan Ehl-i Beyt mensuplarına tevdi edilir. Ticari kazançlar, harp ganimetleri, define ve arazi gelirlerinden beşte bir oranında verilir.

SORU: İmamiyye nedir?

CEVAP: İslam düşüncesinin teşekkülünde önemli bir yer işgal eden Şiîliğin en önemli kolunu oluşturan İmâmiyye, İran nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturmaktadır ve bu ülkenin resmi mezhebi durumundadır. Günümüz Müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu teşkil eden Şia'nın en büyük kolunun İmâmiyye olduğu düşünüldüğünde, söz konusu fırkanın tarihte üstlenmiş olduğu rolün yanı sıra, günümüzdeki önemi daha iyi anlaşılır.

SORU: Tevhid ne demektir?

CEVAP: Allah?ın birliği, başka bir ilah olmadığı, yaratıcının sadece O olduğu, O'ndan başka her şeyin yaratılmış bulunduğu, hiçbir şeye muhtaç olmadığı, fakat her şeyin O'na muhtaç olduğu, doğurmamış ve doğurulmamış olduğu, hiçbir şeyin kendisine eşit ve denk olmadığına inanmaktır.

SORU: Hz. Ali hangi savaşlara katılmıştır?

CEVAP: Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber başta olmak üzere neredeyse bütün gazvelere katılmış olmakla birlikte, Tebük gazvesinde Hz. Peygamber, onu ailesine ve işlerine bakmak için Medine'de bırakınca, münafıkların "Ali aşağı sayılarak, önemsiz görülerek geride bırakıldı" diye dedikoduları üzerine, Ali Peygamber'e yetişerek üzüntüyle söylenenleri nakletmiş; Hz. Peygamber de bunun üzerine şu karşılığı vermiştir: "Onlar yalan söylüyorlar. Ben seni arkamda kalanlara bakmak üzere Medine'de bıraktım. Sen Medine'ye dön; ailemde ve kendi ailende benim halifem ol. Ey Ali! Musâ'ya nisbetle Harun ne ise, sen de bana nisbetle o mevkide bulunmaya razı değil misin? Fakat benden sonra peygamber gelmeyeceğine göre, ancak peygamberlik derecesi bunun haricindedir." Hz. Ali de bunun üzerine Medine'ye geri dönmüştür. Bu ve buna benzer rivayetlerden gâ, Hz.

Ali'nin imametine ilişkin bir takım çıkarımlarda bulunmasına rağmen, olayın meydana geliş şekli dikkate alındığında, bunun imâmetle ilişkisinin olmadığı anlaşılabacaktır.

SORU: On iki imamlardan Cafer es-Sâdık b. Muhammed elBâkır kimdir?

CEVAP: Cafer Sâdık, 80/699 veya 83/702 yılında Medine'de doğmuştur. Emevîler'in son, Abbasîler'in ilk dönemlerini idrak eden Sâdık, fikren uzlaşmadığı amcası Zeyd b. Ali'nin isyan edip öldürülmesinden sonra, hem siyasetten uzak kalması, hem de ilk iki halife hakkındaki görüşleri dolayısıyla, Abbâsîler'in kuşkularından büyük ölçüde kurtulabilmiştir. Suyutî, İmam Sâdık'ın "Ebû Bekir ve Ömer'i hayırla anmayan kimseden uzağım" dediğini nakleder. Kendisini dinlemek ve bilgi almak için gelenler arasında Ebû Hanife, Mâlik b. Enes, Vâsıl b. Atâ ve meşhur kimyacı Câbir b. Hayyân gibi simalar zikredilebilir. Cafer Sâdık, Şiîlerce, imamların en büyüğü ve özellikle Şiî fikhını ve itikadını tedvin eden bir imam olarak görülür. Nitekim İmâmiyye Şiası, kendisinden fikhî bir mezhep olarak bahsederken Caferiyye ismini kullanır. Sâdık'a, Şiî itikadını ve ibadetlerini belirleyen birçok görüş ile vaaz ve nasihatlar isnat edilmiştir.

SORU: Nübüvvet ne demektir?

CEVAP: Nübüvvet yahut peygamberlik, Allah?ın seçtiği kullarını, Cebrail vasıtası veya doğrudan vahiy yoluyla ilahî bir vazife ile mükellef kılmasıdır. İlahî tebliği alan peygamberlerin görevi, bunu halka ulaştırarak onları doğru yola iletmektir.

SORU: Hz. Ali'nin Mezhepler Tarihi açısından asıl önemli faaliyet dönemi ne zaman başlar?

CEVAP: Hz. Ali'nin Mezhepler Tarihi açısından asıl önemli faaliyet dönemi, Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra başlar. Hz. Osman'ın öldürülmesini takiben halife seçilen ve sayıları binlerle ifade edilen katilleri cezalandırmada sıkıntıyla karşılaşan Hz. Ali, başlangıçta kendisini destekleyen Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe'yle, istemeden de olsa Cemel'de karşı karşıya gelmiştir. Hâsılı ister dinî, ister dünyevî hirs ve kızgınlıklar sebebiyle olsun, teşekkül eden karşı grup, İslam tarihinde Müslümanlar'ın ilk defa karşı karşıya gelmelerine ve binlerce Müslüman'ın kanının akıtılmasına sebep olmuştur. Cemel savaşının sonunda Muaviye'ye biat etmesi için elçi gönderen Hz. Ali, maalesef, bu ve daha sonraki uzun boylu yazışmalardan bir sonuç alamamıştır. Bütün bu iyi niyetlere rağmen Muaviye, Hz. Ali'ye biatı reddedip, Osman'ın intikamı adı altında siyasi gayelerini devam ettirmek suretiyle Müslümanlar'ın ikinci defa karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur.

SORU: On iki imamlardan Mûsâ el-Kâzım b. Cafer es-Sâdık kimdir?

CEVAP: İmâmiyye'ye göre yedinci imam olan Musâ b. Cafer, 7 Safer 128/8 Kasım 745 tarihinde, Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ'da doğmuştur. Babasının vefatından sonra aslında Abbasîler'e karşı barışçı bir politika izleyen, daha çok ibadet ve takvaya yönelen Musâ Kâzım'ın takipçilerinin çoğalması, Halife Mehdî'yi

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

kuşkulandırmış; bu sebeple onu Medine’den Bağdat’a getirterek bir süre hapsetmiş, isyan etmeyeceğine dair yemin aldıktan sonra da gönlünü alarak Medine’ye geri göndermiştir. Harun Reşid’in halife olduğu 170/786 yılına kadar Medine’de kalan Musâ Kâzım, daha sonra değişik suçlamalara maruz kalarak yeniden Bağdat’a getirilmiş ve hayatının son dört yılını hapisanede geçirmiştir. Hapiste iken 25 Receb 183/1 Eylül 799 tarihinde vefat eden Kâzım, daha sonra torunu Muhammed Cevâd’ın da yanına gömülmesiyle Kâzimeyn veya Kâzimiyye adını alan Bağdat Kureyş mezarlığına defnedilmiştir.

SORU: On iki imamlardan Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî kimdir?

CEVAP: İmâmiyye Şîası’na göre halen gaybet halinde bulunan, fakat gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adil bir düzen kuracağına inanılan on ikinci imam Muhammed el-Mehdî, on birinci imam Askerî’nin, bir cariyeden doğduğuna inanılan oğludur. Sâhibu’z-zamân, el-Huccet, el-Kâim, el-Mehdî, el-Mehdî el-Muntazar, Mehdi’l-enâm ve Halef gibi lakaplarla da anılmaktadır. Hakkında daha fazla tarihi malumata sahip olmadığımız Muhammed Mehdi, İmâmiyye inancına göre, babası Askerî’nin vefatından sonra, evlerindeki mahzene (serdab) girerek gözden kaybolmuştur. Halen sağdır ve kıyametten önce mehdî sıfatıyla zuhur ederek zulümle dolmuş dünyayı adaletle dolduracaktır. İmâmiyye’ye göre bu, bir inanç esasıdır.

SORU: On iki imamlardan Hasan el-Askerî b. Ali en-Nakî kimdir?

CEVAP: İmâmiyyenin on birinci imamı olan Hasan el-Askerî, 232/846 yılında Medinede dünyaya geldi. İki, üç yaşlarında, babasının ikamate mecbur edildiği Samarraya gelen Askerî, orada yetişmiştir. Abbâsî yönetimi tarafından sıkı şekilde kontrol edildiğinden dolayı mensuplarıyla yeteri kadar temas kuramayan Askerî, Mu,,temidin hilafeti sırasında, 8 Rebiulevvel 260/1 Ocak 874 yılında Samarrada vefat etmiş ve babasının yanına gömülmüştür.

SORU: On iki imamlardan Muhammed Cevâd et-Takî b. Ali er-Rızâ kimdir?

CEVAP: İmâmiyyenin dokuzuncu imamı olan Muhammed Cevâd, 195/810 tarihinde Medinede doğmuştur. Ali Rızânın vefatına çok üzülen Memun, onun soyuna karşı iyi niyet ve hüsn-ü alaka göstermeye devam etmiş; sekiz yaşında yetim kalan Muhammedi kızlarından Zeynep ile 215/830 yılında evlendirmiştir. Memun’un yerine geçen kardeşi Halife Mu,,tasım, Medinede kendinden önceki imamlar gibi ilim ve ibadetle uğraşarak sessiz, sakin bir hayat süren Muhammed’i Bağdata çağırır. Muhammed Cevâd, Bağdata varışlarından (220/835) sekiz-dokuz ay sonra, 30 Zilkade 220/25 Kasım 835 tarihinde eceliyle vefat eder ve Kâzimeyn’de dedesi Musâ Kâzımın yanına defnedilir.

SORU: İmâmiyye’ye göre din kaç bölümde ele alınır?

CEVAP: İmâmiyyeye göre din, Ehl-i Sünnette olduğu gibi, iki ana bölümde ele alınır: Usûl-i Dîn ve Furû-i Dîndir.

SORU: İran’ın dışında İmâmiyye’nin en güçlü olduğu ülke hangisidir?

CEVAP: İranın dışında İmâmiyyenin en güçlü olduğu ülke Irak’tır. Bu ülkenin nüfusunun yaklaşık %60’ının Şîi olduğu tahmin edilmektedir. Hatta Irakın, Necef, Kerbela, Samarra, Kâzimeyn gibi imam türbelerinin ve ziyaret merkezlerinin bulunduğu bir ülke olması hasebiyle İran’dan daha öncelikli bir konumda olduğu bile söylenebilir.

SORU: İmamet ne demektir?

CEVAP: İmâmiyye Şîası’nda imân, usûl-i dînden olan imâmete inanmakla tamamlanabilir. İmâmîler, nübüvvetin nasıl Allah’tan bir lütuf olduğuna inanıyorlarsa, her asırda Peygamber’in vazifeleriyle vazifelenmiş, insanların hidayet ve irşadlarını üstlenmiş bir imamın yine Allah’ın lütfuyla olan mevcudiyetine aynı şekilde inanmaktadırlar.

SORU: Usûl-i Dîn ne demektir?

CEVAP: İnanç ve itikatla ilgili konuları ihtiva eder.

SORU: Şîiğin siyasi teşekkül süreci nasıl başlamıştır?

CEVAP: Siyasî teşekkül süreci “...en erken Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edildiği 61/680 yıllarına gelene kadar, İslam dünyasında yaşayan Müslümanlar, Hâricîler’in dışında ne Sünnî ne de Şîi idiler; onlar sadece Müslümandılar... En önemlisi, Şîilikten söz edebilmek için zarurî kavramlar olan nass, vasiyet ve imâmet fikirleri henüz ortaya çıkmamış ve hatta bu fikirler, Hz. Hüseyin’in şehadetinden çok sonraları bile, belli bir zümrede istilâhî anlamı içinde doğmamıştı” Kerbela’dan sonra ortaya çıkan Tevvâbûn ve Muhtar hareketleri, Şîiğin doğuşunu hazırlayan olaylar olarak tarihteki yerlerini almıştır. Ancak bu hareketlerin de Şîi ve İmâmî bir hareket olduğunu söylemek, “fikir-hadise irtibatı” çerçevesinde düşünüldüğünde pek mümkün görünmemektedir.

SORU: Mead ne demektir?

CEVAP: İmâmiyyenin usûl-i dînden sayıp benimsediği beş prensipten sonuncusu, ölümden sonra ahiret hayatının hak olduğu esasıdır. Kelime anlamıyla meâd, tekrar dönülüp gelinen veya önceden bulunulan yer demektir. Terim olarak da, Allah’ın kullarını ölümlerinden sonra tekrar diriltip dünyada yaptıklarının hesabını sorması anlamına gelir.

SORU: On iki imamlardan Hasan b. Ali kimdir?

CEVAP: Hz. Ali ve Fatımanın ilk çocukları olan Hz. Hasan, hicretin 3. yılında (625) Medinede doğmuştur. Hayatında yüzden fazla evlilik yaptığı söylenmektedir ve bu yüzden ona mitlak (çok boşayan) denmektedir. Babası Hz. Alinin vefatı üzerine, bir rivayete göre aynı gün, bir rivayete göre de iki gün sonra, 37 yaşında iken Kufede gerçekleşen biatla hilâfet makamına geçmiştir. Onun halife seçildiğini duyan Muaviye, üzerine bir ordu gönderdi. Kufelilerden oluşan ordusunun savaşmadaki isteksizliğini gören Hasan, bir kısım müzakerelerden sonra, bazı şartlarda Muaviye ile anlaşarak halifelîği ona devretti ve Medine’ye döndü. Rivayete göre Muaviye tarafından Yezid b. Muaviye ile evlendirilmek vaadi ile kandırılan hanımı Ca,,de tarafından 49/669’da zehirlenerek öldürüldü, Medine’de Bakî kabristanına defnedildi.

SORU: Hz. Ali’nin eşi ve çocuklarının adı nedir?

CEVAP: Hz. Ali, Hz. Fatma ile evlenmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve adı doğmadan verilmekle birlikte ölü olarak doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Kulsûm adlı kız çocukları olmuştur.

SORU: Furû-i Dîn ne demektir?

CEVAP: Tatbikat ve uygulamalar bölümü olup daha çok ibadetler ve insanlar arasındaki muameleleri ihtiva etmektedir.

SORU: İmâmiyye'nin imâmet nazariyesinin temel unsurları nelerdir?

CEVAP: İmâmiyyenin imâmet nazariyesinin temel unsurlarından nass ile tayin, ilahî bilgiye sahip olma, ilahî alemde bilgi alma, günahsızlık (masûmiyet) ve imamların sayısının on iki olduğu fikri, Sâdık'ın döneminde henüz belirgin değildi. Sâdık'ın oğlu Musâ Kâzım döneminde ise imâmetin nass ve tayinle olduğu, vâsilik, imamın efdaliyeti ve masumiyeti, Ebû Bekir ve Ömer'den teberri (red ve uzaklaşma), imâmetin erkek çocukların yaşça en büyüğüne ait olması, imâmetin kardeşten kardeşe geçmemesi, bedâ ve takiyye gibi meseleler tartışıldı. Musâ Kâzım'ın 183/799'da ölümünden sonra, onun imâmetini ileri sürenler, onun ölüp ölmediği konusunda üç ayrı gruba ayrıldılar. Bunlardan birincisi, onun öldüğünü kabul ederek imâmetin oğlu Ali Rızâ'ya intikal ettiğine inanan Kat'iyye; ikincisi imâmeti Musâ Kâzım'da sona erdirip onun ölümsüzlüğünü ve kâim-mehdî olduğunu iddia eden Vâkife; üçüncüsü ise onun ölüp ölmediği konusunda bir karara varamayan gruptu.

SORU: On iki imamlardan Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l- Âbidîn kimdir?

CEVAP: 3 Safer 57/16 Aralık 676'da Medine'de dünyaya gelen ve İmâmiyye tarafından beşinci imam olarak kabul edilen Muhammed b. Ali, babası gibi siyasetten tamamen uzak kalmış ve kendisini ilme vakfetmiştir. Babasının ölümü üzerine, sükûnet politikası izleyerek, Emevîler'e karşı isyan etmek istikametindeki arzu ve düşüncelere karşı çıktığı gibi, dolaylı olarak da destek vermemiştir. Bu sebeple kardeşi Zeyd b. Ali'nin imâmet ve isyanla ilgili düşüncelerini tasvip etmemiş, ona bu konuda uyarılarda bulunmuştur. Şîî rivayetlerde Muhammed Bâkır, mezhebin dini ve hukuki öğretilerinin başlatıcısı ve oğlu Cafer Sâdık'la birlikte İmâmiyye Şîası'nın kurucusu olarak görülmektedir. Aynı kaynaklar Bâkır'ın, Ebû Hanîfe ile yaptığı tartışmalarda onu müşkil durumda bıraktığını kaydetmelerine karşın; Hanefî kaynaklar, Ebû Hanîfe'nin Bâkır'ın öğrencilerinden birisi olduğunu, onun da Ebû Hanife hakkında bir hayli iltifatkâr sözler söylediğini kaydederler.

SORU: Bedâ ne demektir?

CEVAP: Bedâ, ortaya çıkarılmak, görünmek, bir işi yapmaya niyetlenmişken o işten vazgeçip başka bir işi yapmaya kalkışmak anlamlarına gelir. Kısaca bedâ, zuhûr demektir.

ÜNİTE 7: NUSAYRİLİK, DÜRZİLİK, YEZİDİLİK

GİRİŞ

Klasik İslam Mezhepleri Tarihi kaynaklarında, adlandırma ve gruplandırmada farklılıklar bulunmakla birlikte, "Bâtiniyye" ana başlığı altında bazı fırkalara yer verilmektedir. İslâm coğrafyasında ortaya çıkan ve kendilerini İslâm'la ilişkilendiren bu fırkaların en önemli özellikleri, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinde otaya konulan temel inanç ve ibadetler hakkında, genel anlayıştan farklı, kendilerine has yorumlara sahip olmaları, çoğunlukla "kapalı toplum" olarak hayatlarını devam ettirmeleri, diğer toplum kesimlerine karşı kendilerini koruma amaçlı olarak "gizliliğe" önem vermeleri, içinden geldikleri sosyal çevreye ait önceki inanç ve geleneklere ait birtakım anlayış ve uygulamaları devam ettirmeleri gibi hususlardır.

NUSAYRİLİK

Nusayrîlik 9. yüzyılda Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş batınî bir fırkadır. Kaynaklarda genellikle Nusayrîlik bazan da Nemîriyye diye anılan fırka, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Alevîlik, mensupları da Alevîler (el-Aleviyyûn) diye anılmaya başlanmıştır. Temel karakteristiği bakımından Hz. Ali'ye bir çeşit uluhiyet nispet eden fırka, İslâm'ın temel inançları ve ibadetleri konusunda batınî yorumlarla kendine has inanç ve anlayışlar geliştirmiştir. Ayrıca "gizliliğe" özel önem vermiş; kaynakları, inançları ve amelî hayatları uzun asırlar bilim çevrelerinin meçhulü olarak kalmıştır. Diğer batınî yapılar gibi bağdaştırmacı özellik taşıyan fırkanın bünyesinde Şîî-İslâmî anlayışlardan başka Sabîlik, Musevîlik ve Hristiyanlık gibi inanışlara ait birtakım izler bulunmaktadır.

Teşekkülü ve Tarihi Gelişimi

Nusayrîliğin tarihi arkaplanı uzun süre, büyük ölçüde gizli kalmıştır. Ancak gerek tarih kaynaklarındaki gerekse 20. yüzyılın başlarında elde edilen fırkanın temel kitaplarındaki bilgilerin birleştirilmesiyle tarihi seyir hakkında önemli bilgilenmeler ortaya konulmuştur.

İbn Nusayr'ın 270/883 yılında ölümünün ardından fırkanın başına Muhammed b. Cündüb, onun kısa zaman sonra vefatından sonra da Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cünbülânî geçmiştir. Bunlardan İbn Muhammed Cünbülânî, Cünbülânî adıyla anılan bir tarikat kurmuş ve fırkaya tasavvufî bir boyut katmıştır. Ayrıca bazı bölgelere seyahate çıkarak hareketin yayılması için yoğun faaliyetlerde bulunmuş, bu amaçla gittiği Mısır'da Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî'nin fırkaya girmesini sağlamıştır. Nusayrîlik tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan ve bazan fırkanın ikinci kurucusu olarak da anılan Hasibî, Cünbülânî'nin 287/900 yılında

ölümünden sonra hareketin başına geçmiş, fırkanın sistemleşmesi ve yayılmasında büyük rol oynamıştır. Hasibî, akrabalık ilişkileri bulunan Büveyhî hanedanlığına sığınıp desteklerini almıştır. Bu çerçevede kaleme aldığı el-Hidâyetü'l-Kübrâ ve el-Mâide isimli eserlerini Büveyhî hükümdarı Seyfûddeve'ye ithaf etmiştir. Ayrıca kaleme aldığı Kitâbü'l-Mecmû' isimli eser de fırkanın ana kaynağı olmuştur.

Tarih boyunca Nusayrîlik siyasi bir otorite elde edememiş, varlığını Büveyhîler, Karmatîler, Eyyûbîler, Selçuklular ve Osmanlılar'ın hakimiyetleri altında geçirmiştir. Bunlardan hiç kuşkusuz Hamdanîler dönemi, fırka için en parlak dönem olmuştur. Karmatîler'in 10. yüzyılın başında Suriye'yi ele geçirmesiyle fırka mensuplarının bir kısmı Suriye'de kalmaya devam ederken bir kısmı Antakya bölgesine çekilmiştir. Haçlı istilasındaki Lazkiye ve çevresinin Selahattin Eyyûbî tarafından kurtarılıp alınmasından sonra (458/1188) ise bölge Eyyûbîler'in hakimiyetine girmiştir. Bu dönemin sonunda İsmailîler ve öteki muhalif guruplarla mücadeleye giren fırka, Sincâr dağlarından gelen Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin 622/1223 yılında muhalifleri yenilgiye uğratarak bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte belirli bir rahatlık yakalamıştır.

İnanç Esasları ve İbadet Anlayışları

İslâm coğrafyasında ortaya çıkmış olmakla birlikte, doğup geliştiği mekanlardaki önceki inanç ve geleneklerin kalıntılarını üzerinde taşıyan Nusayrîlik, inanç karakteri bakımından, başta On İki İmam Şîliği ve İsmailî Şîlik olmak üzere Sabîlik, Yahudilik ve Hristiyanlık'a ait kimi inanç ve anlayışların harmanlandığı bir yapı hüviyetindedir.

Daha sonra bazı sınırlı tasarruflara maruz kalmış olmakla birlikte, fırkanın temel inançları, Hamdan el-Hâsibî tarafından düzenlendiği kesin olan Kitabü'l-Mecmû'ya dayanır. On altı sureden oluşan kitabın "şehâdet" adını taşıyan on birinci suresindeki şu ifade, fırkanın temel akidesini teşkil eder: "Ben şehadet ederim ki Ali b. Ebî Talib'ten den başka ilah, Muhammed Mahmûd'dan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî'den başka bâb yoktur." Burada Ali "mânâ", Muhammed "isim" yahut "hicâb", Selmân ise "bâb" olarak anılmakta; ilki "ayn", ikincisi "mim", üçüncüsü "sin" harfiyle sembolize edilmektedir. Böylece "ayn-mim-sin" (AMS) fırkanın sembolü halini almaktadır. Aynı suredeki şu ifade de fırkanın inanç kimliğini ortaya koymaktadır: "Ben Nusayrî dininden, Cündübî görüşünden, Cünbülânî tarikatından, Hasîbî mezhebinden, Cillî görüşünden, Meymûnî fıkından olduğuma şehadet ederim".

Ulûhiyet inancı: Nusayrîliğe göre aşkın ve içkin nitelikte bir Tanrı vardır ve O birdir; O'nun eşi, benzeri,

ortağı yoktur. Ancak O saf haliyle bilinemez ve anlaşılamaz. Bu bakımdan O bilinmek ve anlaşılmak üzere "nâsûtî" (beşerî) kalıba girerek tecelli etmiştir. Hz. Ali'nin ilahlığı bu anlamdadır. Nitekim Tanrı daha önce altı kez beşer olarak tezahür etmiş, yedincisi, Hz. Muhammed döneminde Hz. Ali'de gerçekleşmiştir. "Yedi devir" olarak da tanımlanan bu devirler Âdem, Nûh, Yakûb, Musa, Süleyman, İsa ve Hz. Muhammed dönemleri olup bu dönemlerde sırasıyla Hâbil, Şît, Yûsuf, Yûşa, Âsef, Bâtıra (Petrus) ve Ali isimleriyle hulûl söz konusu olmuştur.

Melek inancı: Kendilerine has kozmogoni (âlemin yaratılışı) anlayışına sahip olan fırkaya göre, Allah'ın, sayısı bilinemeyecek çoklukta melekleri vardır. Arş'ın üstü, âlemlerin Rabbi'dir. Arş'ı taşıyanlar da sekiz kutsal melektir. Melekler parlak, yeşil ipekli elbiseler giyen nurani varlıklardır. Ayrıca beş yetim, vaktiyle melek olan ve her biri bir gök mertebesini temsil eden şahsiyetlerdir; meselâ Zuhal yıldızı melek olarak Mikail'dir ve bunun yeryüzündeki karşılığı beş yetimden ilki olan Mikdâd b. Esved'dir. Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gerçekte birer temiz melekten başka bir şey değildir.

Vahiy inancı: Saf uluhiyetin tarifi ve özelliklerinin bilinmesi imkansız olduğundan, Tanrı'nın ilk sudûru "isim" olarak ortaya çıkmış, "mânâ" bunun ötesinde kalmış, peygamberler bunu dile getiren "nâtık" kimseler kabul edilmiştir. Tanrı peygamberlere seslenerek onlara yazılı mesajlarını bildirmiştir. Bu bağlamda Nusayrîler, Davud'a Zebur'un, Musa'ya Tevrat'ın, İsa'ya İncil'in ve Hz. Muhammed'e Kur'an'ın verildiğini kabul ederler.

Peygamber inancı: Fırkada "sudur anlayışı"na bağlı olarak uluhiyetle ilişkili bir peygamberlik tasavvuru söz konusudur. Peygamberler, Tanrı'nın nâsûtî kalıba girdiği bedenler yahut bu bedenleri haber veren kimselerdir. Bunlar esas itibarıyla nur'dan olup semadan cesetsiz olarak iner, daha sonra bir bedene bürünürler. Gerçeklikleri itibarıyla yemez, içmez, eşleriyle fiziki bir beraberlik kurmazlar. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar yüz bin peygamber gelmiş olup Hz. Muhammed bunların "küllü"dür.

Tenasüh ve ahiret: Fırkaya göre, ölümden sonra ruh bedenden ayrılınca bir başka bedene girerek yeniden dünyaya gelir. Bu yeni beden kişinin inanç ve yaşayışına göre değişir. Nusayrî bir mümin, sırları bilerek ve onların gerektirdiği biçimde hayat sürdüğünde yedi tahavvül (değişim) geçirip yıldızlar arasında yerini alır. İnkârı ve kötülüğü seçenler fitratlarına göre köpek, deve, katır, koyun şeklinde doğarlar; çok çirkin davranış sergileyenler ise necis hayvanların yahut birtakım haşerelerin bedenlerine girerek gelirler. Kafirler için hayvan olarak dünyaya

gelme, devirler boyu devam eder, sonunda Muhammed Mehdî ortaya çıkarak bunları insan şekline döndürüp öldürür.

İbadet anlayışları: Fırka temel İslâmî ibadetleri, genel kabulden farklı olarak, kendi batınî anlayışlarına paralel biçimde tevil eder. Fırkaya göre ibadetlerin başında batınî namaz yahut kısaca "namaz" adı verilen ibadet gelmektedir

DÜRZİLİK

Dürzilik Fatimî halifelerinden Hâkim-Biemrillah döneminde (996-1021), onun ilah olduğunu, bütün dinlerin geçerliliklerinin bittiğini ileri süren aşırı (ğâlî) bir fırkadır. Şii-İsmailî çevreden çıkan ve tamamen batınî bir karakter taşıyan fırka, Hâkim'in veziri Hamza b. Ali tarafından kurulmuştur. Fırka, bütün dinî gerçekleri en geniş anlamıyla kapsayan müstakil bir sistem olduğunu savunması sebebiyle nadiren Hâkimiyye diye anılmışsa da genellikle Dürzîlik (Dürziyye) adıyla yaygınlaşmıştır. Bu isim fırkaya, önceleri Hamza'nın yakını ve dâisi iken daha sonra mürted sayılan Anuş Tekin (Neştekin) ed-Derezi'nin yoğun propagandalarından dolayı verilmiştir. Dürzîler, her ne kadar zamanla bu ismi belli ölçüde kabullenmişlerse de, tam anlamıyla tevhidi gerçekleştirdiklerini düşünerek kendilerini "Muvahhidûn" veya "Ehlü't-tevhîd" diye anmış, kimi zaman da "Benû Marûf" ismini kullanmışlardır.

Teşekkülü ve Tarihi Gelişimi

Dürzilik siyasi olarak Fatimî Devleti, kültürel olarak ise bu devletin dayandığı Batınî-İsmailî bir ortamda teşekkül edip gelişmiştir. Fırkanın kökeni ile ilgili çok farklı tezler ileri sürülmüşse de bu yapıya mensup insanların genel olarak kendilerini Arap asıllı saydıkları, İsmailî-Batınî-Ğâlî fikirlerin arkaplanında ise Maniheizm, Zerdüştilik, Yeni Eflatunculuk, Helenizm, Gnostisizm ve Doğu Hıristiyan mezheplerinin izlerinin bulunduğu dikkate alındığında, fırkanın menşesine dair bir fikre ulaşılabılır.

Günümüzde Dürzîler'in kesin sayısı bilinmemekle birlikte Lübnan, Suriye, Filistin ve İsrail'de yaklaşık 450.000 civarında Dürzî bulunduğu sanılmaktadır. Ayrıca 19. yüzyılda göç eden Dürzîler Amerika, Avustralya ve Batı Afrika'da bazı ülkelere yerleşmiş olup küçük topluluklar halinde varlıklarını devam ettirmektedir.

İnanç Esasları ,Amelî ve Ahlâki Konular

Dürzîliğin inanç ve amelle ilgili esasları genel olarak dört bölüm halinde ele alınmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

1)Hâkim-Biemrillah'ın ilah olduğuna

inanmak Dürzîlere'e göre bütün varlığın kaynağı Allah'tır. Her şeyin var oluş sebebi ve asıl illeti O'dur.

Allah birdir, ezelîdir ve büyük bir cevherdir. Hikmet, kudret ve adalet gibi sıfatları olmaksızın hakîm, azîz ve âdildir. O'nun hakkında "nerede, nasıl ve ne zaman" gibi sorular söz konusu değildir. İdrak ve anlayışın ötesindedir. Zaman ve mekanla sınırlanmış değildir. Bütün eşyayı kendi nurundan yaratmıştır ve hepsi O'na dönecektir. Bu kadar yücelere sahip olan Allah, insan idrakinin ifadesi olan kelimeler aracılığıyla beşeriyete hitap etmesi mümkün olmadığından, muhtelif zuhur ve tecellilerle insanlara yaklaşmıştır. Bu tecellilerinin ilki el-aliyyü'l-a'lâ şeklinde vuku bulmuştur. Bu zuhuru bazı perdelenme dönemleriyle birlikte yetmiş devre takip etmiştir. Allah'ın en son ve mükemmel tecellisi Hâkim-Biemrillah'ta görülmüştür. Bu bakımdan Hâkim'in birbirinden ayrılmayan ilahi ve beşeri iki yönü vardır.

2)Eşyanın ilk illeti olan"emr"i yani Hamza b. Ali'yi bilmek

Dürzîlik sisteminde Hamza b. Ali, Hâkim'den sonra en önemli unsur olan "emr" makamındadır. Ayrıca ona "külli akl, tarîk-i müstakim, kâimü'l-hak, imâmü'z-zaman, illetü'l-ilel, en-nebiyyü'l-kerim" gibi unvanlar da verilir.

3)Hudud'u tanımak: Dürzîler'e göre "hudûd", Hamza tarafından görevlendirilen peygamber derecesinde kimselerdir. Bunlar evlenmekten, çocuk sahibi olmaktan, her türlü günah ve hatadan münezze ve masum kimselerdir. Dört kişiden oluşan hududun ilki Muhammed Hâmid et-Temimî'dir. Kendisi ayrıca "zû-masse, meşîe, eş-şeyhü'l-müctebâ" gibi unvanlarla da anılır. Hududun ikincisi Ebû Abdullah Muhammed b. Vehb'dir. "Kelime, sefirü'l-kudre, eş-şeyhü'r-radî" gibi unvanlarla da bilinir. Üçüncüsü Ebû'l-Hayr Selâme b. Abdilvehhâb'tır. "es-Sâbık, el-cenâhü'l-eymen, azmü'l-muvahhidîn" gibi unvanlarla da anılır. Dördüncüsü Bahâeddin Muktenâ'dır. "et-Tâlî, lisânü'l-müminîn, ed-dayf" gibi unvanlarla da bilinir.

4)Yedi esası bilip yerine getirmek: Hamza b. Ali İslam'daki kelime-i şهادet, namaz oruç, hac, zekat, cihat ile bazı fırkalardaki velâyet gibi esasları iptal etmiştir. Bunu yaparken de Hâkim'in fiil ve davranışlarını gözlemiştir. Ona göre Hâkim uzun müddet namaz kılmamış, 1010 yılında zekatı kaldırmış, oruç tutmayı ve hacca gitmeyi gereksiz görmüş, cihadın her çeşidini ilga etmiş, velayeti sadece kendisine tahsis etmiştir. İptal edilenler yerine şu yedi esas vaz edilmiştir: a) Doğru sözlülük. Namazın yerine ikame edilmiştir. b) Din kardeşlerini korumak. Zekatın yerine ikame edilmiştir. c) Var olmayana ibadetten vaz geçmek. Dürzîler'in Hâkim'den önceki inanç ve ibadetlerinin, mevcut olmayana ibadet sayıldığından hiçbir değeri yoktur.

Orucun yerine ikame edilmiştir. d) İblisler ve azgınlardan uzaklaşmak. Hacca karşı ikame edilmiştir. e) Hâkim'i her devirde tek ilah olarak tanımak. Kelime-i şehadet yerine ikame edilmiştir. f) Hâkim'in hüküm ve fiiline rıza göstermek. Cihadın yerine ikame edilmiştir. g) Her durumda Hâkim'in hükmüne boyun eğmek. Velâyetin yerine ikame edilmiştir.

Yaratılış: Dürzilik'te yaratılış Yeni Eflatuncu görüşlere dayanır. Buna göre Allah fiziki alemle doğrudan temas etmesi düşünülemeyecek kadar yüce ve münezzehtir. Bu sebeple kendisinden çıkan (sudûr) külli akıl, yaratıcı ile yaratılmışlar arasında aracı durumundadır. Çokluk ve karmaşıklık Allah'tan değil, bu külli akıldan gelir. Bütün hayat külli nefisten ortaya çıkmıştır. Külli nefsin nurundan iyiyi ve kötüyü seçmekte serbest olan kelime, ondan sâbık, ondan da tâlî' zuhur etmiştir.

Takammus: Dürzîlere'e göre insanların ruhları bir defada ve sınırlı olarak yaratılmıştır. Bu sebeple sayıları artmaz ve eksilmez. İnsan ölünce ruhu derhal başka bir cesede girerek yeniden doğar. Ölüm, ruhun bir çeşit gömlek değiştirmesidir. Dürzîler insan ruhunun bitkilere ve hayvanlara geçtiğini reddeder, bu yüzden de tenasüh yerine takammus kelimesini kullanırlar. Takammusta erkeklik ve kadınlık aynen devam eder. Onlara göre takammus alemin sonun kadar devam edecektir. Bu süreçte iyilerin ruhu daima yükselirken kötülerin ruhu aşağı derecelere düşecektir.

Ahret: Dürzîler'e göre ahiret ve ahiretle ilgili olarak cennet, cehennem, arş, kürsi, hesâb, mizan, ceza, mükafat gibi şeyler hep bu dünyadadır.

Evlenmek: Evlenme konusunda genellikle Hristiyanlığın etkisinde kalan Dürzîler'de evlenme yaşı bayanlarda on yedi, erkeklerde on sekiz olarak kabul edilmiştir. Birden fazla kadınla evlenmek yasak olup böyle bir nikah batıldır. Bir bayan veya erkeğin Dürzî toplumu dışında birisi ile evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır.

Miras: Dürzîler arasında miras taksimi Sünnî Hanefî hukuk sisteminin tatbikatına göre cereyan etmekle birlikte, en çok görülen yazılı vasiyet uygulamasıdır.

Takiyye: Kendilerinden olmayanlara inançları ve uygulamaları konusunda ifşaatta bulunmayan ve tehlikelerden korunmak gayesiyle takiyye uygulayan Dürzîler, 1860'lara kadar kendilerini Müslüman olarak göstermiş ve muhtelif camiler inşa etmişlerdir.

Kutsal metinler: Dürzîler'in sistemlerini dayandırdıkları kutsal metinler dört yahut altı kitaba taksim edilmiştir. Resâilü'l-Hikme veya el-Hikmetü'ş-Şerife diye anılan bu eserler 111 risaleden oluşmaktadır.

Dini hiyerarşi: Dürzî toplumu dini konuları bilen "ukkâl" ve bilmeyen "cühhâl" olmak üzere iki kısma ayrılır. Fırkanın prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olan, içki, sigara gibi şeylerden kaçınan, zühd ve takvaya dayalı hayat yaşayan zümre ukkâl grubunu oluşturur.

YEZİDİLİK

Diğer batınî fırkalar gibi Yezidilik'in ismi ve kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İsimlendirme ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerden en uygunu, fonetik kurallarına göre Farsça'daki melek anlamındaki "İzed" veya tanrı anlamındaki "Yezdan" sözcüğünden geldiğidir.

Buna göre kelime Ezidî, İzdî, İzidî biçiminde olmalıdır. Nitekim fırka mensupları bugün kendilerini Ezdî veya Ezidî diye anmaktadır.

Teşekkülü ve Tarihsel Gelişimi

Yezidiliğin ortaya çıkışı konusunda da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu görüşlerden en uygunu Mustafa Nuri Adî isminde Nasturî bir keşişe nispet edilen görüştür. Adî nisbesiyle anılan bu keşiş Müslümanlığı kabul ederek Lâleş manastırında İslam ile Nasturîliği birleştiren bir din ya da dinî anlayış oluşturmuştur. Ardından Yezidîler'in kutsal kitabı hüviyetinde Kitabü'l-Cilve ve Mushaf-ı Reş'i yazara düşüncelerini yaymaya çalışmıştır.

Alt zümrelere bölünerek büyük kısmı yerleşik, kalanları göçebe olarak yaşayan Yezidîler başlıca Musul'un Lâleş ile 160 km. batısında Sincar dağları civarı, Dicle'nin kuzeydoğusu ve Fırat'ın batısında ve Tiflis civarında yaşamışlardır. Fırkanın tarihi seyri, sözü edilen bölgelerdeki siyasi dalgalanmalara paralel olarak geçmiştir.

Bugün başlıca Irak ve Suriye ile çok küçük oranda Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'da yaşayan Yezidîler'in nüfusları ile ilgili olarak nihai istatistikler yoktur. Ancak tahmini olarak Irak'ta 20-30 bin, Suriye'de 5-6 bin dolayında Yezidî yaşadığı sanılmaktadır. Türkiye'de Siirt, Hakkari, Mardin, Urfa gibi illerimizde vaktiyle daha kabarık sayıda Yezidî yaşarken bunların büyük çoğunluğunun Avrupa'ya göç ettiği ve ancak birkaç bin Yezidî vatandaşımızın kaldığı bilinmektedir.

İnanç ve İbadetler

Yezidiliğin inanç ve ibadet anlayışı, yaşadıkları bölgelerde vaktiyle etkili olan din ve geleneklerin bir çeşit karışımından meydana gelir. Araştırmacılar Yezidiliğin Allah ve şeytan (Melek Tavus) biçimindeki düalist karakterinin Zerdüştilik'ten, tenasüh anlayışının Sabîlik'ten, güneş, ay ve yıldızları karşı taziminin Mecusilik'ten, Melek Tavus olarak horoz şeklindeki putlara saygısının paganizmden, içki içmeyi caiz

görmelerinin Hristiyanlık'tan, erkek çocukların sünnet edilmesi ile namaz, oruç ve zekat gibi mükellefiyetler üzerindeki bazı değerlendirmelerinin İslam'dan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bazı araştırmacılar ise Yezidiliğin Asurlu, İranlı, Hristiyan ve Müslüman unsurlarıyla karışmış bir Maniheizm temelli fırka olduğunu belirtmişlerdir.

Yezidiliğin iki kutsal kitabı Kitabü'l-Cilve ve Mushaf-ı Reş'tir. Araştırmacılar Kitabü'l-Cilve'nin iddia edilen aksine Şeyh Adî tarafından değil çok muhtemelen Şeyh Fahreddin tarafından yazıldığını, Mushaf-ı Reş'in ise kimliği tam olarak bilinmeyen Hasan-ı Basri tarafından 1340'larda kaleme alındığını belirtmişlerdir. Bu iki kitap arasında muhteva bakımından çelişkilerin olması, Yezidiliğin esnek bir dokuya sahip olduğunu, toplumun inanç ve anlayışlarını metinlerden ziyade din adamlarının belirlediğini, ayrıca fırkanın sistemleştirilmiş bir inanç manzumesine sahip olmadığını gösterir.

Gerek kaynaklarda gerekse yapılan saha çalışmalarında Yezidîler'in kelime-i şهادeti, Lâ ilâhe illallah, Emin Cebrâil Habîbullah (Allah'tan başka ilah yoktur, Emin Cebrail Allah'ın sevdiği) şeklinde tespit edilmiştir. Burada Emin Cebrail'den maksat Melek Tavus'tur. Şeytan diye de anılan Melek Tavus, Yezidiliğin en önemli sembolüdür ve horoz şeklinde tersim edilir. Kelime-i şهادetten biraz daha uzun olan ve sabah kalkarken ve akşam yatarken okunan şu üç ibarelik söz de Yezidiliğin temel inançlarını teşkil eder: "a) Melek Tavus'un Allah'ın meleği ve elçisi olduğuna, b) Şeyh Adî'nin Allah'ın meleği ve Yezidîler'in mürşidi olduğuna, c) Sultan Yezid'in Allah'ın meleği, dünyanın nuru ve insanlığın sevinci olduğuna iman ederim."

Yezidîlik'te tenasüh inancı da bulunmaktadır. Onlara göre, bir kimse öldüğünde iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirilir. İyi bir kimse ise başka bir insana, kötü bir insan ise cezasını çekmek üzere domuz, eşek, köpek gibi hayvan şekline girer.

İbadet anlayışlarına gelince, Yezidîler'in yerine getirmekle yükümlü oldukları ibadetlerden birisi namazdır. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez güneşe doğru dönerek bazı duaları okumaktan ibaret olan namazın gizli olması ve ferdi olarak yerine getirilmesi gerekir. Bu bakımdan Yezidî bölgelerde ibadethane yoktur. Namaz için elleri yıkamak bir nevi abdesttir ve yeterlidir.

Oruç: özel ve genel olmak üzere iki çeşittir. Özel orucu din adamları tutarlar. Bunlar yirmi günü Aralık, 20 günü Temmuz, 3 günü de Lâleş'te Şeyh Adî türbesinde, geldikten sonra da 80 güne tamamlanan oruçtur. Genel oruç, her Yezidî'nin Aralık ayının başından itibaren tuttuğu üç günlük oruçtur.

Hac ibadeti: Yezidî geleneğinde Lâleş'te Şeyh Adî'nin türbesine ziyaretten ibarettir. Bu ziyaret Eylül ayının 23-30. günleri arasında yapılır.

Zekat: müritlerin gelirlerinin % 10'unun şeyhlere, % 5'inin pirlere, %2,5'inin fakir diye anılan ve toplumu dinen aydınlatanlara verilmesi yoluyla gerçekleştirilir. Diğer taraftan Mushaf-ı Reş'te bazı yasaklardan söz edilmektedir. Buna göre yiyeceklerden marul, bakla, lahana, balık, geyik ve horoz eti yemek yasaktır. Özellikle horoz kutsaldır. Çünkü o Melek Tavus'u simgelemektedir. Aynı şekilde koyu mavi elbise giymek, helaya girmek ve hamamda yıkanmak da haramdır. Çünkü hela ve hamamlar şeytanın oturdukları yerler olarak görülür. Ayrıca şeytan ve mel'un gibi kelimeleri kullanmak da yasaklar arasındadır.

Yezidîlik'te bayramlar da önemlidir. En büyük bayram Sare Sale (Sarsaliya) bayramıdır. Her yıl Melek Tavus'un yeryüzüne inmesi ve her şeyi yönetimine alması münasebetiyle Nisan ayının ilk Çarşamba gününden ay sonuna kadar devam eden bayramdır. Cemai Bayramı 28 Eylül- 3 Ekim arasında kutlanır. Hata ve günahların affedildiğine inanılan gündür. Ayrıca Yezid Bayramı (Yezid b. Muaviye'nin doğduğu günün anısına), Şeyh Adî Bayramı (3 Ağustos'ta Şeyh Adî'nin orucu vesilesiyle), Bülende Bayramı (Şeyh Adî'nin doğumu anısına) adlarında kutlanan bayramlar vardır.

Yezidî toplumu dini hiyerarşi bakımından Müritler ve Ruhaniler olmak üzere ikiye ayrılır. Müritler genellikle çiftçilikle uğraşan toplumun alt ve en kalabalık kesimini teşkil eder. Ruhaniler ise şu kesimlerden oluşur:

Mirler veya Emirler: Dini ve dünyevi gücü elinde tutan en yüksek sınıftır.

Şeyhler: Toplumu dini bakımdan aydınlatmakla yükümlüdürler.

Pirler: Şeyhlere yardım eden kesimdir.

Fakirler: Vaaz, nasihat ve telkinlerin yanında aileler arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle yükümlüdürler.

Peşimamlar: En önemli görevleri nikah kıymaktır.

Kavallar: Emir ve şeyhlere hizmet eder, bayramlarda ilahi söylerler.

Köçekler: Kavallara yardımcı olan ve okunan ilahilere uygun olarak oynayıp toplumu aynı zamanda eğlendiren kimselerdir.

SORU CEVAP

SORU: Nusayrîlik fırkasının inanç kimliğini ortaya koyan ifade nedir?

CEVAP: On altı sureden oluşan kitabın "şehâdet" adını taşıyan on birinci suresindeki şu ifade fırkanın inanç kimliğini ortaya koymaktadır: "Ben Nusayrî dininden, Cündubî görüşünden, Cünbülânî tarikatından, Hasibî

mezhebinden, Cillî görüşünden, Meymûnî fıkından olduğuma şahadet ederim".

SORU: Nusayrîlik 20.yy'dan itibaren hangi isimle anılmaya başlanmıştır?

CEVAP: Kaynaklarda genellikle Nusayrîlik bazen de Nemîriyye diye anılan fırka, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Alevîlik, mensupları da Alevîler (el-Alevîyyûn) diye anılmaya başlanmıştır. Fırkaya bu ismin verilmesiyle ilgili olarak bazı araştırmacılar tarafından kimi tezler ileri sürülmüşse de bunların doğru olmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca bu yapıya Anadolu Alevîliğinden farklılığına işaret etmek üzere Nusayrî-Alevîlik yahut Akdeniz Alevîliği, Hatay Bölgesi Alevîliği, mensuplarının genellikle çiftçilikle uğraşmalarından dolayı Fellâh gibi isimler de verilmiştir.

SORU: Hasibî'nin Nusayrîlik fırkası açısından önemi nedir?

CEVAP: Nusayrîlik tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan ve bazen fırkanın ikinci kurucusu olarak da anılan Hasibî, Cûnbûlânînin 287/900 yılında ölümünden sonra hareketin başına geçmiştir, fırkanın sistemleşmesi ve yayılmasında büyük rol oynamıştır. Hasibî, akrabalık ilişkileri bulunan Büveyhî hanedanlığına sığınıp desteklerini almıştır. Bu çerçevede kaleme aldığı el-Hidâyetü'l-Kübrâ ve el-Mâide isimli eserlerini Büveyhî hükümdarı Seyfûddevlî'ye ithaf etmiştir. Ayrıca kaleme aldığı Kitâbü'l-Mecmû' isimli eser de fırkanın ana kaynağı olmuştur.

SORU: Yezidîliğin inanç ve ibadet anlayışı nelerden etkilenmiştir?

CEVAP: Yezidîliğin inanç ve ibadet anlayışı, yaşadıkları bölgelerde vaktiyle etkili olan din ve geleneklerin bir çeşit karışımından meydana gelir. Araştırmacılar Yezidîliğin Allah ve Geytan (Melek Tavus) biçimindeki düalist karakterinin Zerdüştilik'ten, tenasüh anlayışının Sabîlik'ten, güneş, ay ve yıldızları karşı taziminin Mecusîlik'ten, Melek Tavus olarak horoz şeklindeki putlara saygısının paganizmden, içki içmeyi caiz görmelerinin Hristiyanlıktan, erkek çocukların sünnet edilmesi ile namaz, oruç ve zekât gibi mükellefiyetler üzerindeki bazı değerlendirmelerinin İslam'dan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bazı araştırmacılar ise Yezidîliğin Asurlu, Granlı, Hristiyan ve Müslüman unsurlarıyla karışmış bir Maniheizm temelli fırka olduğunu belirtmişlerdir.

SORU: Bâtîniyye ana başlığı altında sınıflandırılan fırkaların en önemli özellikleri nelerdir?

CEVAP: İslam'la ilişkilendiren bu fırkaların en önemli özellikleri, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinde otaya konulan temel inanç ve ibadetler hakkında, genel anlayıştan farklı, kendilerine has yorumlara sahip olmaları, çoğunlukla "kapalı toplum" olarak hayatlarını devam ettirmeleri, diğer toplum kesimlerine karşı kendilerini koruma amaçlı olarak "gizliliğe" önem vermeleri, içinden geldikleri sosyal çevreye ait önceki inanç ve geleneklere ait birtakım anlayış ve uygulamaları devam ettirmeleri gibi hususlardır.

SORU: Nusayrîlik'te vahiy inancı nasıldır?

CEVAP: Saf ulûhiyetin tarifi ve özelliklerinin bilinmesi imkânsız olduğundan, Tanrı'nın ilk sudûru "isim" olarak ortaya çıkmış, "mânâ" bunun ötesinde kalmış,

peygamberler bunu dile getiren "nâtık" kimseler kabul edilmiştir. Tanrı peygamberlere seslenerek onlara yazılı mesajlarını bildirmiştir. Bu bağlamda Nusayrîler, Davuda Zeburun, Musaya Tevratın, İsaya İncilin ve Hz. Muhammede Kuranın verildiğini kabul ederler.

SORU: Nusayrîlik'te tenasüh ve ahiret inancı nasıldır?

CEVAP: Fırkaya göre, ölümden sonra ruh bedenden ayrılınca bir başka bedene girerek yeniden dünyaya gelir. Bu yeni beden kişinin inanç ve yaşayışına göre değişir. Nusayrî bir mümin, yedi tahavvül (değişim) geçirip yıldızlar arasında yerini alır. Kâfirler için hayvan olarak dünyaya gelme, devirler boyu devam eder, sonunda Muhammed Mehdi ortaya çıkarak bunları insan şekline döndürüp öldürür. Bu inançlar sebebiyle Nusayrî çevrelerde çok sayıda yeniden doğuş (reenkasyon) öyküleriyle karşılaşmaktadır. Ahiret tasavvurları oldukça müphem bir nitelik taşıyan Nusayrîler, dualarında cennet ve cehennem inancına yer verirler. Ancak bu, yaygın İslamî anlayışta ortaya konulan tablodan büyük ölçüde uzak bir mahiyet taşır. Diğer taraftan Nusayrîler, âlem yaratılmazdan önce kendilerinin Allah katında ilahi güzellikleri seyreden nurani yıldızlar olduklarına, bir sebebe bağlı olarak yeryüzüne gönderildiklerine, bu dünyada görevlerini yerine getirdikten sonra yine Rablerinin katına döneceklerine inanırlar.

SORU: Nusayrîlik'te sır nedir?

CEVAP: Nusayrîlik'te fırkanın temel öğretileri sır olarak kabul edilmiş ve bunların Nusayrî olmayanlara açıklanması şiddetle yasaklanmıştır. Nusayrîlik'te ergenlik çağına gelen erkekler "sırlar"ı öğrenmek üzere din amcası adı verilen Nusayrîliği bilen bir kimsenin yanına gönderilir. Çocuk din amcasının manevi bir evladı kabul edilir ve kalacağı birkaç hafta içinde bazı "kuddas"larla Kitâbü'l-Mecmû'u ezberler. Bir çeşit özel eğitimden geçirilir. Kız çocukları için böyle bir eğitim yoktur. Zira fırkaya göre bayanların dini mükellefiyeti sınırlıdır ve onlar bânîni namazı kılmakla yükümlü değildirler.

SORU: Nusayrîlik'te oruç ibadeti nasıldır?

CEVAP: Oruç, Hz. Peygamberin babası Abdullahın sessizliğini temsil eder ve sırları başkalarından gizlemek anlamına gelir.

SORU: Yezidîlikte dini hiyerarşi nasıldır?

CEVAP: Yezidî toplumu dini hiyerarşi bakımından Müritler ve Ruhaniler olmak üzere ikiye ayrılır. Müritler genellikle çiftçilikle uğraşan toplumun alt ve en kalabalık kesimini teşkil eder. Ruhaniler ise şu kesimlerden oluşur: ? Mirler veya Emirler: Dini ve dünyevi gücü elinde tutan en yüksek sınıftır. ? Şeyhler: Toplumu dini bakımdan aydınlatmakla yükümlüdürler. ? Pirler: şeyhlere yardım eden kesimdir. ? Fakirler: Vaaz, nasihat ve telkinlerin yanında aileler arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle yükümlüdürler. ? Peşimamlar: En önemli görevleri nikâh kıymaktır. ? Kavallar: Emir ve şeyhlere hizmet eder, bayramlarda ilahi söylerler. ? Köçekler: Kavallara yardımcı olan ve okunan ilahilere uygun olarak oynayıp toplumu aynı zamanda eğlendiren kimselerdir.

SORU: Dürzîlik nedir?

CEVAP: Dürzîlik Fatımî halifelerinden Hâkim-Biemrillah döneminde (996-1021), onun ilah olduğunu, bütün dinlerin geçerliliklerinin bittiğini ileri süren aşırı (gâfî) bir fırkadır. Şîî-İsmailî çevreden çıkan ve tamamen batınî bir karakter taşıyan fırka, Hâkim'in veziri Hamza b. Ali tarafından kurulmuştur.

SORU: Nusayrîlik'te ziyaret ne anlam ifade etmektedir?

CEVAP: Nusayrîlik'teki diğer bir önemli husus da "ziyaretler"dir. Vefat etmiş bir büyüğün kabri yahut rüyada uğradığına inanılan kutsal bir şahsın uğrak yeri, beyaza boyanıp çoğu kere üstüne basit bir kubbe yapılarak belirli hale getirilir.

SORU: Hâkim-Biemrillah'ın dağıtmış olduğu bildiride hangi ifadeler yer almaktadır?

CEVAP: Hâkim bildiride, halka korku ve yabancılaşma illetlerini üzerlerinden atmalarını söyleyerek, "Emin olun ki Müminlerin Emiri size özgür irade vermiş, sizi gerçek inanışlarınızı gizleme sıkıntısından kurtarmıştır... Müminlerin Emiri gerçek niyetini size açıklayarak işlediğiniz hataları bağışlamıştır... Artık bundan sonra insanoğlu için bir nizam olacak ve ilahi hikmet geleceğe hâkim olacaktır" demiştir.

SORU: Nusayrîlik'te dini hiyerarşi nasıldır?

CEVAP: Fırkada dinî hiyerarşi büyük şeyhlik, şeyhlik, nakiplik ve neciplikten oluşur. Büyük şeyh geniş bir otoriteye sahip olup Hz. Alinin yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilir. Atalarının melek olduğuna inanılır. şeyhlik, babadan oğula intikal eden bir özellik taşır. Sayıları çoktur. Görevleri toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamaktır. Nakiplik şeyh adaylığı demektir. Henüz şeyh olmayan nakipler dinî merasimlerin icrasında şeyhlere yardım ederek bir tür eğitim alırlar. Neciplik dinî bir dereceden çok, toplantılarda şeyhe yardımcı olan ve yaşlı yahut itibarlı kimselerin yerine getirdiği ara bir görevdir.

SORU: Nusayrîlik'te ulûhiyet inancı nasıldır?

CEVAP: Nusayrîliğe göre aşkın ve içkin nitelikte bir Tanrı vardır ve O birdir; O'nun eşi, benzeri, ortağı yoktur. Ancak O saf haliyle bilinemez ve anlaşılamaz. Bu bakımdan O bilinmek ve anlaşılacak üzere "nâsûtî" (beşerî) kalıba girerek tecelli etmiştir. Hz. Ali'nin ilahlılığı bu anlamdadır. Nitekim Tanrı daha önce altı kez beşer olarak tezahür etmiş, yedincisi, Hz. Muhammed döneminde Hz. Alide gerçekleşmiştir. "Yedi devir" olarak da tanımlanan bu devirler Âdem, Nûh, Yakûb, Musa, Süleyman, Gsa ve Hz. Muhammed dönemleri olup bu dönemlerde sırasıyla Hâbil, gît, Yûsuf, Yûşa, Âsef, Bâtıra (Petrus) ve Ali isimleriyle hulûl söz konusu olmuştur.

SORU: Nusayrîlik kim tarafından ne zaman kurulmuştur?

CEVAP: Nusayrîlik 9. yüzyılda Muhammed b. Nusayr enNemirî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş batınî bir fırkadır.

SORU: Nusayrîlik hangi devletlerin egemenliği altında varlığını sürdürmüştür?

CEVAP: Tarih boyunca Nusayrîlik siyasi bir otorite elde edememiş, varlığını Büveyhîler, Karmatîler, Eyyûbîler, Selçuklular ve Osmanlıların hâkimiyetleri altında geçirmiştir.

SORU: Nusayrîlik'te namaz ibadeti nasıldır?

CEVAP: Fırkaya göre ibadetlerin başında "batınî namaz" yahut kısaca "namaz" adı verilen ibadet gelmektedir. Bu da ferdi ve kolektif olarak iki şekilde yerine getirilir. Namaz Aliye açılan kalbin niyazı anlamında anlaşıldığından, özel bir mekâna, camiye ihtiyaç duyulmadığı gibi, her hangi bir tarafa yönelme yahut özel bir duruş da söz konusu değildir. Namazın temel şartları beş seçkini (Muhammed, Fâtır (Fâtıma), Hasan, Hüseyin ve Muhassin) bilmek, dua esnasında gülmek ve konuşmamak, Abbasi rengi olduğu için siyah takke giymek, gizliliğe riayet etmek ve namazı "Ey yüce, büyük ve arıların efendisi Ali, bize merhamet et" diyerek bitirmektir. Toplu olarak kılınan namaz ise büyük bir şeyhin ziyareti, bayramlar ve fırkaya girişmerasimleri gibi vesilelerle yerine getirilir. Kadınların ve topluma kabul edilmemiş olanların alınmadığı bu ibadette, ferdi yapılandan farklı olarak ezan okunur, kutsallığına inanılarak şeyhlerden başlanarak cemaat kadehten birer yudum alır, bazı surelerin okunması sırasında secde edilir.

SORU: Nusayrîlerin, Osmanlı idaresinde geçirdiği dönem nasıl tanımlanabilir?

CEVAP: Osmanlıların 1526'da Mercidabık savaşı sonrasında ilgili bölgeleri imparatorluğa katmasıyla birlikte Nusayrîler Osmanlı idaresine girmiş, uzun dönem Halep eyaletine bağlı olarak, mahalli Geyhlerin denetiminde muhtar bir hayat yaşamışlardır. Mısırlı İbrahim PaGanın devlete karşı giriştiği harekâtta (1839) büyük kayıplar vermelerine rağmen devlete karşı sadık kalan Nusayrî toplumu, siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak bazı küçük çaplı isyanlara girişmişse de bunlar büyümeden bastırılmıştır. II. Abdülhamid zamanında diğer bâtını topluluklar gibi Müslüman ahali arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tabi tutulmuş, ayrıca bölgedeki Hristiyan misyonerlerinin propagandalarına karşı tedbir talepleri dikkate alınarak destek vaadinde bulunulmuş, belli yerleşim merkezlerine camiler inşa edilip imamlar tayin edilmiştir. Ancak bu tedbirler sınırlı oranda kabul görmüştür.

SORU: Anuş Tekin'in öldürülme sebebi nedir?

CEVAP: Kendisine "seyyidü'l-hâdîn" (yol gösterenlerin efendisi) unvanını veren Anuş Tekin'in, kendisini Hamza'nın yerine imam göstermesi ve bu uğurda ciddi mücadeleye girmesi onun şirke düşmekle suçlanmasına yol açmıştır. Nihayet 9 Mayıs 1019'da Hâkim'in emriyle öldürülmüştür.

SORU: Nusayrîlik inanç karakteri açısından nasıl bir hüviyete sahiptir?

CEVAP: Nusayrîlik, inanç karakteri bakımından, başta On İki İmam Şîilîği ve İsmailî gîlik olmak üzere Sabîilik, Yahudilik ve Hristiyanlık'a ait kimi inanç ve anlayışların harmanlandığı bir yapı hüviyetindedir.

SORU: Nusayrîlik'te hangi bayramlar kutlanmaktadır?

CEVAP: Bayramlar Nusayrîlikte ibadetlerin önemli bir parçasını teşkil eder. Bu günler hem toplu ibadetlerin yerine getirildiği, hem de en azından bazı bayramlarda dışa dönük olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştirildiği zamanlardır. Genel İslâmî anlayış ve Şîilikten başka, temelini bazı eski dinî inançlardan alan

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

bayramlar arasında, söz gelimi, Ramazan ve Kurban bayramından başka Ğadîr bayramı (18 Zilhicce, Hz. Peygamberin Hz. Aliyi imam tayin ettiğine inanılan gün), Firâş bayramı (29 Zilhicce, hicret esnasında Hz. Alinin Hz. Peygamberin yatağında uyuduğu gece), Nevruz bayramı, Mihricân bayramı ve İsanın doğumu bayramı bunlardan bazılarıdır.

SORU: Bâtîniyye ana başlığı altında sınıflandırılan fırkalardan varlığını devam ettirenler hangileridir?

CEVAP: Günümüze kadar varlığını devam ettiren ve Mezhepler Tarihi kaynaklarında haklarında bilgi verilen Nusayrîlik, Dürzîlik ve Yezidîlik en çok öne çıkan Bâtîniyye fırkalarıdır.

SORU: Nusayrîlik'te zekât ibadeti nasıldır?

CEVAP: Zekât, Selmân-ı Fârisîyi temsil eder ve dini öğrenip aktarma anlamına gelir. Bununla birlikte fırkanın iç işleyişinde zekât çeşitli vesilelerle merasim sonrası şeyhe verilen paradır.

SORU: Yezidîlik fırkasına bu ismin verilmesi ile ilgili görüşler nelerdir?

CEVAP: İsimlendirme ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerden birisi fırkaya bu ismin verilmesinin, onların Haricîler'in İbâdiyye kolundan ayrılan Yezid b. Ebî Uneyse taraftarları olmasından dolayıdır. Bir başka görüş, fırka mensuplarının vaktiyle İran'ın Yezd şehrinden gelmiş olmaları, bu şehre nispetle kendilerine Yezidî denildiğidir. Diğer bir görüş ise fırkanın ilk dönemlerde Muaviye'nin oğlu Yezid'e gösterdiği saygıya bağlı olarak kendilerine bu ismin verildiği şeklindedir. Daha güçlü olan görüşe göre ise kelimenin Yezid b. Ebî Uneyse, Yezid b. Muaviye ve Yezd şehriyle hiçbir ilgisinin bulunmayıp, fonetik kurallarına göre Farsça'daki melek anlamındaki "İzed" veya tanrı anlamındaki "Yezdan" sözcüğünden geldiğidir. Buna göre kelime Ezidî, İzdî, İzidî biçiminde olmalıdır. Nitekim fırka mensupları bugün kendilerini Ezdî veya Ezidî diye anmaktadır.

SORU: Hasibî'nin ölümünden sonra Nusayrîlik fırkasında hangi gelişmeler olmuştur?

CEVAP: Hasibî'nin 358/969 yılında ölümünün ardından Bağdat ve Halep olmak üzere iki merkez ortaya çıkmış, Bağdatta Seyyid Ali el-Cisrî, daha büyüğü olan Halepte ise Muhammed b. Ali el-Cillî hareketi yürütmüştür. İlk merkez Hülagûnun saldırılarından sonra yıkılmış, Halep merkezi de Cillîden sonra baGa geçen Ebû Said Meymûn b. Kasım et-Taberânî döneminde bugün Suriye içinde bulunan Lazkiyeye taGınmıGtır. Taberânî fırka içinde ortaya çıkan küçük ihtilafları çözmüş, başta mahalli hanedan Tenûhîler olmak üzere dağlık bölgede yaşayan gurupların da bünyeye katılmasını sağlamıştır.

SORU: Yezidîliğin kutsal kitapları nelerdir?

CEVAP: Yezidîliğin iki kutsal kitabı Kitabü'l-Cilve ve Mushaf-ı Reş'tir. Bu iki kitap arasında muhteva bakımından çelişkilerin olması, Yezidîliğin esnek bir dokuya sahip olduğunu, toplumun inanç ve anlayışlarını metinlerden ziyade din adamlarının belirlediğini, ayrıca fırkanın sistemleştirilmiş bir inanç manzumesine sahip olmadığını gösterir.

SORU: Nusayrîlik'te hac ibadeti nasıldır?

CEVAP: Haccın her menasiki ise, fırkaca kutsal sayılan kişileri sembolize eder ve bilinen hac ibadetiyle ilgisi yoktur.

SORU: Yezidîlikte hac ibadeti anlayışı nasıldır?

CEVAP: Hac ibadeti, Yezidî geleneğinde Lâleş'te şeyh Adî'nin türbesine ziyaretten ibarettir. Bu ziyaret Eylûl ayının 23-30. günleri arasında yapılır.

SORU: Dürzîlikte dini hiyerarşi nasıldır?

CEVAP: Dürzî toplumu dini konuları bilen "ukkâl" ve bilmeyen "cühhâl" olmak üzere iki kısma ayrılır. Fırkanın prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olan, içki, sigara gibi şeylerden kaçınan, zühd ve takvaya dayalı hayat yaşayan zümre ukkâl grubunu oluşturur. Cemaatın % 85'ini teşkil eden cühhâl ise dini metin ve kaideleri bilmeyen, dini toplantılara özel günlerde katılabilen avam kesimidir. Sigara içmek ve dünya lezzetlerinden faydalanmak bunlar için mubahtır.

SORU: Nusayrîlik fırkasının teşekkülünde ilk öne çıkan isim kimdir?

CEVAP: Fırkanın teşekkülünde ilk öne çıkan isim kuşkusuz Ebû guayb Muhammed b. Nusayr en-Nemirî'dir. Bilinebildiği kadarıyla Basra, Kufe ve Samarra'da yaGayan Gbn Nusayr, Irak'ta öteden beri varlığını sürdüren ve hulûl, ittihad, tenasüh gibi eski inanç ve geleneklerden beslenen düşüncelerini değişik şekillerde dillendirmeye başlamış, çok muhtemelen etrafında, aynı kültür havzasından beslenen kesimlerden oluşan küçük bir zümre oluşturmıştır.

SORU: Yezidîliğin temel inancını ifade eden sözler nelerdir?

CEVAP: Yezidîler'in kelime-i Gehadeti, Lâ ilâhe illallah, Emin Cebrâil Habîbullah (Allah'tan başka ilah yoktur, Emin Cebrail Allah'ın sevdiğidir) şeklinde tespit edilmiştir. Burada Emin Cebrail'den maksat Melek Tavsus'tur. Şeytan diye de anılan Melek Tavsus, Yezidîliğin en önemli sembolüdür ve horoz şeklinde tersim edilir. Kelime-i şehadetten biraz daha uzun olan ve sabah kalkarken ve akşam yatarken okunan şu üç ibarelik söz de Yezidîliğin temel inançlarını teşkil eder: "Melek Tavsus'un Allah'ın meleği ve elçisi olduğuna, şeyh Adî'nin Allah'ın meleği ve Yezidîler'in müşidi olduğuna, Sultan Yezid'in Allah'ın meleği, dünyanın nuru ve insanlığın sevinci olduğuna iman ederim".

SORU: Nusayrîlik fırkasının temel inançları neye dayanmaktadır?

CEVAP: Nusayrîlik fırkasının temel inançları, Hamdan elHâsibî tarafından düzenlendiği kesin olan Kitabü'l-Mecmû'ya dayanır.

SORU: Nusayrîlik fırkasının temel akidesini teşkil eden ifade nedir?

CEVAP: On altı sureden oluGan kitabın "Gehâdet" adını taşıyan on birinci suresindeki Gu ifade, fırkanın temel akidesini teşkil eder: "Ben şehadet ederim ki Ali b. Ebî Talibten den başka ilah, Muhammed Mahmûddan başka hicâb, Selmân-ı Fârisîden başka bâb yoktur." Burada Ali "mânâ", Muhammed "isim" yahut "hicâb", Selman ise

"bâb" olarak anılmakta; ilki "ayn", ikincisi "mim", üçüncüsü "sin" harfiyle sembolize edilmektedir. Böylece "ayn-mim-sin" (AMS) fırkanın sembolü halini almaktadır.

SORU: Nusayrîlik'te yaratılış nasıl nispet edilmektedir?

CEVAP: Nusayrîlikte yaratılış, ilah olan Aliye nispet edilmektedir. Kitâbü'l-Mucmûdaki anlatımlarda, Alinin zâtının nurundan Muhammedi, Muhammedin kendi nurundan Selmânı, Selmânın da Mikdâd b. Esved, EbûZer el-Gifârî, Abdullah b. Revâha, Osman b. Mazûn ve Kanber Kâdândan oluşan beş yetimi, nihayet beş yetimin de bütün âlemi yarattığı ifade olunmuştur.

SORU: Günümüzde Nusayrîlerin yaşadığı yerler nereleridir?

CEVAP: Nusayrî toplumu günümüzde Suriye, Türkiye ve Lübnan'da yaşamaktadır. Suriyede Lazkiye ve Cebel-i Ensâriyye bölgesi başta olmak üzere ülkede tahmini olarak % 8-12 arasında gösterilen bir nüfus oranına sahiptir. Türkiyede Hatay ile kısmen Adana ve Mersinin çeşitli yerleşim birimlerinde, Lübnanda ise daha çok kuzey kesimlerde on bin dolayında nüfusa sahip küçük bir grup olarak varlığını devam ettirmektedir.

SORU: Dürzîlikte takammus ne ifade etmektedir?

CEVAP: İnsan ölünce ruhu derhal başka bir cesede girerek yeniden doğar. Ölüm, ruhun bir çeşit gömlek değiştirmesidir. Dürzîler insan ruhunun bitkilere ve hayvanlara geçtiğini reddeder, bu yüzden de tenasüh yerine takammus kelimesini kullanırlar. Takammusta erkeklik ve kadınlık aynen devam eder. Onlara göre takammus âlemin sonun kadar devam edecektir. Bu süreçte iyilerin ruhu daima yükselirken kötülerin ruhu aşağı derecelere düşecektir.

SORU: Dürzîlikte yaratılış hangi görüşe dayanmaktadır?

CEVAP: Dürzîlik'te yaratılış Yeni Eflatuncu görüşlere dayanır. Buna göre Allah fiziki âlemle doğrudan temas etmesi düşünülemeyecek kadar yüce ve münezzehtir. Bu sebeple kendisinden çıkan (sudûr) külli akıl, yaratıcı ile yaratılmışlar arasında aracı durumundadır.

SORU: Dürzîlikte takiyye neden uygulanmıştır?

CEVAP: Kendilerinden olmayanlara inançları ve uygulamaları konusunda ifşaatla bulunmayan ve tehlikelerden korunmak gayesiyle takiyye uygulayan Dürzîler, 1860'lara kadar kendilerini Müslüman olarak göstermiş ve muhtelif camiler inşa etmişlerdir. Bu tarihten sonra ise Dürzîlerin takiyye konusunda daha esnek davrandıkları gözlenmektedir.

SORU: Nusayrîlik'te peygamber inancı nasıldır?

CEVAP: Fırkada "sudur anlayışı"na bağlı olarak ulûhiyetle ilişkili bir peygamberlik tasavvuru söz konusudur. Peygamberler, Tanrının nâsûtî kalıba girdiği bedenler yahut bu bedenleri haber veren kimselerdir. Bunlar esas itibarıyla nurdan olup semadan cesetsiz olarak iner, daha sonra bir bedene bürünürler. Gerçeklikleri itibarıyla yemez, içmez, eşleriyle fiziki bir beraberlik kurmazlar. Hz. Âdem'den Hz. Muhammede kadar yüz bin peygamber gelmiş olup Hz. Muhammed bunların "külli"dür.

SORU: Nusayrîlik'te melek inancı nasıldır?

CEVAP: Kendilerine has kozmogoni (âlemin yaratılışı) anlayışına sahip olan fırkaya göre, Allahın, sayısı

bilinemeyecek çoklukta melekleri vardır. Arş'ın üstü, alemlerin Rabbidir. Arş'ı taşıyanlar da sekiz kutsal melektir. Melekler parlak, yeşil ipekli elbiseler giyen nurani varlıklardır. Ayrıca beG yetim, vaktiyle melek olan ve her biri bir gök mertebesini temsil eden şahsiyetlerdir; meselâ Zuhal yıldızı melek olarak Mikaildir ve bunun yeryüzündeki karşılığı beş yetimden ilki olan Mikdâd b. Esveddir. Hz. Alinin çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gerçekte birer temiz melekten başka bir şey değildir.

SORU: Dürzîlik'in genel tarihi seyri nasıldır?

CEVAP: Dürzî daveti daha çok Bilâdü's-Şam diye anılan Ürdün, Filistin, Lübnan ve Suriye bölgelerinde dar hatlar halinde taraftar toplayabilmiştir. Dürzîlik'in 12. yüzyıldan sonraki tarihi seyri Bilâdü's-Şam'daki siyasi gelişmelere paralel olarak, bazı dönemleri karanlık, bazı dönemleri karmaşık bir mahiyette devam etmiştir. Bu çerçevede özetle söylenebilecek olan şudur: Haçlılar bölgeyi işgal ettiklerinde Dürzîler genellikle Haçlılar'la müşterek hareket etmiş, onların yanında yer almış ve onlara yardımda bulunmuşlardır. Memlûklüler devri Dürzîler için hareket alanlarının daraldığı bir dönem olmuştur. 16. asrın başlarında Memlûklülerin düşmesi ve Osmanlılar'ın bölgede hâkimiyeti ile yeni bir dönem devreye girmiş, Osmanlılar Dürzîler'le ciddi şekilde uğraşmak zorunda kalmıştır. Büyük Dürzî aileleri kimi zaman Hristiyan Maruniler'le beraber olmuş, kimi zaman Maruniler'le ve Nusayrîler'le kanlı mücadelelere girmişler, kimi zaman Osmanlı ile olumlu ilişkiler geliştirmiş kimi zaman da Osmanlı muhaliflerine destek olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızlar'a ve İngilizler'e taraftar olan Dürzîler, Osmanlı aleyhine önemli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. 1921 yılında Fransız mandası altında Dürzî emirliği kurulmuştur. Nihayet Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bu iki ülke ile İsrail ve Ürdün'de varlığını devam ettirmeye başlamıştır.

SORU: Yezidîlikte oruç nasıldır?

CEVAP: Oruç özel ve genel olmak üzere iki çeşittir. Özel orucu din adamları tutarlar. Bunlar yirmi günü Aralık, 20 günü Temmuz, 3 günü de LâleG'te şeyh Adî türbesinde, geldikten sonra da 80 güne tamamlanan oruçtur. Genel oruç, her Yezidî'nin Aralık ayının başından itibaren tuttuğu üç günlük oruçtur.

SORU: Mushaf-ı Reş'te geçen Yezidîlik yasakları nelerdir?

CEVAP: Mushaf-ı ReG'te bazı yasaklardan söz edilmektedir. Buna göre yiyeceklerden marul, bakla, lahana, balık, geyik ve horoz eti yemek yasaktır. Özellikle horoz kutsaldır. Çünkü o Melek Tavus'u simgelemektedir. Aynı Gekilde koyu mavi elbise giymek, helaya girmek ve hamamda yıkanmak da haramdır. Çünkü hela ve hamamlar Geytanın oturdukları yerler olarak görülür. Ayrıca Geytan ve mel'un gibi kelimeleri kullanmak da yasaklar arasındadır.

SORU: Yezidîlikte bayramlar nelerdir?

CEVAP: En büyük bayram Sare Sale (Sarsaliya) bayramıdır. Her yıl Melek Tavus'un yeryüzüne inmesi ve her şeyi yönetimine alması münasebetiyle Nisan ayının ilk Çarşamba gününden ay sonuna kadar devam eden bayramdır. Cemai Bayramı 28 Eylül- 3 Ekim arasında kutlanır. Hata ve günahların affedildiğine inanılan gündür.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Ayrıca Yezid Bayramı (Yezid b. Muaviye'nin doğduğu günün anısına), şeyh Adî Bayramı (3 Ağustos'ta şeyh Adî'nin orucu vesilesiyle), Bülende Bayramı (şeyh Adî'nin doğumu anısına) adlarında kutlanan bayramlar vardır.

SORU: Dürzîlikte evlilik ve boşanma hususları nasıl ele alınmaktadır?

CEVAP: Evlenme konusunda genellikle Hristiyanlığın etkisinde kalan Dürzîler'de evlenme yaşı bayanlarda on yedi, erkeklerde on sekiz olarak kabul edilmiştir. Birden fazla kadınla evlenmek yasak olup böyle bir nikâh batıldır. Bir bayan veya erkeğin Dürzî toplumu dışında birisi ile evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Mut'a nikâhı ve cariye edinmek de yasaklar arasındadır. Boşanma hoş karşılanmamakla birlikte mümkün olup bir defada icra edilir. Boşanan kadın aynı erkekle tekrar evlenemez. Zina eden bir kimsenin evliliği de sona ermiş olur. Dürzî hukukuna göre kadının da boşanma hakkı vardır. Kocasını ölen bir kadın tekrar evlenmemişse çocukları ve mallarının idaresi ona verilir.

SORU: Dürzîlikte ahiret inancı nasıldır?

CEVAP: Dürzîler'e göre ahiret ve ahiretle ilgili olarak cennet, cehennem, arş, kürsi, hesâb, mizan, ceza, mükâfat gibi şeyler hep bu dünyadadır.

SORU: Dürzîlerin kutsal metinleri nelerdir?

CEVAP: Dürzîler'in sistemlerini dayandırdıkları kutsal metinler dört yahut altı kitaba taksim edilmiştir. Resâilü'l-Hikme veya el-Hikmetü'ş-şerîfe diye anılan bu eserler 111 risaleden oluşmaktadır

SORU: Yezidîlikte tenasüh inancı nasıldır?

CEVAP: Yezidîlik'te tenasüh inancına göre, bir kimse öldüğünde iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirilir. İyi bir kimse ise başka bir insana, kötü bir insan ise cezasını çekmek üzere domuz, eşek, köpek gibi hayvan şekline girer. Hayvanların cesetlerinde cezasını çektikten sonra iyi insana dönüşür. Yine Yezidîler'e göre cehennem, kötüler için bu dünyada muhtelif hayvan vücutlarında ceza çekmekten ibarettir. Cennet ise semada bir yerdir.

SORU: Yezidîlikte yaratılış nasıl ele alınmıştır?

CEVAP: Kitabü'l-Cilve'de mutlak bir Yaratıcı'dan, her şeyin O'nun emir ve yönetiminde olduğundan bahsedilmekle birlikte vurgu Melek Tavus üzerine yapılır. Mushaf-ı Reş'te ise farklı bir yaratılış nazariyesi ortaya konulmaktadır.

SORU: Yezidîlikte namaz anlayışı nasıldır?

CEVAP: Yezidîler'in yerine getirmekle yükümlü oldukları ibadetlerden birisi namazdır. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez güneşe doğru dönerek bazı duaları okumaktan ibaret olan namazın gizli olması ve ferdi olarak yerine getirilmesi gerekir. Bu bakımdan Yezidî bölgelerde ibadethane yoktur. Namaz için elleri yıkamak bir nevi abdesttir ve yeterlidir.

SORU: Dürzîlikte miras taksimi nasıldır?

CEVAP: Dürzîler arasında miras taksimi Sünnî Hanefî hukuk sisteminin tatbikatına göre cereyan etmekle birlikte, en çok görülen yazılı vasiyet uygulamasıdır.

SORU: Dürzîliğin inanç ve amelî ilgili esasları genel olarak hangi bölümlerle ele alınmaktadır?

CEVAP: Hâkim-Biemrillah'ın ilah olduğuna inanmak. ? Eşyanın ilk illeti olan "emr"i yani Hamza b. Ali'yi bilmek. ? "Hudud"u tanımak. ? Yedi esası bilip yerine getirmek.

SORU: Yezidîlikte zekât nasıldır?

CEVAP: Zekât ibadeti müritlerin gelirlerinin % 10'unun şeyhlere, % 5'inin pirlere, %2,5'inin fakir diye anılan ve toplumu dinen aydınlatanlara verilmesi yoluyla gerçekleştirilir.

SORU: Dürzîlikte iptal edilen dini esaslar nelerdir?

CEVAP: Hamza b. Ali; İslam'daki kelime-i şehadet, namaz oruç, hac, zekât, cihat ile bazı fırkalardaki velâyet gibi esasları iptal etmiştir. Bunu yaparken de Hâkim'in fiil ve davranışlarını gözlemiştir. Ona göre Hâkim uzun müddet namaz kılmamış, 1010 yılında zekâtı kaldırmış, oruç tutmayı ve hacca gitmeyi gereksiz görmüş, cihadın her çeşidini ilga etmiş, velayeti sadece kendisine tahsis etmiştir.

SORU: Dürzîliğe göre hudud nedir?

CEVAP: Dürzîler'e göre "hudûd", Hamza tarafından görevlendirilen peygamber derecesinde kimselerdir. Bunlar evlenmekten, çocuk sahibi olmaktan, her türlü günah ve hatadan münezze ve masum kimselerdir.

SORU: Yezidîler tarihi süreçte hangi devletlerin egemenliği altında yaşamıştır?

CEVAP: Alt zümrelere bölünerek büyük kısmı yerleşik, kalanları göçebe olarak yaşayan Yezidîler başlıca Musul'un Lâleş ile 160 km. batısında Sincar dağları civarı, Dicle'nin kuzeydoğusu ve Fırat'ın batısında ve Tiflis civarında yaşamışlardır. Fırkanın tarihi seyri, sözü edilen bölgelerdeki siyasi dalgalanmalara paralel olarak geçmiştir. Yezidîler; Abbasiler, Selçuklular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Osmanlılar yönetimi altına girerek tarihi seyirlerini devam ettirmişlerdir. Yezidîler, Birinci Dünya Savaşı sonunda Sincar dağları ve Lâleş bölgesinin Irak sınırları içinde kalmasından sonra bu idare altında yaşamaya başlamışlardır. Bugün başlıca Irak ve Suriye ile çok küçük oranda Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'da yaşayan Yezidîler'in nüfusları ile ilgili olarak nihai istatistikler yoktur.

SORU: Dürzîliğin yedi esası nedir?

CEVAP: ? Doğru sözlülük. Namazın yerine ikame edilmiştir. Din kardeşlerini korumak. Zekâtın yerine ikame edilmiştir. Var olmayana ibadetten vazgeçmek. Dürzîler'in Hâkim'den önceki inanç ve ibadetlerinin, "mevcut olmayan"a ibadet sayıldığından hiçbir değeri yoktur. Orucun yerine ikame edilmiştir. ? İblisler ve azgınlardan uzaklaşmak. Hacca karşı ikame edilmiştir. Hâkim'i her devirde tek ilah olarak tanımak. Kelime-i şehadet yerine ikame edilmiştir. ? Hâkim'in hüküm ve fiiline rıza göstermek. Cihadın yerine ikame edilmiştir. Her durumda Hâkim'in hükmüne boyun eğmek. Velâyetin yerine ikame edilmiştir.

ÜNİTE 8: ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

GİRİŞ

Bugün daha çok Alevilik diye anılan yapı temelde, 10. yüzyıldan itibaren İslam'a girmeye başlayan göçebe Türkmen oymaklarının, bu yeni dinle, önceki bazı

inanç ve geleneklerini bir şekilde bağdaştırdıkları anlayışın adıdır. Bu anlayış Orta Asya'dan Anadolu'ya, oradan Balkanlar'a kadar uzanarak, bu arada Kürtçe konuşan aşiretlerle de belli oranda gelişerek geniş bir coğrafi saha ile on asırlık bir zaman dilimini içine almıştır. Söz konusu yapı çeşitli mekan ve zaman dilimlerinde birçok farklı isimle adlandırılmıştır. Söz gelimi, içinde geliştiği ilk mistik yapı olması dolayısıyla ilk dönemlerde Yesevîlik, yüzyılda Baba İlyas'ın önderliği dolayısıyla Babaîlik, Hacı Bektaş Veli'yle irtibatı dolayısıyla 15. yüzyılın ardından belli bölgelerde Bektaşîlik, Safevî tarikatı sonrasında 15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı ocaklar açısından Kızılbaşlık, bazı bölgelerdeki mensuplarının meşguliyetlerine bağlı olarak Tahtacılar bu adlandırmalardan bazılarıdır. Günümüzde ise bazen sadece Alevîlik ve Bektaşîlik bazan araya tire konularak Alevîlik-Bektaşîlik bazen de tek kelime ile Alevîlik biçiminde anılmaktadır.

TARİHSEL GELİŞİM

Geniş bir coğrafi mekanda, farklı hükümler halinde varlığını sürdüren Türkler 10. yüzyıldan itibaren kitleler halinde Müslüman olmaya başlamışlardır. İlk olarak 922 yılında İdil Bulgar Hanlığı (770-1237), ardından Karahanlılar (840-1212), daha sonra Gazneliler (963-1186) İslamiyet'i benimsemişlerdir. Oğuz Yabgu devletinde bir komutan olan Selçuk Bey 985 yılında kalabalıklarla birlikte İslâm dinini seçmiş, davet ettiği din adamları vasıtasıyla bu dinin Oğuzlar arasında hızla yayılmasına öncülük etmiştir. 11. yüzyılda Oğuzlar'ın büyük çoğunluğu Müslümanlığa geçmiş, kelimenin iştikakı ile ilgili bazı farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte, Müslüman olan Türkler'e Türkmen adı verilmiştir. Gök Tanrı inancı ve Şamanlık yahut Kamlık'tan başka, bölgede az çok izleri bulunan Manilik'ten Zerdüştiliğe kadar muhtelif dinlerin etkisinde kalan Türkler, İslamlaştıktan sonra bu yeni dini önceki inanç ve gelenekleri ile bir çeşit bağdaştırmaya tabi tutmuşlardır. Özellikle göçebe ve yarı göçebe hayat yaşayan oymaklar yazın yaylalarda, kışın kışlaklarda geçen özel ve o oranda zor şartların gereği olarak İslam dini ile ilgili olarak hem bilgi ve inançlar hem de uygulama alanında sınırlı bir tutum içinde bulunmuşlar, yerleşik hayat yaşayanlara göre bu alanda derinleşecek imkan ve fırsatlardan uzak kalmışlardır. Sözü edilen kesimler İslam'ı kendi kolektif bilinçlerine ve içinde bulundukları sosyolojik şartlara göre yorumlayan mistik yapılar kurmuşlar yahut bu yapılar içinde yer alarak dini hayatlarını devam ettirmişlerdir.

İlk Dönem Tasavvufi Yapılar

Yesevîlik: İlk dönemdeki tasavvufi yapıların başında Ahmed Yesevî'ye nispetle anılan Yesevîlik gelir.

Ahmed

Yesevî bugün Özbekistan (Taşkent) sınırları içindeki Ispicab'da doğmuş ve 1166 yılında Sid-i Derya havzasındaki Yesi (bugünkü Kazakistan'daki Türkistan) şehrinde vefat etmiştir. Yetişmesinde Nakşibendî geleneğinde önemli yeri olan Hâce Yusuf-ı Hemedânî ile Arslan Baba'nın büyük rolü olmuştur.

Vefailik: Diğer bir tasavvufi yapı Vefâîlik'tir. Kurucusu Ebû'l-Vefâ'nın asıl adı Muhammed b. Muhammed Arız olup 1026 yılında Irak'ın Kûsan bölgesinde doğmuştur. Tahsilinin önemli bir kısmını Bağdat'ta yaptıktan sonra Buhara'ya gitmiş, ardından tekrar Bağdat'a dönerek Ebu Muhammed eşŞünbükî'ye intisap etmiştir. Şeyhi kendisine karşı gösterdiği vefadan dolayı ona Ebû'l-Vefâ künyesini vermiştir.

Kalenderilik: Yesevîlik ve Vefâîlik'le paralel olarak aşırı zühd ve takva temeline dayalı klasik tasavvuf telakkilerine bir tepki niteliğinde İran ve Orta Asya'da ortaya çıkan Kalenderilik, müstakil bir mistik yapı olmaktan çok kalender bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufi çevrelerin ortak bir adıdır. Burada Melâmî tasavvuf mektebinin büyük rolü olmuştur.

Haydarilik: Bu çerçevede zikredilmesi gereken son tasavvufi yapı Haydarilik'tir. Kutbüddin Haydar (ö. 1221 ?) tarafından kurulan bu yapıya bağlanan müritler genellikle kalendermeşrep kişilerdir. Haydarilik Anadolu'da 15. Yüzyıldan sonra Şemsîler, Câmîler, Edhemîler ve Rum Abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer tasavvufi zümrelerle birlikte sosyal hayattan silinmiş, bazı anlayış ve gelenekleri Bektaşîlik içinde devam etmiştir.

Babaî Ayaklanması ve Babaîlik Hareketi

1240 yılında Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhusrev devrindeki bu isyan kısaca şöyle gelişmiştir: Amasya yakınındaki dergâhında etrafına, daha çok eski Türk inançlarının İslâmiyet'le yorumlanmış şeklini tasavvufi bir hüviyetle öğreten Baba İlyâs-ı Horasânî, sosyal ve ekonomik sıkıntılar içinde bunalan Türkmenler'e büyük bir kurtarıcı sıfatıyla davranmış, yetiştirdiği halifeleri çeşitli bölgelere dağıtarak isyan için hazırlıklar yapmıştır. Halifelerinden Baba İshak liderliğinde Kefersud bölgesinde ayaklanan Türkmenler, önemli başarılar kazandıktan sonra Orta Anadolu'ya intikal etmiştir. Burada da bir ölçüde başarı elde edilirken Baba İlyas, Selçuklu kuvvetleri tarafından Amasya'da idam edilmiş, Türkmenler'in çoğu Kırşehir'de Malya ovasında kılıçtan geçirilmiştir. İsyân hedefine ulaşamamış olmakla birlikte kaçıp kurtulabilen Türkmenler sıkı bir dayanışma içine girmiş, Babaîlik hareketi ortaya çıkmıştır.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Rum Abdalları

Tarihi şahsiyeti itibariyle Hünkar'ın asıl adı Bektaş'tır. Kendisi "Horasan erenleri" diye bilinen Kalenderiyye akımına mensup sûfilerden biridir. 13. yüzyılda Moğol istilasına sebebiyle Anadolu'ya doğru vuku bulan derviş göçleri arasında, aynı mektebe mensup Yesevî veya daha kuvvetli bir ihtimalle Haydarî dervişlerinden biri olarak Anadolu'ya gelmiş olmalıdır.

Burada kardeşi Menteş'le birlikte Baba İlyas-ı Horasânî'ye intisap etmiş ve halifelik makamına gelmiştir. Ancak kardeşi Menteş, Babaî İsyanına katılıp Sivas'ta Selçuklu kuvvetleriyle yapılan savaşta öldürülmüş olmasına karşılık, Hacı Bektaş isyana iştirak etmemiştir. Muhtemelen 1250 yılı dolaylarında Karayol'a (o günkü adıyla Sulucakarahöyük, bugünkü Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesi) gelerek buraya yerleşmiştir. Burada bir yandan Türkmen şeyhi olarak halkı irşat ederken bir yandan da Göreme bölgesindeki Hristiyanlar'la temasa geçip onların ihtidasına zemin hazırlamış, ayrıca şamanist Moğallar'ın müslüman olması için yoğun faaliyetlerde bulunmuş, bu amaçla Anadolu'nun muhtelif bölgelerine halifeler yollamıştır. Hünkar'a başta Makâlât olmak üzere Kitâbü'l-Fevâid, Şerh-i Besmele gibi eserler izafe edilmiştir.

Safevîlik ve Kızılbaşlık

Üçüncü nesli 14. yüzyıla kadar takip edilebilen Babaî zümreleri veya bu zümrelerin bir kısmı çok geçmeden Safevîyye adıyla bir başka harekete girmeye başlamıştır. Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde tasavvufi bir zeminde ortaya çıkan Safevîlik, başta Sünnî karakterli bir yapıya sahipken Sadreddîn-i Erdebîlî'den sonra yerine geçen Alâeddîn-i Erdebîlî zamanından itibaren Şîî unsurları bünyesine almıştır. Tarikat aynı zamanda giderek siyasi bir hüviyete de bürünmüştür. Tarikatın başına Hâce Ali'den sonra Şeyh İbrâhim, onun ardından da Şeyh Cüneyd geçmiştir. Batınî karakterde dinî anlayışlara sahip olan Şeyh Cüneyd, topladığı kuvvetlerle önemli siyasi başarılar elde etmesine rağmen Şirvanşah'lara karşı giriştiği mücadelede öldürülmüştür. Ardından küçük yaşta olmasına rağmen yerine oğlu Haydar geçmiştir. Siyasi bakımdan Kafkas kavimlerine karşı başarılı savaşlar gerçekleştiren Haydar, manevi bakımdan da batınî-mistik çizgiyi devam ettirmekle birlikte Oniki İmam Şîîliği'nden bazı unsurlar almıştır. Bu unsurları toplumun sosyo-kültürel dokusuna uyduran Haydar, söz gelimi, müritlerine On İki İmamı temsil etmek üzere on iki dilimli kırmızı bört (başlık) giydirerek onların Kızılbaş diye anılmasını sağlamıştır. Onun da 1488 yılında öldürülmesinden sonra önce büyük oğlu Ali, onun da kısa zaman içinde ölmesi üzerine diğer oğlu İsmâil şeyhliğe geçmiştir. Anadolu'nun bazı yerleşim merkezlerini dolaşan ve müritleriyle görüşüp

onların desteğini alan Şeyh İsmail, Azerbaycan, Nahçıvan gibi yerleri ele geçirip büyük zaferler elde etmiş ve Tebriz'de şahlık tahtına oturmuş, On İki İmam adına hutbe okutup para bastırmış ve 1501 yılında resmen Safevî Devleti'ni kurmuştur.

Bektaşîliğin Gelişmesi

Babâîlik hareketi 14. yüzyılın başlarından itibaren Rum Abdalları ile sürdürülürken, bunlardan bilhassa Abdal Musa gibi şahsiyetlerin Hacı Bektaş ananesine kuvvetli vurgu yapmasıyla Bektaşîlik öne çıkmaya başlamıştır. Bektaşîlik, asıl kuruluş ve gelişmesi 15. yüzyılın sonlarına doğru Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle gerçekleştirmiştir. Bektaşîlik'te Hacı Bektaş Veli'den sonra ikinci pîr (pîr-ı sâni) kabul edilen Balım Sultan'ın asıl ismi Hızır Balı'dır. Hacı Bektaş Veli külliyesinde bulunan türbesindeki kitabeye göre Hünkar'ın soyundan gelen Resul Bâlî'nin oğlu, gelenekteki bir görüşe göre ise Mürsel Balı'nın oğludur. Ayrıca onun, Sersem Ali Baba'nın Dimetoka'da bulunduğu sırada evlendiği bir Sırp prensesinden doğma olduğu da iddia edilmiştir. Osmanlı merkezi yönetimi tarafından Kızılbaş ocaklara karşı desteklenen ve ilk dönemlerden itibaren Yeniçerilik içerisinde temsil edilen ve kırsaldan çok şehir merkezlerinde faaliyetlerini sürdüren Bektaşîlik, hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da giderek güçlenmiştir. Sayıları günden güne artan Bektaşî tekke ve dergâhları, bağlılarından alınan para ve bağışlanan vakıflarla aynı zamanda iktisadi bir güç kazanmıştır.

Yakın Dönem Gelişmeleri

Yakın dönemdeki en önemli olay Yeniçerilikle birlikte Bektaşî tekkelerinin kaldırılması olmuştur. Kuruluşundan asrın ortalarına kadar eğitimi, becerisi ve disiplini ile devrin en iyi askeri birliği haline gelen ve askeri başarılarında önemli katkısı olan Yeniçeriliğin disiplinini kaybetmesi üzerine, II. Mahmut tarafından 1826 yılında kurumun varlığına son verilmiştir. Yeniçerilikle ilişkisi dolayısıyla peşinden Bektaşîlik üzerine gidilmiştir. Birkaç Bektaşî babası idam edilmiş, direnenler sürgüne gönderilmiş, Anadolu ve Balkanlar'daki tekkeler yer yer yıkılmış, kalanlar diğer tarikatların hizmetine verilmiştir. Ancak çok geçmeden yapılan hatanın farkına varılarak Bektaşîliğe yeniden alan açılmıştır. İlk olarak, Amasya'da sürgünde bulunan Şeyh Hamdullah Efendi 1833 yılında bağışlanıp Hacıbektaş'a dönmüş, Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Bektaşîler yaklaşık on yıl içinde bazı temel eserleri neşretme imkanı bulmuşlardır. Ayrıca bu dönemde Bektaşî tekkeleri yeniden açılmaya ve canlandırılmaya başlanmıştır.

İNANÇLAR, İBADETLER VE ÂDÂB-ERKÂN

Alevîlik ve Bektaşîlik inançlar, ibadet anlayışları ve âdâb-erkân bakımından üç tarihsel dönemin izlerini taşımaktadır. İlk dönem göçebe toplulukların İslam'ı kabul edip Gök Türk inancı, Şamanlık yahut Kamlık geleneğini İslam'la iç içe benimsedikleri dönemdir. Bu dönem başta Yesevîlik olmak üzere bazı bağdaştırmacı anlayışların, çok muhtemelen batınî İsmailî anlayışlardan da etkilenerek tasavvufi yapılar halinde kendisini ifade ettiği devirdir. İkinci dönem ise 15. yüzyılın ilk yarısında Hurûfî anlayışların nüfuz ettiği dönemdir. Şu kadarını ifade etmek gerekir ki Hurûfîlik, Kızılbaşlığa daha sınırlı, Bektaşîliğe ise nispeten daha güçlü olarak sirayet etmiştir. Üçüncü dönem ise aynı asrın ikinci yarısından sonra bünyeye On İki İmam Şîliği'nin (İsnââşerîyye) kimi anlayışlarının nüfuz ettiği dönemdir.

İnançlar

İslam dinin temel inancı olan "Allah'ın varlığı ve birliği ile Hz. Muhammed'in peygamberliğini" tasdik etmekten ibaret olan kelime-i şهادet Alevîlik'te kabul edilmiştir. Ancak bu iki iman esasına "Ali'nin velâyeti" de eklenmiştir. Nitekim çok çeşitli vesilelerle söylenen "Hak-Muhammed-Ali" üçleri bunu ifade etmektedir. Bu üçlerde yer alan "Hak" yüce yaratıcı olan Allah'ı, "Muhammed" genel anlamda "nübüvvet"i yani peygamberliği, "Ali" de tasavvuftaki "velâyet"i yani ermişliği sembolize etmektedir.

Âhiret: Ahiret inancı müphem ve zaman zaman çelişkilidir. Bu inanç, eski dinlerden gelen tenâsühle, Kur'an'ın üzerinde durduğu âhiret telakkisinin iç içe girmiş bir halidir. Bazı kaynaklarda kıyamet, mahşer, öbür dünya, cennet ve cehennemden söz edilerek İslam'ın âhiret anlayışına gönderme yapılan kayıtlar olduğu gibi, sınırlı oranda "ruh göçü" terimiyle öldükten sonra yeniden dünyaya gelmeye dönük kayıtlar vardır.

İbadetler

Alevîlik ve Bektaşîlik, İslâm dinini samimi olarak benimsemekle birlikte, içinden geçtiği tarihi sürece bağlı olarak, bu dini kitabî hüviyetiyle tanıyıp hayata geçirme imkanından büyük ölçüde yoksun kaldığı için, İslam inançlarıyla ilgili olduğu kadar bu dinin temel ibadet biçimleri ile ilgili olarak da belli bir esneklik ve farklılık içinde olmuştur. Bazı dönemlerde ve bölgelerde temel İslamî ibadetleri yerine getirme konusunda nispeten yüksek bir oran gözlenirken, bazı dönemlerde ve bölgelerde bu oranın ciddi şekilde düştüğü müşahade edilmiştir.

Namazlar: Kültürel kaynaklarda abdest, günlük namazlar ve Cuma namazına yönelik sınırlı ve zayıf

içerikli göndermeler bulunduğu gibi farklı ve çelişkili göndermeler de vardır.

Oruç: Alevîlik ve Bektaşîlik bâtinî karakterine bağlı olarak Ramazan orucuna diğer İslamî ibadetlerde olduğu gibi daha serbest ve mesafeli bir tutum içinde olmuştur.

Zekat: Zekat konusunda da Alevîlik ve Bektaşîlik'te anlayışlar da diğer ibadetlere ilişkin anlayışlarla benzer durumdadır. Hem Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında hem de Kızılbaş erkân kitabı Buyruk'ta, şariat kapısının üçüncü makamı olan "ibadet"ten söz edilirken zekat geçmektedir. Ancak kültürel kaynaklarda bu ibadetin gereği ve detayı ile ilgili bilgilere rastlanılmamaktadır. Diğer taraftan Buyruk'ta yol mensuplarının birbirlerini niyaz etmelerinin (batınî) zekât olduğuna işaret edilmiştir.

Hac: Hac konusunda Alevîliğin kültürel kaynaklarında bu ibadete azımsanamayacak nispette gönderme yapılmıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında "kapı"lar anlatılırken yine ibadet makamının sayılması sırasında hac ibadetine değinilmiştir. Kızılbaş erkân kitabı Buyruk'ta da ayrıca, bir yol mensubunun kendisi gibi yol mensubu olan sûfi kardeşine "tecellâ"sı (onunla görüşmesi) yine batınî bir hac olarak ifade olunmuştur.

Âdâb-Erkân

Alevîler'in ibadet anlayışı bakımından diğer bir husus olan "âdâb-erkân"a gelince; bu bir çeşit tarikat nizamnamesi, yol mensuplarının "insan-ı kâmil" oluncaya kadar uymaları gereken kurallar diye de anılabilir. Kızılbaş Alevîlik ve Bektaşîlik'te büyük benzerlikler taşımakla birlikte belli ölçüde farklılıkla da bulunmaktadır.

Alevîlik'te diğer bir ifadeyle Kızılbaşlık da yani Erdebil merkezli ocaklarda erkân 16. yüzyılda Buyruk'la birlikte son şeklini almış, ocaklara göre bazı farklılıklar bulunmakla beraber ciddi bir değişiklik olmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki bu yapının temel erkânı kitabı Buyruk olup yolun bütün nizamnamesi bu eserde kayıtlıdır. Ancak eserin değişik versiyonlarının bulunması, zaman içinde eser üzerinde tasarruflarda bulunulmuş olması ocaklar arasında bazı detay konularda küçük farklılıkların oluşmasına yol açmıştır.

Erkânlara geçmeden önce her iki yapının hiyerarşisine, diğer bir ifadeyle sûfi teşkilatlanmasına kısaca işaret edilmelidir. Kızılbaşlık başlangıçta "halife, dede, mürebbi, rehber, musahip ve talip" olmak üzere altı dereceli idiyse de, daha sonra halifelik kalkmış, bu makam Bektaşî çelebisi tarafından temsil edilmiştir. Bugün söz konusu yapı daha çok dedelik, rehberlik ve taliplik olmak üzere üç dereceli bir kategori arz

etmektedir. Dedeler mürşitlik, pirlik ve mürebbilik görevlerini yerine getiren kimseler olup Hz. Peygamber (sav) soyundan geldiklerine inanılır. Rehber, dedenin yardımcısı, talip de yol mensubu demektir.

Alevîlik ve Bektaşîlik'te asıl amaç "insan-ı kâmil" olmaktır. Bunun için her can yani talip bir mürşide bağlanarak "dört kapı-kırk makam"ı bilip uygulamalıdır.

Kapılar şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralanmıştır. Her kapının onar makamı bulunmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ı ile Buyruk'ta yer alan kapı ve makamların bazı küçük farklılıklar dikkate alınmazsa büyük benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buna göre ilk kapı olan "şeriat" kapısının makamları inanmak, ilim öğrenmek, ibadet etmek, helal kazanç yemek, haramdan sakınmak, hayızlı hallerinde kadınlara yaklaşmamak, şeriat evine girmek, şefkatli davranmak, temiz yiyip temiz giyinmek ve iyi şeyleri (ma'rûf) emretmektir. İkinci kapı "tarikat" olup makamları mürşitten el alıp tövbe etmek, talip olmak, dünya nimetlerine önem vermemek, sabırlı olmak, saygılı olmak, Allah'tan korkmak, Tanrı'dan umut kesmemek, hidâyet içinde olmak, toplum içinde uyumlu olmak, insanları sevip yoksulluğu seçmektir. Üçüncü kapı "marifet" olup makamları edepli olmak, heybet, sabır ve namazla Allah'tan yardım dilemek, kanaat göstermek, hayalî olmak, cömertlik, ilim sahibi olmak, teslimiyet ve rıza, marifet ve kendi özünü bilmektir. Dördüncü kapı "hakikat" olup makamları türâp olmak (alçak gönüllülük), Muhammed-Ali yoluna boyun eğmek, eline-beline-diline sahip olmak, güvenilir olmak, tevekkül, sohbet, sır, rıza, tefekkür ve Tanrı hasretini kalpte canlı tutmaktır.

Cem: Şüphesiz Alevî ve Bektaşî erkânının esasları cem adı verilen toplantılardır. Alevîliğin sırrı olarak kabul edilen cem, kökeni itibarıyla Türkler'in İslâmîyet'e girmeden önceki devirlerde belli disiplin kuralları içerisinde gerçekleştirdikleri kızıllı dinî toplantılar olup İslâm'ın kabulünden sonra bu dinin bazı unsurlarını bünyesine katarak yeniden şekillendirilip geliştirilmiştir. Alevîlik'te cem Hz. Peygamber'in miraç dönüşü uğradığı kabul edilen "kırklar meclisi" söylencesine dayandırılmıştır.

Semah: Alevî ve Bektaşî erkânının temelini teşkil eden cem ritüeli, işte, temelde miraç olayının ve kırkların meclisinin hatırlanması, semah hizmeti bu mecliste cânların Hak aşkıyla dönüşlerinin canlandırılmasından ibarettir.

On iki hizmet: Çeşidi ne olursa olsun cem toplantıları on iki hizmetin yerine getirildiği meclislerdir. Oniki hizmetin her birinin ayrı hizmetçileri vardır. Bu

hizmetler yörelere ve dönemlere göre bazı farklılıklar taşımakla birlikte genelde dedelik, rehberlik, gözcülük, چراغچılık, zâkirlik, süpürgecilik, suçuluk (saka, ibrikdâr), sofracılık (kurbancılık), semahçılık (pervane), okuyuculuk (peyk), iznikçilik ve bekçilik olarak sıralanabilir.

İkrar cemi: Cemlerin birçok çeşidi vardır. Bunlardan biri "İkrar Cemi" yahut "Nasip Alma Cemi" olup Bektaşîliğe mahsustur. Hangi sosyal çevreden gelirse gelsin isteyen herkes şartlarını yerine getirmek suretiyle, ikrar cemine katılarak Bektaşî olabilir. Kızılbaş Alevîlik'te ise yol mensubu olmak Alevî anne-babadan gelme şartına bağlıdır.

Muhasiplik Erkânı: Muhasiplik Erkânına gelince, bu, Bektaşîlik'teki "ikrar cemi"ne tekabül eder. Temelde evli iki çiftin birbiriyle yol kardeşliği kurması ve bu suretle yol mensubu olmaları amacıyla düzenlenen erkândır. Bunun eski Türk inanç ve âdetleriyle ilişkili arkaplanı bulunmakla birlikte aynı zamanda İslâmî bir boyuta da sahiptir. Söz konusu kesimler geçmişte göçebe ve yayla kültürünün bir gereği olarak uyguladıkları "kardeşliği" İslâmî dönemde Hz. Muhammed (sav)'in Mekke'den Medine'ye hicreti sonrasında göç eden her Mekkeliyi yerli bir Medine'li Müslümanla kardeş yapması uygulamasına dayandırmışlardır.

Görgü Erkânı: Diğer bir erkân olan "Görgü Erkânı" ise yola giren canların, yılda bir kez pîrin önderliğinde toplum huzurunda sorgulamadan geçip aklanması amacıyla yapılan erkândır. Alevîlik'te muhasiplik erkânından sonra en önemli erkânın bu olduğu söylenebilir.

Abdal Musa Erkânı: Bir diğer erkân olan "Abdal Mûsâ Erkânı" ise özellikle kış aylarında yapılır. Köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Mûsâ kurbanına karar verirler. Görevli olanlar evleri dolaşarak lokma toplarlar.

Kurbanlar kesilir, lokmalar hazırlanır. Cem gerçekleştirilir. Abdal Mûsâ kurbanı dolayısıyla o yıl insanların elem, keder, hastalık ve belâlardan korunacağına ve kazançların bereketli olacağına inanılır.

Dardan indirme Erkânı: Yine diğer bir erkân "Dardan İndirme Erkânı"dır. Alevîlik'te ve Bektaşîlik'te vefat eden bir kimse için "Hak'ka yürüdü" deyiimi kullanılır. Gerçekte, insan Tanrı'dan gelmiş ve O'na dönmektedir. Ölüm bu dönüşün adıdır. Hak'ka yürüyen bir kimse için "helallik alma" temelli yapılan toplantıya "dârdân indirme", yapılan erkâna da "dârdan indirme erkânı" denir. Özü bakımından bu erkân ölen bir canın velisi veya vasîleri tarafından tıpkı o can hayatta imiş gibi düşünülerek, başta yakınları olmak üzere birlikte olduğu insanlarla helâlleşmesi,

varsa onların haklarını verilmesi ya da yerine getirilmesinden ibarettir.

Muharrem Erkânı: Önemli diğer bir erkân "Muharrem Erkânı"dır. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin, bütün Müslümanlar tarafından olduğu kadar Alevî ve Bektaşîler tarafından da büyük bir sevgi ve saygı ile anılır. Onun siyasi ihtirasların uğruna yetmiş kadar taraftarı ile birlikte 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde acımasızca şehit edilmesi özel bir erkânla hatırlanır ve katillerine lanette bulunulur. "Muharrem erkânı" adıyla anılan bu erkânda söz konusu topluluklar Kerbela olayını hatırlayıp şehitleri saygı ile anarlar.

GİRİŞ: MEHDİLİK

Sözlükte "hidayete erdirilmiş ve kendisine doğru yol gösterilmiş kimse" anlamına gelen mehdi, ahir zamanda ortaya çıkması beklenen bir kurtarıcıyı nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Mehdilik, farklı adlar altında kendisini göstermekle birlikte hemen hemen bütün dinlerde ve kültürlerde yer etmiş ortak bir olgudur.

Sünni kaynaklarda mehdilik konusu ile ilgili genellikle şu hususların ön plana çıktığı görülmektedir: Mehdi, kıyamet kopmadan önce dünyaya gelecek ve Mekke'de mehdiliğini ilan edecektir. Onun gelişi aynı zamanda kıyametin büyük alametlerinden biri olacaktır. Yedi yıl sürecek idaresi sırasında zulme son verip yeryüzünü adaletle dolduracak, barışın tüm dünyaya egemen olmasını ve herkesin Müslüman olmasını sağlayacaktır. İdaresinin sonunda da mesih, yani Hz. İsa gökten Şam Emevî Camii'nin doğu tarafındaki beyaz minareye inecek ve Deccal'i öldürecek. Müslümanların imamı konumundaki mehdi, idaresini Hz. İsa'ya bırakmak isteyecek, ancak o bunu kabul etmeyerek mehdinin arkasında namaza duracaktır. Cizyeyi kaldıracak, Yahudi ve Hristiyanları İslâm'a davet edecek, kendisine inanmayanları da öldürecek. Mesih yeryüzünde kırk sene kadar kalacak, sonra vefat edecektir. Başka bir yoruma göre de mehdi, idaresini Hz. İsa'ya teslim edecek ve kırklı yaşlarda vefat edecektir.

Mehdi inancının Şiîlik'teki yansıması ise daha özel ve kendine özgü bir karaktere sahiptir. Zira Şiîlik'te mehdi inancı, temel iman esaslarından biri olan imamet anlayışının önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bu yüzden başlangıçtan itibaren mehdi konusu, genellikle Şiî çevrelerce sahiplenilmiştir. Ancak üçüncü asra kadar mehdinin kim olduğu konusu net değildir. Mehdi kavramı Şiî çevrelerde ilk defa Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan olmayan oğlu Muhamed b. el-Hanefiyye ile ilişkili olarak

kullanılmaya başlanmış, daha sonra oğlu Ebû Haşim ve Abdullah b. Muâviye için de benzer nitelemelerde bulunulmuştur (Hakyemez, 2004, s. 133). Mehdilik kavramı, İmâmiyye (İsnâaşeriyye) Şîası ile birlikte farklı bir içerik kazanmıştır. İmâmiyye mezhebi on ikinci imamın beklenen kurtarıcı olduğunu ileri sürmüş ve mehdiliği onun önemli bir vasfı haline getirmiştir. Bu yüzden beklenen mehdi inancı, zamanla Şiîliğin temel inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Buna göre beklenen kurtarıcı, yani mehdi, on ikinci imam olan Muhammed b. Hasan el-Askerî'dir. (el-Kummî, 1978, s. 124)

AHMEDİLİK

Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî (1835-1908) tarafından Hindistan Pencap- Kâdiyân'da XIX. yüzyılın sonlarına doğru kurulan bir dini hareket olan Ahmedîlik, Mirzaîlik ve Kâdiyânîlik adlarıyla da anılmaktadır. Hareketin kurucusu ve bağlıları, kendileri için Ahmediyye ismini kullanmışlar, resmi makamlarca da bu isimle anılmışlardır. Ancak İslâm dünyasında tanımlandıkları isim, genellikle Kâdiyânîyye olmuştur.

Ahmediliğin Sosyo-Kültürel Arka Planı

Ahmedîlik 19. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan alt kıtasında kurulmuş bir harekettir. Söz konusu zaman diliminde Hindistan, siyasi, kültürel, dini ve iktisadi açıdan oldukça çalkantılı bir bölgedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı devletler karşısında siyasî ve iktisadi gücünü yitirmesi, İslâm coğrafyasının büyük bir kısmı için sıkıntılı bir sürecin başlangıcı oldu. İslâm topraklarının batılı devletler tarafından sömürge haline getirilmek istenmesi, buralarda siyasî ve iktisadi temelli ciddi gerilimlerin yaşanmasına yol açtı. Hindistan bu gerilimin en fazla yaşandığı bölgelerden birisiydi. Her şeyden önce bölge birçok etnik unsurun ve dinin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yapıya sahipti. Bu çoğulcu yapı, tarihin belirli dönemlerinde dinler ve mezhepler arasında veya farklı etnik unsurlar arasındaki çatışmaların ana sebebiydi. Bölgede yaşanan din ve kültür eksenli sosyal değişimin tonu, diğer bölgelerle kıyaslandığında yüksekti ve yaşanan siyasî mücadelelerin zeminini oluşturuyordu. İslâm, Hindistan bölgesine sufiler aracılığıyla taşındı. Bu durum özünde mistik bir din anlayışını ihtiva eden Hinduizm'le İslâm arasında ve her iki dinin temsilcileri arasında bir yakınlaşmayı beraberinde getirdi. Ancak ilerleyen süreçte Müslümanlarla Hindular arasındaki yakınlaşma Müslüman sufilerin Hind mistiklerinden etkilenmelerine ve aşırı inzivacı ve zühtçü, dış dünyaya tümüyle kapalı ve hurafelerle dolu bir din anlayışını benimsemelerine sebebiyet verdi. Buna 16.. yüzyılda Ekber Şah'ın Hinduizm ile İslâm'ı da içine alacak şekilde eklektik bir din olarak "Dîn-i İlahî"yi

kurma çabaları da eklenince bölgede ıslah talepleri artmaya başladı. İmam Rabbanî olarak bilinen Ahmed Serhendî (1563–1624), bu yapıya sistematik olarak karşı çıkan ilk ve en önemli kişi oldu. Onun temel gayesi, tümüyle uyuşmuş ve silikleşmiş bir sufilik anlayışının ıslahı üzerinde toplanmaktaydı. Onun bu girişimi ve çabası, kendisinden bir asır sonra Şah Veliyyullah Dihlevî (1703–1776) tarafından daha da sistematik hale getirildi.

Ahmedîliğin Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Ahmedîliğin kurucusu Gulam Ahmed, İslâm'ı savunmak amacıyla Berâhin-i Ahmedîyye adında geniş hacimli bir eser yazmayı gündemine aldı. 1880 yılında ilk iki cildini yayınladığı bu eserde diğer dinlere, özellikle de Hristiyanlara karşı İslâm'ın geniş kapsamlı bir savunusuna girişti. Bu savunu, gerek entelektüel çevrelerde gerekse halk tabanında ciddi yankı buldu. Ancak Gulam Ahmed, eserinin ilk iki cildinde yalnızca bununla yetinmedi; ilerleyen süreçte ortaya atacağı kimi iddiaları için zemin oluşturmaya çalıştı. Bu kapsamda kendisinin bir müceddid olduğunu çağırıştıracak kimi ilham ve kerametlerine, fazilet ve ayrıcalıklarına dikkat çekti. İçinde bulunduğu toplumun, karizmatik bir kurtarıcı düşüncesini içselleştirdiği bir ortamda onun bu imaları çevresindeki destek halkasının giderek büyümesine yardımcı oldu.

Bu destek, eserinin üçüncü ve dördüncü ciltlerinin içeriklerine de yansdı ve kendisine müceddidlik iddiasını daha net bir şekilde ve yüksek sesle dile getirebileceği psiko-sosyal bir çerçeveye sundu. Mirza Gulam Ahmed, hareketin kurumsal bir niteliğe kavuşturulmasıyla birlikte müceddidlik iddiasının çerçevesini daha da genişletti. O öncelikle mehdilik konusuna el attı; ve konuyu daha geniş bir bağlamda ele aldı. Ona göre Hz. İsa çarmıha gerildiğinde ölmemiştir; öldüğü düşünülerek cesedinin bırakıldığı mağarada iyileşmiş ve daha sonra da Keşmir bölgesine gelmiştir. Burada uzun süre faaliyetlerde bulunmuş ve nihayet yüz yaşını aşkın bir haldeyken vefat etmiştir. Gulam Ahmed Hz. İsa'nın öldüğünü kesin bir şekilde temellendirmeye çalışmaktadır. O bu doğrultuda Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini (ref') bildiren Âl-i İmran suresinin 55. ayetine farklı bir yorum getirmekte ve Hz. İsa'nın öldükten sonra Allah katına yükseltildiğini ileri sürmektedir. Ona göre göğe yükseltme maddi değil, manevi bir olay olarak görülmek durumundadır. (Fıglalı, 2004, s. 264) Gulam Ahmed'in kendisinin her iki (Müslümânlık ve Hristiyanlık) dinin mensuplarının beklediği mehdi olduğu iddiası, taraftar sayısının artmasıyla birlikte 1902 yılında farklı bir noktaya taşındı. O yalnızca mehdi olmadığını, dahası bir nebî ve resul olduğunu

iddia etti. "Kendisinin Allah'ın zıllî (gölge) bir nebisi olduğunu, ancak kesinlikle yeni bir şariat getirmediğini belirten Gulam Ahmed, nebiliğinin yalnızca Hz. Peygamber'in manevi yansımından ibaret bulunduğunu, bu bakımdan kendisi için söylenen ve eserlerinde rastlanan nebi ve resul gibi sıfatların mecazi anlamda anlaşılması gerektiğini söyler" (Fıglalı, 2004, s. 204). 1904 yılında ise kendisinin Hinduların beklediği kurtarıcı Krişna olduğunu ileri sürdü.

Gulam Ahmed'in ölümünün ardından grup ikiye ayrıldı ve dünyanın çeşitli noktalarına yayıldılar. Pakistan'da Pakistan Parlamentosu'nun 1974 yılında aldığı bir kararla Ahmedîliğin "İslâm dışı azınlık" olarak kabul edilmesiyle birlikte, hareketin uluslararası tanınmışlığı daha da artmıştır. Günümüzde İngiltere, Hollanda, Almanya, Danimarka, İspanya ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde, başta Amerika olmak üzere kuzey ve güney tüm Amerika kıtasında, Asya'da ve Afrika'nın pek çok bölgesinde faaliyetler yürüten hareketin, 2 ile 10 milyon arasında bir taraftar kitlesine sahip olduğu kaydedilmektedir.

Ahmedîliğin Temel Görüşleri

Ahmedîlik klasik anlamda tam bir mezhep hüviyeti taşımamaktadır; çünkü İslâm dininin doğrudan doğruya itikatla ilgili konularına giren meseleleri hakkında değil, kıyamet ve ahir zaman rivayetleri ile ilgili ikincil derecedeki birtakım hususlar üzerinde durmaktadır. Hareketin temel görüşleri, Mirza Gulam Ahmed'in mesihlik, mehdilik, nebilik gibi iddiaları çevresinde şekillenmiştir. Ancak bu noktadaki iddiaların ve görüşlerin, kendi bağlamları

BÂBİLİK-BAHÂİLİK

Bâbilik-Bahâilik, tıpkı Ahmedîlik gibi, 19. Yüzyılda, beklenen kurtarıcı söyleminin yüksek sesle dile getirildiği bir kaos ortamı üzerinde şekillenmiş dini bir harekettir. Ahmedîlik, Hint alt kıtasında ve Sünni İslâm anlayışı ekseninde oluşmuş bir hareket iken, Bâbilik-Bahâilik İran'da daha çok Şîî İslâm anlayışı merkezinde gelişmiştir. Şirazlı Mirza Ali Muhammed Bab'ın kurucusu olduğu hareketin arka planında İmâmîyye Şîası'nın tasavvufi bir yorumu niteliğindeki Şeyhîlik tarikatı yatmaktadır. Her ne kadar Bâbilik ve Bahâilik şeklinde iki ayrı isim kullanıyor olsak da, birbirinin devamı olmaları tek bir başlık altında birlikte ele alınmalarını gerekli kılmaktadır.

Bâbilik-Bahâiliğin Dini –Kültürel Arka Planı

Bâbilik-Bahâilik hareketinin geliştiği ortam, 19. yüzyıl İran'dır. İran bu asırda İngiltere, Fransa ve Rusya gibi güçlü devletlerin ekonomik, askeri ve siyasî açıdan giriştikleri yayılma politikasının odağında yer alan bir ülke oldu.

Etnik açıdan oldukça karışık bir bölge olmasının yanı sıra, İran, dini anlamda da pek çok farklı eğilime ev sahipliği yapmaktaydı. Bununla birlikte İmâmiyye Şîilîği halkın büyük çoğunluğunun mezhebi konumundaydı.

Özellikle bu mezhebe mensubiyet ve İmâmiyye Şîası içerisinde 18. Asırda oluşan Şeyhîlik hareketi, Bâbîlik-Bahâîliğin sosyo-kültürel arka planını oluşturmaktaydı. Bâbîlik-Bahâîliğin doğru anlaşılabilmesi için İmâmiyye'nin beklenen imam anlayışının bilinmesi ve Şeyhîliğin İmâmiyye içerisindeki konumunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Bâbîlik-Bahâîliğin Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Mirza Ali Muhammed tarafından kurulan Bâbîlik, Şeyhîlik tarikatının sosyal mirası üzerine oturdu. Mirza Ali, bu tarikatın bir üyesi ve Kazım Reştî'nin önde gelen müritlerinden birisiydi. Beklenen imamın ortaya çıkışının artık an meselesi olduğunu ve ancak kendisi öldükten sonra ortaya çıkacağını ileri süren Kazım Reştî'nin ölümü, söz konusu beklenen imamla ilgili beklentileri daha da artırdı. Mirza Ali Muhammed tarikatın taraftarları arasında oluşan bu beklentiye kendi amaçları doğrultusunda iyi kullanmasını bildi. O, Kazım Reştî'nin görüşleri ışığında, kendisinin mehdiye açılan kapı, yani bâb olduğunu ilan etti ve 1844 Şiraz'da Bâbîliğin temellerini atmış oldu. Mirza Ali Muhammed'in, bâbliğini temellendirirken ortaya koyduğu yaklaşımın arkasında, Hristiyanlıktaki bin yıl (milenyum) inancının yattığı gözlenmektedir. Mirza Ali, bin yıl hesabını Hz. Muhammed'in hicretiyle değil, on ikinci imamın Küçük Gaybet'e girdiği hicri 260 yılıyla başlatır. Daha sonra son sefirin hicri 328'deki ölümü ve Büyük Gaybet'in başlamasıyla, gâib imama açılan kapı kapanmıştır. Bu kapının yeniden açılması, onun Küçük Gaybet'e girdiği tarihten tam bin yıl sonra gerçekleşecektir. Bu tarih, Mirza Ali'nin bâbliğini ilan ettiği hicri 1260 (miladi 1844) yılına denk düşmektedir.

Mirza Ali Muhammed mehdiye açılan bâb olduğu yönündeki iddialarını zamanla daha ileri bir noktaya taşıdı. İçinde bulunduğu ortamın psiko-sosyal durumunu da iyi değerlendirerek kendisinin beklenen mehdi olduğunu iddia etti. Onun bu görüşü, İran şahlığının baskıcı politikaları altında ezilen halk nezdinde, özellikle de Şeyhîlik tarikatının sosyal tabanında büyük yankı uyandırdı. 1845 yılından itibaren görevlendirdiği dâîler vasıtasıyla Şiraz, Tahran, Isfahan ve Tebriz gibi büyük şehirlerde taraftar buldu.

Mirza Ali Muhammed, hareketin İran'ın büyük şehirlerinde taban bulmasından aldığı cesaretle iddialarını daha ileri bir boyuta taşıdı ve kendisinin Allah tarafından insanlara gönderilen bir peygamber

olduğunu ileri sürdü. El-Beyan adı altında kaleme aldığı eserini, bu yeni peygamberliğin kutsal kitabı olarak niteledi ve Kur'ân'dan üstün oluşunu temellendirmeye çalıştı. O kendisinin peygamberliği ile birlikte Kur'ân'ın neshedildiğini, dolayısıyla İslâm şeriatının emir ve yasaklarının kaldırıldığını ve el-Beyan ile yeni hükümlerin getirildiğini ileri sürdü. (Fiğlalı, 1991, s. 465)

Mirza Ali'nin bu iddiaları, cahil halk kitleleri arasında belirli ölçüde taban bulmasına karşın, aralarında yöneticilerin ve alimlerin de bulunduğu önemli bir kesimi rahatsız etti. 1850 yılında Tebriz'de Şah Nâsirüddin'in huzurunda, âlim ve fakihlerle yaptığı münazara onun için bir anlamda sonun başlangıcı oldu. Bu yüzden hakkında soruşturma açıldı ve küfre düştüğü yönünde fetva verildi. Bu doğrultuda bir müddet hapis hayatı geçirdi; 1266 / 1850 yılında da kurşuna dizilerek öldürüldü.

Taraftarları Mirza Ali Muhammed'in ölümünden Şah Nâsirüddin'i sorumlu tuttular ve 1852 yılında Şah'a karşı başarısız bir suikast girişiminde bulundular. Tarikatın pek çok üyesi bu sebepten ya öldürüldü ya da sürgün edildi. Mirza Ali'nin öğrencisi ve müridlerinden olan Subh-i Ezel Mirza Yahya ve Bahâîliğin kurucusu olan kardeşi Mirza Hüseyin Ali de hapsedilenler arasındaydı; ancak İngilizlerin ve Rusların baskısıyla öldürülmekten kurtuldular ve Bağdat'a sürgün edildiler. Halkın istememesi üzerine de önce İstanbul'a, daha sonra da Edirne'ye sürgün edildiler. Bu süreç, artık Bâbîliğin Bahâîliğe dönüştüğü zaman dilimi olması bakımından önemlidir.

Mirza Hüseyin'in ölümü sonrasında yerine Abdülbahâ unvanıyla halef tayin ettiği büyük oğlu Abbas Efendi hareketin başına geçti. 1908 yılında Abbas Efendi, meşruiyetin ilanı ile birlikte Osmanlı idaresinin baskısından kurtulan Bahâîliğin kurumsal yapılanması ve farklı bölgelere yayılması noktasında önemli çabalar gösterdi. Bu kapsamda Mısır, Avrupa ve Amerika'da kapsamlı faaliyetler yürütüldü. İsrail'in Hayfa kenti, Bahâîliğin merkezi olarak seçildi ve I. Dünya Savaşı sırasında oluşan siyasî konjonktürün de etkisiyle Bahâîlik faaliyet alanını iyice genişletti. Abbas Efendi'nin 1921 yılında ölmesiyle, hareketin başına ilk torunu olan Şevki Efendi geçti. Yaşının genç olması ve Amerika Bahâîlerinden bir hanımla evli olması, Şevki Efendi'nin Bahâîliğin tüm dünyada yayılması noktasında geniş kapsamlı faaliyetler gerçekleştirmesine yardımcı oldu. Şevki Efendi, çocuğu olmadığından, Bahâîliğin kendisinden sonra idaresini "baş koruyucular" olarak nitelendirdiği 27 kişilik yardımcı heyetine havale etti. Onun 1957 yılında ölmesi üzerine hareket, İsrail'in Hayfa kentindeki Umûmî Adalet Evi (Universal House of

Justice) adıyla kurulan teşkilat bünyesinde söz konusu yardımcılarının kontrolünde varlığını sürdürdü. İslâm'dan bağıni koparak bağımsız bir dini harekete dönüştü. Günümüzde özellikle İran, Amerika, Avrupa, Afrika ve Pakistan'da faaliyetlerde bulunan Bahâîliğin, tüm dünyada dört milyon civarında taraftarının olduğu kaydedilmektedir.

Bâbîlik-Bahâîliğin Temel Görüşleri

Bâbîlik-Bahâîlik İslâm sınırlarını zorlayan bir takım görüşlere ve yaklaşım tarzlarına sahip olması sebebiyle İslâm kültüründen kaynaklanan ancak İslâm dairesinden çıkan bir mezhep olarak görülmüştür. Ancak mezhebin taraftarları, Bâbîlik-Bahâîliği yeni bir din olarak temellendirmeye çalışmışlardır. Mezhebin yeni olarak ön plana çıkardığı dini hüküm ve esasların, Yahudilik, Hristiyanlık'tan izler taşımakla birlikte, temelde İslâmiyet'ten alındığı görülmektedir (Fığlalı, 1994, s. 91).

Bâbîlik-Bahâîliğin inanç ve ibadet esaslarının temelinde, kendisini "beklenen imama açılan bir kapı" yani bâb olarak niteleyen Mirza Ali Muhammed'in görüşleri yatmaktadır. Bahâullah Mirza Hüseyin döneminde bile onun görüşleri, herhangi bir eksiltmeye maruz kalmadan varlığının korudu. Mirza Ali'nin görüşleri üç evrede şekillendi: O öncelikle beklenen imama açılan kapı olduğunu iddia etti. İkinci aşamada beklenen mehdilik iddiasında bulundu; son olarak da mehdinin yeni bir peygamber olması gerektiğini ileri sürerek peygamberlik iddiasında bulundu.

Bâb Mirza Ali'ye göre her bir harfin ve sayının ayrı bir özelliği ve değeri vardır. Bu noktada 19 sayısı Bâbîlik ve Bahâîlikte kutsal kabul edilir. Buna göre bir yıl 19 ay, bir ay da 19 gündür. Mezhep mensupları her 19 gün sonunda 19 yoldaşına ikramda bulunmak zorundadır. Bir Bâbînin sahip olabileceği kitap sayısı 19'la sınırlıdır.

Bâb Mirza Ali'den sonra Bâbîlik, Mirza Hüseyin Ali'nin önderliğinde Bahâîlik adı altında devam etmiştir. Bahâîliğin ikinci ve üçüncü kuşak temsilcileri sayesinde hareket, hem kurumsallaşma sürecini tamamlamış hem de görüşleri daha keskin kalıplar içerisinde belirgin hale getirilmiştir.

Bahâîlik sürecinde eklenen görüşler, daha çok Bahâullah Mirza Hüseyin Ali'nin eserlerinde dile getirdikleri hususlar olmuştur. Özellikle onun el-İkan ve el-Akdes isimli eserleri vahiy mahsülü olduğu iddiasıyla kutsal kitap olarak kaleme alınmış eserlerdir. Ayrıca Bahâullah'ın, Arapça ve Farsça olarak vahyedildiğini iddia ettiği on dokuz sureden ibaret Kelimât-ı Meknûne'sinin yanı sıra Tarâzât, Kelimât-ı Firdevsiyye gibi kutsal kabul edilen eserleri de bulunmaktadır.

Meşriku'l-Envar adıyla dokuz cepheli olarak kurulan ve dünyanın yedi kıtasında bulunan yapılar, Bahâîlerin ana mabetlerini oluşturmaktadır. Ancak bu yapılar yalnızca mabetle sınırlı değildir; çevresinde sosyal ve eğitimsel faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği çeşitli organizasyonlar da bulunmaktadır. İngiltere, Almanya, İsviçre, Türkistan ve Amerika gibi ülkelerde Bahâîlik'le ilgili yayınlar yapılmaktadır. Amerika'da iki yılda bir Bahâî World (Bahâî Dünyası) adıyla yayınlanan bir yıllıkları bulunmaktadır.

GİRİŞ

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâm âlemi, siyaset ve iktisat başta olmak üzere hemen hemen her sahada bir gerileme süreci içerisinde girdi. İlim ve fikir sahasında ilk asırların dinamizmi kaybolmuş, taklitçi bir anlayış zihinlere hâkim olmuştu. Olumsuz gidişatı durdurmak, Müslümanları ve onların siyasal iktidarlarını tarihteki ihtişamlı dönemlerine geri döndürmek, yani Müslümanlığı, Müslümanları ve onların kurumlarını ihya ve ıslah etmek için dönemin bazı ilim ve fikir adamları siyasal ve entelektüel faaliyetler içerisine girdiler. Bazı faaliyetler şahsi olmaktan çıktı ve 20. yüzyılda İslâm dünyasının düşünce ve siyasetinde hayli etkili olan organize hareketlere dönüştü. Fakat bunların hepsi aynı özelliklere sahip değildi. Bir kısmı Müslümanlığın geleneksel mirasına tutundu ve yenilenmeye mesafeli durdu. Bir kısmı ise geleneği ciddi biçimde sorguladı, hatta reddetti ve modern bir reformculuğa girişti. Bazı akım ve hareketler ise bu iki tarz arasında bağdaştırıcı bir çizgi geliştirdi. Söz konusu çağdaş akımlar, hareketler ve diğer oluşumlar bu ünitemizin konularını oluşturmaktadır.

İSLÂM DÜNYASINDA İHYA HAREKETLERİ

İhyacı olarak adlandırılan şahsiyet ve hareketlerin ortak gayesi, kitap ve sünnet çizgisinden saptığını düşündükleri İslâm ümmetini bu sahih kaynaklara geri döndürmek, inanç ve düşünceleri bidat ve hurafelerden temizlemektir. Bu gaye aynı zamanda bir yenilenmeyi, tazelenmeyi hedefliyordu. Bu yüzden ihyanın yanı sıra yenileme anlamında tecdid terimi kullanıldı. Yine içten içe bir düzelmeyi, bozulanları onarmayı, noksanlıkları gidermeyi amaçlıyordu. Bu mananın karşılığı olarak da ıslah terimi istihdam edildi.

İhya, tecdid, ıslah faaliyeti olarak bilinen veya daha yaygın şekliyle İslâmcılık olarak isimlendirilen söz konusu hareketi şu şekilde tarif etmek mümkündür.

Hazırlayıcı Nedenler

Avrupa merkezli batı medeniyeti, rönesans ve reform hareketleriyle kendisini büyük ölçüde yenilemişti. Hristiyan dogmatizminin toplumsal, kültürel ve

siyasal alanda güç kaybetmesi, sanayi devrimini kolaylaştırmış, bu gelişmeyle batı, teknik ve ekonomik bakımdan İslâm dünyasına kıyasla büyük mesafeler almıştı. Bu üstünlük karşısında Müslüman ülkeler batılı emperyal devletlerin istilasına maruz kaldılar. 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan süreç, 1852'de Hint alt kıtasının İngiliz himayesine girmesiyle devam etti. Kuzey Afrika ülkeleri, Fransa ve İtalya'nın işgaline maruz kaldı. 1882'de Mısır İngilizlerin eline geçti. Osmanlı Devleti kapitülasyon anlaşmalarıyla birçok ekonomik imtiyazı batılı güçlere devretti. Girmiş olduğu harplerin ve Fransız İhtilali'nin ateşlediği milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle önemli topraklarını kaybetti. Bu yenilgiler bir taraftan batı emperyalizmine karşı düşmanlık doğuruyor, diğer taraftan ise bir özeleştirinin eşlik ettiği "yeniden istikrara kavuşmak, galip devletleri taklit etmekle mümkündür" fikrine güç kazandırıyordu. Batıda bulunan elçilerin, aydın ve öğrencilerin arasında beliren batı hayranlığı, bir aşağılık duygusunu besliyor, kendine yabancılaşma atmosferi toplumun önemli kesiminde etkisini gösteriyordu. Başta pozitivizm olmak üzere çeşitli Aydınlanma ideolojileri eğitilmiş Müslümanlar arasında revaç bulmaktaydı. Oryantalizm ve misyonerlik faaliyetleri Müslümanların özgüvenini ciddi olarak tehdit etmekteydi. Onları kendi özlerinden, kültür ve medeniyetlerinden utanır veya en azından kuşkulandır hale getirmekteydi. Sömürge yönetimleri altında hürriyetlerini kaybetmiş kitlelerin bu zararlı cereyanlar karşısında direnmesi hayli zor olsa da "ilk İslâmcılar" diye bilinen kimi şahsiyetler, aktivist bir tavırla ilmi, kültürel ve siyasi bir takım gayretlerin içerisine girdiler. İstiklalini kaybetmemiş ülkelerde de benzer çabalar mevcuttu. Çoğunlukla baskıcı yönetimlerle idare edilen bu ülkelerde insan hakları, anayasal düzen, eğitim reformu gibi modern meseleler, bazı baskı ve kısıtlamaları göğüslemek pahasına tartışılmaya başlandı.

İhyacılığın/İslâmcılığın Temel Meseleleri

İslâmcılığın temel meselelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

"İslâm'ı hayata yeniden hakim kılma" teklifi, İslâmcı aydınların söyleminde önemli bir yer tutmaktaydı. Müslümanların gerilemesinin sebebi, çoğu İslâmcının kanaatine göre İslâm'ın hakikatinden uzaklaşmış olmasıydı. Çözüm, gerçek İslâm'a yönelmek, yani İslâmlaşmaktı. Bunun için öncelikle Hz. Peygamber dönemine, diğer bir deyişle asr-ı saâdet döneme ve temel kaynaklara, Kur'ân ve sünnete başvurmak lazımdı. Sonraki görev ise, asr-ı saâdetin ardından ortaya çıkmış geleneklerin gözden geçirilmesi ve ıslah edilmesi idi.

İslâmiyet'in modern ihtiyaçları karşılayacak evrensel bir siyasi-sosyal muhtevaya sahip olduğu fikri, İslâmcıların sıklıkla vurguladıkları bir tez olmuştur. İslâmiyet'in modern dünyadaki bu kapsayıcılığı, kaynağını kutsaldan almakla birlikte akılla da kavranıp temellendirilebilir. Zira İslâm, akla uygun bir dindir. Müslümanlar batıyı üstün kılan ilmi, medeni ve teknik usulleri alarak kendi toplumlarını kaldırmak zorundadır. Zaten batı medeniyeti bugünkü yüksek seviyesine daha önce Müslümanlardan öğrendikleriyle ulaşmıştır. Hz. Peygamber'in "hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa onu alır" sözü referans alınmalıdır. Fakat bu yararlanma faaliyeti seçmeci (eklektik) bir tarzda yapılmalıdır. Gelenekle hesaplaşma bağlamında İslâmcılar, genel olarak tasavvuf ve tarikatlara menfi bakmışlardır. İslâmcılar, eğitim-öğretimin ıslahı üzerinde önemle durmuşlardır. Onlara göre, medrese sistemini değiştirmek, ıslah etmek, pratik hiçbir faydası olmayan veya devri geçmiş dersler yerine günün ihtiyaçlarına cevap verecek konuları okutmak, felsefenin ve pozitif bilimlerin tahsiline önem vermek gerekmektedir (Kara, 1995, s. 77).

İslâmcılara göre ittihad-ı İslâm, yani Panislâmizm adını da verdikleri Müslümanların siyasi birliği, İslâm âleminin geri kalmasını ve sömürgecilerin istilasını engelleyecek tek çareydi. II. Abdülhamid bunu bir devlet politikası haline getirdi.

Kur'ân ve sünnetin belli bir yönetim şekli ortaya koymadığını, genel esaslar belirlemekle yetindiğini savunan İslâmcılar, hilafet kurumunu, onu "peygamber vekâleti" kabul eden geleneksel anlayıştan farklı olarak "millet vekalet" şeklinde takdim ettiler.

İhyacıların/İslâmcıların Müşterek ve Farklı Yönleri

Temel meselelerin içeriğinde İslâmcı alim ve fikir adamlarının görüş birliği halinde olduklarını söylemek mümkün değilse de İslâmcı kimliği teşkil eden bazı ortak kabullerin bulunduğu kuşkusuzdur. Hemen hemen her İslâmcı isim, İslâm dininin gelişmeye engel olmadığı, Batı medeniyetine üstünlük sağlayan unsurların esasen Müslümanlardan alındığı, Müslümanın sürekli çalışma halinde olması ve güçlenmesi gerektiği, birlik ve beraberliğin elzem olduğu gibi tezleri savunmada söz birliği etmiş, Müslümanları tevhid prensibi temelinde saf ve sağlam bir inanç sahibi kılmak, eğitim ve öğretimsilah edip taklitçiliğe savaş açmak, toplumu donuklaştıran mevcut ahlak anlayışını değiştirerek aktif bir Müslüman tipi ortaya çıkarmak, yeni ve kapsamlı bir cihat fikri geliştirmek gibi ortak hedefleri benimsemiştir.

Diğer taraftan, Meselâ ihya hareketine “nereden başlamalı” sorusuna verilen İslâmcı cevaplarda önemli farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Efgânî’nin bu bağlamdaki cevabı özgürlük ve inkılâp olmuş, ömrünü ülke ülke dolaşarak geçirmiş, gittiği yerlerde siyasal faaliyetlere ya bizzat katılarak ya da danışmanlık yaparak müdahale etmişti. Öğrencisi Abduh ise siyasete mesafeli durmayı yeğlemiş, ıslahatçı bir mantıkla kurumların iyileştirilmesi, eğitimde reforma gidilmesi, kabiliyetli öğrenciler yetiştirilmesi, dini düşüncenin saf hale getirilmesi, dini meselelere modern çözümler üretilmesi türünden konular üzerine yoğunlaşmıştı. Abduh’un öğrencisi Reşid Rıza ise hocasının ölümünden sonra onun modernleşme yanlısı ıslahat çizgisini terkederek, kendisine miras kalan Menâr ekolünü daha siyasal, aynı zamanda muhafazakâr ve selefi bir çizgiye yerleştirmiştir. İslâmcı şahsiyetlerin hangi ağırlık ve üslupta geleneği sorguladıkları veya lâdinî mihraklara karşı reaksiyoner olup olmadıkları, onların modernist ya da muhafazakâr olarak değerlendirilmelerinin kıstaslarıydı. Meselâ Ahmed Han ve Efgânî’nin ikisi de modernist ve akılcı olmasına rağmen, Ahmed Han’ın natüralist görüşleri, Efgânî’nin bile tahammül edemeyeceği ve reddiye yazacağı derecede aşırı düzeylerdeydi.

Osmanlı dönemi İslâmcılarında Mustafa Sabri, Said Nursi ve Elmalılı Hamdi’nin üçü de muhafazakâr kişiliklerdi.

Fakat ilki ictihadı karşı, ikincisi ictihad yanlısı olmakla beraber günün şartlarını elverişli bulmadığı için muhalif, üçüncüsü ise ictihadı taraftardı (Kara, 1995, s. 38–9). Osmanlı’nın Mustafa Sabri, İskilipli Âtîf, Said Nursî gibi muhafazakâr İslâmcıları genellikle Cumhuriyet devrimlerine muhalif bir pozisyon almışlar; modernist olarak vasıflanan İzmirli İsmail Hakkı, Şemseddin Günaltay gibi isimler ise idarede önemli görevlere getirilmişler, hatta yeni rejimin tasarruflarını savunan bir söylem geliştirmişlerdi.

İlk İhyacılar/İslâmcılar

İhyacı/İslâmcı düşüncenin mimarları ya da öncüleri diyebileceğimiz bazı sembol isimler:

Seyyid Ahmed Han (1817–1898): Ahmed Han, 1817’de Delhi’de doğdu. Dini ilimler ve hukuk tahsili gördü. İngiliz idaresi altındaki Hindistan’da uzun yıllar hâkimlik vazifesinde bulundu. Sömürge yönetimine karşı 1857’de başlatılan Sipahi Ayaklanması sırasında İngilizlere bağlı kaldığı için takdir nişanına (Sir) layık görüldü. 1869’da İngiltere’ye giderek, bulunduğu on yedi ay süresinde İngiliz üniversite teşkilatını inceledi. Ülkesine dönüşünde Tehzîbü’l-Ahlâk adıyla aylık bir gazete çıkararak Müslümanları Batı kültürüne ve İngiliz hükümetine ısındırmak için çaba gösterdi; din

ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin her işe karıştırılmaması gerektiğini savundu. 1877’de Aligarh’da bir kolej kurdu. Bu kurum onun ölümünden sonra 1920’de üniversiteye dönüştü. 1886’da Müslümanları eğitim ve siyaset sahalarında aydınlatmak için İslâm Eğitim Konferansı’nı başlattı. Hayatının sonlarına doğru İngilizlerden “sör” ve “şovalye” ünvanları alan Ahmed Han 1898’de Aligarh’da öldü.

Cemâleddin Efgânî (1838–1897): Azerî, Fars veya Afgan kökenli olduğu hakkında iddialar bulunan Cemâleddin Efgânî, on sekiz yaşına kadar Kabil’de bulunmuştur. Afganistan’ın meşhur âlimlerinden dil, tarih, din, felsefe ve siyaset alanında dersler aldı. Daha sonra İngiliz idaresindeki Hindistan’a geçti. Orada Avrupa bilim ve edebiyatıyla tanıştı. Sonraki hayatında birçok ülkeyi dolaştı. Bazıları birkaç defa olmak üzere Hicaz’a, İran’a, Hindistan’a, Mısır’a, İstanbul’a, Londra’ya, Paris’e, Rusya’ya seyahatler yaptı. Efgânî’nin ıslahat programında İslâm birliği fikrinin çok önemli bir yeri vardı. Ona göre bu birliğin başında mutlaka bir halife bulunmalıdır. Ancak yönetim, ümmetin katılımı ve meşveret usulü ile yürütülmelidir. Batının körü körüne taklidi Efgânî’ye göre asla çözüm değildir. Ancak batı, güç ve hâkimiyetin sırlarını keşfetmiş ve bunları yerli yerinde kullanarak ilerlemiştir.

Muhammed Abduh (1849–1905): Mısırlı bir Türkmen ailesine mensup olan Muhammed Abduh, Tanta’da başladığı tahsil hayatını Kahire’de sürdürdü. O sırada Mısır’da bulunan Efgânî ile tanıştı; ondan matematik, felsefe ve kelam dersleri aldı. Bundan sona hocasının yönlendirmesiyle sosyal ve siyasal konularla ilgilenmeye başladı. Bu arada el-Ezher’de hocalık yaptı, gazetelerde yazdı. Urâbî Paşa’nın İngiliz sömürgeciliğine karşı başlattığı direniş hareketini desteklediğinden dolayı sürgün cezasına çarptırılarak Beyrut’a gönderildi. 1883 sonlarında Efgânî’nin daveti üzerine Paris’e giderek el-Urvetü’l-Vüskâ dergisini çıkardı. Dergi kapatılınca, Mısır ve İslâm dünyasının kısa vadeli gayretlerle kurtarılamayacağı kanaati pekişti ve Efgânî’den farklı bir yol izlemeye karar verdi.

Mustafa Sabri Efendi (1869–1954): Tokat doğumlu olan Mustafa Sabri Efendi, ilmi kariyerinde Süleymaniye Medresesi’nde hadis müderrisliğine kadar yükseldi. İslâm İlimleri Cemiyeti’nin reisliğini yaptı. Önce Mısır’a giden Mustafa Sabri Efendi, daha sonra geçtiği ve bir süre ikamet ettiği Gümölcine’de çıkardığı Yarın dergisinde İslâm dünyasındaki batılılaşma hareketini tenkit etti. Kahire’de bu söylemini devam ettirdi. Baştan Muhammed Abduh ve

Reşid Rıza olmak üzere Ferid Vecdî, Merâğî, Muhammed Heykel, Ali Abdürrâzık gibi bazı Mısırlı âlim ve aydınları, İslâm dinini batı düşüncesi ve değerlerine göre yorumladıkları için ağır bir dille eleştirdi. Tecdid hareketlerinde ölçünün kaçtığı inancındaydı. Modern çözümler sunan fetvalara, akılcılık adına hissi mucizeleri inkâr eden yaklaşımlara reddiyeler yazmaktan geri kalmadı. Mustafa Sabri Efendi, özellikle Mısır döneminde, modern motifler taşıyan ve Abduh'la sembolleşen İslâmcı ekolün karşısında, modernizm karşıtı (antimodernist) - muhafazakâr bir İslâmcı ekolün kurucu ismi oldu. Düzceli Zâhid Kevserî (ö. 1951), Lübnanlı Yusuf Nebhânî (ö. 1932), son dönemde Suriyeliâlim Abdülfettah Ebû Ğudde (ö. 1997) bu ekolün önemli isimleri oldular.

Osmanlı İslamcılığı ve Sonrası

Mustafa Sabri'nin de mensubu olduğu Osmanlı İslâmcılık hareketi, ittihad-ı İslâm adı altında 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı devletinin hakim siyasi düşüncesi oldu. İslamcı olarak bilinen münevverler bu ilk yıllarda siyasette katılımcılığı savunan düşüncelerini II. Abdülhamid'in monarşik yönetimi altında açıklama imkanı bulamadılar. İktidara muhalif bir grup oluşturarak meşrutiyet yanlısı faaliyetler içerisinde oldular. Fikir hareketi olarak İslâmcılık Osmanlı ülkesinde esasen II. Meşrutiyet sonrasında Sırât-ı Müstakim dergisinin 14 Ağustos 1908'de yayın dünyasına girişiyle başlatılmaktadır. Sırât-ı Müstakim'den sonra Sebîlürreşâd, Beyânü'l-Hak, İslâm Mecmuası, Volkan gibi dergilerde kümelenen Said Halim Paşa, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım, Babanzâde Ahmed Naim, Seyyid Bey, Mehmet Ali Aynî, Mehmed Akif, Said Nursî, Elmalılı Hamdi, Aksekili Ahmed Hamdi, Mehmed Şemseddin (Günaltay) gibi isimler tarafından başlatılıp geliştirildi. İktidardaki İttihad ve Terakkî partisinin Türk milliyetçisi bir çizgiye kayması, İslâmcı gruptan ayrılan Türkçü bir ekibin 1911'de Türk Yurdu dergisini çıkarması, Müslüman Arnavut ve Arap unsurların Osmanlı hükümetine baş kaldırması gibi gelişmeler sonucunda ve I. Dünya Savaşı'nda alınan ağır yenilgi ve toprak kayıpları sonrasında İslâmcılığın 1920'lere gelindiğinde en azından siyasi alanda pek bir ağırlığı kalmamıştı. Fakat İslâmcıların büyük bölümü Milli Mücadele'ye destek verdi. Birçoğu ilk meclise mebus oldu. Cumhuriyete sıcak baktılar. İçlerinde saltanatın ve hilafetin kaldırılmasına destek verenler çıktı. Laik devrimlerle beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni ideolojisinin yerleşmesi sonrasında İslâmcılar farklı tutum ve tavırlar geliştirdiler. Yeni oluşan maarif ve hukuk kurumlarında, siyasi organlarda ve dini idarede görev

olarak uzlaşan İslâmcılar az sayıda değildi. Bunlar dışında Mustafa Sabri gibi muhalifler yurtdışında kalmayı tercih etti. Elmalılı Hamdi (1878–1942) gibiler ise uzlete çekilerek mesailerini ilmi çalışmalara hasrettiler. Said Nursî (1878–1960) ve Süleyman Hilmi (1888–1959) gibi isimler de bazen aktif bazen pasif tarzda cemaatleşme gayreti içinde oldular.

GÜNÜMÜZ İSLÂM DÜNYASINDA ANA DİNİ AKIMLAR

Günümüz İslâm dünyasının üç büyük akımı olan gelenekçilik, ıslahatçılık ve modernizm başlıkları altında açıklanabilir.

Gelenekçi Oluşumlar

Selefi Geleneğe Yaslanan Oluşumlar ve Vehhâbilik Hareketi: Hz. Peygamber'in bir hadisinde en hayırlı nesiller olarak belirtilen, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn neslinin, yani selef'in (kelime anlamıyla 'öncekiler'in) anlamış ve yaşamış olduğu şekilde İslâmiyet'i anlamak ve yaşamak hedefi, selefi akıma ismini veren asıl motiftir. Dolayısıyla halef'in, yani sonraki nesillerin, Kur'ân ve sünnetten uzaklaşarak aklileşmiş dini metotları, doğrudan naslara başvurmak yerine itikadi ve fıkhi mezhep kurucularına tabi olmaları, hadislerle dayalı zühd ve takva hayatını yaşamak yerine tarikat öğretileriyle bütünleşmiş dini hayatları, Selefi akımcı bid'at ve dalalet olarak vasıflanmaktadır.

Vehhabiyye: Günümüzde genellikle selefi olmayanlar tarafından selefi akımlar için kullanılmakta olan meşhur bir adlandırmadır. İslâmiyet'in ilk asrına kadar tarihi geriye giden Ehl-i Hadis geleneği üzerine Vehhabiliği tesis eden kişi Muhammed b. Abdülvehhab'tır (1703 1792). Arabistan'ın Necd bölgesindeki Uyeyne'de, şehrin Hanbelî kadısının oğlu olarak dünyaya gelen İbn Abdülvehhâb, Mekke ve Medine'deki tahsilinden sonra memleketine döndü ve önce Hureymilâ'da, daha sonra Uyeyne'de fikirlerini yaymaya, onları kitaplaştırmaya başladı.

Medrese Geleneğine Yaslanan Oluşumlar

Diyobendiye: cemaatin kökeni 1866'da Delhi'nin 150 km. kuzeyindeki Diyobend kasabasında Muhammed Kâsım Nânevtevi ve Reşid Ahmed Gangûhî tarafından kurulan Diyobend Dârülulûmu'dur. 1857'deki Sipahi ayaklanmasında İngiliz sömürgeciliğinden büyük yara alan Müslümanların eğitimine ağırlık verilmesi gerektiğini düşünen bir grup alimin öncülüğünde başlatılan ve Hint alt kıtasının neredeyse tamamına yayılan, ayrıca diğer Asya ve Uzakdoğu Müslümanları tarafından da örnek alınan bu medrese hareketi, Ehl-i Sünnet esasları ve Hanefî fıkhına göre öğretimi esas almıştır. Eğitim öğretim yanında Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynamış, İngilizlerle işbirliği yapmamış, bazen aktif bazen pasif

tarzda bir direniş ortaya koymuş, Osmanlı hilafetini tanıyarak Osmanlı'nın ayakta kalma davasını her alanda savunmuştur.

Cemaat-i Tebliğ: Kökeni Diyobendîliğe dayanan ve bugün küresel çapta faaliyetleri olan bir cemaattir. 1926'da Delhi'nin güneybatısındaki Mevat'ta cemaati kuran Mevlâna Muhammed İlyas Kandehevî, Diyobend Dârülulûmu mezunudur. Medrese faaliyetlerini halkın ıslahı için yeterli görmeyen Mevlâna İlyas ve oğlu Mevlâna Yusuf, bugün cemaat mensuplarının bütün dünyada uyguladıkları tebliğ yöntemlerini geliştirmişlerdir.

Tâlibân: öğrenci anlamındaki tâlib sözcüğünün çoğuludur ve Pakistan ile Afganistan'daki geleneksel Diyobend medreselerinde dini eğitim gören öğrencilere verilen isimdir. 1979 Sovyet işgaline karşı başlatılan sıcak mücadelede yer alan ve büyük yararlılıklar gösteren medrese öğrencileri, Sovyet ordusunun 1988'de çekilmesinden sonra medreselerine dönmüşlerdi. Fakat işgalden sonra Müslüman gruplar arasında baş gösteren iç savaş Afganistan'ı istikrarsızlaştırdı, Tâliban medreseden çıktı ve örgütlenip silahlanarak 1995 yılından itibaren ülkenin büyük bölümünü ele geçirdi. 11 Eylül 2001 New York saldırılarından sorumlu tutulduğu için ABD ve NATO tarafından bertaraf edilen Tâlibân, tekrar toparlanarak sadece Afganistan'da değil, Pakistan'ın kuzeyindeki Serhad eyaletinde hem askeri alanda hem de halk tabanında önemli bir gücü elinde tutmayı sürdürmektedir.

Tarikat Geleneğine Yaslanan Oluşumlar

Birelviye: Cemaat adını, kurucusu olan Ahmed Rıza Han Birelvi'den (1856–1821) almaktadır. Bu cemaatte de Diyobendiye'de olduğu gibi medrese-tarikat birlikteliği mevcuttur. Farklılık şu ki, Diyobendî düşüncede medrese geleneği baskın iken Birelviye'de tarikat geleneği baskındır. Ahmed Rıza Han 1877'de Kâdirî şeyhi Mârhervî'ye intisap ett. İleriki yıllarda da başka meşâyih'ten Çiştîye, Sühreverdiye ve Nakşibendiye için el alarak tarikat adabını öğrendi.

İslahatçı Oluşumlar

İslahat, genel olarak herhangi bir kurumda, usulde ya da devlet düzeninde eskimiş, bozulmuş ya da aksayan yanları düzeltmek, iyileştirmek, eksiklikleri tamamlamak, bozulanları onarmak manasına gelmektedir. İslahatçılar bozulmayı İslâmiyet'in kendisinde aramazlar. Bozulma, Müslümanların din algısında, yaşantılarında, dini kurumlarda, eğitim müesseselerinde, devlet düzeninde, kısacası cemiyette, siyasette ve düşüncede olmuştur. İslahatçı bunları düzeltmeye çalışır. Düzelmeyecek durumdaysa radikal bir tavır sergileyerek yıkıp doğrusunu inşa etmeyi dener. Bozulmada yanlış

geleneklerin de rolü olduğu düşünüldüğü için, düzeltme ve inşa hareketinde geleneğe saygı duymaya, onu korumaya öncelik verilmez. Fakat pratik bir fayda görülmediği için derin bir gelenek sorgulamasına da gidilmez.

Kültürel İslahatçılık

Kültürel ıslahatçı oluşumlar daha çok insan unsuru üzerine odaklanan ve tabandan tavana doğru bir ıslahat programı öngören hareketlerdir. Eğitim öğretim, basın-yayın, sivil toplum ve insani yardım kuruluşları, işadamları örgütleri, kültürel faaliyet yürüten dernek ve vakıflar, öğrenci teşkilatları gibi organlar vasıtasıyla halk tabanına ulaşıp seslerini duyurmaktadırlar. Kültürel İslahatçılığın önemli alimlerinden biri Said Nursî (1873– 1960)'dir. Hayatının ilk döneminde anayasa ve özgürlük hareketlerini desteklemiş, bu yüzden padişahla ters düşmüş, çeşitli siyasal partilerde görevler almış bir İslâmcı Osmanlı âlimiydi. Cumhuriyet'ten sonraki, kendi ifadesiyle 'Yeni Said' döneminde ise siyasetten uzaklaştı ve kendisini ilmi-kültürel çalışmalara adanmış. Yeni rejimle bazı konularda görüş ayrılığı içinde olması dolayısıyla zorunlu ikamete tabi tutulduğu yerlerde, Nur Risaleleri adı verilen kitaplarını yazmaya başladı. Bu eserlerinde dini konuları, modern sorunları da dikkate alarak ele aldı. Özellikle gençleri etkileyen çağdaş ideolojilerden kaynaklanan imanî problemlere çözümler üretmeye çalıştı. Bu bağlamda pozitif bilimlerin verilerinden geniş ölçüde faydalandı.

Siyasal İslahatçılık

Siyasal İslâmcılık nitelemesiyle de karşılanan siyasal ıslahatçılık, kültürel ıslahatçılığın aksine tavandan tabana doğru bir ıslahat programı öngörmektedir. Bu çizgideki oluşumlar, kültürel ıslahatçıların kullandıkları organların yanı sıra, sendikalar, siyasal partiler veya işgale karşı direniş örgütleri şeklindeki kurumları da devreye sokarak iktidar talebinde bulunmaktadır. Siyasal ıslahatçı hareketlerin önemli bir bölümü, yasal yollardan ve uzun süreli bir siyasi mücadeleyi programlamış, bu süreçte şiddet metotlarına başvurmamayı ilke edinmiştir. Bu çeşit hareketlerin en köklüsü ve en büyüğü kuşkusuz Arap ülkelerindeki İhvân-ı Müslimîn hareketidir.

Cemaat-i İslâmî: Hareket, Hint alt kıtasında İhvân-ı Müslimîn'in muadili sayılabilir. Esas mesleği gazetecilik olan fakat dini ilimlerde ihtisası bulunan ve dilimize çevrilmiş çok sayıdaki eseriyle Türkiye'de tanınan Ebû'l-A'lân Mevdûdî (1903–1979), Cemaat-i İslâmî adını verdiği teşkilatı Lahor'da 1941 yılında kurdu. Teşkilatın gayesi, Hindistan'dan ayrı, tamamen Müslümanların yönetiminde, İslâm âlemine ve tüm dünyaya örnek olacak bir İslâm devleti kurmaktır. Pakistan'ın 1956'daki ilk anayasasında "İslâmi

temellere dayanan bir toplum oluşturmayı ve mevcut bütün kanunları Kur'ân ve sünnet ışığından düzenlemeyi" esas alan maddelere yer verilmesi büyük ölçüde Cemaat-i İslâmî'nin bir eseri idi.

Seyyid Kutub (1906–1966): R adikal siyasal İslâmcılığın sembol ismi olarak hatırlanmaktadır. Kahire'de yüksek öğretmen okulundan mezuniyetinden sonra çeşitli edebiyat dergilerinde yazdığı şiir, hikaye ve romanlarıyla tanınmaya başlayan Kutub, hayatının ilk döneminde daha sol kesimlerle irtibattaydı. Eğitim araştırmaları yapmak için gönderildiği ABD'de fikri değişim yaşadı ve ideolojilere cephe aldı. 1953 yılında İhvân-ı Müslimîn'e katıldı ve teşkilatın yayın dairesi başkanlığını üstlendi. 1954'de Mısır devlet başkanı Abdünnâsır'a karşı başarısız suikast girişiminden sorumlu tutulan İhvân yöneticileriyle birlikte tutuklandı ve on yıl hapis yattı. Bu sürede meşhur tefsiri Fî Zilâli'l-Kur'ân'ı yazmaya başladı. 1964'deki tahliyesinden sonra kaleme aldığı Yoldaki İşaretler (Me'âlim fi't-Tarîk) adlı radikal İslâmcılığın rehber kitabı sayılan eserindeki fikirlerinden dolayı ve İhvân'ı canlandırma faaliyeti suçlamasıyla 1965'de tekrar ve idam cezasına çarptırıldı. Ceza, İslâm dünyasından gelen yoğun tepkilere rağmen 1966 Ağustos'unda infaz edildi.

Modernist Oluşumlar

Batı'da Modernizm ana hatlarıyla XIX. Yüzyılın ikinci ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm Dayandığı temel düşünce, geleneksel sanatın, edebiyatın vs. artık zamanlarının dolduğunu, bu nedenle bunları terk ederek çağdaş değerlere uygun yeni bir kültür ve anlayışın geliştirilmesi Modernizm, ticaretten felsefeye her şeyin

gerekliliğini savunur. İslâm modernizmini, yahut İslâm'da çağdaşlaşmayı bu açıklama bağlamında tanımlayıp anlamak gerekir.

Metinselci Modernizm: Temel kaynak olarak Kur'ân'a yapılan söz konusu güçlü vurgu, Kur'ân İslâmcılığı, Dönüşçülük, Kur'âniyye (Kur'ânizm) gibi isimlerle adlandırıldı.

Tarihselci Modernizm: İslâm modernizmi içindeki diğer bir ekol ise, metinselci modernizmi "Kur'ân'ın indiği tarihsel şartları" görmezden gelerek güncelleştirme işlemini yaptıkları için eleştirmektedir.

Fazlurrahman (1919–1988), geleneksel medrese tahsili ve hafızlıktan sonra Pencap Üniversitesi Arap Dili mezun oldu. Doktorasını Oxford Üniversitesi'ne İbn Sina felsefesi üzerine yaptı. Durham, Mc Gill ve en son Chicago üniversitelerinde çalıştı. 1961'de Pakistan hükümetinin davetiyle Karaçi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde misafir profesör olarak ders verdi. Sonra bu kurumun müdürlüğüne atandı. 1968'e kadarki bu

sürede yirmiden fazla makale ve iki kitap çıkardı. İslâm adlı eserinde İslâm düşünce tarihiyle adeta hesaplaşıyordu.

SORU CEVAP

SORU: Alevilikte oruç anlayışı nasıldır?

CEVAP: Oruca gelince; Alevilik ve Bektaşîlik bâtinî karakterine bağlı olarak Ramazan orucuna diğer İslâmî ibadetlerde olduğu gibi daha serbest ve mesafeli bir tutum içinde olmuştur. Kültürel kaynaklarda bu ibadetle ilgili olan kayıtlar yok denecek kadar azdır. Söz gelimi, Hacı Bektaş Veli Menâkıbnâmesi'nde, Hünkar'ın dedesi Musa esSânî'nin İmam Ali Rızâ ile ilgili bir görüşmesinden söz edilirken, Musa'nın İmam için sofrâ hazırlattığı, İmam'ın ise oruçlu olduğunu söylediği fakat ısrar üzerine orucunu bozarak birkaç lokma aldığı kaydedilmektedir. Oruçla ilgili olarak şu da kaydedilmelidir ki, Alevilik ve Bektaşîlik'te Muharrem ayı girdiğinde bu ayın ilk on günü veya bazı yerlerde son on iki günü oruç tutmak gerekir. Bu oruç esas olarak Kerbela'da şehit olan Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının acısını paylaşmak üzere tutulur.

SORU: Alevilikte hac anlayışı nasıldır?

CEVAP: Hacca gelince, Aleviliğin kültürel kaynaklarında bu ibadete azımsanamayacak nispette gönderme yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında "kapı"lar anlatılırken yine ibadet makamının sayılması sırasında hac ibadetine değinilmiştir. Kızılbaş erkân kitabı Buyruk'ta da ayrıca, bir yol mensubunun kendisi gibi yol mensubu olan sûfî kardeşine "tecellâ"sı (onunla görüşmesi) yine batinî bir hac olarak ifade olunmuştur.

SORU: İlk dönem tasavvufi yapılar hangileridir?

CEVAP: İlk dönemdeki tasavvufi yapıların başında Ahmed Yesevî'ye nispetle anılan Yesevîlik gelir. Ahmed Yesevî, İslâm'ı, ilgili bölgelerin sûfililiğinin süzgecinden geçirerek, Orta Asya'daki Budist, Şamanist ve Maniheizt mistik kültürün içinden gelen göçebe Türk boylarının anlayıp hazmedebileceği popüler ve basitleştirilmiş bir hale getirmiş, böylece geniş kitlelerin bu dine girmesine katkı yapmıştır. Onun tesis ettiği Yesevîlik kısa zaman içerisinde büyük rağbet görmüş, Orta Asya'dan başka Hindistan'a kadar uzanmış, ayrıca bilâhare dervişleri vasıtasıyla Anadolu'da etkili olmuştur. Diğer bir tasavvufi yapı Vefâîlik'tir. Kurucusu Ebû'l-Vefâ'nın asıl adı Muhammed b. Muhammed Arîz'dir. Şey. Sağlığında iken kendi etrafında halkalanan, daha sonra çeşitli halifeleri vasıtasıyla farklı mıntıkalara yayılan Vefâîlik, söz gelimi, 13. yüzyıl Anadolu'sunda Baba İshak ve Baba İlyas Horasanî tarafından temsil edilmiştir. Diğer bir tasavvufi yapı ise Kalenderîlik'tir. Yesevîlik ve Vefâîlik'le paralel olarak aşırı zühd ve takva temeline dayalı klasik tasavvuf telakkilerine bir tepki niteliğinde İran ve Orta Asya'da ortaya çıkan Kalenderîlik, müstakil bir mistik yapı olmaktan çok kalender bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufi çevrelerin ortak bir adıdır. Bu çerçevede zikredilmesi gereken son tasavvufi yapı Haydarîlik'tir. Kutbüddin Haydar (ö. 1221 ?) tarafından kurulan bu yapıya bağlanan müritler genellikle kalendermeşrep kişilerdir. Haydarîlik Anadolu'da 15. yüzyıldan sonra Şemsîler, Câmîler,

Edhemîler ve Rum Abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer tasavvufi zümrelerle birlikte sosyal hayattan silinmiş, bazı anlayış ve gelenekleri Bektaşîlik içinde devam etmiştir.

SORU: Alevilik tarihsel bakımdan hangi iki ana yapıyı ifade etmektedir ?

CEVAP: Alevilik tarihsel bakımından ilki Kızılbaşlık, ikincisi Bektaşîlik olmak üzere iki ana yapıyı ifade etmektedir. Bazan Kızılbaşlık yerine Alevilik kullanılarak aradaki farklılığı belirtmek üzere Alevilik ve Bektaşîlik ifadesine yer verilmiştir. Geniş bir ortak paydayı paylaşan Kızılbaşlık ve Bektaşîlik iç içe geçmiş olmakla birlikte bazı bakımlardan birbirinden ayrılmıştır. Bu farklılığı dikkate almayan kullanımlarda kimi zaman bu iki yapı birbiriyle karıştırılmış, kimi zaman da birbiriyle aynileştirilmiştir.

SORU: Alevilikte zekat anlayışı nasıldır?

CEVAP: Zekat konusunda da Alevilik ve Bektaşîlik'te anlayışlar da diğer ibadetlere ilişkin anlayışlarla benzer durumdadır. Hem Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında hem de Kızılbaş erkân kitabı Buyruk'ta, şeriat kapısının üçüncü makamı olan "ibadet"ten söz edilirken zekat geçmektedir. Ancak kültürel kaynaklarda bu ibadetin gereği ve detayı ile ilgili bilgilere rastlanılmamaktadır. Zekatla ilgili durum kısaca böyle olmakla birlikte Alevilik'te mali bakımdan "yol önderlerine" destek olunması, yoksullar arasında yardımlaşma, onların korunup gözetilmesi ve insanların ibadet düşüncesiyle kazançlarından bir pay ayırması doğrultusunda özel bazı uygulamalar vardır. Bunun başında "hakkullah" veya "lokma" adıyla anılan bir uygulama gelir. Buna göre bir Bektaşî, yıllık gelirinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş Veli Dergahı'na, Kızılbaşlar da dedelere ve ocaklara verirler. Yörelere göre birtakım farklılıklar olmakla birlikte, hakkullah kara kazan hakkı, mürşit hakkı ve çerağ hakkı diye üçe ayrılır. Kara kazan hakkı dergahın giderleri için harcanırken mürşit hakkı pirlere verilir, çerağ hakkı da darda kalan muhiplere dağıtılmak üzere taksim edilir. Bunlar para olabildiği gibi arpa, buğday, hatta halı, kilim gibi kişinin gücü neye yeterse o cinsten verdiği şeylerdir.

SORU: Türklerin İslamiyete geçişi tarihsel olarak nasıl gerçekleşmiştir?

CEVAP: Türkler 10. yüzyıldan itibaren kitleler halinde Müslüman olmaya başlamışlardır. İlk olarak 922 yılında İdil Bulgar Hanlığı (770-1237), ardından Karahanlılar (840-1212), daha sonra Gazneliler (963-1186) İslamiyet'i benimsemişlerdir. Oğuz Yabgu devletinde bir komutan olan Selçuk Bey 985 yılında kalabalıklarla birlikte İslâm dinini seçmiş, davet ettiği din adamları vasıtasıyla bu dinin Oğuzlar arasında hızla yayılmasına öncülük etmiştir. 11. yüzyılda Oğuzlar'ın büyük çoğunluğu Müslümanlığa geçmiş, kelimenin iştikakı ile ilgili bazı farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte, Müslüman olan Türkler'e Türkmen adı verilmiştir.

SORU: Alevilik ve Bektaşîlik inançlar, ibadet anlayışları ve âdâb-erkân bakımından hangi tarihsel dönemlerin izlerini taşımaktadır?

CEVAP: Alevilik ve Bektaşîlik inançlar, ibadet anlayışları ve âdâb-erkân bakımından üç tarihsel dönemin izlerini taşımaktadır. İlk dönem göçebe toplulukların İslâm'ı kabul edip Gök Türk inancı, Şamanlık yahut Kamlık geleneğini İslâm'la iç içe benimsedikleri dönemdir. Bu dönem başta Yesevîlik olmak üzere bazı bağdaştırmacı anlayışların, çok muhtemelen batını İsmailî anlayışlardan da etkilenerek tasavvufi yapılar halinde kendisini ifade ettiği devirdir. İkinci dönem ise 15. yüzyılın ilk yarısında Hurûfî anlayışların nüfuz ettiği dönemdir. Şu kadarını ifade etmek gerekir ki Hurûfîlik, Kızılbaşlığa daha sınırlı, Bektaşîliğe ise nispeten daha güçlü olarak sirayet etmiştir. Üçüncü dönem ise aynı asrın ikinci yarısından sonra bünyeye On İki İmam Şîilîği'nin (İsnâaşeriyye) kimi anlayışlarının nüfuz ettiği dönemdir. Bu üç dönemde İslamiyet'le birlikte önceki inançların, Hurûfî ve Şîî unsurların oymak ve ocaklara yansması ve yorumlanması aynı biçimde olmamış, bazı dönem ve yörelerde yahut ocaklarda söz gelimi bazı inanç ve unsurlar öne çıkarken bazı dönem ve yörelerde diğerleri öne çıkmış, böylece tarih ve bölgeler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

SORU: Bektaşîliğin gelişimi nasıl olmuştur?

CEVAP: Babâilik hareketi 14. yüzyılın başlarından itibaren Rum Abdalları ile sürdürülürken, bunlardan bilhassa Abdal Musa gibi şahsiyetlerin Hacı Bektaş ananesine kuvvetli vurgu yapmasıyla Bektaşîlik öne çıkmaya başlamıştır. Bektaşîlik, asıl kuruluş ve gelişmesi 15. yüzyılın sonlarına doğru Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle gerçekleştirmiştir. Balım Sultan'la birlikte Kızılbaşlık, Bektaşîlik farkı daha belirgin hale gelmiştir. Erdebil Dergahına bağlı Kızılbaş ocaklar Osmanlı-Safevî çekişmesinin sonucunda içe kapanıp bir bölümü müstakilleşmiş, bir bölümü ise Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerini ileri süren Çelebiler'le yakın ilişkilere girmişlerdir. Mezhebî olmaktan farklı dinamiklerle gelişen Kızılbaş ayaklanmaları siyasi sonuçlar doğurmamıştır. 1527 yılındaki Kalender Çelebî ayaklanmasından sonra Kalender'in öldürülmesi, onun taraftarlarının da Hudâdâd'ı öldürmesinin ardından Pir Evi (Hacıbektaş Dergahı) otuz dört veya otuz altı yıl postnişînsiz kalmış, nihayet 1551 yılında Balım Sultan'ın halifelerinden Sersem Ali Paşa, Hacıbektaş'a gelerek posta oturmıştır. Osmanlı merkezi yönetimi tarafından Kızılbaş ocaklara karşı desteklenen ve ilk dönemlerden itibaren Yeniçerilik içerisinde temsil edilen ve kırsaldan çok şehir merkezlerinde faaliyetlerini sürdüren Bektaşîlik, hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da giderek güçlenmiştir. Sayıları günden güne artan Bektaşî tekke ve dergahları, bağlılarından alınan para ve bağışlanan vakıflarla aynı zamanda iktisadi bir güç kazanmıştır.

SORU: Alevilikte "adab-erkan" ne demektir?

CEVAP: Adab-erkan bir çeşit tarikat nizamnamesi, yol mensuplarının "insan-ı kâmil" oluncaya kadar uymaları gereken kurallar diye de anılabilir. Kızılbaş Alevilik ve Bektaşîlik'te büyük benzerlikler taşımakla birlikte belli ölçüde farklılıklar da bulunmaktadır. Alevilik'te diğer bir ifadeyle Kızılbaşlık'ta yani Erdebil merkezli ocaklarda erkân 16. yüzyılda Buyruk'la birlikte son şeklini almış,

ocaklara göre bazı farklılıklar bulunmakla beraber ciddi bir değişiklik olmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki bu yapının temel erkânı kitabı Buyruk olup yolun bütün nizamnamesi bu eserde kayıtlıdır. Ancak eserin değişik versiyonlarının bulunması, zaman içinde eser üzerinde tasarruflarda bulunulmuş olması ocaklar arasında bazı detay konularda küçük farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Bektaşiliğe gelince, yine 16. yüzyılda Balım Sultan'ın tarikatı genel bir islahat ve düzenleme ile erkânı belirlediği genellikle kabul edilmektedir. Ancak zaman içinde Dedegân ve Babagân Bektaşileri arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar Babalar tarafından kaleme alınmış "erkânâme" adı verilen onlarca eserde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

SORU: Safevîlik nasıl ortaya çıkmıştır?

CEVAP: Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde tasavvufî bir zeminde ortaya çıkan Safevîlik, başta Sünnî karakterli bir yapıya sahipken Sadreddîn-i Erdebîlî'den sonra yerine geçen Alâeddîn-i Erdebîlî zamanından itibaren Şîî unsurları bünyesine almıştır. Tarikat aynı zamanda giderek siyasi bir hüviyete de bürünmüştür.

SORU: Alevîlik ve Bektaşîlikteki "dört kapı-kırk makam" ne demektir?

CEVAP: Alevîlik ve Bektaşîlik'te asıl amaç "insan-ı kâmil" olmaktır. Bunun için her can yani talip bir mürşide bağlanarak "dört kapı-kırk makam"ı bilip uygulamalıdır. Kapılar şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralanmıştır. Her kapının onar makamı bulunmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ı ile Buyruk'ta yer alan kapı ve makamların bazı küçük farklılıklar dikkate alınmazsa büyük benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buna göre ilk kapı olan "şeriat" kapısının makamları inanmak, ilim öğrenmek, ibadet etmek, helal kazanç yemek, haramdan sakınmak, hayızlı hallerinde kadınlara yaklaşmamak, şeriat evine girmek, şefkatli davranmak, temiz yeyip temiz giyinmek ve iyi şeyleri (ma'rûf) emretmektir. İkinci kapı "tarikat" olup makamları mürşitten el alıp tövbe etmek, talip olmak, dünya nimetlerine önem vermemek, sabırlı olmak, saygılı olmak, Allah'tan korkmak, Tanrı'dan umut kesmemek, hidâyet içinde olmak, toplum içinde uyumlu olmak, insanları sevip yoksulluğu seçmektir. Üçüncü kapı "marifet" olup makamları edepli olmak, heybet, sabır ve namazla Allah'tan yardım dilemek, kanaat göstermek, hayalî olmak, cömertlik, ilim sahibi olmak, teslimiyet ve rıza, marifet ve kendi özünü bilmektir. Dördüncü kapı "hakikat" olup makamları türâp olmak (alçak gönüllülük), Muhammed-Ali yoluna boyun eğmek, eline-beline-diline sahip olmak, güvenilir olmak, tevekkül, sohbet, sır, rıza, tefekkür ve Tanrı hasretini kalpte canlı tutmaktır.

SORU: Alevîlik ve Bektaşîliğin hiyerarşik yapıları nasıldır?

CEVAP: Kızılbaşlık başlangıçta "halife, dede, mürebbi, rehber, musahip ve talip" olmak üzere altı dereceli idiye de, daha sonra halifelik kalkmış, bu makam Bektaşî çelebisi tarafından temsil edilmiştir. Bugün söz konusu yapı daha çok dedelik, rehberlik ve taliplik olmak üzere üç dereceli bir kategori arz etmektedir. Dedeler mürşitlik, pirlik ve mürebbilik görevlerini yerine getiren kimseler olup Hz. Peygamber soyundan geldiklerine inanılır.

Rehber, dedenin yardımcısı, talip de yol mensubu demektir. Bektaşîlik ise kollarına göre bazı farklılık taşımakla birlikte genel olarak, aşağıdan yukarıya doğru muhiplik, dervişlik, babalık, mücerretlik, halifelik veya dedebalık şeklinde sıralanır. Muhiplik tarikattan nasip alanların derecesini teşkil eder. Dervişlik, bunlardan bir dergahta hizmet edenlerden liyakatlı olanlara özel bir cemle hırka giydirilip yükseltildiği makamdır. Babalık, dervişlerden ehliyetli olanların yükseltildiği daha üst bir makam; mücerretlik, evlenmeyen halifelere verilen makam; halifelik, en yüksek makam, halifebaba yahut dedebaba da bu makamı temsil eden kimsedir.

SORU: Alevî ve Bektaşîler günümüzde nerelerde yaşamaktadırlar?

CEVAP: Bugün başta Bulgaristan ve Arnavutluk olmak üzere Balkan ülkeleriyle birlikte, ülkemizin ağırlıklı olarak Çorum, Amasya, Tokat, Kahramanmaraş, Tunceli, Sivas illeri olmak üzere birçok yerleşim merkezinde hatırı sayılır oranda Alevî ve Bektaşî yaşamaktadır.

SORU: Yeniçerilik ile Bektaşî tekkelerinin kaldırılması nasıl olmuştur?

CEVAP: Yakın dönemdeki en önemli olay Yeniçerilik'le birlikte Bektaşî tekkelerinin kaldırılması olmuştur. Kuruluşundan 16. asrın ortalarına kadar eğitimi, becerisi ve disiplini ile devrin en iyi askeri birliği haline gelen ve askeri başarılarında önemli katkısı olan Yeniçeriliğin disiplinini kaybetmesi üzerine, II. Mahmut tarafından 1826 yılında kurumun varlığına son verilmiştir. Yeniçerilik'le ilişkisi dolayısıyla peşinden Bektaşîlik üzerine gidilmiştir. Birkaç Bektaşî babası idam edilmiş, direnenler sürgüne gönderilmiş, Anadolu ve Balkanlar'daki tekkeler yer yer yıkılmış, kalanlar diğer tarikatların hizmetine verilmiştir.

SORU: Alevîlik hangi isimlerle anılmıştır?

CEVAP: İçinde geliştiği ilk mistik yapı olması dolayısıyla ilk dönemlerde Yesevîlik, 13. yüzyılda Baba İlyas'ın önderliği dolayısıyla Babaîlik, Hacı Bektaş Veli'yle irtibatı dolayısıyla 15. yüzyılın ardından belli bölgelerde Bektaşîlik, Safevî tarikatı sonrasında 15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı ocaklar açısından Kızılbaşlık, bazı bölgelerdeki mensuplarının meşguliyetlerine bağlı olarak Tahtacılar bu adlandırmalardan bazıdır.

SORU: Alevîlik ve Bektaşîlik kaynakları nelerdir?

CEVAP: Esas olarak Alevîlik ve Bektaşîlik toplumsal ve tarihsel yapısı dolayısıyla "sözel kültüre" dayalıdır. Ancak bu yazılı kaynaklarının bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Alevî ve Bektaşî ulularının üstünlük ve kerametlerinin anlatıldığı vilâyetnâmeler, erkân kitapları ve tarih boyunca ozanların inanç ve duygularını dile getirdikleri deyişler temel kaynaklar hüviyetindedir.

SORU: Alevîlikte ve Bektaşîlikte talibi toplum dışına iten sular nelerdir?

CEVAP: Alevîlik ve Bektaşîlik'te dönemlere ve bölgelere göre birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte, bir fikir vermek üzere talibi toplum dışına iten suçlar beşli bir kategori halinde şöyle verilebilir: Birinci derecede olanlar suçlar komşu ve aileler arasında söz gezdirmek, ihbarcılık yapmak, görmediğini gördüm, duymadığını duydum demek, akrabaları birbirine düşürmek gibi zaaflardır. Bu

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

zaafı sergileyen kimseler bir yıl ceme alınmazlar. İkinci derecede olan suçlar komşusunun başına bahçesine zarar vermek, başkalarının malını çalmak, haksız yere başkalarına hakaret etmek ve onları dövmek gibi suçlardır ve bu tür suçları işleyen kimseler üç yıl ceme alınmazlar. Üç yıl sonra mürşit onların ceme alınmasına izin verirse öncesinde ilgili kişilerle helalleşmek, çalınan malları tazmin etmek şarttır. Üçüncü derecede suçlar yoksula faiz yoluyla para verip onların evlerini, baskınlarını satmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermek, yetim malı yemek, mürşit yahut rehberiyle bozuşmak ve Ehl-i Bey'te dil uzatmak gibi suçlardır. Böyle kimseler beş yıl ceme kabul edilmezler. Dördüncü derecede suçlar bakire bir kıza zorla veya kandırarak sahip olmak, evli bir kadınla ilişkiye girmek, kısacası zina yapmaktır. Bu tür suç işleyenler yedi yıl ceme alınmazlar. Beşinci derecede olan suçlar kaza ile adam öldürmektir. Böyle kimseler on yıl ceme alınmazlar. Altıncı derecede suçlar bilerek adam öldürmek, kin veya düşmanlık sebebiyle cinayet işlemektir. Bu tür suç işleyen kimseler en az otuz yıl ceme kabul edilmezler.

SORU: Alevilikte namaz anlayışı nasıldır?

CEVAP: Kültürel kaynaklarda abdest, günlük namazlar ve Cuma namazına yönelik sınırlı ve zayıf içerikli göndermeler bulunduğu gibi farklı ve çelişkili göndermeler de vardır. Söz gelimi, abdestle ilgili olarak Hacı Bektaş Veli Menâkıbnâmesi'nde Hünkar'ın abdestsiz yere basmadığı belirtilirken, başka bir kayıtta, beraber olduğu Molla Saadettin'in Hünkar'a namaz öncesi abdest alması gerektiğini söylemesine üzerine onun, "biz abdest almayız, sen alacaksan al" dediği belirtilmiştir. Namazla ilgili olarak ise Hünkar'ın velâyetini ispatlamak için susam yaprağı üzerinde, başka bir zamanda da darı seci üzerinde namaz kıldığı, ayrıca Lokman-ı Perende hacda iken Hacı Bektaş'ın Kâbe'de namaz kıldığını gördüğü belirtilmiş, yine Hünkar'ın Bedahşan'ı düşmandan kurtardıktan sonra halka namaz kılmayı öğrettiği ifade olunmuştur.

SORU: Babaî Ayaklanması nasıl gelişmiştir?

CEVAP: 1240 yılında Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhusrev devrindeki bu isyan kısaca şöyle gelişmiştir: Amasya yakınındaki dergâhında etrafına, daha çok eski Türk inançlarının İslâmiyet'le yorumlanmış şeklini tasavvufî bir hüviyetle öğreten Baba İlyâs-ı Horasânî, sosyal ve ekonomik sıkıntılar içinde bunalan Türkmenler'e büyük bir kurtarıcı sıfatıyla davranmış, yetiştirdiği halifeleri çeşitli bölgelere dağıtarak isyan için hazırlıklar yapmıştır. Halifelerinden Baba İshak liderliğinde Kefersud bölgesinde ayaklanan Türkmenler, önemli başarılar kazandıktan sonra Orta Anadolu'ya intikal etmiştir. Burada da bir ölçüde başarı elde edilirken Baba İlyas, Selçuklu kuvvetleri tarafından Amasya'da idam edilmiş, Türkmenler'in çoğu Kırşehir'de Malya ovasında kılıçtan geçirilmiştir. İsyân hedefine ulaşamamış olmakla birlikte kaçıp kurtulabilen Türkmenler sıkı bir dayanışma içine girmiş, Babaîlik hareketi ortaya çıkmıştır.

SORU: On İki İmam Şiîliği'nin inançları nelerdir?

CEVAP: On İki İmam Şiîliği'nden intikal eden inançlara gelince; Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin ilk halife

olması gerektiği, onun önüne geçen ilk üç halife ile onlara destek veren sahâbenin yerilmeyi hakettiği anlayışı aynen benimsenmiştir. Bunun yanı sıra "Ali'nin Allah'ın velisi olduğu", "On İki İmam" ve "On Dört Masum" kavramları da ictibas edilmiştir. Ancak bu kavramlar On İki İmam Şiîliği'nin anladığı şekilde yorumlanmamış, farklılaştırılarak bünyeye alınmıştır. Söz gelimi, "Ali'nin Allah'ın velisi olması" fikri, adı geçene mezhebin kabul ettiği gibi siyasi mahiyette değil tasavvufî nitelikte benimsenmiştir. On İki İmam isim olarak aynen benimsenmekle birlikte, onların tasavvuru tarihi şahsiyetlerine paralel olarak düşünülmemiştir. "On Dört Masum" da ilgili mezhepten tamamen farklı olarak imamların sabi iken vefat eden çocukları olarak düşünülmüştür. Öte yandan Kerbela olayına özel önem verilmiş, bu amaçla "Muharrem erkânı" geliştirilmiştir.

SORU: Aleviliğin inanç temelleri nelerdir?

CEVAP: İslam dinin temel inancı olan "Allah'ın varlığı ve birliği ile Hz. Muhammed'in peygamberliğini" tasdik etmekten ibaret olan kelime-i şahadet Alevîlik'te kabul edilmiştir. Ancak bu iki iman esasına "Ali'nin velâyeti" de eklenmiştir. Nitekim çok çeşitli vesilelerle söylenen "Hak Muhammed-Ali" üçleri bunu ifade etmektedir. Bu üçlerde yer alan "Hak" yüce yaratıcı olan Allah'ı, "Muhammed" genel anlamda "nübüvvet"i yani peygamberliği, "Ali" de tasavvuftaki "velâyet"i yani ermişliği sembolize etmektedir.

SORU: Alevilik ve Bektaşiliğin diğer İslami inançlara ilişkin yaklaşımları nelerdir?

CEVAP: Tarih boyunca kendisini İslam'ın içinde gören Alevîlik ve Bektaşiliğin diğer İslâmî inançlara ilişkin yaklaşımlarına kısaca şöyle değinilebilir. Âhiret inancı müphem ve zaman zaman çelişkilidir. Bu inanç, eski dinlerden gelen tenâsühle, Kur'an'ın üzerinde durduğu âhiret telakkisinin iç içe girmiş bir halidir. Bazı kaynaklarda kıyamet, mahşer, öbür dünya, cennet ve cehennemden söz edilerek İslam'ın âhiret anlayışına gönderme yapılan kayıtlar olduğu gibi, sınırlı oranda "ruh göçü" terimiyle öldükten sonra yeniden dünyaya gelmeye dönük kayıtlar vardır. Meleklerle, ilâhî kitaplara ve peygamberlere imanla ilgili anlayış da büyük ölçüde âhiret inancına yönelik tavırla paralellik arzeder. Kaynaklarda bunlara dair azımsanamayacak göndermelere rastlanmakla birlikte, esnek, yer yer çelişkili yaklaşımlar da bulunmaktadır.

ARA SINAVDA NELER GELDİ? NELER GELEBİLİR?

1.Soru

Şiîliğin Hz. Osman dönemindeki fitne olaylarına bağlı olarak ortaya çıktığı görüşünde olanlar, daha çok hangisine göre hareket etmektedirler?

A

Velid b. Ukbe

B

İbn Sebe

C

Ğadîr-i Hum

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

D
Şîatü Ali
E
Şîatu Osman

Yanıt Açıklaması:

Başkent Medine dışındaki İslâm beldelerinde, yukarıda belirtilenler yanında, İslâm'a sonradan girip ihtidâ edenler sebebiyle, halife aleyhinde başlatılan cereyanlar hızla gelişti. Şîîliğin Hz. Osman dönemindeki fitne olaylarına bağlı olarak ortaya çıktığı görüşünde olanlar, daha çok İbn Sebe meselesinden hareket etmektedirler. Her ne kadar erken dönem Şîî kaynaklarda da, Hz. Ali hakkında, onun imâmetinin farz olduğunu ileri süren ilk kimsenin Yemenli İbn Sebe olduğu şeklinde kayıtlar mevcut ise de (Nevbahtî, s. 20), Şîîliğin İbn Sebe ile birlikte Hz Osman döneminde başladığı iddiası önemli sorunları içermektedir. Öncelikle İbn Sebe'nin kimliği meçhuldür ve kim olduğu hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Doğru cevap B seçeneğidir.

2.Soru

Eş'arî, Allah'ın varlığına ancak aşağıdaki hangi yöntemle ulaşılabileceğini kabul eder?

A
Deneme
B
Yanılma
C
Akıl yürütme
D
Araştırma
E
Okuma

Yanıt Açıklaması:

Ulûhiyet: Eş'arî, Allah'ın varlığına ancak akıl yürütme yöntemiyle ulaşılabileceğini kabul eder. O'nun varlığına ilişkin bilgiler, insanda doğuştan mevcut olan zaruri bilgiler türünden değildir. Aksi halde varlığı hakkında şüpheler ileri sürülmezdi ve sonuç itibarıyla herkes zorunlu olarak O'na iman ederdi.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi "El-Milel ve'n-Nihal" adlı kitabın yazarıdır?

A
İbn Manzur
B
Taşköprüzâde

C
Şehristânî
D
Ebûl-Hasan el-Eş'arî
E
Nevbahtî

Yanıt Açıklaması:

El-Milel ve'n-Nihal adlı kitabın yazarı Şehristânî olduğundan doğru cevap C'dir.

4.Soru

Bâb Ali Muhammed Şîrâzî'ye bağlı ve müstakil bir din olarak ortaya çıkmadan önceki haliyle de birer gâîi fırka özelliği taşıyan grup aşağıdakilerden hangisidir?

A
Muhammire
B
Bâtînîler
C
Cenâhiyye
D
Rizâmiyye
E
Bâbîlik

Yanıt Açıklaması:

Bâbîlik

5.Soru

İslâm tarihinde ilk Ali taraftarları olarak anılan grup aşağıdakilerden hangisidir?

A
eş-Şî'atü'l-ûlâ
B
Ğali
C
Hudûsü'l-ilm
D
Batini
E
Husun-kubuh

Yanıt Açıklaması:

İslâm tarihinde genellikle eş-Şî'atü'l-ûlâ, yani ilk Ali taraftarları olarak anılmışlardır. Doğru cevap "A"dır.

6.Soru

Aşağıdakilerden hangisi devlete karşı silahlı ayaklanmayı onaylayan kişilere karşı reddiye yazan bir Mu'tezile alimidir?

A
Asamm
B

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Cafer b. Harb

C

Verrak

D

Cahız

E

Belhi

Yanıt Açıklaması:

Mu'tezile alimleri müstakil konularda reddiyeler kaleme almak suretiyle farklı dini görüşleri ve partizan hareketlerin eleştirisini yapmışlardır. Devlete karşı silahlı ayaklanmayı onaylayan kesimlere karşı Asamm bir reddiye yazmıştır.

7.Soru

Zeyd b. Ali'ye göre, imam olacak kişiyle ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A

Hasan veya Hüseyin soyundan olabilir.

B

İnsanları kendisine tabi olmaya çağırması şarttır.

C

Günahlardan korunmuş olmak gibi bir vasfı , yani ismet sıfatı vardır.

D

Siyasete karışmayan kimse ise imam sayılamaz.

E

Cihattan geri kalan kimse ise imam sayılamaz.

Yanıt Açıklaması:

Günahlardan korunmuş olmak gibi bir vasfı , yani ismet sıfatı yoktur.

8.Soru

Aşağıdaki sözcüklerden hangisi verilen tanımdaki boşluğu doğru şekilde tamamlar? Mezhepler Tarihi yazıcılığı, her grup mensubunun kendi görüşlerini savunması ve diğer görüşleri eleştirmesi şeklinde başlamış, bu gayeyle yazılan ve türünün ilk örnekleri olan küçük hacimli eserlere denmiştir.

A

Fırka

B

Makâlât

C

Makale

D

Kelam

E

İkrar

Yanıt Açıklaması:

Tanımdaki boşluğu doğru şekilde tamamlayacak olan sözcük "Makâlât" olduğundan doğru cevap B'dir.

9.Soru

Düşünüp taşındıktan ve doğru olan ciheti anlamak için araştırmada bulunduktan sonra varılan kanaat veya görüşe ne ad verilir?

A

Rey

B

Selef

C

Fıkıh

D

Marifet

E

Takdis

Yanıt Açıklaması:

Düşünüp taşındıktan ve doğru olan ciheti anlamak için araştırmada bulunduktan sonra varılan kanaat veya görüşe **rey** adı verilir. Doğru cevap A'dır.

10.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Ehl-i Sünnet'e muhalifleri tarafından verilen isimlerden biri değildir?

A

Muattıla

B

Sıfâtiyye

C

Müşebbihe

D

Mücessime

E

Mücbire

Yanıt Açıklaması: Muattıla Ehl-i Sünnet'e muhalifleri tarafından verilen isimlerden biri değildir

11.Soru

Kelâm disiplinini amaçları bakımından İslam Mezhepleri Tarihi disiplininden farklılaştıran temel husus aşağıdakilerden hangisidir?

A

Mezheplerin dinden sapıp sapmadıkları hakkında görüş açıklaması

B

Mezheplerin inançlarını ele alması

C

Mezheplerin gelişimini incelemesi

D

Mezheplerin eserleri üzerinde araştırmalar yapması

E

Mezhepler arası etkileşimleri bulup çıkarması

12.Soru

Ehl-i Sünnet ve Şîa tarihçilerinin Hz. Ali konusunda ittifak halinde olduğu konu aşağıdakilerden hangisidir?

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

- A
Hz. Ali'nin Ebû Bekir 'e geç biatı, eşi Hz. Fatıma'nın Ebû Bekir'e olan kırgınlığındandır.
- B
Hz. Ali'nin ilk dönemde Ebû Bekir'in halife seçilmesinden hoşlanmamış ve ona biat etmeye belli bir süre yanaşmamıştır.
- C
Hz. Peygamber, Ali'yi kendisinden sonra halife atadığına dair birtakım nassları zikretmiştir.
- D
Ali'nin halife olacağı konusunda, Muhacir ve Ensâr da bu durumdan haberdardı.
- E
Ali ,Ebû Bekir ve Ömer'e biat etmiştir.

Yanıt Açıklaması:

İlk görüşle irtibatlı olan klâsik Sünnî bakış açısına göre, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olacak kişinin kimliği konusunda kesin ve belirleyici bir nass veya vasiyet bulunmadığı için, Ensâr ve Muhacirler'in görüşleri, Sakîfe toplantısında ileri sürdükleri gerekçelerle, kendi bakış açıları doğrultusunda gelişirken, Hz. Ali'nin bazı yakınları ve yukarıda ismi geçen sahâbîler, hilâfeti Hz. Ali'ye geçen bir miras gibi değerlendirmişlerdir. Onlara göre, eğer Hz. Peygamber miras olarak bir mal bıraksaydı, nasıl yakınlarına kalacak idiyse, siyasî manadaki mirasın da böyle olması gerekir. Ehl-i Sünnet ve Şîa tarihçileri Hz. Ali'nin ilk dönemde Ebû Bekir'in halife seçilmesinden hoşlanmadığı, ona biat etmeye belli bir süre yanaşmadığı hususunda ittifak halindedir. Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir ve önde gelen diğer zevâtla yaptığı konuşmalarda, kendisinin halifelîğe daha fazla hak sahibi olduğuna işaret ederek, Kureyş'in Resûlullah'ın soy ağacı olması durumunda, Ehl-i Beyt'in bu soy ağacının meyvesi olacağına atıfta bulunduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Yine onun, "hilâfete benden daha layık kimse yoktur" (Taberî, 1879–1881, III, s. 476) şeklindeki ifadesi bunu teyid etmektedir.

13.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ensar'ın halife seçimi için toplandıkları yerdir?

- A
Akabe
- B
Yesrib
- C
Mescid-i Nebevi

D
Sa'îde Oğulları gölgeliği

- E
Ğâdir-i Hûm

14.Soru

"Yetmiş üç fırka" hadisinde geçmekte olan **fırka-i naciye**'nin manası aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Büyük kalabalık

- B
Kurtuluşa eren grup
- C
Çoğunluk Müslümanlar
- D
Topluluk taraftarları
- E
Ümmetin tayin edilmiş lideri

Yanıt Açıklaması:

Yetmiş üç fırka hadisinde geçmekte olan fırka-i naciye'nin manası "**Kurtuluşa eren grup**"tur. Doğru cevap B'dir.

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri İslamiyet'in doğuşu sırasında Arap Yarımadasının çevresinde yer alan devletler arasında **yer almaz**?

- A
Bizans
- B
Ürdün
- C
Sasani
- D
Yemen
- E
Habeşistan

Yanıt Açıklaması:

İslâm'ın doğuşu sırasında bölge, kültür ve medeniyet bakımından güçlü devletlerle çevrelenmişti. Kuzeyinde Bizans İmparatorluğu, Doğu'da Sasani Devleti, Güney'de Yemen ve Habeşistan Krallıkları bulunmaktaydı.

16.Soru

Ğulât (aşırılar) olarak isimlendirilen fırkaların ileri sürdüğü aşırı düşüncelerden olan "ruhların bir bedenden diğerine intikalinin" adı aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Teşbîh
- B
Hudûsü'l-ilm)
- C
Bedâ
- D
Tenâsüh
- E
Rec'at

Yanıt Açıklaması:

Daha önceden Sebeiyye'de mevcut olmasına rağmen, özellikle İbnü'l-Hanefiyye ve oğlu Ebû Hâşim'den sonra ortaya çıkan ve ğulât (aşırılar) olarak isimlendirilen fırkaların ileri sürdüğü aşırı düşünceler (ğulûv), Şîliğin teşekkül sürecinde önemli bir yere sahiptir. Daha sonra

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

İmâmiyye'nin bir kısmını süzgeçten geçirerek kabul ettiği bu görüşler; ilâhî ruhun Hz. Peygamber'e, sonra da Ali ve evlatlarına hulûl ve intikal etmesi, Allah'ın kula, kulun da Allah'a benzemesi (teşbîh), Allah'ın bir şeyi bilmezken daha sonra bilmesi (hudûsü'l-ilm) veya bir şeyin iyi yahut kötü olarak ortaya çıkacağını bildirmişken aksinin zuhur etmesi (bedâ), peygamberliğin sona ermeyeceği, zaman içinde imâmetin peygamberliğe dönüşeceği, imamların Peygamber'in vasîsi olup nübüvvet otoritesine sahip bulundukları, gaybı bildikleri, bir kısmının ölmeyip gözden uzaklaştıkları ve tekrar dönecekleri (rec'at), ruhların bir bedenden diğerine intikali (tenâsüh/ruh göçü), bu yolla ahiret hayatının iptali, dinî nassları bir gerekçeye dayanmaksızın batınî anlamda tevîl ve onlardan kastedilmeyen başka anlamlar çıkarma, bu yöntemle haramı helal, helali de haram sayma ve ibadetlerin farziyetini kaldırma (ibâha) gibi, İslâm toplumunca tasvip edilmeyen ve çoğu sahih İslâm inancına ters konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. 17.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Hariciye için kullanılan isimlerden biri değildir?

- A
- Vehbiyye
- B
- Muhakkime
- C
- Mürkiye
- D
- Haruriyye
- E
- Marika

Yanıt Açıklaması:

Mürchie, Hariciye için kullanılan isimlerden biri değildir. 18.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Zeydiyye'ye göre tevhid inancının esaslarından biri değildir?

- A
- Allah'ı birlemektir
- B
- Allah'ın sıfatları O'nın zâtının ayıdır
- C
- Allah'ın sıfatları zâtından, zâtı da sıfatlarından ayıdır
- D
- Allah zâtıyla alîm, kadîr, semî, basîr ve hay'dır
- E
- İnsan, akıyla Allah'ı bilmekle mükelleftir

Yanıt Açıklaması:

Zeydiyye'ye göre tevhid, Allah'ı birlemek demektir. Yani Allah'ın zâtını her türlü şüpheden uzak tutmaktır. Allah'ın sıfatları O'nın zâtının ayıdır. Bu sıfatların zıtları Allah'a nispet edilemez, Allah'ın zâtına zâid değildirler ve kadîm de olamazlar. Mahlûkâtın sıfatları Allah'a iafe edilemez.

Allah'ın sıfatları zâtından, zâtı da sıfatlarından ayrı değildir. Allah zâtıyla alîm, kadîr, semî, basîr ve hay'dır. İnsan, akıyla Allah'ı bilmekle mükelleftir. İnsan akli eşyanın iyi ve kötü (husun-kubuh) vasfını bilebileceği için, akıl sorumlu olmanın şartıdır. Doğru cevap 'C'dir.

19.Soru

"Büyük günah işleyen kişinin, küfrü gerektiren bir inkârda bulunmadığı için kâfir olmayacağı, fakat işlediği günah sebebiyle de imanda kalamayacağı, bu ikisi arasında bir yerde bulunacağı" şeklinde açıklanan usul-ü hamse başlığı aşağıdakilerden hangisidir?

- A
- Tevhid
- B
- Adl
- C
- Vad ve Vaid
- D
- el-Menzile beyne'l-Menzileteyn
- E
- Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker

Yanıt Açıklaması:

Doğru cevap D seçeneğidir.

20.Soru

Hz. Muhammed'in vefatından sonra Medineli Ensarlar halife tayini için nasıl bir yol izlemişlerdir?

- A
- Hz. Ali'yi desteklemişlerdir.
- B
- Hz. Ömeri desteklemişlerdir.
- C
- Hz. Ebu Bekir'i desteklemişlerdir.
- D
- Hz. Osman'ı desteklemişlerdir.
- E
- Sa'd b. Ubade'yi desteklemişlerdir.

Yanıt Açıklaması:

Hz. Muhammed'in vefatından sonra halife seçiminde ilk girişim Medineli Müslümanlar tarafından yapılmıştır. Hz. Muhammed'in davetine kulak verdikleri ve diğer Müslümanlara kucak açtıkları için bu hakkın kendilerinde olduğunu düşünüyorlardı. Bunun içinde Sa'ide Oğulları gölgeliğinde bir araya gelerek Sa'd b. Ubade üzerine uzlaştılar.

1.Soru

Kaderiyye - Kader inancını reddeden düşünce ve inanç akımı

Mu'tezile- Hiçbir tarafı desteklemeyen, bir kenarda duran gruplara

Hâriciler - Hadislerin ve lafızların dış

görünüşlerine/zâhirlerine bakarak hüküm verenler

Murcie - Günahın imana zarar vermediği tezini savunarak, büyük günah işleyene ümit verenler

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Yukarıda verilen mezhep ve özelliklerine dair açıklamalardan hangisi ya da hangileri doğru verilmiştir

- A
Yalnız I
- B
I ve II
- C
II ve III
- D
III ve IV
- E
II, III ve IV

Yanıt Açıklaması:

Kaderiyye kader inancını reddeden düşünce ve inanç akımı, sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadî mezheptir. Mu'tezile-Hicbir tarafı desteklemeyen, bir kenarda duran gruplara denilmektedir. Hâriciler hadislerin ve lafızların dış görünüşlerine/zâhirlerine bakarak hüküm veren mezheptir. Murcie ise günahın imana zarar vermediği tezini savunarak, büyük günah işleyene ümit veren mezheptir.

2.Soru

İlk dönem sahabiler arasında meydana gelen olumsuz olaylar karşısında çekimser duran kişilere ne ad verildi?

- A
Haricî
- B
Mu'tezilî
- C
Suffe ashabı
- D
Selefi
- E
Tabiîn

Yanıt Açıklaması: İlk dönem sahabiler arasında meydana gelen olumsuz olaylar karşısında çekimser duran kişilere Mu'tezilî denir.

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" anlamında bir mezhebe ad olarak kullanılmıştır?

- A
Harici
- B
Mu'tezile
- C
Mürchie
- D
İbadiyye
- E
Sufriyye

Yanıt Açıklaması:

Mu'tezile, "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" anlamında bir mezhebe ad olarak kullanılmıştır.

4.Soru

Ahmed b. Hanbel'in akîdesini yansıtan el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne adlı eserin yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Muhammed b. Muhammed b. Mahmud
- B
Ebû Bekir İbnü'l-Arabî
- C
Ebû Ali el-Cübbâî
- D
Ebû'l-Hasan el-Eş'arî
- E
Ebû Hanîfe

Yanıt Açıklaması:

Bağdat'ta Hanbelîler'in ileri gelenlerinden İmam Berbehârî'yi ziyaret ederek ona Mu'tezile'ye, ayrıca Hristiyan, Yahudi ve Mecûsîler'e karşı yaptığı mücadelelerinden söz ettiyse de Berbehârî'den beklediği ilgiyi göremedi. Sonra da daha çok Ahmed b. Hanbel'in akîdesini yansıtan el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne adlı eserini yazıp Berbehârî'ye sundu; ancak yine beklediği ilgiyi bulamadı.

5.Soru

"Kur'an yaratılmıştır" anlayışı, Mu'tezile'nin hangi prensibiyle bağdaştırılabilir?

- A
Tevhid
- B
Adalet
- C
Vaad ve Va'îd
- D
Menzile beyne'l-menzileteyn
- E
Emri bi'l-maruf nehyi ani'l-münker

Yanıt Açıklaması: "Kur'an yaratılmıştır" anlayışı, Mu'tezile'nin tevhid prensibiyle bağdaştırılabilir.

6.Soru

Aşağıdakilerden hangileri İslâm Mezhepleri Tarihinin amaçları arasında yer alır?I. İslâm düşüncesinin en önemli kaynaklarından olan çeşitli mezhep, akım ve cemaatleri geçmişe uzanan bir perspektif içerisinde tüm yönleriyle araştırmak.II. İslamiyet öncesi Müslümanların sahip oldukları değişik düşünce biçimlerini daha iyi anlamamızı sağlamak. III. Yeryüzündeki Müslüman toplumların dini, siyasi, sosyolojik ve psikolojik bakımlardan potansiyel zaaf ve kuvvetlerinin ölçülmesinde çok önemli verileri bulup çıkartabilmek.IV. Mezhep ve dini grupların tarihte

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

bıraktıkları olumlu ya da olumsuz izleri görünür kılarak bugün ve geleceğimiz açısından önemli dersleri toplumun ve bilhassa yetkili kişilerin önlerine koymak.

- A
I.II.III
B
I.III.IV
C
II.III.IV
D
Yalnız II ve III
E
Yalnız II ve IV

Yanıt Açıklaması:

İkinci seçenekte yer alan "İslamiyet öncesi Müslümanların sahip oldukları değişik düşünce biçimlerini daha iyi anlamamızı sağlamak." ifadesi "Günümüz müslümanlarının sahip oldukları değişik düşünce biçimlerini daha iyi anlamamızı sağlamak." olacağından ifade yanlıştır. Doğru cevap B'dir.

7.Soru

I- Haricilik, II- Mutezile, III- Şîilik, IV- Eş'arilik Yukarıda verilenlerden Ehl-i Sünnet'in zıddı olarak Ehl-i Bid'at hangi mezhebi ifade etmektedir?

- A
Yalnızca I
B
Yalnızca II
C
Yalnızca III
D
Yalnızca IV
E
I, II, ve III

Yanıt Açıklaması: I- Haricilik, II- Mutezile VE III- Şîilik ifade etmektedir.

8.Soru

Aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri insanın din anlayışının şekillenmesinde kilit rolü üstlenmektedir?
I.Yetiştigi ortam, II. Yaşadığı zaman dilimi, III.Karşılaştığı psiko-sosyal problemler, IV.Muhatap olduğu insanlar.

- A
Yalnız III
B
Yalnız IV
C
I, II, III
D
II, III, IV

- E
I, II, III, IV

Yanıt Açıklaması:

İnsanın yetiştiği ortam, yaşadığı zaman dilimi, karşılaştığı psiko-sosyal problemler, muhatap olduğu insanlar din anlayışının şekillenmesinde kilit rolü üstlenmektedir.

9.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Şîa'nın günümüzümüze kadar yaşamış büyük kollarından biridir?

- A
Beyâniyye
B
Kerbiyye
C
Zeydiyye
D
Muhammire
E
Seb'iyye

Yanıt Açıklaması:

Zeydiyye

10.Soru

Aşağıdakilerden hangisi şîi müelliflerden bir kısmı tarafından Ali Şîası olarak anılan sahabîlerin arasında ver almaz?

- A
Selmân-ı Fârisî
B
Mikdâd b. el-Esved
C
Ammâr b. Yâsir
D
İbn Sebe
E
Ebû Zer el-Gifârî

Yanıt Açıklaması:

Şîiliğin ne zaman ortaya çıktığı konusunda, Sünnî ve Şîi âlimler arasında görüş ayrılığı bulunduğu gibi, Şîi ulemanın kendi içinde de bir birliktelik mevcut değildir. Bu karışıklığın en önemli sebebi, Şîiliğin siyasi ve dini tarihinin iyi kavranamamış ve hangi cephesinin ne zaman ortaya çıktığının sağlıklı bir şekilde değerlendirilememiş olmasıdır. Belki bundan daha önemlisi, hangi Şîiliğin ne zaman ortaya çıkıp hangi unsurları kapsadığının mezhepsel kaygılardan uzak bir şekilde tespit edilememiş olmasıdır. Şîi müelliflerden bir kısmı, imâmeti neredeyse nübüvvetin bile önüne geçirecek şekilde, Ali taraftarlığını Hz. Peygamber'den öncesine götürerek, peygamberlere inen kitap ve sahifelerde Ali'nin velâyetinin yazılı olduğunu belirtirken (Küleynî, 1388, I, s. 437); Şîa'nın büyük çoğunluğu, Ali taraftarlığının (teşeyyü') Hz. Peygamber devrinde, onun vasıtasıyla ve teşvikiyle ortaya

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

çıkıp gelişme kaydettiğini, o devirde Ali'nin özelliklerinden dolayı ona muhabbet besleyen ve Peygamber'in vefatından sonra onun imametini destekleyen, başta Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Gîfârî, Mikdâd b. el-Esved ve Ammâr b. Yâsir gibi sahabîlerin, daha o zaman, Ali Şîası diye anıldıklarını belirtmektedirler (Eş'arî, s. 15, Nevbahtî, s. 15-6). Şîî olmayan araştırmacılar ise, Şîa'nın, Hz. Peygamber'den hemen sonraki hilâfet tartışmalarıyla; Hz. Osman dönemindeki olaylar sırasında; Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde; Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra; 61/680 yılında Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra meydana gelen Tevvâbun hareketiyle; 66/685 yılındaki Muhtar es-Sakafî'yle birlikte ve nass ve tayin nazariyesinin ortaya çıkmasından sonra olmak üzere geniş bir zaman diliminde değerlendirmektedirler (Abdülhamid, 1994, s. 16-9).

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam coğrafyasında ortaya çıkan ilk büyük mezheplerden birisi değildir?

A
Haricilik

B
Kaderiye

C
Mu'tezile

D
Mürcie

E
İbadiyye

Yanıt Açıklaması:

İbadiyye, İslam coğrafyasında ortaya çıkan ilk büyük mezheplerden birisi değildir.

12.Soru

Hiz. Ali'nin haricileri bozguna uğrattığı savaş aşağıdakilerden hangisidir?

A
Yermük Savaşı

B
Sıffin Savaşı

C
Nehrevan savaşı

D
Tebük Savaşı

E
Puvatya Savaşı

Yanıt Açıklaması:

Nehrevân'da, Hiz. Ali'nin ordusu tarafından Hâricîlerin tamamına yakını öldürüldü (38/658).

13.Soru

Aşağıdaki mezheplerden hangisi Tahkim olayından hemen sonra ortaya çıkmıştır?

A
Şîilik

B
Mutezile

C
Mürcie

D
Mücessime

E
Haricilik

14.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Mezhepler Tarihi Edebiyatındaki yanlış ve maksatlı içerik karşısında yanlışlığa düşmemek için alınan önlemlerden biri değildir?

A
Mezhep mensubu olan âlimlerin görüşlerine başvurmak.

B
Mezheplerin gelişimindeki tarihi ve siyasî şartları araştırmak.

C
Her mezhebin kendi eserlerine bakmak.

D
Mezhep isimlerinin karalama amaçlı konulabileceğini hesaba katmak.

E
Mezhepler Tarihi eserleri yerine tefsir ve hadis kitaplarına başvurmak.

15.Soru

İsmâiliyye'nin gizli imamlarının ilki aşağıdakilerden hangisidir?

A
Ubeydullah el-Mehdî

B
Muhammed b. İsmail

C
Abdullah el-Vefî

D
Ahmed b. Abdullah et-Takî

E
Hüseyin b. Ahmed er-Radî

Yanıt Açıklaması:

Muhammed b. İsmail mestûr, yani İsmâiliyye'nin gizli imamlarının ilki sayılmaktadır.Kesin olmamakla birlikte, muhtemelen 179/795-796 yılında ölmüştür. Ondan sonraki İsmâiliyye imamları, Ubeydullah el-Mehdî'nin Fâtîmîler devletini kurduğu 296/908 tarihine kadar setr yani gizlenme dönemini devam ettirdiler. Bu dönemdeki imamların Abdullah el-Vefî', Ahmed b. Abdullah et-Takî, Hüseyin b. Ahmed er-Radî olduğu ve imâmet silsilesinin kesintisiz

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

devam ettiği belirtilmekle birlikte, bu isimlerin hayali mi yoksa gerçek mi oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Bir başka ifadeyle, İsmâiliyye'nin yaklaşık bir buçuk asır kadar devam eden setr dönemi meçhullerle doludur. Doğru cevap B seçeneğidir.

16.Soru

Zeydiyye'nin imamet anlayışına göre aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A

Ali'nin Fatıma'dan olan çocuklarının, imâmet şartları mevcutsa o kimsenin imâmetini kabul eder

B

Dört Sünnî mezhep yanında beşinci mezhep olarak kabul görmüştür

C

Hz. Peygamber, sağlığında isim vererek ve şahıs belirterek yerine bir imam tayin etmiştir

D

Taşıdığı vasıflar itibarıyla Hz. Ali imam olmalıdır

E

İmam olacak kişide mutlaka bulunması gereken iki önemli vasıf takvâ ve ilimdir.

Yanıt Açıklaması:

Zeydiyye'ye göre Hz. Peygamber, sağlığında isim vererek ve şahıs belirterek yerine bir imam tayin etmemiş ve vasiyette bulunmamıştır. Doğru cevap 'C'dir.

17.Soru

Bazı Sünnî kaynaklar o dönemdeki mevcut siyasî topluluk için hangi kavramı kullanmışlardır?

A

Efdal

B

Râfiziyye

C

Nass

D

Vehbi

E

eş-Şîa

Yanıt Açıklaması:

Şîi müellifler, meşruiyet gerekçesiyle Şîa'nın lafzî ve ıstılahî anlamını birbirini yerine kullanırken, bazı Sünnî kaynaklar da o dönemdeki

mevcut siyasî topluluk için **Râfiziyye veya**

Sebeyye isimlerini

kullanmışlardır. Muhaliflerinin zem, dışlama ve ayıplama maksadıyla

kullanmış oldukları bu kavramların dinî içeriklerinin ve bununla ilgili diğer

görüşlerin ne zaman, kimler tarafından ve hangi şartlarda savunulduğu ve

aidiyeti konusunda ise önemli tartışmalar vardır. Cevap B seçeneğidir.

18.Soru

Hak mezhep anlayışı ile ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisi anlam içeriği bakımından diğerlerinden farklıdır?

A

Ashâbü'l-ehvâ

B

Ehl-i furkat

C

Ehl-i istikâmet

D

Ashâbü'l-bida'

E

Ehl-i dalâlet

19.Soru

Aşağıdakilerden hangisi çağdaş yazarlardan Muhammed Cevâd Muğniye'ye göre Şîa'nın, diğer fırkalardan görüşleri arasında **yer almaz**?

A

İmam, Nebi'den gelen bir nasla tayin olmuştur.

B

Nebi'nin, halifesinin tayinini unutmaması caiz değildir.

C

Nebi'nin halifelik işini ümmetin seçimine bırakması caizdir.

D

Nebi imâmete , Ali b. Ebî Tâlib'i tayin etmiştir.

E

İmam, büyük ve küçük bütün günahlardan korunmuştur.

Yanıt Açıklaması:

Çağdaş yazarlardan Muhammed Cevâd

Muğniye'ye göre "Şîa, diğer fırkalardan şu görüşleriyle ayrılır: İmam,

Nebi'den gelen bir nasla tayin olmuştur.

Nebi'nin, *halifesinin tayinini*

unutması ve halifelik işini ümmetin seçimine bırakması

caiz değildir. İmam,

büyük ve küçük bütün günahlardan korunmuştur. Nebi imâmete başkasını

değil, Ali b. Ebî Tâlib'i tayin etmiştir ve o ashâbın kesinlikle en üstünüdür". C seçeneğinde Nebi'nin, *halifesinin tayinini*

unutması ve halifelik işini ümmetin seçimine bırakması *caizdir dendiğinden cevap C seçeneğidir.*

20.Soru

Mezheplerim oluşumunda kişinin yaşadığı toplum çok etkilidir. Çöl toplumunun hangi huyu, harici mezhebinin doğuşuna zemin hazırlamıştır?

A

Hoşgörülü olmaları

B

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Farklı din mensupları ile birlikte yaşamaları

C

Siyasi otoriteye bağlılıkları

D

Çöl insanına mahsus sert ve katı kişilik

E

Toplumsal bağlarının güçlü olması

Yanıt Açıklaması:

İslam mezheplerinin oluşumunda etkili olan unsurların başında insanın tabiatın gelen huy ve algılama biçimi yanında yaşadığı toplum ve yetiştiği kültürde çok etkili olmuştur. Medine’de farklı dinlerle birlikte yaşayan toplumun İslam anlayışı ile çölde yalnız yaşayan sert ve otoriter kişilik yapısına sahip bedevilerin anlayışı bir olmamış ve çöl Bedevilerinin bu tutumu Haricilik mezhebinin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

1.Soru

Mâtürîdî’ye göre peygamberlerin insanları tevhid inancına çağırmasından da anlaşılacağı üzere, Allah’ın varlığı, evren hakkında yapılacak basit bir tefekkür sonunda bilinebilecek bir husustur. Mâtürîdî’ye göre bu görüş aşağıdakilerden hangisinde tanımlanmıştır?

A

İlâhî İsm ve Sıfatlar

B

Kelâm sıfatı

C

Ulûhiyet

D

Arşa İstivâ

E

Ru’yetullah

Yanıt Açıklaması:

Ulûhiyet: Mâtürîdî’ye göre peygamberlerin insanları tevhid inancına çağırmasından da anlaşılacağı üzere, Allah’ın varlığı, evren hakkında yapılacak basit bir tefekkür sonunda bilinebilecek bir husustur. Allah’ın varlığı konusu her biri değişik şekillerde ifade edilen hudûs, imkân, fîtrat, gaye-nizam, ahlâkî delil, ontolojik delil gibi değişik kanıtlarla istidlalde bulunulan bir aklî-itikadî alandır. Evrenin var oluş açısından incelenmesi halinde ilim, kudret ve irade sahibi yüce bir varlık tarafından yaratıldığına hükmetmek aklen zorunluluktur. Allah’ın varlığını inkâr etmenin sebebi, aklî bilgilere aykırı oluşu değil tamamen psikolojiktir. Çünkü inkârcılar problemi aklî değil duyu bilgileriyle çözmek istemektedir. Bu da bütün varlık alanını duysal alana indirgemekten başka bir şey değildir. Bir varlığın duyularla algılanmaması onun yokluğunu gerektirmez. Duyularla algılanamayan varlık alanını bilmenin yöntemi, akıl yürütmektir.

2.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam Mezhepleri Tarihi edebiyatının gelişim dönemi yazarlarından?

A

Akkirmânî

B

Yusuf Ziya Bey

C

Şehristânî

D

Birgivî

E

Ca’fer b. Harb

3.Soru

Hiz. Osman’ın öldürülmesi, Cemal ve Siffin savaşları gibi olayların Allah’ın takdiri ile mi yoksa Müslümanların hür iradesiyle mi gerçekleştiği noktasındaki tartışmalar hangi mezheplerin ortaya çıkmasına sebep oldu?

A

Mutezile ve Mürcie

B

Cebriyye ve Mutezile

C

Mürcie ve Cebriyye

D

İsmailiyye ve Mutezile

E

Cebriyye ve Haricilik

Yanıt Açıklaması:

Hiz. Osman’ın öldürülmesi, Cemal ve Siffin savaşları gibi istenmeyen olayların Allah’ın takdiri ile mi yoksa Müslümanların hür iradesiyle mi gerçekleştiği noktasındaki tartışmalar, özelde Cebriyye ve Mutezile mezheplerinin ortaya çıkmasına sebep oldu, genelde tüm mezheplerin kulun fiilleri konusundaki görüşlerine tesir etti.

4.Soru

Sünnî ve Şîî kaynakların bu tariflerine göre Şîa için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A

Hiz. Ali’ye taraftar olanların teşkil ettiği bir topluluktur.

B

Hiz. Ali’nin bizzat Hiz. Peygamber’den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların teşkil ettiği bir topluluktur.

C

Hiz. Osman’a karşı siyasi bir hareket amacıyla olanların teşkil ettiği bir topluluktur.

D

Hiz. Ali’nin bizzat Hiz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelğe tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beyt’inin hakkı olduğunu ileri sürenlerin teşkil ettiği bir topluluktur.

E

Hiz. Ali’den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan (Ehl-i Beyt) , açık veya gizli bir nass ile tayin ve vasiyet olunacağını kabul

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

edenlerin teşkil ettiği bir topluluktur.

Yanıt Açıklaması:

Sünnî ve Şîî kaynakların bu tariflerine göre Şîa: a) Hz. Ali'ye taraftar olanların, b) Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların, c) Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelğe tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğunu ileri sürenlerin, d) Hz. Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan (Ehl-i Beyt), açık veya gizli bir nass ile tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin, e) İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masûm) ve özel (vehbî) bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği bir topluluktur (Fığlalı, 1984, s. 18).

5.Soru

Hz.Hüseyin'in şehit edildiği yer aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Kerbela
- B
Şam
- C
Medine
- D
Mısır
- E
Tahran

Yanıt Açıklaması:

Hz.Hüseyin, 61/680 yılında yanındaki az sayıda aile efradıyla birlikte Kerbela'da hunharca şehid edilmiştir. Doğru cevap "A"dır.

6.Soru

Hz. Muhammed'in vefatının ardından Medine'li Müslümanlar (Ensar) kimi halifelğe uygun görmüşlerdir?

- A
Hz. Ebubekir
- B
Hz. Sa'd b. Ubade
- C
Hz. Ebû Ubeyde
- D
Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs
- E
Hz. Abdurrahman b. Avf

Yanıt Açıklaması:

Halife seçimine yönelik ilk girişim Medineli müslümanlardan (Ensâr) geldi. Onlar, Hz. Muhammed'in davetine kulak verdikleri ve Mekkeli Müslümanlara kucak açtıkları için bu işi kendilerinin hak ettiğini düşünmekte ve kendilerinden birinin halife olması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Bu görüşlerini somutlaştırmak için de

Sa'ide Oğulları gölgeliğinde (Sakîfetü Benî Sa'ide) bir araya geldiler ve Sa'd b. Ubade ismi üzerinde uzlaştılar.

7.Soru

İslâm mezheplerini ve onların görüşlerini tanıttığı meşhur eserine "İslâm'a mensubiyeti olanların fikirleri" anlamında Makâlâtü'l-İslâmiyyîn adını veren düşünür kimdir?

- A
Şehristânî
- B
Ehl-i Sünnet'in Eş'arî
- C
Abdülkâhîr Bağdâdî
- D
Taşköprüzâde
- E
Ebû'l-Hasan el-Eş'arî

Yanıt Açıklaması:

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, İslâm mezheplerini ve onların görüşlerini tanıttığı meşhur eserine "İslâm'a mensubiyeti olanların fikirleri" anlamında Makâlâtü'l-İslâmiyyîn adını vermiştir.

8.Soru

Necmeddîn-i Kübrâ'nın "Allah'a ulaşan yollar, yaratıkların nefesleri sayısındadır" sözü, aşağıdaki kavramlardan hangisinin bir ifadesi sayılabilir?

- A
Yetmiş iki millet
- B
Ashâb-ı ehvâ
- C
Ehl-i istikâmet
- D
Ehl-i sünnet
- E
Yetmiş üç fıkra

9.Soru

Şîa'nın gelişmesine zemin hazırlayan en önemli sebep aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Ebû Bekir ve Ömer devrinde devlet ve toplum idaresinde tamamıyla liyakatın hakim olması
- B
Hz. Ali'nin Ebû Bekir ve Ömer'in en yakın danışmanı olarak çalışması
- C
Hz. Osman devrinde Emevîler'in idare ettikleri yerlerin ahalisine kötü davranmaları
- D
Ali'nin imâmetin kendisine ait olacağını ümit etmesi
- E
Hz. Ali'nin, eşi Hz. Fatıma'nın Ebû Bekir'e olan kırgınlığından dolayı E

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Yanıt Açıklaması:

Ali'nin imâmetini kabul ve diğer insanları ona davet etme düşüncesinin, dinî değil siyasî bir tercih olarak başladığı söylenebilir. Ebû Bekir ve Ömer devrinde (11-23/632-644) devlet ve toplum idaresinde tamamıyla liyakat ve ehliyetin hakim olması ve her iki halifenin de adalet ve hakkaniyete uygun hareket etmeleri sebebiyle, toplumda başka bir idareciyi iş başına geçirme özlemi ortaya çıkmamış; dolayısıyla Ali taraftarlığı belirli ölçüde, siyasî bir taraftarlıktan öteye geçmemiştir. Hatta Hz. Ali bu iki halifenin en yakın danışmanı olarak çalışmıştır. Ammâr gibi bir taraftarı da onların valileri arasındadır. Fakat Hz. Osman devrinde (23-35/644-656) bu durum değişmiş; halifenin yaşlılığı, icraatındaki bazı zaafılar, Ümeye ailesine mensubiyeti dolayısıyla valilik ve memuriyetlere yakınlarını tayin etmesi, onları kontrol edememesi, yaptıkları yanlış işlere göz yumması, kendilerine ölçüyü aşan ihsanlarda bulunması, Emevîler'in idare ettikleri yerlerin ahalisine kötü davranmaları, sonuçta halk arasında Hz. Osman ve çevresine karşı husumet oluşmasına ve siyasî anlamda Şîa'nın gelişmesine zemin hazırlamıştır.

10.Soru

Hz. Hüseyin nerede şehid edilmiştir?

- A
Uhud
- B
Bedir
- C
Kerbela
- D
Mekke
- E
Medine

Yanıt Açıklaması:

Halife Yezîd devrinde başlayan iç huzursuzluk, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilmesinin ardından Abdullah b. Zübeyr'in hilâfet davası ve bu uğurdaki silâhlı mücâdelesini, 63 (682) yılında Medineliler'in isyan teşebbüsü, Yezîd'in kumandanı Müslim b. Ukbe'nin Medine'ye saldırması (63/683) ve arkasından Kâbe'nin yakılması (64/683) toplumdaki huzursuzluğu arttırdı.

11.Soru

Şîa, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ini halifelğe en layık insanlar olarak gören, Hz. Ali'yi meşru halife kabul eden, ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur. Yukarıdaki cümlede geçen "Şîa" kelimesi aşağıdaki verilen türlerden ya da anlamlardan hangisine girmektedir?

- A
Lafız anlam
- B

- Fırka
- C
Mensup
- D
Terim anlam
- E
Tabi

Yanıt Açıklaması:

Şîa, Arapça'da "ş-y-a" kökünden gelen bir kelime olup taraftar, yardımcı, partizan, destekleyen ve bir konuda bir araya gelen klik anlamlarında kullanılmaktadır. Arap dilinde, bir kimsenin Şîası denildiğinde onun tâbileri, mensupları ve destekleyicileri anlaşılır. Kısacası Şîa, bir toplumda aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplardan (fırkalar) her birisine verilen isimdir. Bu yönüyle cemaat teriminden daha farklı bir anlamı olan Şîa, daha çok ayrılma, bölünme, parçalanma anlamında hizipleşme ve klikleşmeyi ifade eden bir lafızdır. Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilafeti sırasında, Müslümanlar'ın farklı görüşler etrafında toplanmaları üzerine, toplulukları belirlemek için, Şîatu Ali, Şîatu Osman, Şîatu Muaviye gibi şekillerde kullanılmış ve bundan kesinlikle mezhep anlamı kastedilmemiştir. Şîa kelimesinin (tekil ism-i mensubu olan) Şî kelimesinin çoğulu olduğu ifade edilmişse de, bu kelime lafzen değişmeden müfred, tesniye, cemî, müzekker ve müennes olarak müştereken aynı manada kullanılmaktadır. Şîa ismi lügat anlamıyla tarih kaynaklarının yanı sıra Sünnî hadis literatüründe geçtiği gibi, Şîî hadis külliyyatında da hem lügat hem de terim anlamıyla sıkça geçmektedir. Bu bakımdan burada belirtilmesi gereken husus, lügat ve terim anlamlarının birbirine karıştırılmaması konusunda gereken özenin gösterilmesidir; çünkü söz konusu kavram kargaşası, Şîa'nın ortaya çıkışıyla ilgili değerlendirmeleri doğrudan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla doğru cevap D şıkkıdır.

12.Soru

Ehl-i Sünnet'e mensup olanlara ne ad verilmektedir?

- A
Maliki
- B
Şîi
- C
Harici
- D
Hanefi
- E
Sünnî

Yanıt Açıklaması:

Sözlükte "topluluk, insan gurubu veya kitlesi" anlamına gelen cemaat ise, istilahta, "İslâm ümmetinin çoğunluğu (sevâd-ı âzâm), âlimler, bilhassa müctehid âlimler

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

topluluğu demektir. Ehl-i Sünnet'e mensup olanlara Sünnî adı verilmektedir.

13.Soru

I. Hz. Ali'ye taraftar olanlardır,II. Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inanırlar,III. Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelige tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğunu ileri sürenler ancak hilâfet için gerekli vasıflara sahip en uygun kişi olan Hz. Ali dururken, daha az faziletli olan Ebû Bekir ve Ömer, adaletle hükmetmeleri koşuluyla imam olabileceklerini kabul ederler. Şîa ile ilgili olarak yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri doğrudur?

A
Yalnız I

B
Yalnız III

C
I ve II

D
I ve III

E
I, II ve III

Yanıt Açıklaması:

Sünnî ve Şîi kaynakların bu tariflerine göre Şîa:

- a) Hz. Ali'ye taraftar olanların,
- b) Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların,
- c) Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelige tayin olunduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğunu ileri sürenlerin,
- d) Hz. Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan (Ehl-i Beyt), açık veya gizli bir nass ile tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin,
- e) İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masûm) ve özel (vehbî) bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği bir topluluktur (Fırlalı, 1984, s. 18).

"Hilâfet için gerekli vasıflara sahip en uygun kişi olan Hz. Ali dururken, daha az faziletli olan Ebû Bekir ve Ömer, adaletle hükmetmeleri koşuluyla imam olabilir." görüşü Zeyd b. Ali'nindir. Zeydiyye'nin imâmet nazariyesinin şekillenmesinde büyük önem taşımaktadır. Doğru cevap C şıkkıdır.

14.Soru

İmam Zeyd 'in görüşleri için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A
Tevil ilmi yoluyla batınî manayı açıklayan vasîdir (imam).

B
Efdal-mefdûl görüşünü ortaya atmıştır.

C

Zâhir-bâtın ayrımı yapmıştır.

D

Zâhir her dönemin peygamberine göre değişkenlik arz eder demıştır.

E

Bâtın değişmeden ve evrensel anlamda geçerliliğini koruyarak kalır görüşündedir.

Yanıt Açıklaması:

Zeydiyye'ye göre imamın Kureyş'in Hâşimî soyundan olması yeterli değildir. Hz. Ali'nin Fatıma'dan olan çocuklarının, Hasan ve Hüseyin'in soyundan olması gerekir. Ayrıca, imâmetini açıkça ilan ederek ortaya çıkması ve zâlim idareciye başkaldırması gerekir. İmam Zeyd, gâib (gizli) imam fikrini reddetmiştir. O, bir imamın kendi imâmetini açıkça ilan edinceye kadar biat isteyemeyeceği hususunda ısrarlıdır. Onun bu görüşünü siyasî noktadan haklı görmemek imkansızdır; çünkü Zeyd, hilâfetin idarî bozukluklar yüzünden Emevîler'in ellerinden kaymakta olduğunu görmüş ve idareyi ele geçirmek için, Müslümanların Hz. Ali ve soyuna gösterdikleri yakın ilgi ve sevgi etrafında oluşan geniş bir taraftar kitlesi kazanmak yoluna gitmiştir. Bu yüzdendir ki o, Müslümanların büyük çoğunluğunun tasvibini kazanmak için önceki aşırı Şîi fikirlere karşı çıkarak efdal-mefdûl görüşünü ortaya atmıştır (Fırlalı, 1996, s. 126-7).

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Şîa kelimesinin ortaya çıkış sebebini açıklar?

A

Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde müslümanların farklı görüşler etrafında gruplaşmaları sebebiyle ortaya çıkmıştır.

B

Hz. Ali taraftarlarına verilen bir ad olarak ortaya çıkmıştır.

C

Hz. Osman taraftarlarını tanımlamak için ortaya çıkmıştır.

D

İlk kez Hz. Ömer'i destekleyenleri tanımlamak için ortaya atılmış bir kavramdır.

E

İlk kez Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra Hz. Ali'yi destekleyenleri tanımlamak amacıyla ortaya atılmıştır.

Yanıt Açıklaması:

Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilafeti sırasında, Müslümanlar'ın farklı görüşler etrafında toplanmaları üzerine, toplulukları belirlemek için, Şîatu Ali, Şîatu Osman, Şîatu Muaviye gibi şekillerde kullanılmış ve bundan kesinlikle mezhep anlamı kastedilmemiştir.

16.Soru

Allah, küfrü, zulmü ve adaletsizliği yaratmaz, — insanlara sadece iyiliği ve itaati emredip kötülüğü yasaklar ve insanı kendi fiilinde serbest bırakır. Allah'ın akıl ve güçle donattığı insan, fiillerini kendi iradesiyle yapar. Allah

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

küfrü ve zulmü yaratmaz ve onları emretmez. Kim bunlardan birini yaparsa Allah ona merhamet etmez. Allah insanlar ile iman arasında bir engel koymaz. Allah itaati emredip masiyeti nehyeder; insanlara iyilik ve kötülüğü gösterir. O, kullarının fiillerinden berîdir. Küfür ve iman Allah tarafından açıklanmıştır. Bu ikisini yapmak ise insanlardandır. Yukarıdaki özelliği benimseyen dini grup aşağıdaki şıklardan hangisinde ifade edilmiştir?

- A
Zeydiyye
- B
Musta'liyye
- C
İmamîyye
- D
Dürzîler
- E
Keysânîyye

Yanıt Açıklaması:

Zeydiyye'ye göre tevhid, Allah'ı birlemek demektir. Yani Allah'ın zâtını her türlü şüpheden uzak tutmaktır. Allah'ın sıfatları O'nun zâtının ayındır. Bu sıfatların zıtları Allah'a nispet edilemez, Allah'ın zâtına zâid değildirler ve kadîm de olamazlar. Mahlûkâtın sıfatları Allah'a izafe edilemez. Allah'ın sıfatları zâtından, zâtı da sıfatlarından ayrı değildir. Allah zâtıyla alîm, kadîr, semî, basîr ve hay'dır. İnsan, aklıyla Allah'ı bilmekle mükelleftir. İnsan aklı eşyanın iyi ve kötü (husun-kubuh) vasfını bilebileceği için, akıl sorumlu olmanın şartıdır. Adalet prensibine gelince Allah, küfrü, zulmü ve adaletsizliği yaratmaz, insanlara sadece iyiliği ve itaati emredip kötülüğü yasaklar ve insanı kendi fiilinde serbest bırakır. Allah'ın akıl ve güçle donattığı insan, fiillerini kendi iradesiyle yapar. Allah küfrü ve zulmü yaratmaz ve onları emretmez. Kim bunlardan birini yaparsa Allah ona merhamet etmez. Allah insanlar ile iman arasında bir engel koymaz. Allah itaati emredip masiyeti nehyeder; insanlara iyilik ve kötülüğü gösterir. O, kullarının fiillerinden berîdir. Küfür ve iman Allah tarafından açıklanmıştır. Bu ikisini yapmak ise insanlardandır. doğru cevap A şıkkıdır.

17.Soru

Cumhuriyet döneminde Durkheim'in usûlüne bağlı kalacağını belirterek çalışmalarını yapan araştırmacı kimdir?

- A
İsmail Hakkı
- B
Mahmud Esad Seydişehirî
- C
Yusuf Ziya Yörükan
- D
Şerafeddin Yaltkaya
- E

Haydarîzâde İbrahim Efendi

Yanıt Açıklaması:

Yusuf Ziya Yörükan, Durkheim'in usûlüne bağlı kalacağını belirtti ve içtimaiyatçı (sosyal-pozitivist) bir metodu benimsedi. Gözlem ve görüşme tekniklerini kullandığı alan araştırmaları yaparak mezheplerin yaşayan ruhunu bizzat toplum içerisinde tespit etmeye çalıştı. Doğru cevap C'dir. 18.Soru

Mu'tezilik mezhebinin kurucusu olarak kabul gören kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Vasıl b. Ata
- B
Amr b. Ubeyd
- C
Bîşr b. Mu'temir
- D
Sümâme b. Eşres
- E
İbn Ebî Duâd

Yanıt Açıklaması:

Mu'tezilik mezhebinin kurucusu olarak kabul gören kişi Vasıl b. Ata'dır.

19.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Ehl-i Sünnet'in oluşum sürecinde etkili olan şahsiyetlerden biri değildir?

- A
Hasan el-Basrî
- B
Hâris el-Muhâsibî
- C
İbn Küllâb el-Basrî
- D
Ebû'l-Abbâs el-Kalânîsî
- E
Abdullah b. Zübeyr

Yanıt Açıklaması: Abdullah b. Zübeyr ehl-i Sünnet'in oluşum sürecinde etkili olan şahsiyetlerden biri değildir.

20.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Şîa'nın anlamlarında kullanılan kelimeler arasında yer almaz?

- A
Taraftar
- B
Yardımcı
- C
Partizan
- D
Destekleyen

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

E
İsyankar

Yanıt Açıklaması:

Şîa, Arapça 'da "ş-y-'a" kökünden gelen bir kelime olup taraftar, yardımcı, partizan, destekleyen ve bir konuda bir araya gelen klik anlamlarında kullanılmaktadır. Arap dilinde, bir kimsenin Şîası denildiğinde onun tâbileri, mensupları ve destekleyicileri anlaşılır. Kısacası Şîa, bir toplumda aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplardan (fırkalar) her birisine verilen isimdir. Bu yönüyle cemaat teriminden daha farklı bir anlamı olan Şîa, daha çok ayrılma, bölünme, parçalanma anlamında hizipleşme ve klikleşmeyi ifade eden bir lafızdır.

FİNALLERDE NELER GELDİ? NELER GELEBİLİR?

1.Soru

Zeydîler'e göre aşağıdakilerden hangisi mehdi olarak nitelendirilmiştir?

- A
Muhammed b. Hasan el-Askerî
- B
Muhammed b. Abdullah
- C
Ubeydullah
- D
Muhammed b. İsmail
- E
İsmail b. Cafer

Yanıt Açıklaması:

Muhammed b. Abdullah

2.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslâmcılığın temel meselelerinden biri değildir ?

- A
Eğitimde ıslah
- B
Bilimde ilerleme
- C
Halkın yönetime katılması
- D
Hilafetin Kaldırılması
- E
Müslümanların birliği

Yanıt Açıklaması:

Eğitimde ıslah, bilimde ilerleme, müslümanların birliği ve halkın yönetime katılması " İslamcılık" ın temel meselelerindendir.

3.Soru

Hacı Bektaş Veli ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A
Hacı Bektaş Veli Babaîler isyanına katılmıştır
- B
Hacı Bektaş Veli 11. yüzyılda Anadolu'ya gelmiştir.
- C
Hacı Bektaş Veli Geyikli Baba'nın halifelerindendir.
- D
Hacı Bektaş Veli Erdebil ocağına bağlıdır.
- E
Hacı Bektaş Veli Makâlât isimli eserin sahibidir.

Yanıt Açıklaması: Hacı Bektaş Veli Makâlât isimli eserin sahibidir.

4.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Bektaşilikle ilgilidir?

- A
Asıl kuruluşu Balım Sultan'ın başa geçmesiyle olmuştur
- B
Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde ortaya çıkmıştır
- C
Alaaddin-i Erdebil zamanında Şii unsurları bünyesine almıştır
- D
Haydar zamanında On İki İmam Şiiliği'nden bazı unsurları almıştır
- E
Tarikatın başına Hacı Ali'den sonra Şeyh İbrahim geçmiştir

Yanıt Açıklaması:

Cevap A şıkkıdır. Diğer şıklar Safevilikle ilgilidir.

5.Soru

9.yüzyılda Muhammed b. Nusayr en-Nemirî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş batınî fırka aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Nusayrîlik
- B
Dürzîlik
- C
Yezidîlik
- D
İsmâiliyye
- E
Nizâriyye

Yanıt Açıklaması:

Nusayrîlik 9. yüzyılda Muhammed b. Nusayr en-Nemirî (ö. 270/883) tarafından kurulmuş batınî bir fırkadır.

6.Soru

Hz. Ali aşağıdaki gazvelerden hangisine katılmamıştır?

- A
Bedir
- B
Uhud

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

C Hendek D Hz. Ali aşağıdaki gazvelerden hangisine katılmamıştır E Hayber Yanıt Açıklaması: Tebük 7.Soru Bağdad'dan gizlice kaçıp, Süleymaniye dağına yerleşerek iki sene süren bir çile hayatı yaşayan kişi aşağıdakilerden hangisidir? A Mirza Mesrur Ahmed B Mirza Gulam Ahmed C Mirza Hüseyin Ali D Mirza Yahya Nuri E Mirza Ali Muhammed Yanıt Açıklaması: Bağdad'daki sürgün yıllarında Bâb Mirza Ali Muhammed'in vekilliği konusunda kardeşiyle anlaşmazlık yaşadı. Bunun üzerine Bağdad'dan gizlice kaçtı ve Süleymaniye dağına yerleşerek iki sene süren bir çile hayatı yaşadı. Mirza Hüseyin Ali'nin bu gizemli tavrı, Bâb Mirza Ali Muhammed'den sonra lidersiz kalan Bâbîler arasında büyük yankı uyandırdı ve kendisini hareketin başına geçirecek sosyo-kültürel zeminin oluşumuna yardımcı oldu. Nitekim Mirza Hüseyin iki yıllık çile hayatından sonra Bağdat'a döndüğünde ummadığı bir ilgiyle karşılaştı. 8.Soru Aşağıdakilerden hangisi Yezidiliğin ibadet anlayışı ile ilgili olarak yanlış verilmiş bir bilgidir? A Namaz sabah ve akşam olarak günde iki kez kılınır. B Namaz için elleri yıkamak yeterlidir. C Oruç özel ve genel olmak üzere iki çeşittir. D Zekat ibadeti müritlerin gelirlerinin % 10'unu pirlere verilir. E Hac ziyareti eylül ayının 23-30. günleri arasında yapılır. Yanıt Açıklaması: Yezidîler'in yerine getirmekle yükümlü oldukları ibadetlerden birisi namazdır. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez güneşe doğru dönerek bazı duaları okumaktan ibaret olan namazın gizli olması ve ferdi olarak yerine getirilmesi gerekir. Bu bakımdan Yezidî bölgelerde ibadethane yoktur. Namaz için elleri yıkamak bir nevi abdesttir ve yeterlidir. Oruç özel ve genel olmak üzere iki çeşittir. Hac ibadeti, Yezidî geleneğinde Lâleş'te Şeyh Adî'nin türbesine ziyaretten ibarettir. Bu ziyaret Eylül ayının 23-30. günleri arasında yapılır. Zekat ibadeti müritlerin gelirlerinin % 10'unun şeyhlere, % 5'inin pirlere, % 2,5'inin fakir diye anılan ve toplumu dinen aydınlatanlara verilmesi yoluyla gerçekleştirilir. D seçeneğinde % 10'unun pirlere verildiği yazıldığı için cevap D seçeneğidir. 9.Soru Kalender Çelebi ayaklanması hangi yol meydana gelmiştir?	okumaktan ibaret olan namazın gizli olması ve ferdi olarak yerine getirilmesi gerekir. Bu bakımdan Yezidî bölgelerde ibadethane yoktur. Namaz için elleri yıkamak bir nevi abdesttir ve yeterlidir. Oruç özel ve genel olmak üzere iki çeşittir. Hac ibadeti, Yezidî geleneğinde Lâleş'te Şeyh Adî'nin türbesine ziyaretten ibarettir. Bu ziyaret Eylül ayının 23-30. günleri arasında yapılır. Zekat ibadeti müritlerin gelirlerinin % 10'unun şeyhlere, % 5'inin pirlere, % 2,5'inin fakir diye anılan ve toplumu dinen aydınlatanlara verilmesi yoluyla gerçekleştirilir. D seçeneğinde % 10'unun pirlere verildiği yazıldığı için cevap D seçeneğidir. 9.Soru Kalender Çelebi ayaklanması hangi yol meydana gelmiştir? A 1520 B 1525 C 1527 D 1530 E 1532 Yanıt Açıklaması: 1527 yılında meydana gelmiştir. 10.Soru İmâmiyye'nin diğer mezheplerle ihtilaf yaşadığı ve diğer mezheplerin belli bir güvensizlik duymakta kendilerini haklı gördükleri konu aşağıdakilerden hangisidir? A Bedâ B Meâd C Rec'ad D Takiyye E Adalet Yanıt Açıklaması: Takiyye de, İmâmiyye'nin diğer mezheplerle ihtilaf yaşadığı konulardan birisidir. Gerçi takiyye çoğu mezhebin kabul ettiği bir görüştür; çünkü "korunmak, sakınmak" demek olan takiyye, elinde kuvvet ve iktidar bulunan kâfir ve zâlimlerin canlar ve mallar üzerindeki tehditlerinden sakınmak için tecviz edilmiştir. Buna göre insan, can ve malını kurtarmak için, hakikatte sahip olduğu görüş ve
---	---

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

inancını saklayabilir veya aksini izhar edebilir. Şîa, siyasî baskılardan korunmak ve masûm kabul ettiği imamların kendi iddialarına uymayan söz ve fiillerine inandırıcı açıklamalar getirebilmek için bu ilkeye başvurmuştur. Onlara göre imam, takiyye halinde kendisinin imam olmadığını söyleyebilir. Hatta imam, takiyye yoluyla küfür, küfre rıza gösterme ve fık alametlerini izhar edebilir. Bu durumda da kendisine itaat farzdır. Hicri ikinci asırdan itibaren Şîî fikir hayatında yer etmeye başlayan takiyye inancı, on ikinci imamın gaybeti iddiasıyla birlikte farklı bir boyut kazanarak gâib imamı bekleme düşüncesiyle birleşmiştir. Mesela Şeyh Sadûk'a göre "takiyye vâcibdir, ve onu terk eden, namazı terk edenle aynı 144 durumdadır". Yine ona göre "takiyyeyi Kâim (on ikinci imam)'in ortaya çıkışından önce terk eden kimse, Yüce Allah'ın dininden ve İmâmiyye mezhebinden çıkmış ve Allah'a, O'nun Resulü'ne ve imamlara muhalefet etmiş olur". Mezheplerinde takiyyeye bu derece önem veren İmâmiyye mensuplarına karşı diğer mezhepler, belli bir güvensizlik duymakta kendilerini haklı görmüşlerdir. Doğru cevap D şıkkıdır.

11.Soru

Bektaşîlerin, yıllık gelirinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş Veli Dergahı'na, Kızılbaşların da dedelere ve ocaklara verdikleri uygulama aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Zekat
- B
Fitre
- C
Hakkullah
- D
Karz-ı Hasen
- E
Tecella

Yanıt Açıklaması:

Bektaşîlerin, yıllık gelirinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş Veli Dergahı'na, Kızılbaşların da dedelere ve ocaklara verdikleri uygulama hakkullah olarak adlandırılır. Yörelere göre birtakım farklılıklar olmakla birlikte, hakkullah kara kazan hakkı, mürşit hakkı ve çerağ hakkı diye üçe ayrılır. Kara kazan hakkı dergahın giderleri için harcanırken mürşit hakkı pirlere verilir, çerağ hakkı da darda kalan muhiplere dağıtılmak üzere taksim edilir. Bunlar para olabildiği gibi arpa, buğday, hatta halı, kilim gibi kişinin gücü neye yeterse o cinsten verdiği şeylerdir. Doğru seçenek "C" şıkkıdır.

12.Soru

Mu'tezile'nin Basra Okullarının ilk temsilcisi aynı zamanda mezhebin kurucusuda kabul edilen kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf

- B
Vâsıl b. Atâ
- C
Ebû Ali el-Cübbâî
- D
Kasım b. İbrahim er-Ressî
- E
Zeyd b. Ali

Yanıt Açıklaması:

Basra okulunun ilk temsilcisi, aynı zamanda mezhebin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ'dır. Vâsıl mezhebin tevhid, el-menzile beyne'lmenzileteyn ve emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker; halefi Amr b. Ubeyd ise adalet, va'd ve vâid esaslarını geliştirmiş olmakla beraber Mu'tezile'nin usûl-i hamseden oluşan inanç sisteminin teşekkülü, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın (v. 235/850) el-Usûl'l-hamse adlı kitabıyla tamamlanmıştır.

13.Soru

Yeryüzünün sonuna doğru dünyaya gelerek ilahi krallığı başlatacak olan mesihin, Yahudilik inancına göre hangi peygamberin soyundan olduğuna inanılır ?

- A
Hz. Süleyman
- B
Hz. Musa
- C
Hz. İsa
- D
Hz. Davud
- E
Hz. Yunus

Yanıt Açıklaması:

Beklenen kurtarıcı, Yahudilikte mesih kelimesiyle karşılanmakta ve İsrâiloğulları'nı esaretten ve sürgünden kurtarıp "vaat edilmiş topraklara" kavuşturacak ve kutsal mabedi yeniden inşa edecek kimse olarak kendisini göstermektedir. Dâvûd soyundan olacak olan mesih, yeryüzünün sonuna doğru dünyaya gelerek ilahi krallığı başlatacak olan bir kraldır. Buna göre mesih tamamen yeni bir insanın kurtarıcı olarak gelmesidir.

14.Soru

Usûlîlik aşağıdakilerden hangisini kabul etmez?

- A
Kıyamete kadar Müslümanlar'ın ihtiyaçlarının karşılanmasında imamların ahbârı yeterlidir.
- B
Şerî deliller Kitab, Sünnet, icmâ ve akıl olmak üzere dörde ayrılır.
- C
Kitab ve Sünnet'ten delil bulunamadığında icmâ ve akla başvurulur.
- D

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Şerî hükümlerin çıkarılmasında uygulama ilkeleri de geçerlidir.

E

İctihad haram değildir.

Yanıt Açıklaması: Usûlîlik: "Kıyamete kadar

Müslümanlar'ın ihtiyaçlarının karşılanmasında imamların ahlâkı yeterlidir."i kabul etmez.

15.Soru

Nusayrîlik ile ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A

Tarih boyunca Nusayrîlik siyasi bir otorite elde edememiştir

B

Hamdanîler dönemi, fırka için en parlak dönem olmuştur

C

1526'da Mercidabık savaşı sonrasında Osmanlı idaresine girmiştir

D

Yaratılış, ilah olan Ali'ye nispet edilmektedir

E

Kutsal Kitapları Kitabü'l-Cilve'dir.

Yanıt Açıklaması:

Nusayrîlik'te yaratılış, ilah olan Ali'ye nispet edilmektedir. Kitâbü'l-Mucmû'daki anlatımlarda, Ali'nin zâtının nurundan Muhammed'i, Muhammed'in kendi nurundan Selmân'ı, Selmân'ın da Mikdâd b. Esved, Ebû Zer el-Gifârî, Abdullah b. Revâha, Osman b. Maz'ûn ve Kanber Kâdân'dan oluşan beş yetimi, nihayet beş yetimin de bütün alemini yarattığı ifade olunmuştur.

16.Soru

I. Sabîîlik

II. Yahudilik

III. Hristiyanlık

Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri Nusayrîlik fırkasının inanç karakteri bakımından bazı inanç ve anlayışlarını temel aldığı dini yapılar arasındadır?

A

Yalnız I

B

Yalnız III

C

II-III

D

I-II-III

E

I-III

Yanıt Açıklaması:

Diğer batınî yapılar gibi bağdaştırmacı özellik taşıyan fırkanın bünyesinde Şîî-İslâmî anlayışlardan başka Sabîîlik, Musevîlik ve Hristiyanlık gibi inanışlara ait birtakım izler bulunmaktadır.

17.Soru

Hristiyanlıkta mesihin ikinci gelişinin özel bir yeri vardır. Buna göre İsa Mesih'in bin yıllık bir zaman diliminde dünyayı yönetmek amacıyla geri dönmesiyle birlikte

Hristiyanlar, egemen olacaktır. Bu bin yıllık döneme verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

A

Milenyum

B

Gog

C

Magog

D

Kıyamet

E

Cennet

Yanıt Açıklaması:

Hristiyanlıkta mesihin ikinci gelişinin özel bir yeri vardır. Buna göre İsa Mesih'in gelmesiyle birlikte Hristiyanlar, İsrâîl'deki Megiddo Ovası'nda Mesih karşıtı olan "Gog ve Magog (Yecüc ve Mecüc) Ordusu"nu yok edecektir. Kimi Hristiyanlar, bu savaşın ardından yeryüzünde bin yıllık bir Mesih Krallığı kurulacağına inanırlar. Böylece yeryüzünde Hristiyanlar egemen olacaktır. Bu bin yıllık döneme "milenyum" adı verilmektedir. Hz. İsa'nın bin yıllık bir zaman diliminde dünyayı yönetmek amacıyla geri döneceği bir dönemi ifade eden milenyum anlayışı, 2000'li yıllarda Hristiyanlar arasında mesihin dönüşünü ve buna paralel olarak kıyamet senaryolarını yeniden gündeme getirmiştir.

18.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Bektaşîlere ilişkin yakın dönemin en önemli olaylarından biridir?

A

Bektaşî tekkelerinin kaldırılması

B

Bektaşî tekkelerinin kurulması

C

Bektaşî tekkeleri sayılarının artırılması

D

Bektaşî tekkelerinin ayaklanması

E

Bektaşî tekkelerinin ayaklanmasının bastırılması

Yanıt Açıklaması:

Yakın dönemdeki en önemli olay Yeniçerilik'le birlikte Bektaşî tekkelerinin kaldırılması olmuştur.

19.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslam Mezhepleri Tarihi'nin amaçları arasında yer almaz?

A

Günümüz İslami düşünce biçimlerini tanımak ve anlamak

B

Mezhepler arasında hak olanını batıl olandan ayırt edip açıklamak

C

Tarihten dersler çıkartarak yaşanmakta olan din kaynaklı ihtilafların büyümesinin önüne geçmek

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

D
Mevcut din kaynaklı tefrikaları önlemek için din eğitim ve öğretimine gerekli malzemeleri sağlamak

E
İnananların birbirlerini daha yakından tanımalarına ve anlamalarına yardımcı olmak

20.Soru

I. Kendilerine has yorumlara sahip olmalarıII. Çoğunlukla “açık toplum” olarak hayatlarını sürdürmeleriIII. Önceki inanç ve geleneklere ait bir takım uygulamaları devam ettirmeleriIV. Kendilerini koruma amaçlı gizliliğe önem vermeleriYukarıdakilerden hangisi ya da hangileri İslam coğrafyasında ortaya çıkan ve kendilerini İslam’la bağdaştıran “Bâtıniyye” fırkalarının Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetinde otaya konulan temel inanç ve ibadetler hakkında, genel anlayıştan farklı olan en önemli özellikleri arasındadır?

A

I-II

B

II-III

C

I-III-IV

D

II-III-IV

E

III-IV

Yanıt Açıklaması:

İslâm coğrafyasında ortaya çıkan ve kendilerini İslam’la ilişkilendiren bu fırkaların en önemli özellikleri, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetinde otaya konulan temel inanç ve ibadetler hakkında, genel anlayıştan farklı, kendilerine has yorumlara sahip olmaları, çoğunlukla “kapalı toplum” olarak hayatlarını devam ettirmeleri, diğer toplum kesimlerine karşı kendilerini koruma amaçlı olarak “gizliliğe” önem vermeleri, içinden geldikleri sosyal çevreye ait önceki inanç ve geleneklere ait birtakım anlayış ve uygulamaları devam ettirmeleri gibi hususlardır.

1.Soru

On ikinci imam olan Muhammed b. Hasan el-Askerî’nin mehdî olduğu düşüncesi aşağıdaki mezheplerden hangisine aittir?

A

Fâtımî İsmâîlîleri

B

İsmâîliyye mezhebi

C

İmâmiyye mezhebi

D

Keysâniyye mezhebi

E

Zeydîler

Yanıt Açıklaması:

Mehdilik kavramı, İmâmiyye (İsnâaşeriyye) Şîası ile birlikte farklı bir içerik kazanmıştır. İmâmiyye mezhebi on ikinci imamın beklenen kurtarıcı olduğunu ileri sürmüş ve mehdiliği onun önemli bir vasfı haline getirmiştir. Bu yüzden beklenen mehdî inancı, zamanla Şîiliğin temel inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Buna göre beklenen kurtarıcı, yani mehdî, on ikinci imam olan Muhammed b. Hasan el-Askerî’dir. Doğru cevap C’dir.

2.Soru

İmâmiyye tarafından imâmetin nübüvvetin devamı olduğuna delil olarak getirilen ve farklı varyantlarla hem Şîî ve hem de Sünnî kaynaklarda geçen bir rivayette, Hz. Peygamber şöyle demektedir: “Ey insanlar, size iki değerli hazine bırakıyorum, onlara sarıldığınız sürece asla dalaletle düşmeyeceksiniz. Bunlardan birisi Allah’ın kitabı, diğeri ise benim ‘itretim, yani Ehl-i Beyt’imdir... Bu ikisi, (cennette) havz başında bana ulaşıncaya kadar birbirinden ayrılmaz; bunu Rabb’imden diledim. Benden sonra bu ikisine yapışır, sıkıca sarılırsanız ebedî olarak sapmaz ve dalaletle düşmezsiniz”. ifadesi yer almaktadır. Bu rivayet hangi isimle anılmaktadır?

A

ahbârî

B

Ğadîr-i Hum

C

Sekaleyn hadisi

D

merceiyyet

E

velâyet-i fakîh

Yanıt Açıklaması:

İmâmiyye tarafından imâmetin nübüvvetin devamı olduğuna delil olarak getirilen ve farklı varyantlarla hem Şîî ve hem de Sünnî kaynaklarda geçen bir rivayette, Hz. Peygamber şöyle demektedir: “Ey insanlar, size iki değerli hazine bırakıyorum, onlara sarıldığınız sürece asla dalaletle düşmeyeceksiniz. Bunlardan birisi Allah’ın kitabı, diğeri ise benim ‘itretim, yani Ehl-i Beyt’imdir... Bu ikisi, (cennette) havz başında bana ulaşıncaya kadar birbiinden ayrılmaz; bunu Rabb’imden diledim. Benden sonra bu ikisine yapışır, sıkıca sarılırsanız ebedî olarak sapmaz ve dalaletle düşmezsiniz”. Sekaleyn hadisi olarak şöret bulan bu rivayet, farklı şekillerde (mesela “‘itretim” yerine “sünnetim” ifadesi kullanılıyor) Ehl-i Sünnet kaynaklarında da geçmiş olması sebebiyle, Şîa tarafından en önemli delillerden birisi olarak kabul edilmektedir. Şîîler’in bu iddialarına rağmen bu ve buna benzer mevcut rivayetlerden, imamın nassla tayini ve masumiyeti gibi delillerin çıkarılması mümkün değildir. Çünkü imama ve Şîa’nın dediği gibi imamdaki mevcut olan özel bir ilme ve onun masumiyetine inanmak, Kur’an-ı Kerim’in müminlerde bulunmasını istediği hür, akıllı varlıklar olma özelliğini ortadan kaldırır. Doğru cevap C şıkkıdır.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

3.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Dürzilik için kullanılan isimlerden biri değildir?

- A Seyyidü'l-hâdîn
- B Hâkimiyye
- C Muvahhidûn
- D Ehlü't-tevhîd
- E Benû Marûf

Yanıt Açıklaması:

Fırka, bütün dinî gerçekleri en geniş anlamıyla kapsayan müstakil bir sistem olduğunu savunması sebebiyle nadiren Hâkimiyye diye anılmışsa da genellikle Dürzilik (Dürziyye) adıyla yaygınlaşmıştır. Bu isim fırkaya, önceleri Hamza'nın yakını ve dâisi iken daha sonra mürted sayılan Anuş Tekin (Neştekin) ed-Derezî'nin yoğun propagandalarından dolayı verilmiştir. Dürzîler, her ne kadar zamanla bu ismi belli ölçüde kabullenmişlerse de, tam anlamıyla tevhidi gerçekleştirdiklerini düşünerek kendilerini "Muvahhidûn" veya "Ehlü't-tevhîd" diye anmış, kimi zaman da "Benû Marûf" ismini kullanmışlardır. Doğru cevap A'dır.

4.Soru

Mısır'da İhvan-ı Müslimin, Pakistan'da Cemaat-i İslami gibi örgütlenmelerin, aşağıdaki kişilerden hangisinin ıslahat çabalarını tekrarlayan örgütlenmeler olduğu söylenebilir?

- A Seyyid Ahmed Han
- B Muhammed Abduh
- C Mustafa Sabri Efendi
- D Cemaleddin Efgani
- E Ali Abdurrazık

Yanıt Açıklaması:

Cemaleddin Efgani önceliğini siyasi çalışmalara vermiştir. ıslahat programında İslam birliği fikrinin çok önemli bir yeri vardır. Mısır'da İhvan-ı Müslimin ve Pakistan'da Cemaat-i İslami gibi örgütlerin ondan ilham aldığı ve onun düşüncelerini tekrarladıkları söylenebilir.

5.Soru

On İki İmam adına hutbe okutup para bastıran ve 1501 yılında resmen Safevî Devletini kuran aşağıdakilerden hangisidir?

- A Şeyh İsmail

- B Şeyh Kamil
- C Şeyh Cüneyd
- D Şeyh Ali
- E Şeyh Haydar

Yanıt Açıklaması:

Anadolu'nun bazı yerleşim merkezlerini dolaşan ve müritleriyle görüşüp onların desteğini alan Şeyh İsmail, Azerbaycan, Nahçıvan gibi yerleri ele geçirip büyük zaferler elde etmiş ve Tebriz'de şahlık tahtına oturmuş, On İki İmam adına hutbe okutup para bastırmış ve 1501 yılında resmen Safevî Devletini kurmuştur.

6.Soru

Bâbîlik-Bahâîlik, kim tarafından, nerede ve ne zaman gelişmiştir?

- A 18. Yüzyılda, Bağdat, Kazım Reşiti
- B 19. Yüzyılda, İran, Mirza Ali Muhammed Bab
- C 18. Yüzyılda, Hindistan, Kazım Reşiti
- D 19. Yüzyılda, Pakistan, Mirza Ali Muhammed Bab
- E 18. Yüzyılda, İran'da, Kazım Reşiti

Yanıt Açıklaması:

Bâbîlik-Bahâîlik, tıpkı Ahmedîlik gibi, 19. Yüzyılda, beklenen kurtarıcı söyleminin yüksek sesle dile getirildiği bir kaos ortamı üzerinde şekillenmiş dini bir harekettir. Ahmedîlik, Hint alt kıtasında ve Sünni İslâm anlayışı ekseninde oluşmuş bir hareket iken, Bâbîlik-Bahâîlik İran'da daha çok Şii İslâm anlayışı merkezinde gelişmiştir.

7.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İmamiyye Şiası'na verilen isimlerden biri değildir?

- A Kâimiyye
- B Ashâbü'l-intizâr
- C Karmatiyye
- D İsnâaşeriyye
- E Caferiyye

Yanıt Açıklaması:

8.Soru

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Bir âyinden ziyade gençleri toplantıya alıştırma, onlara âdâb ve erkân hususunda duygu verme, tarikat mefkûresini aşılama amaçlı bir muhabbet meclisine ne ad verilir?

- A
Baş Okutma Erkânı
- B
Koldan Kopan Erkânı
- C
Abdal Mûsâ Erkânı
- D
Dardan İndirme Erkânı
- E
Muharrem Erkânı

Yanıt Açıklaması:

Başka bir erkân "Koldan Kopan Erkânı"dır. Bu erkân bir âyinden ziyade gençleri toplantıya alıştırma, onlara âdâb ve erkân hususunda duygu verme, tarikat mefkûresini aşılama amaçlı bir muhabbet meclisidir.

9.Soru

I. İnsanın tabiatı
II. Nassların tabiatı
III. Farklı din, kültür ve medeniyetlerle olan etkileşimler
Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri mezheplerin ortaya çıkışına neden olan psiko-sosyal faktörler arasında yer alır?

- A
Yalnız I
- B
Yalnız II
- C
I ve II
- D
II ve III
- E
I, II ve III

Yanıt Açıklaması:

Her üç başlık da psiko-sosyal faktörler arasında yer alır.

10.Soru

Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece bir insan kesiminin yükseltileceğine, bir insan kesiminin de alçaltılacağına, hak sahibi insanların haklı olduklarının, zâlimlerin ise haksız bulunduklarının meydana çıkacağına inanılan İmâmiyye itikadî görüşü aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Nübüvvet
- B
İmâmet
- C
Rec'at

- D
Adâlet
- E
Tevhîd

Yanıt Açıklaması:

Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece bir insan kesiminin yükseltileceğine, bir insan kesiminin de alçaltılacağına, hak sahibi insanların haklı olduklarının, zâlimlerin ise haksız bulunduklarının meydana çıkacağına inanılan İmâmiyye itikadî görüşe, Rec'at (dönüş) denir. Rec'atin, S,îa inancının esas unsurlarından olduğunu ve buna inanmayanın S,îî olmadığını söyleyenler de vardır. Ehl-i Sünnet, rec'ati kabul etmemektedir. Halbuki İmamiye'ye göre, rec'ate inanmak ne tevhîd inancına zıddır, ne de nübüvvet inancına; hatta bu iki inancı kuvvetlendirir. İmâmiyye S,îası'nda rec'at anlayışının temel güdüsü, zulme uğrayan Ehl-i Beyt mensuplarıyla onlara zulmedenlerin, on ikinci imamın ortaya çıkması döneminde diriltip tekrar dünyaya gönderilmesi ve ardından Ehl-i Beyt düşmanlarından intikam alınmasını gösterme çabasıdır.

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İmâmiyye'nin imâmet anlayışında geçerli değildir?

- A
İmanın da peygamber gibi masum olması
- B
İmanın şeriatın muhafızı olması
- C
İmanın ilminin vehbî değil kesbî olması
- D
İmanın peygamberin vârisi olması
- E
İmanın bilgi kaynaklarından birisinin ilham olması

Yanıt Açıklaması: İmanın ilminin vehbî değil kesbî olması

12.Soru

Bahailik kim tarafından kurulmuştur?

- A
Mirza Ali Muhammed
- B
Gulam Ahmed
- C
Kazım Reşti
- D
Molla Muhamed Salih
- E
Mirza Hüseyin Ali

Yanıt Açıklaması:

1844 yılında Şiraz'da Kazım Reşti'nin görüşleri ışığında kendisinin mehdiye açılan kapı, yani bab olduğunu ilan eden Mirza Ali Muhammed Babilik, bir başka deyişle Bahailik dini hareketinin kurucusu olmuştur.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

13.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Şia'nın doğuş dönemi olarak adlandırılan devrede ortaya çıkan oluşumlara verilen isimlerden biridir?

- A
- Ayrılık hareketi
- B
- Aşırı hareketler
- C
- On ikiciler
- D
- Mücadele grubu
- E
- Ehl-i beyt

Yanıt Açıklaması:

Şia'nın doğuş dönemi olarak adlandırılan bu devrede ortaya çıkan oluşumlara, "aşırı (ğulât) hareketler" veya "ilk Şiî hareketler" adı verilmiştir. Doğru cevap B'dir.

14.Soru

Arabistan haricindeki müslümanlar üzerinde daha çok 20. yüzyılda tesiri bulunan oluşum aşağıdakilerden hangisidir ?

- A
- Vehabbiye
- B
- Diyobendiye
- C
- Birelviye
- D
- Cemaat-i Tebliğ
- E

Diyobendiye

Yanıt Açıklaması:

Vehabbiye günümüzde genellikle selefi olmayanlar tarafından selefi akımlar için kullanılmakta olan meşhur bir adlandırmadır. İslâmiyet'in ilk asrına kadar tarihi geriye giden Ehl-i Hadis geleneği üzerine Vehhabiliği tesis eden kişi Muhammed b. Abdülvehhab'tır (1703–1792). Arabistan haricindeki müslümanlar üzerinde Vehhâbîliğin tesiri daha çok 20. yüzyılda gerçekleşti. Gelişen ulaşım ve iletişim imkânları, farklı ülkelerdeki değişik cemaat ve kuruluşların Necd ulemâsı ile irtibatlarını kolaylaştırdı. Hindistan-Pakistan Ehl-i Hadîs cemaati ile Mısır'daki Ensârî'sSünneti'l-Muhammediyye cemiyeti bu oluşumların en eskileri olarak kayda değer

15.Soru

Aşağıdakilerden hangisi temel Harici fırkalardan biri değildir?

- A
- Ezârika
- B
- Necedat
- C
- İbadiyye
- D
- Sufriyye
- E
- Harûriyye

Yanıt Açıklaması: Harûriyye temel Harici fırkalardan biri değildir.

16.Soru

5 Şaban 4/30 Aralık 628 tarihinde Medine'de Dünya'ya gelene kimdir?

- A
- Hasan b. Ali
- B
- Hüseyin b. Ali
- C
- Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn
- D
- Cafer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır
- E
- Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Âbidîn

Yanıt Açıklaması:

Doğru seçenek B şıkkında verilmiştir.

17.Soru

On iki imamla ilgili rivayetler aşağıdaki eserlerin hangisinde son şekline kavuşmuştur?

- A
- Mü'minü't-Tâk
- B
- Usûlü'l-Kâfi
- C
- Risâle fî Redd-i Mü'mini't-Tâk
- D
- Sahîh-i Müslim
- E
- Tevârih-i Hulefa

Yanıt Açıklaması:

On iki imamla ilgili rivayetler, Küleynî'nin Usûlü'l-Kâfi adlı eseriyle karar bulmuştur.

18.Soru

Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî (1835-1908) tarafından XIX. yüzyılın sonlarına doğru kurulan olan Ahmedîlik, Mirzaîlik

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

ve Kâdiyânîlik adlarıyla da anılan dini hareket nerede başlamıştır?

- A
Suudi Arabistan-Mekke
- B
Irak-Bağdad
- C
Fransa-Paris
- D
Hindistan Pencap
- E
Pakistan-Haydarabad

Yanıt Açıklaması:

Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî (1835-1908) tarafından Hindistan Pencap-Kâdiyân'da XIX. yüzyılın sonlarına doğru kurulan bir dini harekettir. Hareketin kurucusu ve bağlıları, kendileri için Ahmediyye ismini kullanmışlar, resmi makamlarca da bu isimle anılmışlardır. Ancak İslâm dünyasında tanımlandıkları isim, genellikle Kâdiyâniyye olmuştur.

19.Soru

Mirza Gulam Ahmed, adını ilk kez kaç yılında Hindu ve Hristiyanların Müslümanlara saldırılarını yoğunlaştırdığı bir dönemde Kadiyan'da, yerel gazetelerde İslâm'ı savunan yazılarıyla duyurmuştur ?

- A
1857
- B
1863
- C
1867
- D
1873
- E
1877

Yanıt Açıklaması:

Mirza Gulam Ahmed, adını ilk kez 1877 yılında Hindu ve Hristiyanların Müslümanlara saldırılarını yoğunlaştırdığı bir dönemde Kadiyan'da, yerel gazetelerde İslâm'ı savunan yazılarıyla duyurdu.

20.Soru

Aşağıdakilerden hangisi İslamcı alimlerin görüş birliği içerisinde olduklarını göstermektedir?

- A
İhya hareketine “nereden başlamalı” sorusuna verdikleri cevaptaki görüş birliği
- B
Hangi ağırlık ve üslupta geleneği sorgulamalarındaki görüş birliği
- C
Ladini mihraklara karşı reaksiyonlarındaki görüş birliği

- D
Batı medeniyetine üstünlük sağlayan unsurlardaki görüş birliği
- E
Cumhuriyet devrimlerine muhalif bir pozisyon almalarındaki görüş birliği

Yanıt Açıklaması:

İhya hareketine “nereden başlamalı” sorusuna verilen İslamcı cevaplarda önemli farklılıklar bulunmaktadır. İslamcı şahsiyetlerin hangi ağırlık ve üslupta geleneği sorguladıkları veya ladini mihraklara karşı reaksiyoner olup olmadıkları, onların modernist ya da muhafazakar olarak değerlendirilmelerinin kıstaslarıydı. Dolayısıyla Osmanlı'nın Mustafa Sabri, İskilipli Atıf, Said Nursî gibi muhafazakâr İslamcıları genellikle Cumhuriyet devrimlerine muhalif bir pozisyon almışlar; modernist olarak vasıflanan İzmirli İsmail Hakkı, Şemseddin Günaltay gibi isimler ise idarede önemli görevlere getirilmişler, hatta yeni rejimin tasarruflarını savunan bir söylem geliştirmişlerdi. Öte yandan İslam dininin gelişmeye engel olmadığı, Batı medeniyetine üstünlük sağlayan unsurların esasen Müslümanlardan alındığı, Müslümanın sürekli çalışma halinde olması ve güçlenmesi gerektiği, birlik ve beraberliğin elzem olduğu gibi tezleri savunmada söz birliği edilmiştir. Bu nedenle doğru cevap D'dir.

1.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Usuli alimlerin özelliklerinden değildir?

- A
Aslı esas alırlar
- B
Akıldan geniş ölçüde istifade ederler
- C
Ahbarı nihai delil olarak görürler
- D
İçtihadı zorunlu görürler
- E
Ahbarın tek başına yeterli olmadığını savunurlar

Yanıt Açıklaması:

Usuliler akla önem verirler. onlar için ahbarın yanında akıl da vardır.

2.Soru

Hariciler ile ilgili verilen bilgilerden hangisine ulaşılamaz?

- A
Farklı düşünme biçimlerine tahammülsüzdür.
- B
Dini keskin ve katı kalıplar içerisinde yorumlamışlardır.
- C
Günah ve küfür kavramlarını çoğu kez özdeşleştirmişlerdir.
- D
Sert mizaçları onlara daima başarı sağlamıştır.

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

E
Çöl ortamında kapalı toplum yapısına sahiptir.

Yanıt Açıklaması:

Haricîlerin sert mizaçları, dini keskin ve katı kalıplar içerisinde anlamalarına ve yorumlamalarına yol açmıştır. Günah ve küfür kavramlarını çoğu kez özdeşleştirmişler ve kendileri gibi düşünmeyenleri küfürle itham etmişlerdir. Zira çöl ortamındaki kapalı toplum yapıları, mensubu bulundukları kabileyi tek gerçeklik olarak algılamalarına yol açmış, bunun dışındaki farklı düşünme biçimlerine tahammülsüz davranmışlardır.

3.Soru

Aleviliğin 13. yüzyıldaki adı nedir?

- A
Babailik
- B
Yesevilik
- C
Bektaşilik
- D
Tahtacılar
- E
Kızılbaşlık

Yanıt Açıklaması:

Alevî ilk mistik yapı olması dolayısıyla ilk dönemlerde Yesevilik; 13. yüzyılda Babailik; 15. yüzyılın ardından belli bölgelerde Bektaşilik; 15. yüzyılın son çeyreğinde Kızılbaşlık ve bazı bölgelerdeki mensuplarının meşguliyetlerine bağlı olarak Tahtacılar olarak adlandırılmıştır. Cevap A şıkkıdır.

4.Soru

Bektaşilik'te, kişinin ikrarına bağlı olduğunu göstermeye yönelik olarak her yıl Muharrem mateminden çıkıp on ikinci günü akşamından o ayın sonuna kadarki dönemde yapılan erkân aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Düşkünülk Erkânı
- B
Abdal Mûsâ Erkânı
- C
Baş Okutma Erkânı
- D
Koldan Kopan Erkânı
- E
Dardan İndirme Erkânı

Yanıt Açıklaması:

Başka bir erkân "Baş Okutma Erkânı"dır. Bektaşilik'te, kişinin ikrarına bağlı olduğunu göstermeye yönelik olarak yapılan bu erkân Alevîlik'teki "görgü erkânı"na tekabül eder. Her yıl Muharrem mateminden çıkıp on ikinci günü

akşamından o ayın sonuna kadarki dönemde yapılır. Doğru cevap C'dir.

5.Soru

Eserlerinde İslamî kimliği açıkça gözlenen ve fikirleri Yezidîler'in görüşleriyle asla örtüşmeyen kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Şeyh Adî
- B
Şeyh Abdülaziz
- C
Şeyh İsmail
- D
Şeyh Ebû Bekir
- E
Ebû Said Harrâz

Yanıt Açıklaması:

Eserlerinde İslamî kimliği açıkça gözlenen ve fikirleri Yezidîler'in görüşleriyle asla örtüşmeyen Şeyh Adî ile ilgili olarak, araştırmalarda iki görüş ortaya konulmuştur. Daha az ilgi gören ilk görüşe göre, Yezidîlik'in kuruluşunda ismi geçen Şeyh Adî, yukarıda işaret edilen şahıs olmayıp Mustafa Nuri Adî isminde Nasturî bir keşiştir.

6.Soru

Ahmedîlik kim tarafından kurulmuştur?

- A
Mirza Ali Muhammed
- B
Mevlana Muhammed Ali
- C
Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî
- D
Mirza Beşirüddin Mahmud Ahmed
- E
Ahmed Serhendî

Yanıt Açıklaması:

Mirza Gulam Ahmed Kadiyânî

7.Soru

Ahbârîlik, aşağıdakilerden hangisini benimsemektedir?

- A
İcma
- B
Akıl
- C
İctihad
- D
Sünnet
- E
Mutezile

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Yanıt Açıklaması:

Ehl-i Sünnet ve Mutezile'den istifade etmeyen Ahbârî ekolü, Usûlî ekolün şerî esaslar olarak kabul ettikleri Kitap, Sünnet, icmâ ve akıl delillerinden sadece Kitap ve Sünnet'i, hatta sadece imamların ahbârını nihaî delil olarak kabul etmiştir. Kısacası bunlar, ahbâr ve rivayetlere karşı bakışlarından dolayı bu ismi almışlardır. Safevîler döneminde ahbârîliği sistemleştirip müstakil bir ekol haline getiren Muhammed Emin Estarâbâdî (ö. 1033/1624) ise ahbârîleri, masum (günahsız) imamları takip edip aklın hataya düşebileceği her konuda onların ahbârına sarılan kimseler olarak vasıflandırmaktadır. İctihadı reddeden Ahbârî ekolün S.î düşüncesine getirdiği donukluğu ve taklit ruhunu izale etmeye çalışan Usûlî ekol ise, ahbârın bütün şerî hükümlerin kaynağı olamayacağı ve her asır ve zamanda toplumun bütün ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği kanaatindedir.

8.Soru

Aşağıdakilerden hangisi Nusayrîlik ile aynı anlamda kullanılan isimlerden biri değildir?

- A
Fellah
- B
Nemîriyye
- C
Alevilik
- D
Akdeniz Aleviliği
- E
Hâkimiyye

Yanıt Açıklaması:

Kaynaklarda genellikle Nusayrîlik bazan da Nemîriyye diye anılan fırka, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Alevilik, mensupları da Alevîler (el-Alevîyyûn) diye anılmaya başlanmıştır. Fırkaya bu ismin verilmesiyle ilgili olarak bazı araştırmacılar tarafından kimi tezler ileri sürülmüşse de bunların doğru olmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca bu yapıya Anadolu Aleviliğinden farklılığına işaret etmek üzere Nusayrî-Alevilik, yahut Akdeniz Aleviliği, Hatay Bölgesi Aleviliği, mensuplarının genellikle çiftçilikle uğraşmalarından dolayı Fellâh gibi isimler de verilmiştir.

9.Soru

Bâbîlik-Bahâîlik aşağıdaki ülkelerden hangisinde ortaya çıkmıştır?

- A
Hindistan
- B
İran
- C
Lübnan
- D
Pakistan

E
Irak

Yanıt Açıklaması:

Bâbîlik-Bahâîlik hareketinin geliştiği ortam, 19. yüzyıl İran'ıdır. İran bu asırda İngiltere, Fransa ve Rusya gibi güçlü devletlerin ekonomik, askeri ve siyasî açıdan giriştikleri yayılma politikasının odağında yer alan bir ülke oldu. Bu durum, bölgenin istikrarsızlaşmasına, siyasî ve iktisadi gerilimler yaşamasına yol açtı. Dahası tarih boyunca hep görülegeldiği şekilde, geniş halk kitlelerinin kendilerini bu kötü ve çaresiz vaziyetten kurtaracak karizmatik şahsiyetler beklemesine kapı araladı.

10.Soru

Kur'ân ve sünnetin belli bir yönetim şekli ortaya koymadığını, genel esaslar belirlemekle yetindiğini savunan İslâmcılar, hilafet kurumunu, onu "peygamber vekâleti" kabul eden geleneksel anlayıştan farklı olarak ne şekilde takdim etmişlerdir?

- A
Meclise Vekalet
- B
Hükümdara Vekalet
- C
Millele Vekalet
- D
Dine Vekalet
- E
Devlet Adamlarına Vekalet

Yanıt Açıklaması:

Kur'ân ve sünnetin belli bir yönetim şekli ortaya koymadığını, genel esaslar belirlemekle yetindiğini savunan İslâmcılar, hilafet kurumunu, onu "peygamber vekâleti" kabul eden geleneksel anlayıştan farklı olarak "millele vekalet" şeklinde takdim ettiler.

11.Soru

Aşağıdakilerden hangisinde "İmamiyye"nin en güçlü olduğu olduğu iki ülke bulunur?

- A
İran ve Irak
- B
İran ve Türkiye
- C
Irak ve Suriye
- D
İran ve Suriye
- E
Afganistan ve İran

Yanıt Açıklaması:

İran'ın dışında İmâmiyye'nin en güçlü olduğu ülke Irak'tır.

12.Soru

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Kuzey Afrika'da İsmâiliyye'yi yayarak Fâtımî devletinin temellerini atan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Ebû Abdullah eş-Şîî
- B
Kâsım er-Ressî
- C
en-Nefsü'z-Zekiyye
- D
Musab b. Zübeyr
- E
Ebû Zer el-Gifârî

Yanıt Açıklaması:

Kuzey Afrika'da İsmâiliyye'yi yayıp Fâtımî devletinin temellerini atan kişi, İsmâilî davetçi (dâî) Ebû Abdullah eş-Şîî'dir.

13.Soru

İslam'ın ilk yüzyılında önce siyasi, fikri ya da dini cemaatler olarak beliren ve sonraki yüzyıllarda mezhepleşen bazı oluşumlar da ihya ve ıslah amaçlı olarak ortaya çıkmışlardır. Yukarıdaki bilgiye göre aşağıda yapılan yorumlardan hangisi doğrudur?

- A
Geleneksel mirasa tutunup yenilenmeye mesafeli durmaktadır.
- B
Yenilenme anlamında ıslah terimini kullanmaktadır.
- C
Yaygın olarak İslamcılık olarak isimlendirilmektedir.
- D
Modern bir reformculuğa girişmektedir.
- E
Bozulmayı onarmak amacıyla tecdid yapılmaktadır.

Yanıt Açıklaması:

İhyacı olarak adlandırılan şahsiyet ve hareketlerin ortak gayesi, kitap ve sünnet çizgisinden saptığını düşündükleri İslam ümmetini bu sahih kaynaklara geri döndürmek, inanç ve düşünceleri bidat ve hurafelerden temizlemektir. Bu gaye aynı zamanda bir yenilenmeyi, tazelenmeyi hedefliyordu. Bu yüzden ihyanın yanı sıra yenileme anlamında tecdid terimi kullanıldı. Yine içten içe bir düzelmeyi, bozulanları onarmayı, noksanlıkları gidermeyi amaçlıyordu. Bu mananın karşılığı olarak da ıslah terimi istihdam edildi. İhya, tecdid, ıslah faaliyeti olarak bilinen veya daha yaygın şekliyle İslamcılık olarak isimlendirilmektedir. Bu nedenle doğru cevap C'dir.

14.Soru

Makalatü'l-İslamiyyin adlı eserinde mezhepleri ve alt gruplarını tasnif eden ve ihtilaf bulunan konularda mezheplerin görüşlerini mukayese eden çalışmayı yapan ilk sünni mütekellim kimdir?

- A
Maturidi
- B
Eş'ari
- C
İbnü'l Muk'ad
- D
Abdülkahir Bağdadi
- E
Şehristani

Yanıt Açıklaması:

Dördüncü hicri asırda Ehl-i Sünnet reyciliği Kelam metoduna yönelmiştir. Bunun sonucu olarak Sünni alimler mezheplerin tasnif ve tanıtımına dair kitaplar yazmışlardır. Eş'ari Makalatü'l-İslamiyyin adlı eserinin ilk bölümünde mezhepleri ve alt bölümlerini tanıtmıştır. İkinci kısımda ise üzerinde ihtilaf bulunan meseleleri başlıklara taşıyarak konu merkezli biçimde mezheplerin görüşlerini mukayese imkanı sunmuştur.

15.Soru

Nusayrîlik Muhammed b. Nusayr en-Nemirî tarafından kaç yılında kurulmuştur?

- A
Ö. 122/740
- B
Ö. 270/883
- C
Ö. 426/1034
- D
Ö. 595/1198
- E
287/900

Yanıt Açıklaması:

(Ö. 270/883)

16.Soru

Şia'ya göre on iki imamın ilki aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Hz. Muhammed(asm)
- B
Hz. Hüseyin
- C
Ali b. Ebî Tâlib
- D
Hz. Ebubekir
- E
Câfer-i Sadık

Yanıt Açıklaması:

Hz. Ali, Ehl-i Sünnet'e göre Hulefâ-i Râşidîn'in dördüncüsü, Şîîlere göre ise ilk imamdır.

17.Soru

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

İran dışında İmamiyye'nin en güçlü olduğu ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Lübnan
- B
Afganistan
- C
Suriye
- D
Irak
- E
Pakistan

Yanıt Açıklaması:

İmamiyye, İran'dan sonra en çok Irak'ta güçlüdür.
18.Soru
Aşağıdakilerden hangisi Nusayrîlik fırkasında dinî hiyerarşiyi oluşturanlardan biri **değildir**?

- A
Dürzîlik
- B
Şeyhlik
- C
Nakiplik
- D
Büyük Şeyhlik
- E
Neciplik

Yanıt Açıklaması:

Fırkada dinî hiyerarşi büyük şeyhlik, şeyhlik, nakiplik ve neciplikten oluşur. Büyük şeyh geniş bir otoriteye sahip olup Hz. Ali'nin yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilir. Atalarının melek olduğuna inanılır. Şeyhlik, babadan oğula intikal eden bir özellik taşır. Sayıları çoktur. Görevleri toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamaktır. Nakiplik şeyh adaylığı demektir. Henüz şeyh olmayan nakipler dinî merasimlerin icrasında şeyhlere yardım ederek bir tür eğitim alırlar. Neciplik dinî bir dereceden çok, toplantılarda şeyhe yardımcı olan ve yaşlı yahut itibarlı kimselerin yerine getirdiği ara bir görevdir.

19.Soru

Aşağıda belirtilenlerden hangisi Nusayrîlik'teki "din amcası"yla ilgili olarak kabul edilen bir doğrudur?

- A
Hz. Ali'nin yer yüzündeki gölgesi olarak kabul edilir.
- B
Babadan oğula intikal eden bir özellik taşır.
- C
Dinî merasimlerin icrasında şeyhlere yardım ederek bir tür eğitim alırlar.
- D

Ergenlik çağına gelen erkek çocuğu evladı kabul eder ve "sırlar"ı öğretir.

- E
Atalarının melek olduğuna inanılır.

Yanıt Açıklaması:

Ergenlik çağına gelen erkek çocuğu evladı kabul eder ve "sırlar"ı öğretir.
20.Soru
Hayatında yüzden fazla evlilik yaptığı söylenen ve bu yüzden mitlak (çok boşayan) adıyla anılan imam aşağıdakilerden hangisidir?

- A
Hüseyin b. Ali
- B
Hasan b. Ali
- C
Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn
- D
Cafer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır
- E
Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Âbidîn

Yanıt Açıklaması:

Hz. Ali ve Fatıma'nın ilk çocukları olan Hz. Hasan, hicretin 3. yılında (625) Medine'de doğmuştur. Hayatında yüzden fazla evlilik yaptığı söylenmektedir ve bu yüzden ona mitlak (çok boşayan) denmektedir.

ONLİNE DÖNEMDE NELER OLDU?

İslam Mezhepler Tarihi

Aşağıdakilerden hangisi Hanefi ekolünün inanç esaslarını sistemleştirerek maveraünnehir bölgesinde kendi kurmuş olduğu kelam ekolünü yaymıştır

EBU MANSUR EL-MATURİDİ (V.333-944)

Aşağıdakilerden hangisi Şiilikle ilgili kavramlardan biri değildir

İRCA

Mutezile mezhebi bazı kadim sıfatları allah a nispet etmekten kaçınmaları dolayısıyla aşağıdakilerden hangisi ile adlandırılmıştır

MUATILLA

Aşağıdakilerden hangisi nasların tabiatıyla ilgili mezheplerin oluşumunu etkileyen faktörlerden biri değildir

YENİ MÜSLÜMAN OLANLARIN KATKILARI

Aşağıdakilerden hangisi yönetim iman-küfür ve kader meseleleri etrafında oluşan ilk mezheplerden biri değildir

ALEVİLİK

Şiilikte mezhebini gizlemek anlamına gelen kavramı adı verilir

TAKİYYE

İslam mezhepleri tarihi ile din psikolojisi disiplinlerin ortak çalışma konusu hangisidir

LİDERLİK VE MENSUBİYET DAVRANIŞLARI

Fatımi halifelerinden hakim-Bi emrillah döneminde (996-1021) onun ilah olduğunu ,bütün dinlerin geçerliliğini yitirdiğini ileri sürün aşırı (gali) fırka aşağıdakilerden hangisidir

DÜRZİLİK

..... ,kökeni diyobendiliğe dayanan ve bugün küresel çapta faaliyetleri olan bir cemaattir.1926 da delhinin güney batısındaki mevatta Mevlana muhammed İlyas kandehevi tarafından kurulmuştur

CEMAT-İ TEBLİĞ

Yetmiş üç fırka hadisi ile ilgili aşağıdaki hükümlerden hangisi yanlıştır

BU HADİS KURTULAN FIRKANIN AZINLIK VE DAĞINIK BİR ZÜMRE OLDUĞUNU İFADE ETMEKTEDİR

Aşağıdakilerden hangisi islam modernimize yöneltilen tenkitlerden biri değildir

HADİSLERİN BİR TENKİT SÜZGECİNDEN GEÇİRMEDEN KABÜL ETMELERİ

İmamiyye şiası ilk defa hangi devlet zamanında resmi mezhep ilan edilmiştir

SINCE 2020

SAFEVİLER

Yaratılışı ilah kabul edilen ali ye nispet edilir kitabül mecmu daki anlatımlarla ali kendi zatının nurundan muhammedi ,muhammed kendi nurundan selman ı ,selman beş yetimi ,onlarda bütün alemleri yaratmıştır.Yukarıdaki paragrafta yaratılış inancından söz edilen fırka aşağıdakilerden hangisidir

NUSAYRİYYE

Aşağıdakilerden hangisi Yezidilikteki bayramlardan biri değildir

GADİR-İ HUM BAYRAMI

Aşağıdakilerden hangisi mezheplerin doğuşu ile ilgili sosya-politik faktörleri ifade etmektedir

DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN ANLAŞMAZLIKLAR

Mezhepler ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur

MEZHEPLER ,DİN ALANINDAKİ FARKLI LAŞMALARININ BİRER ÜRÜNÜ OLUP İÇİNDE GELİŞTİKLERİ ORTAMIN İZLERİNİ BÜNYELERİNDE TAŞIRLAR

Aşağıdakilerden hangisi islam mezhepleri tarihini betimleyici metodunu açıklamaktadır

ARAŞTIRMACININ TARAFSIZLIĞI

Dürzilik ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır

KUTSAL KİTAPLARI ON ALTI SUREDEN OLUŞAN KİTABÜL –MECMUDUR

Muhtemelen 1250 yılı dolaylarında karayola (o günkü adıyla sulucakarahöyük)gelerek buraya yerleşmiştir.burada bir yandan türkmen şeyhi olarak halkı irşat ederken bir yandan da göreme bölgesindeki hristiyanlarla temasa geçip onların ihtidasına zemin hazırlamış,ayrıca Şamanist moğalların Müslüman olması için yoğun faaliyetlerde bulunmuş ,bu amaçla anadolunun muhtelif bölgelerine halifeler yollamıştır

HACI BEKTAŞ VELİ

Aşağıdakilerden hangisi Bahailerin kutsal kitaplarından biridir

EL- AKDES

Aşağıdakilerden hangisi ehli-sünnet fikriyatının oluşumunda pay sahibi olan alimlerden biri değildir

İBN TEYMİYYE

Aşağıdakilerden hangisi Aleviliğe on iki imam Şiiliğinden geçen unsurlardan değildir

RUH GÖÇÜ İTİKADI

Nusayrilik inancının kutsal kitabı aşağıdakilerden hangisidir

KİTABÜL-MECMÜ

SKY MOON

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW

SKYMOON PDF

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...

SINCE 2020

Nusayrilikte ergenlik çağına gelen erkekler ,sırları öğrenmek üzereadı verilen ,nusayriliği bilen kimsenin yanına gönderilir

DİN AMCASI

.....şiaıyı diğer islami fırkalardan ayıran en önemli itikat esasıdır

İMAMET

Aşağıdakilerden hangisi şii fırkalardan biri değildir

HARURİYYE

Aşağıdakilerden hangisij islam mezhepleri tarihi edebiyatının gelişim dönemi eserlerinden biri değildir

İ TİKADATÜ FİRAKİL MÜSLİMİN –RAZİ

Mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan psiko-sosyal faktörler ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur

İNSANLA VE İNSANIN ALGILAMA BİÇİMİYLE İLGİLİ AÇIKLAMALARI İFADE EDER

Alevilikte hz peygamberin torunu hz hüseyinin kerbelada şehid edimesi anmak üzere yapılan erkana ne ad verilir

MUHAMMAD ERKANI

Osmanlı ülkesinde bir fikir akımı olarak İslamcılığın çıkışı hangi olayla başlatılmaktadır.

SIRAT-I MÜSTAKİM DERGİSİNİN YAYIN HAYATINA BAŞLAMISTIR

İmamiyye şiasında beda inancının ifade ettiği anlam aşağıdakilerden hangisidir

ALLAH IN İLK İRADESİNİ DEĞİŞTİRMESİ

Aşağıdakilerden hangisi Selçuklu hükümdarı II.gıyasedin keyhüsrev devrinede meydana gelen ayaklanmasıdır

BABAİ AYAKLANMASI

Aşağıdakilerden hagisi cemel ve sıffin savaşların sonrasında ortaya çıkan problemlerden biridir

BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

Aşağıdakilerden hangisi gelenekselci (tradiyonalist)ekolun temel kavramlarından biridir

EZELİ HİKMET

Aşağıdakilerden hangisi imam maturidiye ait kelim eserlerinden biridir

KİTABÜT- TEVHİD

İbadiyye fırkasının kurucusu kimdir

ABDULLAH B.İBAD

SKY MOON

PDF

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW

SKYMOON PDF

DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...

SINCE 2020

Mehdi terimini sözlük anlamı aşağıdakilerden hangisidir

HİDEYETE ERDİRİLMİŞ KİMSE

Muhammed ibn abdülvehhab ölmüş şeyhle irtibat kurmak anlamındaki ondan yardım dilemek anlamındaki istimdad benzeri tasavvufi davranışları uluhiyet tevhidine zarar verdiği için eleştirmiştir

RABITA

Mürcie düşüncesinin doğuşunun arkasındaki gelişme aşağıdakilerden hangisidir

MUAVİYENİN HZ ALİ Yİ LANETLEME VE HZ OSMAN I ÖVME KANPANYASINI BAŞLATMASI

Şia teriminin karşılığı aşağıdakilerden hangisidir

TARAFTAR,DESTEKÇİ

Mutezile mezhebinin kurucusu aşağıdakilerden hangisidir

VASIL B. ATA

Aşağıdakilerden hangisi Alevilikte evli iki çiftin birbiriyle yol kardeşliği kurmasını ifade eder

MUSAHİPLİK ERKANI

Aşağıdakilerden hangisi anadoluda 13.yy da baba ishak ve baba İlyas tarafından temsil edilen gelenektir

VEFAİLİK

Aşağıdakilerden hangisi ile maturidiyyenin ekolleşmesi tamamen belirgin hale gelmiştir

EBÜL –MUİN EN-NESEFİ(V.508/1111)

Mirza gulam ahmed tarafından kurulan dini hareket aşağıdakilerden hangisidir

KADİYANİYYE

Aşağıdakilerden hangisi Şiiliğin oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır

KERBELA SAVAŞI

Aşağıdakilerden hangisi Eşarilere ilahi sıfatlar ,kulların fiilleri ve iman –günah konularındaki görüşlerine bakılarak muhalifleri tarafından verilen isimlerden biridir

MÜŞEBBİHE

Tahkim olayında hz alinin hakemliğini yapan sahabe aşağıdakilerden hangisidir

EBU MUSA EL-EŞARİ

Gulam ahmed kadıyaninin islami savunmak amacıyla yazdığı eser hangisidir

BERAHİN –İ AHMEDİYYE

İmamiyye bugün aşağıdaki ülkelerden hangisinin resmi mezhebidir

İRAN

SINCE 2020

Abbasi halifesi memun tarafından veliaht olarak tayin edilen iman aşağıdakilerden hangisidir

ALİ RIZA

Aşağıdakilerden hangisi Aleviliğın yazılı kaynaklarından biri değıldir

SEMAHLAR

Dinin özündeki ve Müslüman toplumun bütünlüğündeki bozulmayı ifade eden kavram hangisidir

TEVRİKA

İmam Eşarının islam mezhepleri tarihine dair yazdığı eser aşağıdakilerden hangisidir

MAKALATÜL-İSLAMIYYIN VE İHTİLAFÜL-MUSALLİN

Yezidiliğın en önemli sembolü aşağıdakilerden hangisidir

MELEK TAVUS

Aşağıdakilerden hangisi İslamcılığın temel meselelerinden biri değıldir

HİLAFETİN KALDIRILMASI

SKYMOON PDF
DON'T ASK QUESTIONS,JUST FOLLOW...
SINCE 2020